

NEZAVISNI UNIVERZITET BANJA LUKA

ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ
ТРЕЋИ ЦИКЛУС СТУДИЈА
СТУДИЈСКИ ПРОГРАМ ЕКОНОМИЈА

МА МА Саша Граворац

**СЛОБОДНЕ ЗОНЕ КАО МЕХАНИЗАМ
ПРИВЛАЧЕЊА СТРАНИХ
ДИРЕКТНИХ ИНВЕСТИЦИЈА И
АКЦЕЛЕРАТОР ПРИВРЕДНОГ
РАЗВОЈА**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Бања Лука, 2024.

**FACULTY OF ECONOMICS
THIRD CYCLE OF STUDIES
ECONOMICS STUDY PROGRAM**

Saša Gravorac, ma, ma

**FREE ZONES AS A MECHANISM FOR
ATTRACTING FOREIGN DIRECT
INVESTMENTS AND AN
ACCELERATOR OF ECONOMIC
DEVELOPMENT**

DOCTORAL DISSERTATION

Banja Luka, 2024.

КЉУЧНА ДОКУМЕНТАЦИЈСКА ИНФОРМАЦИЈА

Редни број: РБР	190/21
Идентификациони број: ИБР	ТЕК-16-FBO/2019
Тип документације: ТД	монографска документација
Тип записа: ТЗ	текстуални штампани материјал
Врста рада: ВР	докторска дисертација
Аутор: АУ	МА Саша Гворац
Ментор: МН	Др Драган Вукасовић, редовни професор
Наслов рада: НР	Слободне зоне као механизам привлачења страних директних инвестиција и акцелератор привредног развоја
Језик публикације: ЈР	српски (ћирилица)
Језик извода: ЈИ	српски /енглески
Земља публиковања: ЗП	Босна и Херцеговина
Уже географско подручје: УГ	Босна и Херцеговина
Година: ГО	2024.
Издавач: ИЗ	Ауторски репринт
Мјесто и адреса: МА	НУБЛ, Бања Лука, Вељка Млађеновића 12е
Физички опис рада ФО	Број поглавља: 8, страна: 316, табела: 61, графикана: 12, литературе 184.
Научна област: НО	Друштвене науке
Научна дисциплина: НД	Финансије, банкарство и осигурање
Предметне одреднице: ПО	Слободне зоне, стране директне инвестиције, привредни развој
Чува се: ЧУ	Библиотека НУБЛ, Бања Лука
Важна напомена: ВН	нема
Извод/апстракт ИЗ	Привлачење страних директних инвестиција представља изузетно комплексан и изазован процес који је предуслов успешног економског напретка једне земље, будући да се управо кроз стране директне инвестиције стварају предуслови за убрзани економски раст и развој, обезбеђује ново запошљавање, као и трансфер савремених технолошких решења у правцу подизања укупне

технолошке основе привреде једне земље. Један од механизма који се показао као изузетно квалитетан у погледу привлачења страних директних инвестиција јесте концепт слободних зона, које по својој природи и погодностима пружају стабилну основу за улагање капитала иностраног порекла. Захваљујући пре свега пореским и царинским погодностима, слободне зоне су омогућиле значајна инострана улагања са једне стране, а са друге стране значајан позитиван утицај на укупна привредна и уопште друштвена кретања. Обезбеђујући већи степен запослености, раст јавних прихода, трансфер нових технологија и подизањем безбедности и уопште квалитета радне средине, слободне зоне су оствариле позитивне ефекте на друштвени развој. При развоју слободних зона је битно дефинисати стратешке правце њиховог развоја, затим одредити размештај слободних зона на подручју једне земље, као и стурктуру слободних зона у смислу опредељења за производне или услужне делатности које ће се доминантно реализовати у слободној зони. У почетним фазама развоја слободних зона углавном су потребе фокусиране на радну снагу нижег степена квалификованости, док са развојем слободних зона се јавља потреба за ангажовањем радне снаге већег степена квалификованости, односно оријентација са помера са радно интензивних привредних делатности на капитално интензивне привредне делатности. Развој слободних зона у дужим временским периодима треба да буде праћен високим степеном заједничке сарадње са образовним институцијама, науком и уопште ширим спектром екстерних актера који су заинтересовани за рад слободне зоне у правцу стварања слободне зоне као интелектуалног инкубатора, места привлачног за рад и интегративног фактора како локалног, тако и укупног економског развоја. Република Српска се определила да један од модела привлачења страних директних инвестиција буде и концепт слободних зона, који је целовито обрађен са аспекта начина њиховог функционисања, изазова њиховог развоја, као и препрека са којима се приликом развоја слободних зона актери могу саочити. Анализиран је утицај слободних зона на платни биланс једне земље, на остваривање циљева равномерног регионалног развоја, као и социолошке и еколошке компоненте развоја. Анализирана су искутва других земаља у развоју слободних зона, изазови и препреке са којима су се суочили, као и изазове функционисања слободних зона у процесу европских интеграција.

Датум прихватања теме

рада:

ДП

Датум одбране:

ДО

Чланови комисије:

КО

Председник:

Члан:

Члан:

KEY DOCUMENTATION DATA

No.: 190/21
NO

Identification number: TEK-16-FBO/2019
ID no.

Typ of documentation: Monograph documentation
TD

Type of record: Textual printed material
TD

Type of assignment: Doctoral disseratation
TA

Author: Saša Gravorac, MA
AU

Mentor: Dragan Vukasović, PhD, Full Professor
MN

Title of paper: Free zones as a mechanism for attracting foreign direct investment and economic development accelerator
TP

Published in (language): serbian/ cyrillic
PI

Language of excerpts: serbian/english
LE

Published in (country): Bosnia and Herzegovina
PI

Narrow geographic area: Bosnia and Herzegovina
NGA

Year: 2024
YR

Publisher: author's reprint
P

Place and address: NUBL, Banja Luka, Veljka Mladenovića 12e
PA

Physical paper description: Number of chapters: 8, pages: 316, tabs: 61, figures: 12, literature 184.
PD

Scientific branch: Social sciences
SB

Scientific discipline: Finance, banking, insurance
SD

Subject guidelines: Free zones, foreign direct investment, economic development
SG

Filed in: The Library of NUBL, Banja Luka
FI

Important remarks: none
IR

Excerpt/abstract
E

Attracting foreign direct investment is an exceptionally complex and challenging process, which is a prerequisite of a country's successful economic progress, as foreign direct investment is what creates prerequisites for accelerated growth and development, provides new employment and transfer of contemporary technological solutions towards raising the overall technological foundations of a country's economy. One of the mechanisms that proved its valuable qualities in terms of attracting foreign direct investment is the concept of free zones,

offering stable foundations for investing foreign capital due to their nature and amenities. Above all, owing to tax and customs benefits, free zones have enabled significant foreign investment on the one hand, and on the other, a noteworthy positive impact on economic and overall social trends. Securing higher employments rates, increase in public revenue, transfer of new technologies, and, by raising the safety and general working environment quality, free zones have achieved positive effects on social development. When developing free zones, it is essential to define the strategic directions of their development, then determine the placement of free zones over a country's total area, and the structure of free zones in terms of selecting production or service industries to be predominantly developed within individual free zones. In the initial stages of free zone development, requirements are focussed mostly on lower qualification degree workforce, and then, upon completion of the free zones, the need for hiring higher qualification workforce emerges, that is, orientation shifts from work-intensive to capital-intensive economic activities. Long-term free zone development should be accompanied by a high degree of collaboration with educational institutions, scientific community, and, generally, a broader range of external actors interested in the operation of free zones towards creating free zones as intellectual incubators, places appealing for employment and integrating factors of both local and overall economic development. Republika Srpska opted for the free zone concept as one of models attracting foreign investments, which is completely elaborated from the aspect of their functioning mode, their development challenges, and the obstacles stakeholders may face when developing free zones. The thesis analyses the impact of free zones on a country's balance of payments, attainment of balanced regional development objectives, as well as the sociological and environmental components of development. The thesis also analyses experiences from other countries in free zone development, challenges and obstacles faced, and challenges to functioning of free zones in the European integrations process.

Date when paper was received:

DR

Date of paper defence:

DPD

Committee members:

CM

Chairman:

Member:

Member:

ИМЕ И ПРЕЗИМЕ АУТОРА: САША ГРАВОРАЦ

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ

Изјављујем да је докторска дисертација под насловом: „СЛОБОДНЕ ЗОНЕ КАО МЕХАНИЗАМ ПРИВЛАЧЕЊА СТРАНИХ ДИРЕКТНИХ ИНВЕСТИЦИЈА И АКЦЕЛЕРАТОР ПРИВРЕДНОГ РАЗВОЈА“

А) моје оригинално ауторско дијело и резултат мог сопственог истраживачког рада.

Б) у цијелини или дјеловима није била раније одобрена на другим високошколским установама;

В) да су резултати рада коректно наведени и презентовани;

Г) да нисам кршио ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Бања Лука, 25.01.2024. године

ПОТПИС
ДОКТОРАНТА

САДРЖАЈ

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА	2
1.1. Проблем истраживања	2
1.2. Предмет истраживања	6
1.3. Циљеви истраживања	8
1.4. Хипотезе	9
1.5. Начин истраживања	11
1.6. Преглед литературе	15
1.7. Научна и друштвена оправданост истраживања	19
1.8. План истраживања	20
2. ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ, ПРИРОДА, СУШТИНА И ПОЈАМ СЛОБОДНИХ ЗОНА	21
2.1. Теоријско одређење, историјски развој и врсте слободних зона	21
2.2. Основни бенефити и карактеристике пословања у слободним зонама	52
2.3. Подручје слободне зоне и управљање слободном зоном	53
2.4. Критеријуми економске оправданости оснивања слободне зоне	59
2.5. Слободне зоне као инструмент економске политике	63
2.6. Улога и значај регулаторног тела за надзор над радом слободних зона..	67
3. СТРАНЕ ДИРЕКТНЕ ИНВЕСТИЦИЈЕ У ФУНКЦИЈИ ПРИВРЕДНОГ РАЗВОЈА	73
3.1. Основни механизми, токови и теоријско одређење страних директних инвестиција	73
3.2. Мотиви и облици страних директних инвестиција	77
3.3. Ефекти страних директних инвестиција	87

3.3.1. Позитивни ефекти страних директних инвестиција (СДИ)	91
3.3.2. Негативни ефекти страних директних инвестиција (СДИ)	93
3.4. Преглед најзначајнијих носилаца страних директних инвестиција	94

4. КАРАКТЕРИСТИКЕ, СМЕРНИЦЕ И ИЗАЗОВИ ПРИВРЕДНОГ РАЗВОЈА ЗЕМЉЕ .....

102

4.1. Теоријски аспекти привредног развоја	102
4.2. Стратегије привредног развоја	104
4.3. Улога државе у остваривању циљева привредног развоја	108

5. КАРАКТЕРИСТИКЕ И ДОСТИГНУТИ СТЕПЕН РАЗВОЈА СЛОБОДНИХ ЗОНА – МЕЂУНАРОДНА И ДОМИЦИЛНА ПРАКСА ...

112

5.1. Развој слободних зона у свету – достигнути ниво и изазови	112
5.2. Слободне зоне у Европској унији	115
5.2.1. Република Пољска	119
5.2.2. Литванија	121
5.2.3. Чешка Република	123
5.2.4. Република Хрватска	124
5.3. Слободне зоне у Републици Србији	139
5.3.1. Законска регулатива слободних зона	139
5.3.2. Преглед развоја слободних зона у Републици Србији	142
5.3.3. Стратешки правци и изазови будућег развоја слободних зона у Републици Србији	157
5.4. Изазови развоја слободних зона на подручју Босне и Херцеговине	183
5.5. Изазови развоја слободних зона у Републици Српској	187
5.6. Европске економске интеграције – изазов или препрека развоја слободних зона	193

6. ЕМПИРИЈСКА ИСКУСТВА И БЕНЕФИТИ СЛОБОДНИХ ЗОНА 195

6.1. Слободне зоне као механизам привлачења страних директних инвестиција	195
6.1.1. Слободне зоне и њихов значај у привлачењу greenfield инвестиција .	200
6.1.2. Слободне зоне и њихова улога у реализацији brownfield инвестиција	201
6.1.3. Слободне зоне и заједничка улагања (joint venture)	203
6.2. Слободне зоне као акцелератор привредног развоја	205
6.2.1. Ефекти развоја слободних зона на трансфер модерних технолошких решења	208
6.2.2. Утицај слободних зона на подизање степена конкурентности и унапређење пословања домицилних предузећа	212
6.2.3. Ефекти развоја слободних зона на стопу запослености	213
6.2.4. Значај развоја слободних зона са аспекта раста јавних прихода	216
6.2.5. Развој слободних зона и утицај на структуру платног биланса	217
6.2.6. Улога слободних зона у равномерном регионалном развоју и унапређењу локалног економског развоја	221
6.2.7. Развој слободних зона са аспекта утицаја на социјалне и еколошке компоненте развоја	223
6.2.8. Примена Марковљевог модела у процени исплативости инвестиционог улагања у компанији - кориснику у слободној зони	226

7. ПЕРСПЕКТИВЕ РАЗВОЈА СЛОБОДНИХ ЗОНА 231

7.1. Слободне зоне као интегративни елемент локалне привреде	231
7.2. Образовање, наука и слободне зоне – међузависност у функцији развоја ...	239

7.3. Слободне зоне као интелектуални инкубатор	250
7.4. Слободне зоне као привлачно место за рад	262
7.5. Слободне зоне као инструмент „нове политике“ привлачења страних директних инвестиција	276
8. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	282
ЛИТЕРАТУРА	286
РЕЗИМЕ	299

СЛИКЕ, ГРАФИЧКИ ПРИКАЗИ, ГРАФИКОНИ, ТАБЕЛЕ, ПРИКАЗИ

Приказ

Приказ број 1 Истраживачки модел докторске дисертације	18
--	----

Графички прикази

Графички приказ број 1 Кораци успостављања пословне зоне	29
Графички приказ број 2 Заједничке и посебне карактеристике индустријских и слободних зона	37
Графички приказ број 3 Организациона структура Управе за слободне зоне Министарства финансија Републике Србије	70
Графички приказ број 4 Ефекти нових инвестиција	87
Графички приказ број 5 Правна основа формирања слободних зона на подручју Републике Хрватске	133
Графички приказ број 6 Кључни показатељи привреде Србије на крају прве декаде 21. века	158
Графички приказ број 7 Процентуално кретање оствареног промета у слободним зонама по годинама у односу на дефинисану стратешку циљну вредност промета од 6.000.000.000,00 евра	174
Графички приказ број 8 Преглед остварења стратешког циља везаног за остварену вредност производње по годинама реализације стратегије	178
Графички приказ број 9 Рекапитулација остварења стратешког циља повећања вредности извоза из слободних зона по годинама	180
Графички приказ број 10 Праћење кретања стратешког циља повећања броја запослених у слободним зонама по годинама	182
Графички приказ број 11 Главни појмови дуалног модела студија у високом образовању	248
Графички приказ број 12 Концептуални оквир економије засноване на знању – елементи, процеси, утицаји	252

Табеле

Табела број 1 Класификација пословних зона	23
Табела број 2 Преглед ризика инвестирања у развој пословних зона	31
Табела број 3 Нови облици слободних зона	41
Табела број 4 Развој слободних зона и њихове кључне карактеристике	44

Табела број 5 Географска/територијална распрострањеност слободних зона и слободних економских зона у свету 2019. године	50
Табела број 6 Подаци о оствареним приходима и нето добити привредних друштава за управљање слободном зоном у Србији у периоду од 2016 – 2022. године	58
Табела број 7 Основни мотиви за предузимање страних директних инвестиција. 78	
Табела број 8 Облици страних директних инвестиција према мотивима	83
Табела број 9 Економске детерминанте земље домаћина као покретачи страних директних инвестиција	86
Табела број 10 Распон могућих ефеката страних директних инвестиција	88
Табела број 11 Приказ SWOT анализе на примеру СДИ у Србији	97
Табела број 12 Основне карактеристике Програма подршке за привлачење страних директних инвестиција у одређеним секторима у 2020. години	100
Табела број 13 Компаративна анализа „западног“ и „незападног“ економског модела	109
Табела број 14 Преглед слободних зона као лидера у одређеним областима рангирања	114
Табела број 15 Преглед слободних зона у 19 држава чланица Европске уније према подацима за 2022. годину	116
Табела број 16 Службени подаци о броју слободних зона на подручју земаља чланица Европске уније (изузев Републике Хрватске)	117
Табела број 17 Преглед основаних слободних зона у Републици Хрватској од 1991. до 2004. године	124
Табела број 18 Преглед носилаца концесије/носилаца сагласности за оснивање слободних зона	126
Табела број 19 Основни подаци о активним слободним зонама у Републици Хрватској у 2021. години	127
Табела број 20 Рекапитулација кључних показатеља пословања слободних зона у Републици Хрватској у 2020. години	134
Табела број 21 Рекапитулација кључних показатеља пословања слободних зона у Републици Хрватској у 2021. години	136
Табела број 22 Рекапитулација кључних показатеља пословања слободних зона у Републици Хрватској у 2022. години	137
Табела број 23 Преглед корисника концесија/носиоца сагласности за оснивање слободне зоне у 2022. години	138
Табела број 24 Преглед најзначајних информација о зонама које функционишу на подручју Републике Србије	147

Табела број 25 Преглед круцијалних циљева развојне политике Србије у будућем периоду	161
Табела број 26 Укупне стране директне инвестиције у периоду од 2010. до 2018. године у еврима	165
Табела број 27 Преглед страних директних инвестиција према земљи порекла и сектору	166
Табела број 28 Највећи инвеститори (компаније) у Србији у периоду од 2000. до 2020. године	167
Табела број 29 Преглед оствареног промета, инвестиционих улагања, вредности услуга и броја корисника у слободним зонама за период 2015 – 2022. године ..	170
Табела број 30 Стратешки правци развоја слободних зона Србије са предлогом мера за њихово остваривање	171
Табела број 31 Преглед оствареног стратешког циља повећања вредности помета у слободним зонама	174
Табела број 32 Преглед стратешког циља 2 у сегменту повећања вредности остварене производње у слободним зонама	177
Табела број 33 Преглед стратешког циља повећања вредности извоза из слободних зона	179
Табела број 34 Преглед стратешког циља повећања броја запослених радника у слободним зонама	181
Табела број 35 SWOT анализа развоја слободних зона на подручју Босне и Херцеговине	186
Табела број 36 Пословне зоне на подручју Републике Српске	188
Табела број 37 Основни бенефити пословања у слободним зонама Републике Србије	196
Табела број 38 Основни подаци о слободним зонама Србије	199
Табела број 39 Преглед оствареног промета у слободним зонама Републике Србије у периоду од 2008 – 2022. године	206
Табела број 40 Реализована инвестициона улагања у слободним зонама у Републици Србији за период 2008 – 2022. године	209
Табела број 41 Рекапитулација броја и структуре корисника, као и броја запослених у слободним зонама у Републици Србији за период 2008 – 2022. године	214
Табела број 42 Рекапитулација оствареног спољнотрговинског суфицита у слободним зонама Србије у периоду 2020 – 2022. године	217
Табела број 43 Преглед оствареног извоза по корисницима слободних зона Србије у периоду од 2020 – 2022. године	218

Табела број 44 Перформансе друштвене одговорности компаније корисника, корисника слободне зоне	224
Табела број 45 Пројектовани Биланс предузећа „Алфа“	226
Табела број 46 Детерминанте локалног економског развоја	232
Табела број 47 Инструменти локалног економског развоја	234
Табела број 48 Таласи програма и приступи локалном економском развоју	238
Табела број 49 SWOT анализа динамичног раста научног и технолошког система	240
Табела број 50 Преглед ризика из домена остваривања Стратегије научног и технолошког развоја Републике Србије за период од 2021. до 2025. године „Моћ знања“ у домену јачања конкурентности привреде	242
Табела број 51 Индикатори иновационог система у Методологији за процену знања	244
Табела број 52 Разлике у практичној обуци између дуалног система и школског модела стручног образовања	246
Табела број 53 Преглед кључних фактора интелектуалног капитала	259
Табела број 54 Сет могућих мерила перформанси односа са запосленима	267
Табела број 55 Кретање броја незапослених у Суботици у периоду од 2011. године до 2015. године	270
Табела број 56 Кретање броја незапослених у Суботици у периоду од 2016. до 2019. године	270
Табела број 57 Кретање броја незапослених у Суботици у периоду од 2020. до 2023. године	271
Табела број 58 Преглед броја незапослених лица по степену стручне спреме у децембру 2023. године	272
Табела број 59 Преглед броја незапослених лица по годинама старости на дан 31. децембра 2023. године	274
Табела број 60 Резултати интерне анкете привредног друштва д.о.о. за управљање слободном зоном „Суботица“	275
Табела број 61 Фактори конкурентности слободних зона	277

Ову докторску дисертацију посвећујем успомени на Уснуле у Господу баку Љубицу и деда Мирка за сву несебичну помоћ, разумевање, безграничну љубав и подршку током мог образовања и на болно сећање на њихов одлазак у вечност, које ме ни данас није напустило!

Аутор

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

1.1. Проблем истраживања

Полазећи од чињенице да је један од основних изазова економске политике сваке земље тежња према: унапређењу квалитета живота њених грађана, повећању степена запослености, техничко-технолошком развоју, као и бољем позиционирању у глобалним економским токовима, а што се постиже кроз јасно дефинисане смернице привредног развоја, које се базирају пре свега, на компаративним предностима земље и укупној економској политици трасираној на максимизирању свих њених укупних природних и друштвених ресурса. Међутим, земље се суочавају са једним од значајних ограничавајућих фактора у свом развоју, који се односи на недостатак потребног обима финансијских средстава за остваривање несметаног привредног развоја.

Битан фактор привредног развоја и уопште друштвеног прогреса јесу стране директне инвестиције које треба осим финансијских бенефита да омогуће и трансфер савремених техничко-технолошких решења и уопште да допринесу унапређењу културе рада и отворе тржиште. Имајући у виду да су земље бивше Југославије током 90-их година прошлог века биле суочене са ратним вихором и да су их стране директне инвестиције заобишле, јасно је, да је било потребно пронаћи један модел који ће у условима светске економске кризе и другачије регионалне расподеле инвестиционих активности омогућити реализацију страних директних инвестиција и тиме утицати на остваривање привредног развоја.

Управо из те чињенице је произашао истраживачки задатак овог рада, који се односи на сагледавање слободних зона, пре свега као инструмента привлачења страних директних инвестиција са једне стране, а са друге стране модела економске политике, који ће омогућити повећање степена запослености и обезбедити уравнотежење платног биланса земље. У свом почетном облику развоја, слободне зоне доприносе значајном расту запослености радне снаге нижег степена образовања, што углавном у земљама у развоју омогућава решавање једног од горућих проблема привреде, а односи се на незапосленост радне снаге. Процена је да у свету егзистира више од 10.000 слободних зона, што значи да је овај концепт добио своју егзактну верификацију.

Свака држава формирајући слободну зону, дефинише један део своје територије који законом уређује и дефинише правила пословања, дајући корисницима слободне зоне одређене бенефите рада у зони, у циљу унапређења своје позиције у економској размени. Значај развоја слободних зона огледа се, како је то наведено у Стратегији развоја слободних зона у Републици Србији за период од 2018. до 2022. године („Сл. гласник РС“, број 48/2018), у подстицању:

(1) Ефикасног привлачења директних инвестиција кроз комбинацију државних програма финансијске подршке и погодности слободних зона; (2) Побољшању политике пореских олакшица у слободним зонама у складу са државном политиком регионалног развоја; (3) Проширењу подручја постојећих зона, нарочито у девастираним подручјима; (4) Повећања промета у слободним зонама за најмање 5% годишње; (5) Охрабрења инвестирања у области нових технологија; (6) Изградње објеката намењених инкубацији производних активности; (7) Инфраструктурног опремања земљишта намењеног инкубацији производних активности; (8) Веће улоге локалних самоуправа кроз систем општинских погодности; (9) Увођења нових услуга у слободним зонама; (10) Успостављања сарадње малих компанија и појединаца са великим компанијама у циљу њиховог снабдевања производима и услугама; (11) Стварања најбољих услова за пословање у слободним зонама, након уласка у Европску унију и (12) Унапређења сарадње са државним институцијама које се баве подстицањем развоја предузетништва.

Сагледавајући питање истраживања и уопште функционисања слободних зона, као и њиховог теоријског изучавања, уочићемо да се ради о феномену који се последњих година изучава значајније у нашој литератури, односно који је у домицилној литератури до сада био значајно занемарен. Тек кроз увиђање позитивних ефеката развоја слободних зона у свету и њиховој улози у подстицању привредног развоја, започињу озбиљнија теоретска разматрања овог појма. Управо из тих разлога један од основних проблема са којим се суочавамо приликом изучавања феномена слободних зона јесте утврђивање њихове практичне економске вредности и свакако повећање финансијске снаге самих слободних зона.

Реализацијом предметног истраживања, циљ нам је да одговоримо на нека од честих питања, која се појављују када су слободне зоне у фокусу разматрања, међу којима су: „Да ли држава има веће бенефите или трошкове који су везани за развој и функционисање слободне зоне?“; „Да ли се кроз функционисање слободне зоне фаворизују инострани инвеститори?“; „Какву радну снагу запошљавају компаније у слободним зонама у погледу степена квалификованости?“; „Зашто компаније које послују у слободној зони не набављају сировине од домицилних предузећа?“; „Да ли компаније у слободним зонама користе несофистицирана технолошка решења у односу на њихов рад у матичној земљи?“ и „Зашто запослени у компанијама које послују у слободној зони имају мање зараде на истим радним местима у односу на њихово пословање у матичној земљи?“. Такође, често се о слободним зонама расправља као о изолованим острвима без значајних бенефита на привредни развој.

Претходно наведена питања представљају само део недоумица које су везане за деловање и функционисање слободних зона и спровођењем истраживања покушаћемо дати одговор на питање: „Да ли слободне зоне остварују бенефите у погледу привредног развоја и привлачења страних директних инвестиција?“. Кроз разматрање дефинисаног питања, у раду ће се приказати сама природа и карактеристика деловања слободних зона и илустровати њихова улога као инструмента економске политике у погледу њихове најзначајније предности, а то је привлачење страних директних инвестиција. Надаље, да бисмо сагледали утицај слободних зона, приказаћемо њихове практичне импликације на привредни развој кроз сагледавање утицаја развоја слободних зона путем квантитативних показатеља на раст јавних прихода, уз истовремено јачање својих финансијских могућности, утицај на стопу запослености, платни биланс, али и кроз анализу квалитативних показатеља (социјални и еколошки аспекти развоја) и утицај развоја слободних зона на локални економски развој и равномерни регионални развој. Како бисмо дефинисали смернице и трасе будућег развоја и деловања слободних зона, посебно након потенцијалног уласка у Европску унију, приказаћемо примере пословања слободних зона на подручју Европске уније и појединих земаља Европске уније (Пољске, Чешке, Литваније и Хрватске), а како бисмо сагледали позитивне и негативне стране њиховог деловања. Посебно је важно размотрити слободну зону као саставни део економске политике и економских односа са иностранством у делу бројних повластица које се одобравају за пословање у слободној зони, како трошкови њиховог функционисања не би били већи од бенефита које слободне зоне доносе, а све је то у чврстој интеракцији са циљевима и задацима који се желе постићи оснивањем слободне зоне.

Досадашња теоријска разматрања слободних зона и њихово законско дефинисање приоритетно посматрају слободне зоне са два аспекта и то: као подручја чија је првенствена улога складиштење, транзит и као подручја са дефинисаним условима пословања која се огледају у увозу опреме, компоненти и сировина. Према (Драшковић М., 2005), слободна зона има три основне карактеристике: прво, она је “енклава”, уживајући статус, који не важи за читаву територију земље, друго, она пружа одређене погодности земљи домаћину и страним улагачима и треће, предузећа која у њој функционишу, морају извозити своју производњу. Са друге стране, Светска банка дефинише слободне економске зоне као: “ограђене, бесцаринске области, које нуде услуге складишта, услуге складишта у дистрибутивне објекте за трговину, транширање и поновни извоз“. У часопису „Посебне економске зоне: Перформансе, научене лекције и импликације за развој зона“ који је објавила Саветодавна служба за стране инвестиције Светске

банке, слободне економске зоне класификују се у шест главних типова: (1) Зоне слободне трговине (FTZ), познате и као комерцијалне слободне зоне, представљају ограђене бесцаринске области, које нуде услуге складиштења, складиштења у дистрибутивне објекте за трговину, транс-пошиљку и поновни извоз; (2) Извозне прерађивачке зоне (EPZ) су индустријски кампови усмерени, пре свега, на страна тржишта; (3) Слободни портови обично обухватају много веће области. Они обухватају све врсте активности, укључујући туризам и малопродају и пружају шири низ подстицаја и погодности; (4) Шеме слободних економских зона са једним предузећем пружају подстицаје појединачним предузећима без обзира на локацију; (5) Предузећа не морају да се лоцирају унутар одређене зоне да би добиле подстицаје и привилегије и (6) Специјализоване зоне укључују научно/технолошке паркове, петрохемијске зоне, логистичке паркове и аеродромске зоне (<https://documents1.worldbank.org/curated/en/343901468330977533/pdf/458690WPOBox331s0April200801PUBLIC1.pdf>, 2008). Анализирајући будуће правце развоја слободних зона према Извештају UNCTAD-а о светским инвестицијама за 2019. годину, савремене слободне економске зоне суочавају се са три главна изазова којима треба да се прилагоде: програм одрживог развоја, нова индустријска револуција или индустрија 4.0. и промене образаца међународне производње и глобалних ланаца вредности. Анализирајући теоријске ставове, можемо закључити да домицилна земља увек има своје јединствене институционалне карактеристике, што захтева прилагођавање страних инвеститора и доприноси расту трошкова прилагођавања које у односу на стране, домицилни инвеститори немају. Према Стратегији развоја слободних зона у Републици Србији за период од 2018. до 2022. године, „Службени гласник РС“, број 48/2018: „Слободне зоне су први отворени 'прозор' привреде у транзицији који погодује страним улагањима. Оне омогућавају најбрже привлачење инвестиција у нову опрему и осавремењавање продукционих процеса, који су кључна претпоставка за побољшање конкурентности и постизање већег извоза. Повећање извозних прихода је од великог значаја за смањење спољнотрговинског дефицита, сервисирање спољног дуга и обезбеђивање средстава за финансирање увоза опреме и технологије, а то значи и услов економског развоја у наредним годинама. Стварање повољне климе за иностране инвестиције је предуслов за њихово привлачење. Повољна инвестициона клима се ствара у средини без бирократских ограничења и административних одуговлачења при регистрацији предузећа, запошљавању, извозу, репатријацији профита и слично. Обезбеђење специјалних повластица и олакшица на локалном и државном нивоу, као што је пословање предузећа без увозних дажбина, може значајно утицати на одлуку

инвеститора да капитал инвестира у државу која му то омогућује. Као покретачи и моделатори привредног развоја читавих региона, слободне зоне су значајни ствараоци нових радних места, носиоци технолошког развоја и страних инвестиција. Постоје на свим континентима, у развијеним и неразвијеним земљама, у земљама различитог државног уређења и примерено развојној политици и задатим очекивањима, уз примену законима утврђених услова пословања и примену одређеног система повластица, остварују своју улогу.“

1.2. Предмет истраживања

Из претходно приказаног проблема истраживања, проистекао је предмет истраживања, односно суштинско питање на које истраживање у овој дисертацији тежи да пружи одговор, а оно гласи: „КАКО КОНЦЕПТ СЛОБОДНИХ ЗОНА ДОПРИНОСИ ПРИВЛАЧЕЊУ СТРАНИХ ДИРЕКТНИХ ИНВЕСТИЦИЈА И ОМОГУЋАВА СТВАРАЊЕ ПРЕДУСЛОВА ДА НА ТОЈ ОСНОВИ ОБЕЗБЕДИ СТАБИЛАН И КОНТИНУИРАН ПРИВРЕДНИ РАЗВОЈ?“. Како би се спровело истраживање које ће дати одговор на ово питање, неопходно је дефинисати основне појмове који ће омогућити инструменте за његово спровођење, а то су:

(1) Слободна зона се може посматрати као територија на којој егзистира целокупан спектар законских и економских предности, које омогућавају значајан подстицај и развој спољнотрговинске активности. Полазећи од самог термина слободна зона, у економској литератури се можемо сустрести са различитим синонимима којима се означава сам термин слободна зона, попут термина „слободна царинска зона“, „слободна економска зона“ и сл. Иако постоје различити термини којима се означавају слободне зоне и различити концепти који се разликују од земље до земље у погледу дефинисања овог појма, свакако једна од најчешћих дефиниција концепта слободних зона јесте та, да оне по својој природи подразумевају ограничен простор који представља засебно подручје слободне трговине у царинском и спољнотрговинском режиму једне земље, где привредни субјекти, пре свега производног карактера, приликом извоза остварују одређени број пореских и финансијских подстицаја, односно извесне фискалне погодности (Међународна организација рада, ILO -UNCTC, 1988).

(2) Стране директне инвестиције које означавамо скраћено (СДИ), по својој природи представљају, пре свега, улагање капитала које се врши од стране инвеститора који су резиденти једне земље у привредне субјекте који су резиденти друге земље, чијом се реализацијом остварује дугорочна сарадња у правцу остваривања заједничких циљева развоја. У овом односу инвеститор који је резидент друге земље има доминантну улогу, односно контролу и одлучујући утицај на пословање домицилног привредног субјекта, односно обавља

управљачке активности. Овај вид инвестиција представља основни облик међународног кретања капитала. Реализација страних директних инвестиција има различите видове, односно облике који се односе, пре свега, на greenfield инвестиције, које се огледају као инвестиције у апсолутно нови производни погон који је у већинском власништву страног инвеститора, затим у облику прекограничних аквизиција, које се испољавају кроз припајање или преузимање привредних субјеката, који већ постоје у другој земљи, затим у виду прекограничних мерџера, који се испољавају кроз повезивање два партнера из различитих држава, као и на brownfield инвестиције, где привредни субјект који је инострани резидент врши потпуну замену производних погона, опреме и производних линија у привредном субјекту који је резидент друге земље. Када посматрамо стране директне инвестиције, неопходно је истаћи да постоје и заједничка улагања (joint venture), карактеришући заједнички рад на пројекту кроз стварање привредног субјекта, којег заједнички контролишу. Да би се спровеле стране директне инвестиције, неопходно је да страни инвеститори (привредни субјекти – инострани резиденти) имају мотив за њихово предузимање, а ти мотиви могу бити стратешке природе (обезбеђење тржишта, обезбеђење производних ресурса), затим постоје мотиви субјективне природе, попут изузетно јаког притиска конкуренције на домицилном тржишту, позивајући друге земље за предузимање инвестиционог корака, а често субјективни мотив за страну директну инвестицију може бити и претња од губитка домаћег тржишта, односно губитка постојеће тржишне позиције. На крају, мотив за предузимање страних директних инвестиција могу бити и економски мотиви у циљу превазилажења ограничавајућих фактора (баријера) у земљи инвеститора, затим куповина некретнина или производних хала у другим земљама у сврху њихове продаје (тржишне валоризације) у циљу стицања веће добити. Степен који ће једна земља остварити у привлачењу страних директних инвестиција је дефинисан разноврсним факторима који се огледају, пре свега у виду величине њеног тржишта, расположивих природних и људских ресурса, степена отворености једне земље и позитивне климе која се у њој ствара за реализацију страних директних инвестиција.

(3) Привредни развој представља сложен економски појам и означава процес којим се једна земља ослобађа економске неразвијености и сиромаштва достижући више развојне нивое. Састоји се од две компоненте: привредни раст и промене у привредној структури (Деветаковић, Јовановић Гавриловић, Рикаловић, 2016). Привредни раст представља повећање националне производње током одређеног временског периода и може се посматрати за целу земљу или по глави становника. Промене у структури привреде се начешће огледају у измени

производне структуре, расподели производних чинилаца по привредним делатностима, структури увоза и извоза, територијалном размештају економске активности, а у последње време све већи значај добијају социјални и еколошки апсекти (Деветаковић, Јовановић Гавриловић, Рикаловић, 2016). Заправо посматрајући привредни развој, анализирамо два економска феномена: (1) квантитативни – огледа се у повећању свих квантитативних елемената домицилне привреде у одређеном временском периоду у односу на претходни и (2) квалитативни – подразумева институционалне, структурне, организационе и технолошке промене у оквиру привреде једне земље и са њом повезане друштвене наградње (Аџић, 2006). То нам омогућује да закључимо да је привредни развој по својој природи комплексан како економски, тако и уопште друштвени феномен.

У оквиру истраживачког дела докторске дисертације, приказаће се утицај развоја слободних зона кроз емпиријска искуства на бази квантитативних показатеља на примеру Републике Србије (остварени промет слободних зона, остварена инвестициона улагања у слободним зонама, број запослених радника у слободним зонама и остварени спољнотрговински суфицит у слободним зонама) на одабране показатеље привредног развоја у периоду од 2008. до 2022. године, као и утицај развоја слободних зона на остварене јавне приходе, посебно локалних јавних прихода, на бази прерачуна уплаћених пореза и доприноса, полазећи од процењене просечне зараде остварене у слободним зонама. Развијена је практична примена Марковљевог модела у процени исплативости инвестиционих улагања која се реализују у компанијама, корисницима слободне зоне.

1.3. Циљеви истраживања

Анализирајући природу и тематику којом се бави овај рад, произашли су и циљеви истраживања, а који се пре свега односе на то да се:

(1) укаже и истакне значај слободних зона као модела за привлачење страних директних инвестиција;

(2) сагледају бенефити и негативни аспекти функционисања слободних зона;

(3) укаже на повезаност страних директних инвестиција, слободних зона као модела њиховог привлачења и укупног привредног развоја;

(4) илуструју позитивна искуства земаља у којима егзистирају слободне зоне, са посебним освртом на Републику Србију и изврши трансферисање позитивних искустава на Босну и Херцеговину, односно Републику Српску као путоказ у формирању домицилних слободних зона;

(5) сагледа значај слободних зона и њихова улога у остваривању равномерног регионалног развоја једне земље;

(6) сагледају изазови развоја слободних зона и промовише нова оријентација, тржишна и друштвена улога слободних зона и реализује њихово отварање и већи степен инкорпорације у домицилну средину.

Реализујући циљеве истраживања које обухвата ова докторска дисертација, важно је напоменути да ће се у њиховој реализацији користити:

(а) Научна дескрипција, која ће се реализовати кроз описивање основних карактеристика, природе, суштине и појма слободних зона, затим описивање слободних зона као фактора локалног економског развоја, улоге образовања и науке у привредном развоју. Научном дескрипцијом описаће се слободне зоне као интелектуални инкубатор, њихове карактеристике и погодности као привлачног места за рад и слободна зона као инструмент економске политике у функцији привлачења страних директних инвестиција;

(б) Научно објашњење ће бити пре свега присутно у тумачењу међузависности између развоја слободних зона и одабраних показатеља привредног развоја Републике Србије. Овај ниво научног сазнања ће посебно доћи до изражаја приликом анализе утицаја слободних зона на одређене показатеље, попут запослености, јавних прихода, платног биланса и сл.;

(в) Предвиђање ће бити присутно у делу тумачења резултата добијених кроз сагледавање емпиријских искустава на бази квантитативних показатеља у овој докторској дисертацији и презентовању смерница проистеклих из тих анализа. Такође, биће присутно и приликом сагледавања изазова развоја слободних зона, њихове финансијске снаге у будућем периоду, као и приликом дефинисања смерница развоја слободних зона на подручју Босне и Херцеговине, односно Републике Српске.

1.4. Хипотезе

Приликом конципирања предмета истраживања, пошло се од кључног питања, да ли концепт слободних зона доприноси привлачењу страних директних инвестиција и омогућава стварање предуслова да на тој основи обезбеди стабилан и континуиран привредни развој. У потрази за одговором на овако дефинисано истраживачко питање, постављена је општа хипотеза, која ће бити доказана помоћу две посебне хипотезе и десет помоћних хипотеза са припадајућим индикаторима.

Општа хипотеза: Слободне зоне доприносе привлачењу страних директних инвестиција и привредном развоју.

1. посебна хипотеза: *Слободне зоне доприносе привлачењу страних директних инвестиција.*

1. помоћна хипотеза: *Слободне зоне доприносе привлачењу greenfield инвестиција.*

Индикатори: нови производни погони који су у већинском власништву страног инвеститора у облику прекограничних аквизиција, које се испољавају кроз припајање или преузимање привредних субјеката, који већ постоје у другој земљи, затим у виду прекограничних мерџера, који се испољавају кроз повезивање два партнера из различитих држава.

2. помоћна хипотеза: *Слободне зоне доприносе привлачењу brownfield инвестиција.*

Индикатори: привредни субјекти у којима инострани резидент врши потпуну замену производних погона, опреме и производних линија у привредном субјекту који је резидент друге земље.

3. помоћна хипотеза: *Слободне зоне доприносе привлачењу заједничких улагања (joint venture).*

Индикатори: привредни субјекти које заједнички стварају и контролишу страни и домаћи инвеститори.

2. посебна хипотеза: *Слободне зоне су акцелератор привредног развоја.*

1. помоћна хипотеза: *Слободне зоне доприносе трансферу модерних технолошких решења.*

Индикатори: нова технолошка решења, унапређење постојећих технолошких решења, модернизација постојећих и увођење нових производа, нова организација рада.

2. помоћна хипотеза: *Слободне зоне доприносе расту степена конкурентности и унапређења пословања домицилних привредних субјеката.*

Индикатори: унапређење квалитета производа, побољшање услова рада запослених, имплементација високих стандарда производње и пружања услуга, прилагођавање пословања високим стандардима и захтевима страних инвеститора, иновације у пословању.

3. помоћна хипотеза *Слободне зоне доприносе повећању стопе запослености.*

Индикатори: смањење броја незапослених у апсолутном износу посматрано у одређеном временском периоду, смањење процентуалног учешћа незапослених у укупном броју радно способног становништва, промене у структури незапослених према полу, старости, образовној структури.

4. помоћна хипотеза *Слободне зоне утичу на повећање јавних прихода.*

Индикатор: повећање пореских прихода.

5. помоћна хипотеза *Слободне зоне утичу на структуру платног биланса.*

Индикатори: кретање увоза и извоза, структура увоза и извоза, уравнотежење платног биланса.

6. помоћна хипотеза *Слободне зоне стварају предуслове за регионални развој и локални економски развој.*

Индикатори: равномеран регионални развој, унапређење развоја региона у коме функционише слободна зона, већи степен локалне развијености, унапређење локалне инфраструктуре.

7. помоћна хипотеза *Слободне зоне утичу на социјалне и еколошке компоненте развоја.*

Индикатори: очување животне средине, већа еколошка свест, нови еколошки стандарди, унапређење животног стандарда становништва, смањење степена социјалног раслојавања становништва, умањење социјалних разлика међу становништвом.

1.5. Начин истраживања

У циљу ефикасног спровођења дефинисаног истраживачког проблема у овом раду примениће се комплекс до сада познатих и научно признатих научних метода, а које се односе пре свега на:

(1) Опште научне методе, представљају методе које се користе у свим истраживањима и универзалног су карактера (хипотетичко-дедуктивна, статистичка, моделовање, историјска и компаративна);

(2) Основне научне методе, које се употребљавају у свим врстама истраживања (анализа, синтеза, индукција, дедукција, специјализација, генерализација, апстракција и конкретизација) и

(3) Посебне методе, које су прилагођене истраживачком проблему дефинисаном у овој дисертацији.

Приликом израде овог научног рада, прво ће се извршити селекција доступне литературе погодне за израду и расправу о питањима која су предмет анализе, затим ће се извршити анализа расположиве литературе у циљу сагледавања базе научног сазнања погодног за израду ове дисертације. Кроз сагледавање расположиве литературе и питања која су у оквиру литературе обрађена, приступиће се научном објашњењу и расправи о питањима која нису обухваћена у оквиру досадашње литературе и кроз научни приступ пружити одговори на питања која се појаве у оквиру овог истраживачког подухвата.

Полазећи од саме природе и карактеристике истраживачког проблема посматраног у овој дисертацији, определили смо се пре свега за статистичке методе истраживања, како бисмо кроз квантитативне показатеље извели закључке у складу са природом и тематиком ове дисертације.

У основи истраживачког дела ове докторске дисертације јесте сагледавање емпиријских искустава Републике Србије у развоју концепта слободних зона кроз сагледавање оствареног промета у слободним зонама, остварених инвестиционих улагања у слободним зонама, броја домаћих и страних корисника, оствареног спољнотрговинског суфицита, као и остварених јавних прихода на бази процењене просечне зараде остварене у слободним зонама Републике Србије. Истраживање емпиријских искустава обухвата период од 2008. до 2022. године.

На бази анализе и сагледавања датих емпиријских искустава добићемо одговор на главно истраживачко питање које гласи: „Како концепт слободних зона доприноси привлачењу страних директних инвестиција и омогућава стварање предуслова да на тој основи обезбеди стабилан и континуиран привредни развој?“. Управо анализом прикупљених квантитативних података и емпиријских искустава на примеру Републике Србије ћемо моћи формулисати одређене правилности утицаја слободних зона на стране директне инвестиције и привредни развој, али и сагледати тренд даљег развоја слободних зона, њихове финансијске снаге и дефинисати смернице у погледу трасирања праваца њиховог развоја.

У оквиру истраживачког дела је развијена примена Марковљевог модела методологије процене приноса остварених инвестиционих улагања у компанијама које раде у оквиру слободне зоне, односно омогућити опредељење за greenfield инвестиције, brownfield инвестиције или остала инвестициона улагања (типа заједничких улагања) на бази очекиваних приноса које ове инвестиције омогућују инвеститору, односно компанији, кориснику слободне зоне или компанији која потенцијално жели да постане корисник слободне зоне кроз реализацију своје инвестиције.

Надаље, у спровођењу истраживања ћемо се користити и следећим научним методама:

(а) Историјско-компаративна метода – користимо је за утврђивање утицаја који су слободне зоне имале на привлачење страних директних инвестиција и привредни развој, а кроз поређење ових података у обухваћеним земљама утврдићемо, кроз компаративну анализу, извесне сличности и законитости утицаја слободних зона на стране директне инвестиције и привредни развој;

(б) Метода класификације – употребиће се у циљу сагледавања, односно реаговања запослености и незапослености, увоза и извоза, јавних прихода и страних директних инвестиција на развој и подстицаје развоја слободних зона;

(в) Метод индукције – овај метод ћемо користити приликом доношења закључака и претпоставки, како развој слободних зона утиче на привлачење страних директних инвестиција са једне стране, а са друге стране на привредни развој;

(г) Метода анализе садржаја – користиће се за проучавање и анализу референтне домаће и иностране литературе (књиге, уџбеници, научни чланци, докторске дисертације, студије), као и података добијених у виду званичних података објављених од стране Светске банке, Међународног монетарног фонда, Еуростата, националних статистичких завода и Светске трговинске организације. Управо кроз ову методу обезбедиће се извлачење основних закључака везаних за истраживачки проблем дефинисан у овој дисертацији и извлачење научних претпоставки и смерница, а које се односе на сагледавање утицаја слободних зона на привлачење страних директних инвестиција, привредни развој и конструисање смерница за даљи развој слободних зона и јачање њиховог утицаја на регионални и локални економски развој, као и већи степен укључености у локалну заједницу и њен развој.

За потребе истраживања које ће се спровести у оквиру ове дисертације, употребиће се расположиви и доступни писани материјали, који ће се проучити и извршиће се њихова анализа. Кроз реализацију и спровођење истраживања користиће се расположиви теоријски материјали и научни извори из домена праћења и проучавања страних директних инвестиција, привредног раста и развоја, а пре свега слободних зона. Како би се могао пратити и дефинисати утицај слободних зона на привредни раст и развој, користиће се расположиви подаци квантитативне природе, који су доступни из званичних статистичких публикација, показатељи о макроекономским кретањима, као и званични извештаји о годишњем пословању слободних зона.

Посебан сегмент за прикупљање података се односи на доступне теоријске, статистичке и интернет податке о развоју и достигнутом степену развоја, као и

бенефитима рада слободних зона на подручју Републике Пољске, Чешке Републике, Литваније, Републике Хрватске, Републике Србије и Босне и Херцеговине, односно Републике Српске.

До горе наведених података, доћи ће се кроз званичну уџбеничку литературу, релевантне књиге из ове области, научне чланке презентоване у релевантним научним домицилним и иностраним научним часописима, податке објављене од стране Светске банке, EUROSTATА, Републичког завода за статистику Републике Србије, Агенције за статистику Босне и Херцеговине, Републичког завода за статистику Републике Српске и податке Управе за слободне зоне Министарства финансија Републике Србије, као и податке Управе за индиректно опорезивање Босне и Херцеговине.

Уколико анализирамо и сагледамо критеријум јавности, расположиви извори су интерног, отвореног и јавног карактера.

Да би квалитет истраживања задовољио научне критеријуме, посебна пажња посветиће се обезбеђењу високог степена квалитета прикупљених података у складу са научним захтевима, што ће се обезбедити кроз употребу извора података који су научно релевантни и актуелни. Истраживачку грађу за спровођење истраживања и писања овог рада представљаће релевантна домицилна и инострана литература у виду уџбеника, књига и научних чланака, као и публикације добијене кроз анализу званичних извештаја, анализа, публикација и релевантних студија које публикују и објављују званичне државне институције и организације, како домицилног карактера, тако и иностране, у сегменту праћења искустава и позитивне праксе развоја слободних зона, као и њихове финансијске снаге. Посебан извор података ће бити и подаци који су доступни у виду интернет извора, односно адекватни подаци електронског карактера из домена истраживања овог рада. Као извор података користиће се и спроведена истраживања и анализе, као и тумачења прикупљених података применом релевантних статистичких алата и метода у циљу извођења релевантних закључака.

У сврху прикупљања података за потребе емпиријске анализе везане за функционисање слободних зона на подручју Републике Србије, користиће се подаци са званичне интернет презентације Управе за слободне зоне Министарства финансија Републике Србије. Као доминантан метод у прикупљању и припреми ових података за научну анализу користиће се деск метода.

Када посматрамо обухват истраживања, детерминисан је са расположивим изворима података и методама њиховог прикупљања и анализе, као и коришћеним методама, техникама и инструментима у реализацији истраживања у оквиру овог рада. Поред ове директне повезаности, индиректна повезаност се

остварује у вези са дефинисаним хипотезама, индикаторима и расположивим кадровским, материјалним и просторним ограничењима. Битна одредница обухвата истраживања са расположивим кадровским и техничким капацитетима, као и временска детерминисаност истраживања.

1.6. Преглед литературе

Проучавање тематике слободних зона представља изузетно актуелну проблематику посебно са аспекта земаља у развоју, укључујући и земље Западног Балкана, где управо слободне зоне могу да представљају један добар механизам који омогућава привлачење страних директних инвестиција кроз коришћење компаративних предности које овај концепт обезбеђује. Посебни бенефити који се јављају кроз развој концепта слободних зона се односе на повећање запослености, раст јавних прихода, трансфер савремених технолошких решења, омогућавајући у случају добро осмишљеног развоја концепта слободних зона уравнотежен регионални развој и доприносе подизању укупне конкурентности домицилне привреде. У наставку ће се указати на неке од основних теоријских поставки везаних за развој слободних зона.

Према члану 2. Закона о слободним зонама Републике Србије („Службени гласник РС“, број 62/2006), слободна зона представља део територије Републике Србије који је посебно ограђен и означен, на коме се обављају делатности под условима који су утврђени овим законом. Са друге стране према члану 3. Закона о слободним зонама Републике Српске („Службени гласник РС“, број 15/2021) слободна зона представља део територије Републике Српске који је посебно ограђен и означен и у којем се обављају делатности уз посебне услове у складу са овим законом, царинским прописима и другим прописима којима се уређује рад слободних зона. Према одредбама Закона о слободним зонама Републике Хрватске („Народне новине“, број 44/96, 78/99, 127/00, 92/05, 85/08, 148/13, 58/20) слободна зона представља део територија Републике Хрватске, који је посебно ограђен и означен и у којем се привредне делатности обављају уз посебне услове. Са друге стране слободне зоне се посматрају као зоне које су физички одвојене од осталих делова земље и где се не примењују законски и административни прописи о комерцијалним, финансијским и економским питањима унутар земље и успостављају шири подстицаји за индустријске и комерцијалне активности (<https://www.tayseb.com/en/free-zone/free-zone-definition/>, датум доступности: 15. септембар 2023. године). Када се уопште посматра концепт слободних зона једна од најчешће коришћених дефиниција слободне зоне јесте дефиниција коју је дала Међународна организација рада, а према којој су слободне зоне јасно ограничен

простор који представља енклаву слободне трговине у царинском и спољнотрговинском режиму неке земље, где индустријска предузећа која претежно производе за извоз уживају одређени број пореских и финансијских подстицаја (ILO-UNCTC, 1988., стр. 4, www.ilo.org, датум доступности: 16. септембар 2023. године). Када се анализира тематика слободних је зона важно указати да се оне у стручној литератури поред термина слободне зоне, могу сусрести и под другим терминима попут: слободних царинских зона, слободних економских зона и сл. Према једном гледишту специјална економска зона је специфична географска област која има економске законе другачије од типичних економских закона земље. У овим зонама компаније могу да уживају разне бенефиције за обављање делатности као што су увоз без пореза, царинске погодности и слично, при чему су ове погодности нарочито привлачне за стране директне инвестиције (<https://testbook.com/banking-awareness/sez-special-economic-zone>, датум доступности: 16. септембар 2023. године). Према гледиштима Светске банке и Конференције уједињених нација о трговини и развоју (UNCTAD) слободне зоне нуде фискалне подстицаје, прописе повољне за пословање и административно поједностављење и олакшавање (Alansary, O. S., Al – Ansari, T. (2023). *Defining 'free zones': A systematic review of literature*. Heliyon journal online 9). Као што се може уочити у основи свих дефиниција слободних зона јесте да оне обезбеђују бројне бенефите, односно посебне погодности за њихове кориснике.

При анализи слободних зона је посебно важно указати на њихову класификацију, при чему се према ауторима Bost & Piantoni (2019) економске зоне могу класификовати на:

- ✚ Складишне просторе, индустријске зоне, извозне производне зоне;
- ✚ Специјалне економске зоне које обухватају: високотехнолошке паркове, научне и технолошке паркове, слободне економске зоне, сервисне паркове, зелене зоне, безбедносне зоне, зоне развоја туризма и слободне зоне које обухватају: слободне производне зоне и слободне трговинске зоне и
- ✚ Слободне просторе за обављање делатности.

Према Akinci, Crittle су присутне и појединачне фабрике које уживају низ подстицаја без обзира на њихову локацију. Таква предузећа не морају да се налазе у одређеној зони како би уживала подстицаје и привилегије. Добри примери овакве праксе су Маурицијус, Мадагаскар и Мексико. Према Danube Port Development Strategy & Network Formation (доступно на: https://www.interreg-danube.eu/uploads/media/approved_project_public/0001/27/b18d6ffc220bb6b66426ecb

[4e5b0d9e04eb4e9b7.pdf](#), датум доступности: 17. септембар 2023. године), посебну врсту зона представљају хибридне логистичке зоне које представљају одређену област, обично окружену оградом, где се кроз стварање услова за обављање слободне трговине, уз блажи регулаторни оквир, обавља слободна трговина уз флексибилније услове везане за очување животне средине и разне друге фискалне и финансијске подстицаје.

Да би једна слободна зона могла успешно да функционише је неопходно обезбедити све потребне компоненте, а које се односе на (Alansary, O. S., Al – Ansari, T. (2023). *Defining 'free zones': A systematic review of literature*. Heliyon journal online 9):

✚ **Регулаторни оквир** – законска регулатива, процедуре рада и разне услужне сервисе у оквиру ове области;

✚ **Подстицаје** – пореске подстицаје, финансијске подстицаје, различите врсте подстицаја друге природе и

✚ **Инфраструктуру:**

✓ Основну инфраструктуру – транспортну инфраструктуру, услужну инфраструктуру, социјалну инфраструктуру;

✓ Трговинску инфраструктуру – дистрибуциону мрежу, складишни простор и слично и

✓ Индустријску инфраструктуру – услуге паковања, састављања и производње.

Адекватно постављен концепт развоја слободне зоне може бити адекватан подстицај економском развоју једне земље и средство за привлачење страних директних инвестиција захваљујући својим бројним компаративним предностима, обезбеђеном инфраструктуром и свакако смањењем или барем ублажавањем ризика са којима се инвеститори могу суочити.

Слободне зоне су део државне стратегије која има за циљ стимулисање и унапређивање економског развоја. Држава се нада да ће се обезбеђивање подстицаја и капацитета за инвеститоре у слободним зонама исплатити стварањем значајних ефеката преливања на локалну економију и дугорочни економски раст (Светска банка, 2017). Управо кроз даља разматрања у овој докторској дисертацији ћемо покушати да докажемо да развијање слободних зона у значајној мери може допринети развоју једне земље, односно њеном економском расту и развоју.

На крају прегледа литературе представићемо истраживачки модел који ће бити реализован у овој докторској дисертацији у виду следећег приказа:

Приказ број 1 Истраживачки модел докторске дисертације

Извор: По идеји аутора

Анализирајући дати истраживачки модел који је постављен у овој докторској дисертацији у фокусу анализе јесу слободне зоне и првенствено њихова улога и значај као инструмента привлачења страних директних инвестиција. Надаље се кроз развој слободних зона посматра њихов утицај на остваривање привредног развоја или уопште друштвено – економског развоја једне земље, а што се прати кроз бројне економске показатеље. Дати истраживачки модел указује да ће се позитивни ефекти развоја слободних зона трансферисати кроз повећање степена

запослености, повећање јавних прихода, раст друштвеног – бруто производа. Истраживачки модел настоји указати да добро постављен концепт развоја слободних зона и уз адекватна стратешка промишљања треба да омогући равномеран регионални развој и унапреди социјалне и еколошке компоненте развоја. На крају, развој слободних зона омогућава позитиван утицај на платни биланс кроз повећање извоза, будући да иако је у слободним зонама у значајној мери присутан увоз репроматеријала, на којем се врши дорада и оплемењивање, након тога следи извоз који је по својој вредности већи од увоза, што се позитивно реперкутује на укупан платни биланс земље. Управо, кроз истраживање које ће бити спроведено у оквиру ове докторске дисертације сагледаће се улога и значај слободних зона у остваривању утицаја на компоненте дефинисане посматраним истраживачким моделом.

1.7. Научна и друштвена оправданост истраживања

Посматрајући саму тему докторске дисертације и њену научну и друштвену оправданост, јасно можемо уочити да се њени конкретни резултати и домети огледају у беневитима које слободне зоне остварују на: (1) привредно-економски развој земље; (2) повећање степена запослености радне снаге и (3) трансфер знања и савремених техничко-технолошких решења. Кроз анализу различитих аспеката функционисања слободних зона Републике Пољске, Чешке Републике, Републике Литваније, Републике Хрватске, Републике Србије и Босне и Херцеговине, обезбедиће се сагледавање компаративних предности са једне стране, а са друге стране негативних ефеката функционисања слободних зона.

Анализирајући достигнути степен развоја слободних зона и њихове позитивне и негативне ефекте, омогућиће се дефинисање оперативних смерница даљег развоја слободних зона, мере за унапређење њиховог функционисања, као и механизма за подизање угледа и имиџа слободних зона, као значајног и проактивног генератора привлачења страних директних инвестиција.

У научном делу, овом докторском дисертацијом ће се омогућити осветљавање једног сегмента економске политике, којем домицилна литература није придавала посебан значај, унапредиће се анализа достигнутог степена развоја слободних зона, анализираће се актуелне карактеристике њиховог функционисања и обезбедиће се претпоставке за даља истраживања овог научног појма. Такође, извршиће се повезивање научног аспекта концепта „слободних зона“ са образовним - просветним системом, као и покушај повезивања овог концепта и интелектуалног капитала, односно трансформација слободних зона ка „интелектуалном инкубатору“.

1.8. План истраживања

Писање докторске дисертације ће се обављати у складу са дефинисаним планом истраживања. Временско трајање истраживања и писања докторске дисертације ће се обавити у периоду од новембра 2021. године до децембра 2023. године. Спровођење истраживања ће инкорпорирати два саставна елемента и то: теоријски аспект истраживања, као и само емпиријско истраживање.

У оквиру теоријских истраживања, која ће се спроводити у оквиру докторске дисертације анализираће се расположива литература из сегмента организације и функционисања слободних зона, затим ће се приступити анализи расположиве литературе из страних директних инвестиција и привредног раста и развоја, како би се сагледао достигнути ниво сазнања и створиле претпоставке за даље истраживање. У оквиру сагледавања развоја слободних зона ће се анализирати искуства у њиховом развоју земаља у окружењу (Републике Србије и Републике Хрватске), као и примери успешних земаља које су развиле концепт слободних зона попут Пољске. Анализираће се теоријска становишта везано за утицај који стране директне инвестиције и њихово привлачење кроз концепт слободних зона могу остварити на привредни развој.

У сегменту спровођења емпиријског истраживања ће се прикупити релевантни подаци из расположивих статистичких извора, доступних докумената и подаци EUROSTAT – а везано за функционисање слободних зона, пре свега са фокусом на Републику Србију, а делимично и Републику Хрватску, како би се на бази њихових досадашњих искустава сагледао утицај који слободне зоне имају на платни биланс, повећање стопе запослености, уравнотежени регионални развој и укупна инвестициона улагања. На бази ових истраживања ће се покушати применом Марковљевих модела развити математички модел за предвиђање исплативости инвестиција (гринфилд, браунфилд и осталих инвестиција) у слободним зонама.

У следећој фази на бази прикупљених података и спроведеног истраживања ће се утврдити опште смернице за даљи развој концепта слободних зона, са посебним препорукама за развој концепта слободних зона на подручју Републике Српске, као опредељења за један од модела привлачења страних директних инвестиција.

У завршној фази истраживања ће се настојати на бази доступне литературе и прикупљених података дати смернице за будуће перспективе развоја слободних зона кроз веће повезивање са науком, сарадњом са образовним институцијама, рад на унапређењу услова рада и уопште подизању имиџа слободних зона, а нарочита

пажња ће се посветити развоју слободних зона у контексту повезивања и подизања научно – технолошких паркова на подручју слободне зоне.

Посматрајући временску динамику истраживање ће се спровести према следећој методологији:

- ✚ **Прва фаза истраживања** – прикупљање релевантне литературе, анализа литературе, извођење закључака на бази прикупљене литературе;
- ✚ **Друга фаза истраживања** – прикупљање статистичких података потребних за извођење емпиријског истраживања, анализа расположивих података и спровођење анкете везано за искуства младих у раду у слободној зони;
- ✚ **Трећа фаза истраживања** - развој математичког модела за предвиђање исплативости инвестиција које се спроводе у слободној зони;
- ✚ **Четврта фаза истраживања** – обједињавање теоријских и емпиријских истраживања и сачињавање текста докторске дисертације;
- ✚ **Пета фаза истраживања** – коректура, преглед и корекције докторске дисертације и
- ✚ **Шеста фаза истраживања** – имплементација препорука, спровођење дефинисаних измена у докторској дисертацији, израда коначне верзије докторске дисертације и покретање процедуре одбране докторске дисертације.

2. ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ, ПРИРОДА, СУШТИНА И ПОЈАМ СЛОБОДНИХ ЗОНА

2.1. Теоријско одређење, историјски развој и врсте слободних зона

У циљу проучавања проблематике везане за функционисање слободних зона, као и сагледавања њихове улоге у остваривању циљева привредног и укупног друштвеног развоја, неопходно је осврнути се на саму дефиницију слободних зона, сагледавање ретроспективе њиховог развоја, као и идентификовње врста слободних зона које се уочавају у теоријским разматрањима.

Слободне зоне по својој природи представљају изузетно временски дуг облик трговине, али су се појавни облици овог појма временом мењали, те се слободно може рећи да слободне зоне своје извориште имају у самом настанку цивилизације.

Прве корене слободних зона налазимо код старих Феничана и античких Грка. Тако анализирајући историјске изворе уочавамо да су стари Грци на острву Делос, као и стари Феничани у неким градовима имали одређене врсте погодности у трговини, што је само по себи везано за природу слободних зона. Надаље, у старом Египту проналазимо јавна сместишта (складишта), а у време старог Рима поред комерцијалних и војних путева проналазимо одређене облике стоваришта за робу без царине које је потребно поменути, иако је њихов утицај на тадашње тржиште био готово безначајан или блаже речено изузетно мали.

Претеча слободних зона какве данас познајемо су некадашње слободне луке које су се углавном оснивале крајем деветнаестог и почетком двадесетог века. Основни циљ ових слободних лука јесте било убрзавање протока роба у лукама, које су биле средиште међународног трговинског промета, а које су располагале значајним капацитетима, оспособљеним кадровима и осталим потребним карактеристикама. У овим лукама су се обављали послови везани за лучки промет, затим услуге укрцаја, искрцаја и прекрцаја терета, иако су се у њима могли обављати послови и одређене дораде робе без сагласности царинских и других органа, али при чему је био предвиђен царински надзор према начелу случајног узорка и дискреционог поступања.

Након сагледавања историјског развоја слободних зона и његове динамике, потребно је указати на основна теоријска одређења појма слободних зона, како бисмо осветлили овај често коришћен, али и доста широј јавности непознат појам.

Пре него што укажемо и анализирамо сам појам слободних зона, неопходно је указати на још један актуелан појам – пословне зоне, будући да често постоје неразумевања и мешања значења ова два појма.

Пословна зона по својој природи представља простор предвиђен за одвијање различитих врста пословних делатности, којима управља професионални тим или је настала као продукт организованог и осмишљеног развојног концепта неке регије или државе у целини. Посматрајући управљање пословном зоном указујемо да она може бити у организационом смислу постављена од стране локалне самоуправе или регионалних влада, при чему се могу идентификовати и пословне зоне које су у приватном власништву. Интерес за пословање у пословној зони произилази из бројних бенефита које она пружа корисницима или „станарима“, а који се огледају у повољнијим најамнинама, одложеном плаћању, различитим пореским олакшицама, пружање подршке у организацији и спровођењу маркетиншких активности и подршка извозно оријентисаним активностима.

У стручној литератури најчешће идентификујемо поделу пословних (предузетничких) зона на¹: (1) Занатске; (2) Индустијске; (3) Предузетничко – индустријске; (4) Предузетничко – занатеске; (5) Услугне; (6) Пољопривредне; (7) Туристичке; (8) Технолошке; (9) Развојне и (10) Специјализоване пословне зоне које се фокусирају на одређену специјализовану област, а у оквиру њих разликујемо технолошке центре, технолошке паркове, инкубаторе, центре за трансфер технологија, чисте индустријске зоне у којима преовладавају велика предузећа и висок степен концентрације индустрије, као и предузетничко – занатске са фокусом на мала предузећа и предузетнике.

Поред горе наведене класификације пословних зона, постоје и другачији теоријски погледи на класификацију пословних зона које ћемо приказати у виду следећег табеларног приказа:

Табела број 1 Класификација пословних зона

Редни број	Критеријум класификације	Врсте пословних зона
1.	Класификација пословних зона према садржају	<p>1) Индустријска зона – намењена је превентивно за индустријски развој, где је обезбеђена сва неопходна инфраструктура, при чему је фокусирана на индустријску производњу нижег или средњег технолошког интензитета;</p> <p>2) Индустријски парк – представља површину намењену индустријском развоју уз обезбеђену сву неопходну инфраструктуру. У оквиру индустријског парка углавном егзистирају предузећа „лаке“ индустрије, као и предузећа која се баве логистичким услугама нпр. шпедитерских кућа. Са</p>

¹ https://www.cip.unze.ba/pdf/Sta_su_poslovne_zone.pdf, датум доступности: 09. септембар 2023. године

		<p>развојем пословних зона у оквиру индустријског паика делују и предузећа у сфери медицине, фармације, микроелектронике и слични производни капацитети;</p> <p>3) Пословни парк – подручје намењено привлачењу софистицираних високо технолошких опредељених производних капацитета који захтевају висококвалфиковану радну снагу. Ови паркови су уобичајено смештени у близини важних саобраћајних праваца, као и у близини међународних аеродрома. У оквиру пословних паркова углавном делују пословни субјекти из сфере забавне индустрије (радио, телевизија, монтажа), затим информационих технологија, електротехнике и сличне индустрије;</p> <p>4) Технолошки парк – представља облик пословне зоне који се базира на чврстој вези са универзитетом, а обухвата простор погодан за широк распон инвеститора који своје пословање темеље на инвестиционим пројектима који се везују за развој технологија. Уобичајено је да ови облици паркова у свом саставу имају инкубатор чија је намена подршка развоју пројеката заснованих на високим</p>
--	--	--

		<p>технологијама са једне стране, а са друге стране имају и тзв. фонд ризичног капитала који треба да обезбеди средства за финасирање и развој делтности заснованих на технолошким решењима;</p> <p>5) Научни парк – у оквиру овог типа пословних зона развијају се предузећа која се темеље на апликацији конкретних знања. У оквиру научног парка је уобичајено да се развијају следеће врсте делатности у погледу: развоја хардверских и софтверских решења, биотехнологије, електронике, биомедицинског инжењерства, дигиталне технологије и слично. Научни паркови представљају добру подлогу за развој предузетника – почетника и они су углавном смештени у непосредној близини универзитета, односно универзитетских кампуса;</p> <p>6) Логистички парк/центар – подразумева дистрибутивни, односно складишни центар који је изузетно привлачан за пословне субјекте који се баве увозом, извозом, дистрибуцијом робе и услуга. Уобичајено су смештени у близини значајних саобраћајница, имају изузетно велике капацитете за манипулацију робом, а складишне капацитете којима</p>
--	--	---

		<p>располажу су изузетно флексибилне природе;</p> <p>7) Слободна зона – представља део територије једне државе који је посебно ограђен и означен, а у оквиру кога корисници остварују посебне погодности у пословању у виду царинских, пореских и осталих олакшица.</p>
2.	Класификација пословне зоне према величини (површини коју заузимају)	<p>1) Микро зоне – обухватају површину до 10 хектара;</p> <p>2) Мале зоне – обухватају површину од 10 до 50 хектара;</p> <p>3) Средње зоне – обухватају површину од 50 до 100 хектара и</p> <p>4) Велике зоне – обухватају површину преко 100 хектара.</p>
3.	Класификација пословних зона према делатности	<p>1) Прерађивчко – производне зоне – углавном оријентисане према делатностима које се заснивају на производњи, преради и осталим облицима производно оријентисаних привредних грана и капацитети везани за прераду производа;</p> <p>2) Пословно – услужне зоне – у оквиру овог облика пословних зона се углавном обављају делатности из сфере услужних делатности – терцијарног сектора;</p> <p>3) Мешовите зоне – у оквиру ових пословних зона се обављају делатности производно – прерађивачког карактера и пословно – услужног карактера.</p>
4.	Класификација пословних	1) Зоне од националног значаја –

	<p>зона према стратешкој важности</p>	<p>представљају пословне зоне које су намењене обављању делатности или пројеката од националног интереса за једну земљу, смештене су на изузетно атрактивним локацијама и често представљају добру основу за привлачење значајних како домаћих, тако и превенствено иностраних инвеститора;</p> <p>2) Зоне од регионалног значаја – уобичајено се односе на зоне које су средње величине и које поседују могућности проширења. Овај облик пословних зона је оријентисан на мале и средње пословне субјекте, док се по потреби ове пословне зоне могу користити и за привлачење страних инвеститора);</p> <p>3) Зоне од локалног значаја – ове зоне имају превасходно локални значај за одређену локалну средину/самоуправу и намењене су домицилним малим, евентуално средњим пословним субјектима или предузетницима.</p>
--	---	--

Извор: Пелајић, З., Тепић, Д. (2010). Приручник за успостављање и управљање пословним зонама. Зеница: РЕЗ – Регионална развојна агенција за регију Централна БИХ, стр. 14 – 20.

Анализирајући претходни табеларни приказ, можемо уочити да по својој природи пословне зоне обухватају широк спектар различитих зона, као и да су према овој класификацији, слободне зоне само један од облика пословних зона. Свакако да је при разматрању ове класификације изузетно значајна класификација

пословних зона према садржају, при чему посебну пажњу заслужују: научни паркови, технолошки паркови, пословни и индустријски паркови који имају све већи значај за развој савремене привреде и уопште све већи значај за укупну економију која тежи ка стварању „друштва знања“² које се базира на интеграцији науке, привреде и конкретних пословних решења.

Да би пословна зона могла почети са радом, односно да би се стекли услови за рад пословне зоне, потребно је обавити целокупан низ припремних радњи, а које подразумевају неколико корака³: (1) Морају бити испуњени услови везани за планску документацију, односно пословна зона мора бити предвиђена просторно – планским документима; (2) Спровођење улагања у пословну зону треба бити засновано на стварним потребама, односно мора се превасходно извршити спровођење истраживања интереса привредних субјеката за рад у пословној зони, будући да су они и потенцијални корисници исте; (3) Анализа садашњег стања саобраћајне и уопште комуналне инфраструктуре и могућности њиховог даље развоја, односно проширења; (4) Сређивање имовинско – правних односа, односно сређивање својинских односа у земљишним књигама; (5) Дефинисање модела на основу кога ће се вршити продаја или уступање земљишта потенцијалним инвеститорима; (6) Уколико се за то укаже потреба, сагледавање даљих могућности проширења пословних зона. Заправо, оснивање пословне зоне подразумева спровођење одређеног низа корака, а које ћемо представити кроз следећи графички приказ, где ће бити прецизно наведени и разврстани кораци које је неопходно спровести, како бисмо могли основати једну пословну зону⁴:

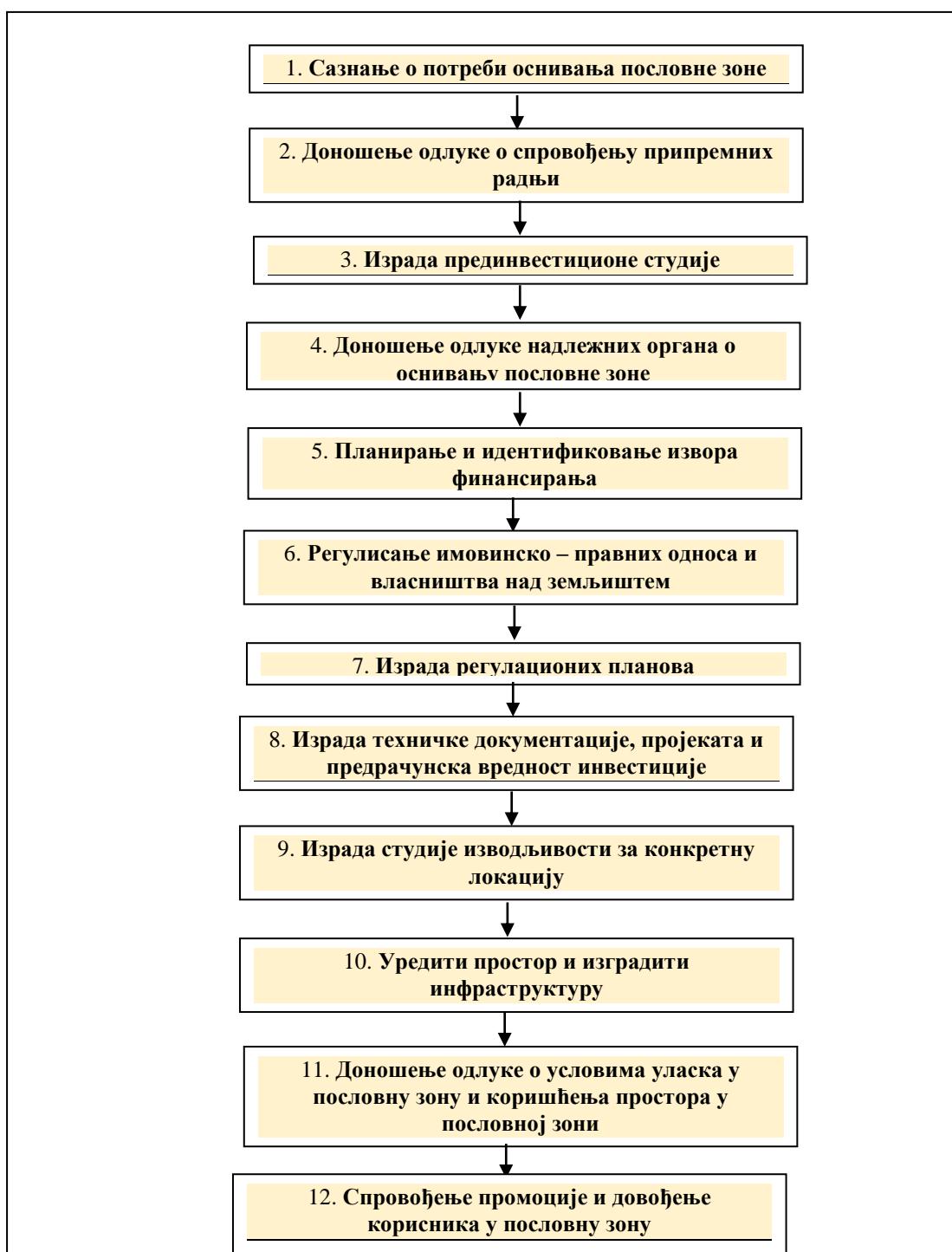
---

² Друштво знања - друштво засновано на знању или друштво знања представља нову врсту друштва у коме знање постаје један од основних економских ресурса и значајан елемент друштвеног развоја. Појам друштво знања помиње се још у документима ОЕЦД - а из 1961. године, као најбоља економска инвестиција и као могућност да се све земље укључе у систем који ће им омогућити брзу и laku размену и трансфер знања. Почетна идеја је била да се створи велики број образованих људи који ће имати лакши приступ, прво самом знању, а затим и тржишту рада, што би, генерално, требало да буде основа бољег друштва. Знање је слободна компонента која треба и мора да буде доступна свима под истим условима, у циљу стварања заједничке добробити, успешнијег развоја и напредовања самог знања као темељне вредносне категорије друштва. (Јовић, Љ., Вуковић, М., Перанић, Д. (2017). *Расходи друштва заснованог на знању у функцији раста конкурентности Босне и Херцеговине*. Школа бизниса 2/2017, Нови Сад: Висока пословна школа струковних студија, стр. 80.

³ https://www.cip.unze.ba/pdf/Sta_su_poslovne_zone.pdf, датум доступности: 09. септембар 2023. године

⁴ Пелајић, З., Тепшић, Д. (2010). *Приручник за успостављање и управљање пословним зонама*. Зеница: РЕЗ – Регионална развојна агенција за регију Централна БИХ, стр. 22.

Графички приказ број 1 Кораци успостављања пословне зоне

Извор: По идеји аутора на бази података са званичног сајта Развојне агенције Републике Српске: <https://www.rars-msp.org/poslovna-podrska/preduzetnicka-infrastruktura/poslovne-zone/> и Пелајић, З., Тепишић, Д. (2010). Приручник за успостављање и управљање пословним зонама. Зеница: РЕЗ – Регионална развојна агенција за регију Централна БИХ, стр. 22.

Представљени графички приказ указује на кораке које је потребно предузети како би уопште пословна зона могла да се формира и након тога остварује циљеве због којих је и основана. Идентификујемо укупно 12 корака који се морају реализовати, како би била формирана пословна зона. Да би започели са самим формирањем, морамо сагледати сам концепт пословне зоне и на основу тога се одредити, да ли је уважавајући домицилне пословне прилике са фокусом на локални ниво, уопште потребно формирати пословну зону, да ли њена егзистенција у локалној средини може остварити одређене бенефите на укупне привредне токове или не, а такође паралелно радити и на едукацији кадрова који ће учествовати у формирању, функционисању и развоју пословне зоне. Уколико овај корак не буде адекватно и успешно реализован, цео концепт може неадекватно да се имплементира, а као последица грешке у почетним корацима развоја пословне зоне, може доћи до нарушавања целокупног концепта. Трећи корак, који се односи на израду прединвестиционе студије подразумева израду студије којом ће се сагледати потенцијалне локације, а у оквиру ње се обавезно морају предузети активности везане за припремну анализу привредног стања на подручју где се планира подизање пословне зоне, сагледавање позитивних и негативних страна расположивих локација за формирање пословне зоне и сагледавање локација у поређењу са конкуренцијом, односно сагледавање потенцијалних локација кроз бенефите које пружају у односу на пословне зоне у ужем и ширем пословном окружењу. Кораци у поступку оснивања пословне зоне, који се односе на: планирање и идентификовање извора финансирања, регулисање имовинско – правних односа са фокусом на власништво над земљиштем, израда регулационих планова, затим рад на изради техничке документације, пројеката и предрачунске вредности инвестиције, као и израда студије изводљивости, представљају групу корака који су међусобно повезани и директно утичу на техничке елементе везане за формирање и почетак рада саме пословне зоне и представљају групу оперативних корака без чије успешне реализације не може започети функционисање пословне зоне. Изузетно важан, а често неоправдано занемарен корак јесте рад на промоцији самог концепта пословне зоне у циљу привлачења потенцијалних инвеститора, а касније и корисника, јер без попуњавања саме пословне зоне, односно без корисника пословне зоне ће доћи до гашења саме пословне зоне услед њене неодрживости.

Успешна реализација процеса формирања пословне зоне, а нарочито успешна предикција њеног функционисања и развоја у будућем периоду подразумева и сагледавање свих потенцијалних ризика њеног формирања и успешног функционисања. Одговоран приступ развоју сваке пословне идеје, па тако и идеје о формирању пословне зоне подразумева менаџмент ризицима који

могу угрозити или успорити развој пословне зоне, а предуслов одговорног приступа јесте њихово успешно идентификовање. Табела нам у наставку приказује све потенцијалне ризике са којима се можемо суочити при формирању пословне зоне:

Табела број 2 Преглед ризика инвестирања у развој пословних зона

Ризик	Најчешћи узроци	Могући разлози
Мањи интерес домаћих и страних инвеститора од очекиваног	<ol style="list-style-type: none"> 1) Мали предузетнички потенцијал регије, уз неадекватну спроведену анализу тржишта и потражње; 2) Није извршена успешна промоција саме „зоне“ као „производа“ са свим његовим користима, односно није извршен адекватан маркетинг овог концепта развоја; 3) Продаја није делотворна. 	<ul style="list-style-type: none"> ✚ Знања о стратешком планирању су неадекватна; ✚ Није адекватно креиран маркетинг план, исти се неадекватно примењује или није одговарајућа његова имплементација; ✚ Недостатак едукованих и компетентних кадрова за развој, промоцију и само управљање пословном зоном и ✚ Није адекватно представљен са свим својим предностима и недостацима сам концепт пословне зоне.
Неадекватно (преоптимистично) планирање финансирања	<ol style="list-style-type: none"> 1) Пословне банке нису спремне да финансирају инфраструктурне или уопште развојне 	<ul style="list-style-type: none"> ✚ Процес суфинансирања инвестиција није јасно дефинисан и

	<p>пројекте;</p> <p>2) Пословни субјекти из сфере приватног сектора и уопште приватни сектор није спреман претерано да инвестира у производне делатности, већ се више фокусира, односно предузима активности инвестирања кроз партнерске односе у дистрибутивне, складишне, трговачке или пословне центре;</p> <p>3) Нереално утврђена вредност будућих инвестиционих подухвата у самој пословној зони и</p> <p>4) Недостатак средстава, односно обезбеђена средства за реализацију целокупне инвестиције развоја пословне зоне, одступају од потребних средстава.</p>	<p>креиран на почетку реализације пројекта и заснован је на нереалним очекивањима;</p> <p>✚ Оснивање, функционисање и развој концепта пословне зоне није утемељено на планским документима, како на националном, тако и на локалном нивоу, односно овај концепт није приоритетан и нису предвиђене посебне погодности за његов развој;</p> <p>✚ Нереална очекивања или неодговарајући степен сазнања везан за обезбеђење финансијских средстава за реализацију концепта „пословне зоне“ посматрано преваходно из међународних извора;</p> <p>✚ Услед важећих тржишних</p>
--	--	---

		<p>околности, мањи приноси који се остварују везано за инвестирање у имовину нижег степена ликвидности, као нпр. улагања у некретнине и</p> <p>✚ Недовољан степен стечених информација и знања о реализацији текућих и будућих инвестиција у самој пословној зони праћен претераним очекивањима.</p>
<p>Прекомеран најам или распродаја имовине</p>	<p>1) Активности везане за продају или давање у закуп некретнина и уопште простора који премашује реалне потребе и прихватљив, односно очекивани раст пословних субјеката, услед чега опада интерес пословних субјеката, а што је узроковано недостатком економских интереса, одређеним степеном незнања или реализацијом спекулативних</p>	<p>✚ Потреба за константним намиривањем текућих расхода или потреба за финансирањем радова додатног карактера на инфраструктури, што се може директно рефлектовати на одрживост пословања саме зоне и</p> <p>✚ Предузеће које управља пословном зоном,</p>

	<p>активности везаних за земљиште.</p>	<p>односно уопште менаџмент пословне зоне је превасходно оријентисан на пословање које се искључиво базира на остварењу профита, посматрано краткорочно, без јасне дугорочне стратегије одрживости, а затим и развоја пословне зоне. Ово додатно компликује могућа институционална овисност пословне зоне, односно немогућност самосталног и независног доношења продуктивних и другорочно одрживих пословних одлука.</p>
--	--	---

Извор: Пелајић, З., Тепић, Д. (2010). Приручник за успостављање и управљање пословним зонама. Зеница: РЕЗ – Регионална развојна агенција за регију Централна БИХ, стр. 13 - 14.

Претходна табела нам заправо указује на основна три ризика са којима се можемо суочити приликом развоја пословне зоне. Изузетно је значајно да се ови ризици сагледају при формирању пословне зоне, јер је њихово минимизирање или ублажавање битна претпоставка успешне егзистенције пословне зоне и уколико

на ове ризике адекватно не одговоримо или их не сагледамо, постоји опасност од нефункционалности и неодрживости дефинисаног концепта пословне зоне. Један од најзначајнијих ризика, који је потребно адекватно прогнозировать и предузети мере у функцији његовог смањења, јесте чињеница да нису обезбеђена довољна финансијска средства за успешно функционисање пословне зоне, што посебно може изазвати додатне негативне последице, када се концепт пословне зоне успешно реализује, а у току њеног функционисања се јави недостатак средстава за даље инфраструктурно опремање и проширење капацитета саме пословне зоне. Посебно значајан ризик који се јавља при развоју концепта пословних зона јесте недовољно познавање, односно разумевање овог концепта у ситуацији када није извршено његово адекватно презентовање и када потенцијални стејкхолдери нису довољно едуковани. Едукација, односно адекватно представљање овог концепта представља један од најзначајнијих претпоставки које се морају испунити, како би овај концепт могао успешно функционисати. Ту је посебно значајна перманентна едукација менаџмента који управља пословном зоном, јер управо менаџмент пословне зоне мора разумети саму природу овог концепта, затим потребу за његовом дугорочном одрживошћу и оријентацију на развојну парадигму овог концепта, како би се превазишли краткорочни интереси у развоју пословних , који могу угрозити успешан развој овог концепта и његове бројне бенефите за националну привреду једне земље.

У циљу успешног превазилажења бројних ризика који стоје на путу развоју пословне зоне, изузетно је значајно представити све потенцијалне користи које овај концепт може рефлектовати на развој домицилне привреде, а односе се на следеће⁵:

- ✚ Све потребне активности које су везане за пословни простор, градњу, дозволе, прикључке и комуналну инфраструктуру су у надлежности менаџмента пословне зоне;
- ✚ Значајно олакшавање активности везаних за проналажење пословних партнера, услед веће концентрације пословних субјеката, стварају претпоставке за проширење могућности сарадње и успостављања партнерстава;
- ✚ Рад у пословној зони у значајној мери омогућава унапређење логистичких питања и решавање проблема који се потенцијално могу јавити при реализацији активности из сегмента логистике;

---

⁵ <https://www.rars-msp.org/poslovna-podrska/preduzetnicka-infrastruktura/poslovne-zone/>, датум доступности: 01. октобар 2023. године

- ✚ Цене земљишта за потенцијалне инвеститоре у пословној зони су знатно ниже, а што се посредно рефлектује и на смањење укупних трошкова које продукује целокупно инвестиционо улагање;
- ✚ Корисници који раде у пословној зони, захваљујући овој чињеници имају знатно олакшану комуникацију са пословним банкама и лакшу прихватљивост колатерала у случају подношења захтева за одобравање кредита и
- ✚ Корисници у пословној зони имају могућност коришћења бројних бенефита које она пружа, захваљујући различитим врстама сервиса, а који би у случају самосталног организовања од стране корисника били праћени знатно вишим трошковима.

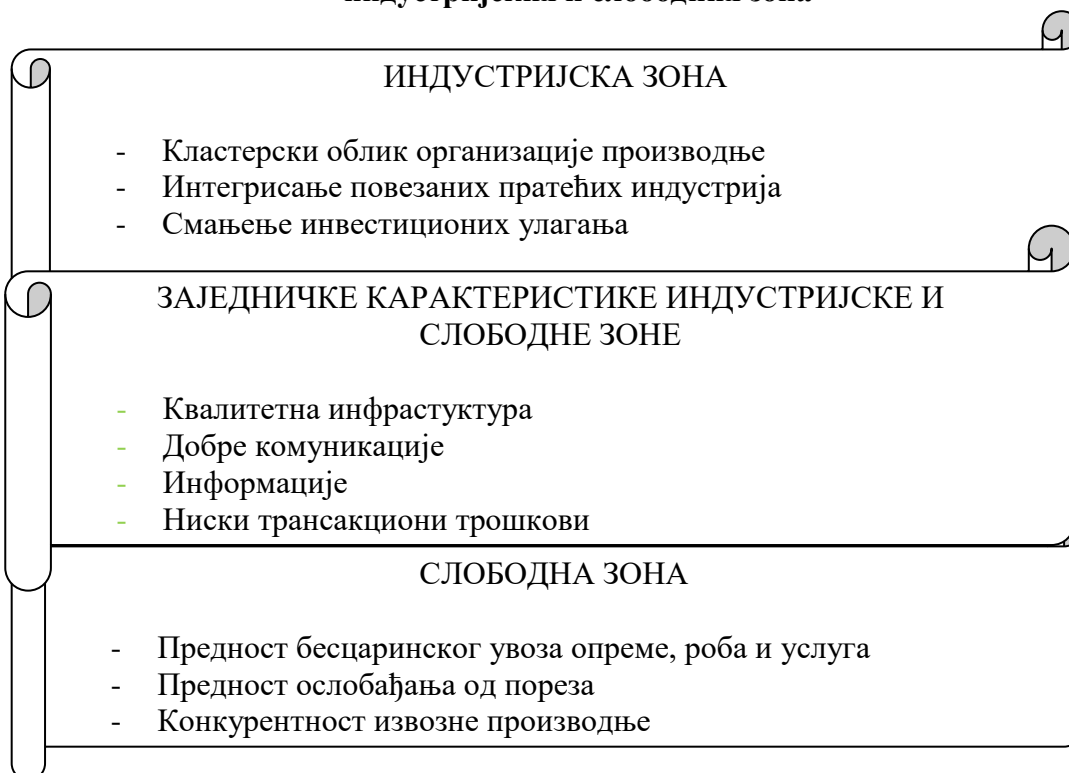
Развој пословних зона у почетним фазама треба да буде под строгим надзором локалне самоуправе, односно потребно је да локална самоуправа у почетним фазама финансира све активности које су везане за оснивање и развој пословне зоне, јер је то свакако претпоставка успешности њеног функционисања. Превасходно надлежности локалне самоуправе у развоју пословних зона подразумевају да локална самоуправа непосредно кроз буџетска средства, односно кроз друге законом предвиђене моделе финансирања обезбеди све потребне предуслове за несметано функционисање пословне зоне, а које смо свакако размотрили у претходном пасусу навођењем фокусираности на стварање планско урбанистичких предуслова за формирање пословне зоне, спровођење потребног откупа и укрупњавања земљишта потребног за несметано оснивање и рад пословне зоне, планско и комунално опремање парцела у оквиру пословне зоне, намењених за несметани рад потенцијалних инвеститора, при чему не треба свакако изоставити адекватну пажњу у спровођењу промотивних активности везаних за промоцију и подршку у привлачењу корисника пословне зоне. Заправо, пословна зона мора имати висок степен инфраструктурне уређености, а која подразумева адекватну опремљеност енергетском, комуналном и саобраћајном инфраструктуром.

У оквиру разматрања пословних и слободних зона идентификујемо још један значајан термин, а у питању су индустријске зоне. Једна од најчешће коришћених дефиниција индустријских зона подразумева да су „Индустријске зоне простор намењен за смештај малих и средњих предузећа, укључујући и велике пословне системе, који су наменски опредељени за развој индустрије у некој локалној заједници или регији. Овај простор се најчешће на комерцијалној основи продаје заинтересованим субјектима и нема карактер управљачке организације као што га

имају неке друге форме пословне инфраструктуре.“⁶ Заправо, када говоримо о индустријским зонама, подразумевамо концентрисање индустријских погона у градским срединама. Под индустријском зоном у овом погледу се посматрају одређени сегменти земљишта који су намењени директно за индустријске погоне. Колевка индустријских зона, односно индустријских паркова јесте свакако Велика Британија, односно Енглеска. Према историјским доступним подацима прва индустријска зона је настала у 19. веку, односно давне 1896. године у близини Манчестера, коју је основала компанија „Shipcanal and Docks“. Важно је овде напоменути да су прве индустријске зоне биле везане за луке, будући да је велики део њиховог пословања био директно или индиректно везан за лучке средине, јер се велики део њиховог пословања заснивао на утовару и претовару различитих врста роба, нафте, угља и сл.

Како би указали са једне стране на заједничке, а са друге стране на посебне карактеристике индустријских и слободних зона, употребићемо следећи графички приказ:

Графички приказ број 2 Заједничке и посебне карактеристике индустријских и слободних зона

Извор: https://www.cip.unze.ba/pdf/Sta_su_poslovne_zone.pdf, датум доступности: 09. септембар 2023. године

⁶ https://www.cip.unze.ba/pdf/Sta_su_poslovne_zone.pdf, датум доступности: 12. септембар 2023. године

На крају разматрања пословних, односно индустријских зона основано је указати на услове који морају бити испуњени када је у питању функционисање индустријске зоне. Свакако да је битан предуслов за њихову несметану егзистенцију обезбеђење комплетне инфраструктуре која се односи на: путну и по потреби железничку инфраструктуру, обезбеђење довољних капацитета електричне енергије, адекватну саграђеност гасне инфраструктуре и водоводне - канализационе мреже и добру телекомуникациону опремљеност.

Једна од најчешће употребљаваних дефиниција слободне зоне јесте: „Слободна извозна зона је јасно ограничен простор који представља енклаву слободне трговине у царинском и спољнотрговинском режиму неке земље, где индустријска предузећа која претежно производе за извоз, уживају одређени број пореских и финансијских подстицаја.”⁷ 2015. године Светска организација слободних зона (WFZO), највећа федерација слободних зона на свету, предложила је следећу дефиницију слободних зона: „Слободна зона је област/подручје коју је одредила једна или више Влада држава, где економске активности, било да су производне или трговинске, физичке или виртуелне са или у односу на робу, услуге или заједно, дозвољене су и ослобођене (потпуно или делимично) од царина, пореза, такси или одређених регулаторних захтева који би иначе важили.“ (WFZO, 2015). Европска унија предлаже још прецизнију дефиницију слободних зона, углавном усмерену на питање царинских предности које остварују корисници који раде у режиму слободне зоне: „Слободне зоне су посебна подручја на царинском подручју Европске уније. Роба која се налази у овим областима је ослобођена увозних дажбина, ПДВ-а и других увозних накнада. Роба која није ускладиштена у зони, сматра се да још увек није увезена на царинску територију Европске уније, док одређене врсте роба које су ускладиштене у слободним зонама се могу сматрати већ извезеном. У погледу увоза, слободне зоне су углавном за складиштење робе ван подручја Европске уније, док се не пуне у слободан промет. Увозна декларација не мора бити приказана све док је роба ускладиштена у слободној зони. Увозна документација и извозне декларације се морају поднети само када роба напусти подручје слободне зоне.

Поред тога, у слободним зонама могу постојати посебне олакшице везане за друге врсте пореза, акциза или локалних дажбина. Олакшице ће се разликовати од једне зоне до друге. Слободне зоне углавном пружају услуге за обављање трговине, будући да се трговинске процедуре одликују мањим бројем царинских

---

⁷ ILO – UNCTC. (1988). стр. 4, доступно на: www.ilo.org, датум доступности: 15. септембар 2023. године

формалности.“⁸ Једна од дефиниција слободних зона гласи: „Посебна економска зона (СЕЗ) је област у којој се пословни и трговински закони разликују од остатка земље. Они се налазе унутар националних граница земље и циљ је повећање трговинског биланса, инвестиција, отварање нових радних места и остваривање других развојних циљева.“⁹

Када говоримо о различитим врстама слободних зона, можемо идентификовати две основне врсте слободних зона полазећи од њиховог фокуса и то¹⁰:

🚦 **Зоне слободне трговине (FTZ)** су биле прве врсте слободних зона које су развијене. Светска банка користи следећу дефиницију: „FTZ су ограђене, бесцаринске области, које нуде објекте за складиштење, складиштење и дистрибуцију за даљу трговину, претовар и обављају послове реекспорта.“ FTZ су по самој природи чворишта међународне трговине која укључује њихове активности: претовар, реекспорт, међународну трговину итд. Оне играју веома важну улогу, будући да обезбеђују трговинске олакшице у оквирима светске глобализације. Ове области се генерално налазе у/или у непосредној близини морских лука (познатих као „слободне луке“) и аеродрома. Присутне су и дуж главних транспортних оса (поморски, железнички путеви), дуж развојних коридора или у пограничним регионима;

🚦 **Извозне производне зоне (EPZ)** представљају другу врсту слободних зона. EPZ су специјализоване за производњу (текстил и одећа, обућа, спортска опрема, електроника, индустријске компоненте итд.) и све више у пружању услуга које се могу обезбедити на даљину преко дигиталних мрежа (дигитални подаци, процесирање, позивни центри, финансијске услуге итд.). Њихова посебност је извоз целокупне или дела њихове производње у иностранство, према веома прецизним и дефинисаним правилима које постављају инвестициона правила земље порекла (обично варира између 80% и 100% њихове производње). Ако се произведени готови производи из EPZ пренесу на домаће тржиште, предузећа морају да плаћају царине једнаке онима које би морали платити да су увезли ове производе, да би избегли нарушавање конкуренције. Неки од најпознатијих примера EPZ укључују: Shannon (Ирска, од 1959);

---

⁸ https://taxation-customs.ec.europa.eu/customs-4/free-zones_en, датум доступности: 15. септембар 2023. године

⁹ <https://www.markbeer.net/post/what-are-special-economic-zones>, датум доступности: 15. септембар 2023. године

¹⁰ Bost, F. (2019). *Special economic zones: methodological issues and definition*. Transnational corporations, Volume 26, Number 2, p. 146.

Каосјунг (Тајван, од 1966); Манаус (Бразил, од 1967); Ла Романа (Доминиканска Република, од 1968); Масан (Јужна Кореја, од 1970); Вауап Лерас (Малезија, од 1972); Батам (Индонезија, од 1978). Ове EPZ су биле веома успешне и привукле су велики број страних и домаћих инвеститора. Оне су послужиле као модели за ширење концепта слободних индустријских зона и услуга широм света.

Са друге стране према методологији Светске банке слободне зоне се могу разврстати у следеће четири групе¹¹:

🚦 **Слободне луке** – представљају шири појам од самог појма слободне зоне, с обзиром да укључују прилично велику област и могу да покрију широк спектар активности и подстицаја за промовисање економског развоја и трговине. Оне могу да укључују неколико слободних зона или да буду конституисане од једне слободне зоне;

🚦 **Зоне слободне трговине (FTZ)** представљају ограђене бесцаринске области у сврху обезбеђивања објеката намењених трговини, а посебно поновном извозу. Оне се обично подижу близу луке, аеродрома или копнене границе. У центру пажње ових зона је свакако трговина;

🚦 **Извозне производне зоне (EPZ)** нуде подстицаје за производњу и сродне активности са посебним фокусом на извоз, иако неколико ових зона дозвољава обављање производних активности које не подразумевају извоз и

🚦 **Специјалне економске зоне (SEZ)** представљају парадигму претходно наведених слободних лука које су посебно примењене у Кини као средство за промовисање директних страних инвестиција у дефинисаним, односно одређеним областима. Главна сврха је увоз делова и сировина и њихово прерађивање у робу која ће бити извезена на међународна тржишта.

Данашње слободне зоне имају своју функцију која се најчешће огледа у два међусобно повезана елемента и то¹²:

---

¹¹ World Bank (2008). *Special Economic Zones: Performance, Lessons Learned, and Implications for Zone Development*. Washington, DC: The World Bank.

¹² Милош, И., Рудић, Д. (2005). *Слободне зоне – значајне тачке прометног и господарског система Републике Хрватске*. Знанствени часопис за море и поморство – Наше море 52 (3 – 4). Дуборник: Свеучилиште у Дубровнику, стр. 125.

- ✚ **Елемент државне стратегије** – огледа се као специјални инструмент економске политике државе којим се држава само тренутно одриче одређених фискалних прихода у функцији развоја нових производно-услужних делатности. Тренутно одрицање од фискалних прихода проистиче из чињенице да се држава у ствари не може одрећи прихода које тренутно не остварује и које уопште не би остваривала да се не реализује улагање које управо институција слободне зоне омогућује и
- ✚ **Елемент производно-услужних делатности** – који се огледа и као средство за реализацију и валоризацију усвојене економске политике, а који унутар себе инкорпорира следеће привредне делатности: (а) промет, производња, дорада или оплемењивање робе; (б) трговина на велико и посредовање у трговини; (в) пружање транспортних и других услуга; (г) банкарски и други новчани послови и (д) осигурање и реосигурање имовине и лица.

Убрзани развој тржишта и савремене пословне околности које одликују тржишна кретања су наметнуле развој нових облика слободних зона које нису више фокусиране само на производне делатности, већ подразумевају развој нових концепата и облика слободних зона, а што ће бити представљено табелом у наставку:

Табела број 3 Нови облици слободних зона

<i>Модерни облици слободних зона</i>	<i>Основне карактеристике</i>
Банкарске слободне зоне	Ове пословне зоне настају током 60 – их година 20. века, услед чињенице да су бројне земље увеле значајна ограничења у свој финансијски систем, зато њихове банке да би избегле та ограничења, значајан део својих послова преносе у друге земље где су те мере биле блаже. Заправо, ове слободне зоне подразумевају пословање банака из различитих земаља које послују у њима под блажим условима, али уз претпоставку да се пословање одвија у еврима. Банкарске слободне зоне су карактеристичне за одређене земље попут: Панама,

	Кипарских земаља, Бахерина, Хонг Конга, Сингапура, Луксембурга, Лондона и Маниле.
Туристичке слободне зоне	Овај тип слободних зона је карактеристичан за одређене високо развијене земље света, које у циљу развоја елитног туризма формирају посебна издвојена подручја где се пружају богатој клијентели ексклузивне туристичке услуге уз највише стандарде.
Информационе (теле) зоне	Подразумевају развој засебних информационих средишта које подразумевају прикупљање, обраду и тржишну реализацију различитих информација, обезбеђују пружање телемаркетиншких услуга и развој и имплементацију информационих система у предузећа, банке и остале пословне субјекте. Дата врста слободних зона је карактеристична пре свега за Јамајку и Доминиканску републику и до њиховог развоја долази током 80 – их година 20. века.
Научно – технолошки паркови	Научно – технолошки паркови представљају посебан облик слободних зона које су осмишљене као место за креирање и тржишну валоризацију производа заснованих на високим технолошким основама, односно развијених на бази примене високих технолошких решења насталих на основу чврсте сарадње између индустрије, научних установа и факултета. До њиховог развоја долази нарочито у периоду после Другог светског рата, пре свега у развијеним привредама света које постају носиоци

	<p>технолошког прогреса и развоја. Свакако да се први научно – технолошки пракови везују за САД, а данас су препознатљиви Силицијумска долина у Калифорнији, Пут 128 у Бостону и Research Triangle Park који је развијен у Северној Каролини. Ови научно – технолошки паркови егзистирају и на подручју европских земаља и то у Кембрицу (Велика Британија), Антиполис код Нице, Сорбона у Паризу, Оулу у Финској и други.</p>
Транзитне зоне	<p>Овај облик зона је карактеристичан за земље које немају море, односно ове зоне представљају зоне у лукама које обезбеђују повлашћени пролаз или привремено задржавање извозно – увозних роба за земље које немају мора. Транзитне зоне се мог развијати за потребе појединих земаља или се могу користити посебне постојеће слободне лучке зоне за транзит својих роба. Овај облик слободних зона је карактеристичан за Ђенову која се користи за превоз терета из Швајцарске, лука у Трсту за Аустрију, лука у Ријечи у Хрватској за средњоевропске земље, лука у Буенос Ајресу за Парагвај и слично.</p>
Зоне предузећа	<p>Обухватају одвојена, ужа подручја, пре свега у заосталим и депресивним регијама појединих земаља које се односе на предузећа, односно запошљавање у којима се кроз стимулацију и подстицање предузетничке иницијативе и одређене погодности делује у правцу подизања и</p>

	стимулисања привредне активности и већег степена запослености радне снаге. За овај тип модерних слободних зона је карактеристично да су корисници превасходно оријентисани на домаће тржиште. Овај тип слободних зона је карактеристичан за Велику Британију, Белгију и Француску.
Комплексне слободне зоне	Карактеристика комплексних слободних зона се огледа у чињеници да се у овом типу модерних слободних зона истовремено развија већи број различитих врста делатности које су распоређене у одређеним деловима зоне. У оквиру овог типа слободних зона се развијају трговинске, банкарске индустријске и туристичке делатности које су међусобом комплементарне и доприносе повећању промета слободне зоне. Ове зоне су пре свега карактеристичне за Хонг Конг и Сингапур.

Извор: Лоначр, Ј. (2008). Индустријске, слободне и пословне зоне – појам, значење и фактори локације. Геоадриа 13/2. Задар: Хрватско географско друштво, стр. 197 – 199.

Свакако једна од битних чињеница која указује на достигнути ниво тренутног развоја јесте и еволуција слободних зона праћена карактеристикама сваког стадијума развоја слободних зона, јер приказ историјског развоја овог концепта омогућује праћење развоја свих бенефита, које су током развоја обезбеђивале слободне зоне у одређеном, односно конкретном стадијуму развоја, а што ћемо приказати следећом табелом:

Табела број 4 Развој слободних зона и њихове кључне карактеристике

<i>Врста слободне зоне</i>	<i>Генерација развоја</i>	<i>Кључне карактеристике</i>
Извозно –	Прва генерација	Фокусиране на стране директне

прерађивачке зоне		инвестиције и извоз уз мали степен повезаности са локалном економијом
Мултифункционалне специјалне економске зоне	Друга генерација	Шири аспект деловања, вишесекторска, вишефункционална и бољи степен повезаности са локалном економијом
Еко индустријски паркови	Трећа генерација	Пажња усмерена на економску конкурентност и еколошку одрживост, које се заснивају на интегрисаном приступу
Модерне слободне трговинске зоне	Четврта генерација	Усмерене ка модерним услужним секторима, који стварају додатну вредност и променама које су повољне за пословање
Интелигентни градови	Пета генерација	Ова врста слободних зона се назива и „дигитална зона“ или „паметни град“, где су дигиталне технологије имплементирани у производњи и услугама, а индустријске и пословне активности су у потпуности интегрисане са урбаним и еко-развојним концептима.

Извор: Zeng, Z. D. (2021). The Past, Present, and Future of Special Economic Zones and Their Impact. Journal of International Economic Law, Volume 24, Issue 2, pp. 259–275.

Претходна табела нам указује да се развој концепта слободних зона може пратити кроз пет генерација. Прва генерација је, пре свега усмерена на подстицање страних директних инвестиција и извоза, а карактерише је мали степен повезаности са локалном економијом, односно малим утицај на локални економски развој. Развој концепта слободних зона доводи до већег степена повезаности са локалном економијом, даје се већи степен еколошкој одрживости, економској конкурентности и шири се подручје рада слободних зона и на услужне делатности. Пета генерација развоја слободних зона за коју се везују интелигентни градови, односно дигиталне зоне или паметни градови, је оријентисана на дигиталне технологије, а њихов концепт развоја је повезан са урбаним и развојним концептима засновним на еколошким принципима.

Проучавајући литературу везану за концепт слободних зона и анализирајући развојне етапе слободних зона, изузетно је важно на овом месту указати на развој слободних зона у оквиру индустрије 4.0 и 5.0, а што је управо везано за актуелни тренутак светског економског развоја. Заправо, трансформација слободних зона према концепту „Економске зоне 4.0“ подразумева оријентацију пословања слободних зона у правцу сектора услуга, при чему доминирају услуге које карактерише већа додатна вредност, као што су услуге из домена финансија и услуге из домена трговине, а слободне зоне постају више повољне за пословање у смислу законске регулативе. Као пример, аутор Zeng¹³ помиње Шангајску пилот зону слободне трговине из 2013. године за коју је Кина имала намеру да ову зону користи као место где ће вршити тестирање примене нових политика у циљу стварања предуслова за трговину већег степена отворености и омогућавати додатно отварање услужних сектора. Ово је резултирало чињеницом да је Шангајска економска зона до 2018. године привукла преко 50.000 корисника. Пошто се овај пилот пројекат показао као успешан, Кина је наставила његово даље развијање, тако да је према проценама број слободних зона овог типа до 2019. године нарастао на 18. Битна улога овако формираних слободних економских зона се огледала у Кини, у њиховом значајном доприносу стварања бољих услова у инвестиционом окружењу, а што је била последица поједностављених процедура, значајна промоција отварања индустрије услуга и спровођење институционалне реформе у сегменту управљања страним инвестицијама и покретање мера надгледања конверзије капитала и даље либерализације финансијског сектора. Оваквим опредељењем слободне трговинске зоне су развиле значајан спектар олакшица за трговину, које се огледају у следећем¹⁴: прва група олакшица се односи на стварање регулаторне класификације за везану робу, „оф-шор“ робу и невезану робу; друга група олакшица се односи на формирање стандардизоване и нормализоване процедуре за трговину базирану на искуству међународних трговинских предузећа; трећа група олакшица се односи на регулисање пословања различитих сегмената поготово бизниса, девиза, пореских прихода, лучких отпремница, као и изградњу једног места за пружање ефикасних услуга за кориснике зоне.

Четврта индустријска револуција је донела развој слободних зона будућности или „Економских зона 5.0“, а егзистирају слободне зоне које су базиране на дигиталним технологијама. Једно од битних обележја пословања ових слободних

---

¹³ Zeng, Z. D. (2021). *The Past, Present, and Future of Special Economic Zones and Their Impact*. Journal of International Economic Law, Volume 24, Issue 2, pp. 259–275.

¹⁴ Zeng, Z. D. (2021). *The Past, Present, and Future of Special Economic Zones and Their Impact*. Journal of International Economic Law, Volume 24, Issue 2, pp. 259–275.

зона јесте готово потпуна дигитализација услуга зоне, а која се превасходно односи на регистрацију, лицензирање и пружање других услуга које су фокусиране на једно место. Дигитализација је омогућила потпуну аутоматизацију царинске службе делујући на подручју зоне, а што је пружило корисницима зоне да за потребе ове службе све неопходне информације достављају у електронском формату.

Добар пример пословања у овом сегменту „Економских зона 5.0“ према наводима аутора Zeng - a¹⁵ јесте Јужна Кореја. Захваљујући развоју дигиталних технологија јужнокорејско Министарство трговине, индустрије и енергетике је у фебруару 2020. године одредило локације за формирање „паметних индустријских зона“, које ће своје пословање базирати на врхунским информационим и комуникационим технологијама у смислу побољшања продуктивности компанија које раде у оквиру ових зона. Прва два оваква комплекса су формирана и то индустријски комплекс Чанвун, који се налази 398 километара јужно од Сеула, заједно са комплексом Vanwol–Sihwa југозападно од главног града.

Исти аутор¹⁶ даље наводи да је Малезија 2017. године покренула прву дигиталну слободну трговинску зону на свету у партнерству са компанијама „Alibaba“, „Maybank“ и другим приватним корпорацијама, а основни циљ ове платформе је био да омогући улазак малих и средњих привредних друштава на тржиште е–трговине захваљујући бројним бенефитима које пружа повољно пословно окружење. Овакав тип слободних економских зона, као битан предуслов своје егзистенције, поседује развој добре дигиталне инфраструктуре са могућношћу пружања адекватне подршке приватним дигиталним платформама.

Претходно наведен пример Малезије, иако представља значајно иновирани приступ, у будућности се очекује развој стварних „паметних“ или „интелигентних“ градова, често се називајући и „зоне без граница“ у којима су AI, 3D, Internet of Things¹⁷ (IoT) у потпуности имплементирани у процесима производње и услуга, док су производи и услуге које настају као резултат у целости прожети и базирани на еко – развојним концептима. Уочљиво је да се овакве зоне заправо трансформишу у „градове будућности“, а тренутно се

---

¹⁵ Ibidem

¹⁶ Ibidem

¹⁷ Internet of things (IoT) се односи на мрежу физичких уређаја, возила, апарата и других физичких објеката у које су уграђени сензори, софтвери и мрежна веза, путем којих су истовремено и повезани, што им омогућава прикупљање и дељење података. Ови уређаји — познати и као "паметни објекти" — могу да се крећу од једноставних "паметних кућних" уређаја као што су паметни термостати, до носивих, као што су паметни сатови и одећа са омогућеним RFID - ом, до сложених индустријских машина и транспортних система. Технолози предвиђају ентитете читавих "паметних градова" предодређени за IoT технологије.

развијају у Кини. Према наводима аутора Zeng¹⁸ – а, Кина је почевши од 2015. године кренула да развија „Прекограничне е–трговинске пилот зоне – градове“ (Cross-Border E-commerce), а прва таква пилот зона је развијена у Хангџоу. Посматрано у периоду до маја 2020. године у Кини је отворено оваквих 105 пилот зона, које покривају готово све провинције у Кини, изузев Тибета. Прави пример ових зона јесу готово целокупни градови, који су углавном сконцентрисани на подручјима приобалних региона, а односе се на градове Пекинг (1) и Шангај (1), као и провинције Гуангдонг (13), Жеђијанг (10), Јиангсу (10), Шандонг (7) и Фуђијан (6). Основна улога коју ове пилот слободне зоне имају, оријентисана је на пружање подстицаја кинеским предузећима за увоз и извоз, а посебно извоз и обезбеђење помоћи подстицања нових индустријских ланаца у смислу прекограничне логистике, прекограничних финансијских плаћања и финансирања ланаца снабдевања. Надаље, овакав тип слободних зона доприноси промоцији предузетништва и стварању предуслова за боље повезивање домаћих пословних субјеката са глобалним тржиштем. Најбоље сведочанство оправданости развоја оваквог типа слободних зона јесте чињеница да „прекограничне е–трговинске пилот зоне – градови“ у укупној структури извоза Народне Републике Кине имају значајан удео, односно њихово учешће у спољнотрговинској размени Кине је повећано са 2,2% на 11,3%¹⁹.

Посматрајући слободне зоне са аспекта структурних својстава, оне имају различите карактеристике²⁰:

- ✓ **Екстериторијалност слободних зона** – већином слободним зонама у свету управљају матичне државе путем концесија, којима се државна овлашћења у сегменту управљања дела јавних финансија преносе на осниваче слободних зона, који имају овлашћења да закључују тзв. лиценцене уговоре о коришћењу погодности слободних зона са правним или физичким лицима, која намеравају остваривати своју привредну делатност на подручју слободне зоне;
- ✓ **Просторна структура слободних зона** – када посматрамо просторну структуру слободних зона, идентификујемо слободне зоне које се састоје из једног недељивог подручја, типа слободних зона у Хонгконгу, Тајвану и сл., као и слободне зоне које се састоје из више одвојених делова, који при

---

¹⁸ Zeng, Z. D. (2021). *The Past, Present, and Future of Special Economic Zones and Their Impact*. Journal of International Economic Law, Volume 24, Issue 2, pp. 259–275.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Милош, И., Рудић, Д. (2005). *Слободне зоне – значајне тачке прометног и господарског система Републике Хрватске*. Знанствени часопис за море и поморство - Наше море 52 (3 – 4). Дубровник: Свеучилиште у Дубровнику, стр. 124.

томе не морају бити међусобно техничко-технолошки, функционално или власнички повезани, при чему бисмо могли нагласити да оваквим слободним зонама такође може управљати један концесионар. У оквиру разматрања просторне структуре слободних зона, простор који покривају слободне зоне мора бити у континуитету снабдевен свим потребним енергентима и комуналном инфраструктуром и мора се обезбедити повезаност са јавном саобраћајном мрежом, обезбедити ограђеност целокупног простора и осветљење, како би се промет роба, услуга и људи обављао двадесет и четири часа од стране царинског надзора;

- ✓ **Фискална подстицајност слободних зона** – у оквиру које се подразумева постојање одређених фискалних повластица за правна и физичка лица која обављају одређене послове на подручју слободне зоне. Колико ће бити степен подстицаја за рад на подручју слободне зоне, одређено је степеном интереса државе у погледу атрактивности, односно колико држава жели да буде конкурентна у погледу различитих врста фискалних погодности за привлачење инвестиција, како у одређене привредне гране, тако и у одређена подручја државе. Фискалне погодности државе се огледају у различитим врстама царинских погодности за кориснике слободне зоне, затим у потпуном или делимичном ослобађању од, плаћања пореза на додату вредност, као и од потпуног или делимичног ослобађања од плаћања пореза на добит правних лица и осталих врста фискалних погодности. Оно у чему се огледају посебне погодности рада на подручју слободне зоне јесте чињеница да се плаћање и наплаћивање роба и услуга на подручју слободне зоне углавном у већини држава обавља слободно, без примене бројних ограничења која постоје у оквиру законске регулативе у сегменту економских односа са иностранством, као и девизног пословања;
- ✓ **Царински надзор у слободној зони** – у оквиру царинског надзора у оквиру подручја слободне зоне, углавном се примењује начело документарног и дискреционог физичког царинског надзора. Ово начело подразумева да је корисник слободне зоне дужан да изврши пријаву царини сваког облика уношења или изношења робе у/из подручја слободне зоне, као и све облике производње и све врсте дораде које се обављају на подручју слободне зоне. Царинским органима је дозвољено да изврше директну проверу стања робе на подручју слободне зоне у циљу утврђивања да ли стварно стање одговара стању приказаном у документацији.

Када анализирамо значај слободних зона, неопходно је указати да се развојем слободних зона подстиче²¹: (1) Ефикасно привлачење директних инвестиција кроз комбинацију државних програма финансијске подршке и погодности слободних зона; (2) Побољшање политике пореских олакшица у слободним зонама у складу са државном политиком регионалног развоја; (3) Проширење подручја постојећих зона нарочито у девастираним подручјима; (4) Охрабрење инвестирања у области нових технологија; (5) Изградња објеката намењених инкубацији производних активности; (6) Инфраструктурно опремање земљишта намењеног инкубацији производних активности; (7) Већа улога локалних самоуправа кроз систем локалних погодности; (8) Увођење нових услуга у слободним зонама; (9) Подстицање малих компанија и појединаца за успостављање сарадње са великим компанијама у циљу њиховог снабдевања производима и услугама и (10) Унапређење сарадње са државним институцијама које се баве подстицањем развоја предузетништва.

На крају разматрања ћемо приказати територијалну (географску) распрострањеност слободних зона и специјалних економских зона у светским оквирима према подацима из 2019. године, а у сврху лакше прегледности представљамо у наредном табеларном приказу:

Табела број 5 Географска/територијална распрострањеност слободних зона и слободних економских зона у свету 2019. године

<i>Географско подручје</i>	<i>Број слободних зона</i>	<i>Процент (%)</i>	<i>Број слободних економских зона</i>	<i>Процент (%)</i>
Светски ниво	2.296	100	5.383	100
Развијене економије	295	12,9	374	7,00
САД	191	8,30	262	4,70
Европа	85	3,70	105	2,00
Економије у развоју	1.869	81,40	4.772	88,60
Африка	215	9,40	237	4,40
Азија	1.196	52	4.046	75,00

²¹ Стратегија развоја слободних зона у Републици Србији за период од 2018. до 2022. године („Службени гласник РС“, број 48/2018).

Филипини	385	16,80	528	9,80
Кина	135	5,90	2.543	47,20
Малезија	45	2,00	45	0,83
Индија	231	10,00	373	7,00
Уједињени Арапски Емирати	47	2,00	47	0,90
Океанија	1	0,04	3	0,05
Латинска Америка и Кариби	457	19,90	489	9,00
Колумбија	101	4,40	101	1,88
Доминиканска Република	71	3,10	73	1,30
Транзиционе економије	132	5,70	237	4,40
Русија	39	1,70	130	2,40

Извор: Bost, F. (2019) World Investment Report 2019, University of Reims and UNCTAD.

Анализирајући претходну табелу, можемо уочити да у светским оквирима делује 2.296 слободних зона, као и 5.383 слободних економских зона. Највећи проценат слободних зона егзистира у земљама у развоју 81,40% или посматрано у апсолутним бројевима, број слободних зона износи 1.869. Иста ситуација је и са слободним економским зонама чији је број такође највећи у земљама у развоју и креће се на нивоу од 4.772, односно процентуално посматрано у земљама у развоју функционише 88,60% слободних економских зона. Најмањи проценат слободних зона егзистира у транзиционим економијама и креће се на нивоу од 5,70% (132 слободне зоне), као и слободних економских зона чији број износи 237 или процентуално посматрано 4,40%. У развијеним економијама број слободних зона износи 295 или 12,9% посматрано у глобалним оквирима, док број слободних економских зона износи 374 или 7% у односу на глобални број слободних економских зона.

2.2. Основни бенефити и карактеристике пословања у слободним зонама

Пословање у слободној зони обезбеђује бројне бенефите који уједно и представљају мотив корисницима за рад у слободној зони. Иако се термин „слободна зона“ често користи у пословној пракси, а у претходним разматрањима смо указали на њену суштину и природу, важно је напоменути да слободне зоне поред бенефита које обезбеђују својим корисницима са собом доносе читав низ бенефита и за ширу локалну и уопште друштвену заједницу.

У зависности од типа, односно врста слободних зона, произилазе и бенефити рада у истим. Уколико корисници своју пословну делатност остварују у слободним производним зонама, тада се њихова пословна активност реализује под нижим пореским стопама и без царинских дажбина. Са друге стране, уколико се ради о специјалним пословним зонама, важно је напоменути да се у истим пословна активност обавља у складу са нижим стопама опорезивања. Анализирајући мотиве корисника за рад у слободној зони, они су пре свега оријентисани на услове везане за²²: бесцарински увоз репроматеријала, ниже трошкове пословања, нижи порези на пословање и добит предузећа, мањи еколошки захтеви и пре свега јефтинија радна снага.

Чињеница да су слободне зоне препознате као модел пословања потврђује и податак Конференције Уједињених нација о трговини и развоју (UNCTAD - United Nations Conference on Trade and Development) из 2019. године који нам показује да је 147 земаља основало неку врсту слободне зоне, при чему се укупан број слободних зона на свету ближи на 5.400 слободних зона. Посматрајући међународне оквире као један од битних бенефита рада у слободним зонама се истиче чињеница да је у њима блажа регулатива, односно повољније регулаторно окружење, чиме се стварају предуслови за једноставније и тржишно флексибилније пословање. Ако посматрамо предност везану за блаже регулаторно окружење она свакако са собом носи извесни ризик. Наиме, битно је сагледати у којем степену једна земља треба да поједностави своје регулаторно окружење, како би се избегло да висок степен погодности пословања не буде на штету законитости пословања и не наруши пословање осталих пословних субјеката. Уколико је степен поједностављивања пословања изузетно висок, то може бити магнет за злонамерне инвеститоре који могу у оквиру слободне зоне покренути незаконите активности, нпр. фалсификовања новца, прања новца или активности

---

²² <http://www.vps.ns.ac.rs/wp-content/uploads/2020/04/Me%C4%91unardno-poslovanje-3.pdf>, датум доступности: 15. октобар 2023. године

општег кријумчарења. Потребно је поменути податке из Извештаја Организације за економску сарадњу и развој (OECD - Organisation for Economic Cooperation and Development) за 2018. годину који нам указује на следеће "... незаконита трговина и други облици криминала, као што су превара и прање новца, ослањају се на природу слободних зона, како би се додатно заинтересовали лоши инвеститори, тако што ће им омогућити да спроводе незаконите послове, под мањим ризиком."²³ Битно је да свака држава добро процени однос између степена, односно дозе релаксације прописа са једне стране и са друге стране карактеристике инвеститора, бенефита који са собом доносе и евентуалне негативне последице на укупну привреду земље. Уколико се за пословање одређене слободне зоне везују негативни аспекти у погледу компанија, које се везују за криминалне активности, а своју делатност обављају у слободној зони, то може допринети рефлектовању негативних референци слободне зоне и повећању њеног репутационог ризика, а што ће у крајњој мери довести до избегавања таквих слободних зона од угледних светских мултинационалних компанија, које у таквим околности не желе да обављају своју пословну делатност. Негативне последице рефлектоване кроз погрешно вођење концепта слободних зона и сваке слободне зоне појединачно, могу се огледати и кроз трговину наоружањем, при чему слободне зоне које нису адекватно постављене и вођене, могу бити добра полазна основа за одавке врсте активности, са могућношћу угрожавања и међународне безбедности.

2.3. Подручје слободне зоне и управљање слободном зоном

Анализирајући функционисање слободне зоне, један од значајних сегмената њеног укупног функционисања јесте и разматрање шта се подразумева под самим подручјем слободне зоне, као и каква је улога и статус привредног друштва које управља слободном зоном. У овом делу докторска дисертација ће се у кратким цртама осврнути на ова изузетно значајна питања за само функционисање и рад слободне зоне.

Према одребама члана 2. Закона о слободним зонама Републике Србије²⁴ под подручјем зоне се подразумева земљиште које је одређено катастарским парцелама, а чија је површина исказана у одговарајућим мерним јединицама. На исти начин подручје слободне зоне третира и Закон о слободним зонама Републике Српске²⁵. Међутим чланом 5. Закона о слободним зонама Републике

---

²³ <https://www.crdglobal.org/insights/benefits-and-challenges-special-economic-zones/>, датум доступности: 15. октобар 2023. године

²⁴ „Службени гласник РС“, број 62/2006

²⁵ „Службени гласник Републике Српске“, број 15/2021

Српске се подручје слободне зоне детаљно разрађује, па се тако наводи да се слободна зона може основати на подручју које има ауто – пут, затим магистрални пут, речну луку, аеродром или је смештено уз магистралну железничку пругу, односно на свим оним местима где постоје одређени услови за рад и функционисање слободне зоне. У наставку, овај члан истиче да само подручје слободне зоне може укључити једну територијалну целину или да се може састојати од више територијално одвојених целина које су функционално повезане.

Чланом 4. Закона о слободним зонама Републике Србије је предвиђено да Захтев за одређивање подручја слободне зоне подноси привредно друштво за управљање слободном зоном, а сагласност за оснивање подручја слободне зоне даје Влада. Да би се поднео Захтев за одређивање подручја слободне зоне од стране привредног друштва за управљање слободном зоном морају бити испуњени одређени услови, а што одређује члан 5. Закона о слободним зонама Републике Србије. Овим чланом предвиђени су следећи услови за подношење Захтева за одређивање подручја слободне зоне, а подразумевају: (1) да су оснивачи привредног друштва за управљање зоном истовремено и оснивачи зоне, при чему је истакнута посебна напомена да оснивачи зоне могу бити оснивачи само једног привредног друштва за управљање слободном зоном; (2) да је привредно друштво регистровано кроз Регистар привредних субјеката за обављање делатности управљања зоном (у Републици Србији привредна друштва која управљају слободном зоном регистрована су под шифром делатности 5210 – Складиштење, прим. аутора); (3) да одговорно лице оснивача зоне, односно одговорно лице привредног друштва за управљање слободном зоном није правоснажно осуђивано за кривична дела против привреде, имовине, недозвољене трговине и против службене дужности²⁶; (4) да одговорно лице привредног друштва за управљање слободном зоном у последње три године није било члан управе, надзорног одбора или носилац посебних овлашћења у правном лицу на који је спроведен поступак ликвидације, односно стечаја и (5) да оснивач слободне зоне није био оснивач привредног друштва коме је одлуком Владе престало важење сагласности Владе за обављање делатности слободне зоне.

Чланом 6. Закона о слободним зонама Републике Србије је прописана садржина Захтева за давање сагласности за одређивање подручја слободне зоне који пре свега треба да садржи елаборат о постојању економске оправданости за оснивање слободне зоне, у коме треба прецизно да се наведу процењени износ

---

²⁶ Одредбе тачке 3 се односе и на повезано лице са привредним друштвом за управљање слободном зоном, као и на правно лице чије је правни следбеник привредно друштво за управљање слободном зоном.

инвестиције са ефектима које та инвестиција обезбеђује, затим се наводи планирани (процењени) број лица која ће бити радно ангажована, наводе се подаци о трансферу технологије и посебна пажња се мора навести везано за делатности које ће се обављати у будућој слободној зони. Овај члан Закона о слободним зонама Републике Србије истиче и потребу да се поднесу потребни докази о обезбеђеним условима у погледу енергетске инфраструктуре, транспортне инфраструктуре, постојање потребних објеката и просторних услова за несметано функционисање слободне зоне, а нарочито су важни услови у погледу заштите животне средине, односно да рад у слободној зони обезбеђује несметане услове када је у питању заштита и очување животне средине. Уколико су испуњени сви услови након сагледавања и провере њихове испуњености, Влада доноси сагласност о одређивању подручја слободне зоне.

Чланом 10. Закона о слободним зонама Републике Српске је предвиђено да елаборат о економској оправданости оснивања слободне зоне по својој природи представља документ у оквиру кога је инкорпорирана процена укупних улагања и њиховог обима, затим садржи процену очекиваног обима производње производа и пружања услуга, као и процењену вредност робе која ће се извозити из слободне зоне у периоду од једне године, а посебна пажња се посвећује подацима о запошљавању, посебно лица вишег степена квалификације и обавезно мора да садржи податке о технолошким трансферима.

Чланом 13. Закона о слободним зонама Републике Србије су предвиђени услови у погледу уређења слободне зоне. Ови услови захтевају да слободна зона буде ограђена, морају постојати видљива обележја на улазима и излазима из зоне или са речне стране да је у питању подручје слободне зоне, а приликом њеног уређења без обзира да ли је слободна зона сачињена из једне или више целина, они морају сачињавати функционалну целину. Реализација промета у слободној зони се може обављати само кроз прецизно и јасно одређене излазне и улазне зоне, а ограда око слободне зоне, улази и излази морају бити на одговарајући начин уређени, посебно осветљени и мора бити обезбеђена физичко – техничка заштита. Оснивач, односно привредно друштво које управља слободном зоном је у обавези да створи предуслове за несметани рад царинске службе.

У циљу остваривања практичног доприноса ове докторске дисертације, развоју концепта слободних зона и омогућавању стицања практичних, самим тим и употребљивих знања везаних за израду Елабората о економској оправданости/проширењу слободне зоне у наставку ће бити приказане интерне

смернице Управе за слободне зоне Министарства финансија Републике Србије везане за израду овог Елабората²⁷:

- ✚ **Појам слободних зона** (правни основ за оснивање и пословање слободних зона; визија, мисија и стратешки циљеви и историјски развој);
- ✚ **Слободне зоне у свету кроз кратак осврт** (примери успешних слободних зона у свету);
- ✚ **Слободне зоне у Републици Србији кроз кратак осврт (појам слободне зоне, оснивање слободне зоне - одређивање подручја; Уредба о ближим критеријумима за оцену економске оправданости одређивања подручја слободне зоне; уређење и управљање слободном зоном; почетак рада подручја слободне зоне; пословне активности које се могу обављати у режиму слободне зоне према важећим законима; подстицаји који се нуде у слободним зонама у Републици Србији; подстицаји за привлачење директних инвестиција у Републици Србији; кратак осврт на Стратегију развоја слободних зона у Републици Србији 2018-2022 године, кључне области стратешког плана, трансфер модерних технологија и основни стратешки циљеви стратегије);**
- ✚ **Анализа економске ситуације у Републици Србији** (макроекономски показатељи привредних токова, стратешки правци развоја привреде Србије, макроекономски показатељи привредних токова и мере подршке развоју привреде Србије, мере за реализацију стратешких циљева за развој слободних зона, порески систем у Републици Србији, као и податке о слободним зонама у Републици Србији са аспекта локације и остварених резултата пословања);
- ✚ **Анализа локације одређивања/проширења зоне** кратки подаци о локацији (граду или општини) на коме се врши одређивање или проширење подручја слободне зоне, сагледавање локације са аспекта повољног пословног окружења; навођење и приказивање олакшица за инвеститоре које нуди општина или град, просторни план града или општине, индустријске зоне које раде на подручју града или општине, расположиви људски ресурси, образовна структура становништва у граду или општини, подаци о незапослености у граду или општини где се планира одређивање или проширење подручја слободне зоне, подаци

---

²⁷ Интерне смернице за израду Елабората о економској оправданости оснивања/проширења слободне зоне су сачињене од стране Управе за слободне зоне Министарства финансија Републике Србије.

о просечној заради у општини или граду, подаци о саобраћајној инфраструктури, подаци о актуелним пројектима, стању и структури привреде града или општине, као и подаци о пословању слободне зоне у години која претходи подношењу захтева, ако је у питању слободна зона која тражи проширење подручја зоне);

✚ **Анализа подручја на коме се одређује/проширује зона** (дефинисање површине на којој се одређује или проширује подручје слободне зоне - наводе се катастарске парцеле које одређују ту површину, као и извод из Плана детаљне регулације за предметно подручје - инфраструктурна опремљеност локације, правила грађења, мере заштите животне средине итд.);

✚ **Планирани програми у подручју одређивања/проширења слободне зоне** (инвестициони програм потенцијалних инвеститора – корисника слободне зоне, писмо о намерама потенцијалних корисника да послују у режиму слободне зоне - писмо се упућује привредном друштву за управљање слободном зоном, сагласност власника земљишта привредном друштву за управљање слободном зоном да катастарске парцеле могу користити у режиму слободне зоне - у случају да власник земљишта није оснивач слободне зоне и привредног друштва за управљање слободном зоном, опис пројекта и сврха инвестирања, опште информације о инвеститору и референце, положај компаније на тржишту набавке сировина и пласмана производа, инвестициона активност по годинама и структури за период од најмање 3 године, техничка и кадровска опремљеност, анализа тржишта и план продаје производа/услуга - везано за нови инвестициони пројекат у слободној зони, анализа тржишта и план набавке сировина - везано за нови инвестициони пројекат у слободној зони, планирани асортиман и обим производње - везано за нови инвестициони пројекат у слободној зони, основе технолошког процеса, употреба напредних знања и технологија и улагања у нематеријална средства, опис и планирана вредност набавке опреме по годинама за период од најмање 3 године, опис и планирана вредност улагања у грађевинске објекте по годинама за период од најмање 3 године, сумирана инвестициона активност по годинама и структури (грађевински објекти и опрема) за период од најмање 3 године, план запошљавања по годинама за период од најмање 3 године, инвестиције у радну снагу по годинама за период од најмање 3 године, анализа локације, мере заштите животне средине, обрачун укупних трошкова и формирање укупног прихода, финансијско тржишна оцена

пројекта, економски ток пројекта, пројекција Биланса стања, Биланса успеха и новчаних токова, анализа осетљивости и одрживости пројекта, утицај подстицајних средстава на реализацију пројекта (уколико их је било), SWOT анализа);

- ✚ **Функционална повезаност локација у случају проширења подручја слободне зоне;**
- ✚ **Финансијска, економска и друштвена оправданост одређивања/ проширења подручја слободне зоне** (урадити финансијску, економску и друштвену оцену економске оправданости одређивања, односно проширења подручја слободне зоне) и
- ✚ **Закључак са прилозима и навођењем коришћене литературе.**

Чланом 10. Закона о слободним зонама Републике Србије је прописано да слободном зоном управља искључиво привредно друштво које је регистровано за управљање слободном зоном, при чему се изричито наводи да слободном зоном може управљати само једно привредно друштво. Привредно друштво са својим корисницима закључује уговор о међусобним правима и обавезама чији саставни део представљају и организационо – технички услови рада у слободној зони које дефинише ово привредно друштво на основу документа који доноси уз претходну сагласност Управе за слободне зоне Министарства финансија Републике Србије. У складу са одредбама Закона о слободним зонама Републике Србије привредно друштво за управљање слободном зоном је дужно да Управи за слободне зоне најкасније до 90 дана од истека претходне календарске године (30. март текуће године, прим. аутора) достави Извештај о пословању где су садржани подаци о свим корисницима слободне зоне у складу са прописаним обрасцем за доставу годишњег извештаја).

На крају разматрања на бази Извештаја о пословању слободних зона у Републици Србији за период 2016 – 2022. године, приказани су укупно остварени приходи и нето добит привредних друштава за управљање слободном зоном у виду следећег табеларног приказа:

Табела број 6 Подаци о оствареним приходима и нето добити привредних друштава за управљање слободном зоном у Србији у периоду од 2016 – 2022. године

Година	Остварени приход	Остварена нето добит
2016	681.141.004 рсд	104.040.893 рсд

2017	737.300.800 рсд	115.918.555 рсд
2018	690.287.840 рсд	76.772. 693 рсд
2019	732.871.168 рсд	68.467.309 рсд
2020	748.212.469 рсд	85.292.744 рсд
2021	856.267.909 рсд	107.749.588 рсд
2022	985.140.751 рсд	78.134.480 рсд

Извор: Извештаји о пословању слободних зона у Републици Србији у периоду од 2016 до 2022. године, доступни на: <https://usz.gov.rs/page/dokumenti>, датум доступности: 15. децембар 2023. године

Претходни табеларни приказ илуструје податке о кретању остварених прихода и нето добити привредних друштава који се баве управљањем слободном зоном. Из дате табеле је уочљиво да остварени приходи привредних друштава за управљање слободном зоном у последње три године, односно у периоду од 2020 – 2023. године перманентно расту, 2020. године привредна друштва су остварила добит у износу од 748.212.469 динара, 2021. године остварени приходи су износили 856.267.909 динара, а 2022. године остварени су рекордни приходи у износу од 985.140.751 динара. Са друге стране, највећа остварена нето добит привредних друштава за управљање слободном зоном у посматраном периоду је била 2017. године и износила је 115.918.555 динара, потом је највећа остварена нето добит привредних друштава за управљање слободном зоном била 2021. године и износила је 107.749.588 динара, док је 2016. године остварена нето добит у износу од 104.040.893 динара.

2.4. Критеријуми економске оправданости оснивања слободне зоне

Оснивање и почетак рада слободне зоне подразумева испуњеност одговарајућих критеријума, а пре свега подношење доказа о економској оправданости оснивања слободне зоне. Будући да слободна зона по својој природи представља посебан део земље са одређеним економским погодностима у погледу бројних бенефита које корисници остварују радом на подручју слободне зоне (фискалне погодности, царинске погодности), неопходно је да се испуне дефинисани економски услови којима се доказује оправданост оснивања слободне зоне на подручју једне земље.

Како бисмо ближе објаснили оправданост оснивања слободне зоне са економског аспекта, у даљем разматрању користићемо Уредбу о ближим

критеријумима за оцену економске оправданости одређивања подручја слободне зоне („Службени гласник РС“, број 63/2020) која се примењује на подручју Републике Србије.

Према члану 4. поменуте Уредбе, одређивање подручја слободне зоне је економски оправдано уколико би оснивање слободне зоне допринело остваривању стратегија и мера економске политике, при чему се уважавају још два критеријума. Први критеријум се односи на потребу да се подручје слободне зоне налази на недовољно развијеном подручју Србије, уз то и претензију да одвијање привредних активности у слободној зони позитивно делује на пословање привредних субјеката који своју делатност обављају ван подручја слободне зоне.

Анализирајући даље садржај Уредбе о ближим критеријумима за оцену економске оправданости одређивања подручја слободне зоне, закључујемо да се оснивање слободне зоне сматра економски оправданим, под условом да ће се поред производних, обављати и друге активности привредног карактера којима се не постижу негативне последице на здравље људи, животну средину, материјална добра и безбедност земље.

Овом Уредбом, члан 2. предвиђа економску оправданост оснивања слободне зоне, под условом да се на планираном подручју слободне зоне налази ваздухопловно пристаниште или је предвиђено подручје слободне зоне у непосредном залеђу луке. Битан критеријум економске оправданости оснивања слободне зоне се огледа у чињеници омогућавања подручја слободне зоне у непосредној комуникацији са магистралним путевима који су део мреже европских путева (Е) или непосредна близина предвиђеног подручја слободне зоне железничкој прузи повезаној са транс – европском мрежом саобраћајница. Поред наведених критеријума овај члан предвиђа и четири додатна критеријума: (1) износ планираног обима инвестиционог улагања у делу изградње инфраструктуре и објеката у оквиру зоне, инвестиције у опрему и слично, при чему је неопходно да ово улагање буде веће од три милиона евра у динарској противвредности, притом у првој години рада слободне зоне ово улагање треба да прелази износ од милион евра у динарској противвредности; (2) планирани обим производње робе и пружања услуга у зони, као и продаја дате робе и услуга и њихово пласирање на одређена тржишта остварују позитивне ефекте на домицилни спољнотрговински биланс; (3) предвиђеним планом запошљавања код корисника слободне зоне је обезбеђено запошљавање најмање сто лица у прве две године рада слободне зоне и (4) планирана набавка средстава за производњу инкорпорира нову опрему, којом се обезбеђује трансфер савремених технологија и смањење трошкова пословања корисника у слободној зони.

Члан 5. и члан 6. Уредбе о ближим критеријумима за оцену економске оправданости одређивања подручја слободне зоне у свом фокусу разматрања има оцену економске оправданости проширења подручја слободне зоне на територији једне јединице локалне самоуправе, као и одређивање економске оправданости проширења подручја слободне зоне када је оно на подручју друге јединице локалне самоуправе.

У оквиру анализирања члана 5. поменуте Уредбе, можемо констатовати да је проширење подручја слободне зоне економски оправдано, уколико се она налази у близини подручја слободне зоне или на територији јединице локалне самоуправе за које је републичка Влада донела решење о одређивању подручја зоне, притом се узимају у обзир следећи критеријуми: (1) планирани обим инвестиционих улагања на подручју проширења зоне у домену улагања у инфраструктуру, изградњу објеката у слободној зони и улагања у опрему је виши од 1,5 милиона евра у динарској противвредности, наиме у првој години рада на подручју проширења слободне зоне мора прећи износ од пола милиона евра у динарској противвредности; (2) планирани обим производње и пружања услуга у оквиру подручја проширења слободне зоне, као и продаја дате робе и услуга и њиховог пласирања на тржишта заједно показују позитиван ефекат на домицилни спољнотрговински биланс; (3) планом запошљавања корисника слободне зоне на подручју проширења слободне зоне је предвиђено запошљавање најмање педесет радника у прве две године рада и (4) планираном набавком средстава за производњу код корисника слободне зоне на подручју проширења слободне зоне је предвиђена набавка средстава за производњу, која ће омогућити трансфер савремених технологија и смањити трошкове пословања.

Члан 6. Уредбе о ближим критеријумима за оцену економске оправданости одређивања подручја слободне зоне у свом фокусу разматра економску оправданост проширења слободне зоне уколико се подручје проширења слободне зоне налази на територији друге јединице локалне самоуправе у односу на седиште слободне зоне. Према овом члану овакво проширење слободне зоне је економски оправдано уколико су испуњени следећи критеријуми: (1) обим инвестиционих улагања, који је планиран у виду улагања у изградњу инфраструктуре, изградњу објеката у оквиру зоне, као и у набавку опреме на подручју проширења слободне зоне је већи од три милиона евра у динарској противвредности, притом у првој години рада на подручју проширења слободне зоне је већи од једног милиона евра у динарској противвредности; (2) обим производње роба и пружања услуга који је планиран, као и пласман тих роба и услуга и тржишта на којима се пласирају, имају позитиван ефекат на домицилни спољнотрговински биланс; (3) планом запошљавања је предвиђено запошљавање

најмање сто лица код корисника слободне зоне на подручју проширења слободне зоне у прве две године рада и (4) планирана набавка опреме, односно средстава за производњу и улагања у опрему обезбеђује трансфер савремених технолошких решења и смањује трошкове пословања.

Поред анализираних Уредбе о ближим критеријумима за оцену економске оправданости одређивања подручја слободне зоне („Службени гласник РС“, број 63/2020) која је на снази у Републици Србији, укратко ће се надовезати и на Правилник о критеријумима за оцену економске оправданости оснивања слободне зоне²⁸ који је на снази на подручју Републике Српске. Чланом 2. датог Правилника прописано је да Министарство привреде и предузетништва спроводи оцену економске оправданости оснивања слободне зоне на подручју Републике Српске полазећи од следећих критеријума: планираног обима укупних инвестиционих улагања, затим како се обим производње и пружања услуга у слободној зони рефлектује на развој одређеног подручја, затим се као критеријум посматра план запошљавања, који се намерава спровести у слободној зони, као и трансфер савремених технологија у слободну зону и вредност робе која се планира извести са подручја слободне зоне. Надаље, члан 3. поменутог Правилника наводи да је оснивање слободне зоне оправдано уколико је обим инвестиционих улагања у инфраструктуру, објекте и опрему потребну за рад слободне зоне већи од три милиона конвертибилних марака (око милион и по евра), при чему у првој години инвестиционог циклуса улагање мора бити минимално један милион конвертибилних марака (око пола милиона евра). Када се анализира утицај планираног обима производње са економског аспекта, оснивање слободне зоне је оправдано уколико рад слободне зоне доприноси развоју одређеног подручја на простору Републике Српске, а посебно се валоризују позитивни ефекти ако се ради о недовољно развијеним подручјима Републике Српске и сагледава се позитиван утицај слободне зоне на пословање привредних субјеката који своју делатност обављају ван подручја слободне зоне у складу са чланом 4. датог Правилника. Анализирајући члан 5. Правилника се указује на посвећеност економској оправданости оснивања слободне зоне са аспекта плана запошљавања и сматра се да је оснивање слободне зоне оправдано, уколико се у слободној зони планира запослити најмање 100 радника током прве две године пословања слободне зоне, као и ако се планира запошљавање радника који поседују више степене стручне спреме, уједно и запошљавање лица која се налазе на евиденцији незапослених.

---

²⁸ „Службени гласник Републике Српске“, број 54/2021

Чланом 6. Правилника о критеријумима за оцену економске оправданости оснивања слободне зоне анализира се економска оправданост оснивања слободне зоне са аспекта савремених технологија чији трансфер има за циљ да омогући развој слободне зоне, а што се посматра кроз набавку средстава за потребе пословања која инкорпорирају и трансфер савремених технолошких решења. На крају, наводи се и члан 7. поменутог Правилника који анализира вредност робе која се планира извести из зоне и овај критеријум оправданост оснивања слободне зоне сматра позитивним под претпоставком да се најмање 50% укупно произведене робе која излази из слободне зоне у периоду од годину дана пласира у иностранство.

Закључујући проблематику разматрања у овом сегменту рада се указује и на члан 10. Закона о слободним зонама Републике Српске²⁹ који у сврху спровођења оцене економске оправданости оснивања слободне зоне подразумева сачињавање Елабората о економској оправданости оснивања слободне зоне, према којем се ради о документу у оквиру кога се на бази стручних и компетитивних анализа врши процена планираног обима инвестиционих улагања, као и ефеката које та улагања треба да продукују, затим се утврђује и процена обима производње робе и пружања услуга који ће се обављати у оквиру слободне зоне са проценом очекиваних ефеката. У оквиру овог Елабората се одређује процена вредности робе која се намерава извести са подручја слободне зоне у временском периоду од 12 месеци, сагледавајући план запошљавања посебно са аспекта запошљавања лица вишег степена стручних квалификација, утврђује се ниво вршења трансфера савремених технолошких решења и на крају је битно прецизно навести делатности које се намеравају обављати у оквиру подручја слободне зоне.

2.5. Слободне зоне као инструмент економске политике

У савременим условима пословања слободне зоне представљају значајан елемент економске политике земље, посебно у сегменту привлачења страних директних инвестиција. Захваљујући бројним погодностима које корисници слободне зоне остварују радом у режиму слободне зоне, оне представљају битан развојни сегмент, будући да обезбеђују директна страна улагања којима се доприноси укупном привредном развоју земље.

Иако је концепт слободних зона оспораван често у јавности, како стручној, тако и у реалном привредном животу, као инструмент који посебно и искључиво погодује страним инвеститорима, а на штету домицилне привреде у наставку ће се

---

²⁹ „Службени гласник Републике Српске“, број 15/2021

приказати само неки бенефити који обезбеђују слободне зоне са аспекта привредног развоја, покушавши указати на све позитивне стране овог концепта инструмента економске политике.

По својој природи слободне зоне су врло привлачне за иностране инвеститоре, односно за привлачење страних директних инвестиција, уважавајући чињеницу да им обезбеђују бројне погодности на основу рада у режиму слободне зоне. Када се посматрају погодности које обезбеђује рад у режиму слободне зоне, обухватају четири групе погодности, а класификују на следећи начин³⁰: (1) **фискалне погодности** (ослобађање од плаћања ПДВ – а на унос добара у слободну зону, као и пружање превозних и других услова у вези са уносом добара; ослобађање од плаћања ПДВ – а на промет добара и услуга у слободној зони; ослобађање од плаћања ПДВ – а на промет добара између корисника две слободне зоне; ослобађање производних корисника плаћања ПДВ – а на потрошњу енергената и ослобађање од поједних пореских оптерећења за директне стране инвестиције); (2) **царинске погодности** (ослобађања од плаћања царине и других увозних дажбина за робу која је намењена обављању делатности и изградњи објеката у слободној зони попут репроматеријала, опреме, грађевинског материјала и слично); (3) **финансијске погодности** (слободан проток капитала, профита и дивиденди; у складу са законском регулативом и одређеним средствима из буџета намењеним за финансирање инвестиционих пројеката у производном сектору и сектору услуга који су предмет међународне трговине) и (4) **једноставна и брза царинска процедура** (у складу са законском регулативом слободне зоне, у свакој слободној зони мора бити обезбеђен царински реферат, при чему је сама царинска процедура у складу са законским одредбама значајно поједностављена). Управо на овај начин и кроз ове погодности слободне зоне представљају инструмент економске политике који обезбеђује привлачење страних инвестиција, а које су свакако важан предуслов укупног привредног развоја и напретка једне земље, као и јачање њене технолошке конкурентности и боље позиционираниости у укупним глобалним економским токовима.

Други бенефит који једна земља обезбеђује кроз развој слободних зона јесте и пораст извоза. Наиме, предузећа која раде у режиму слободне зоне (корисници слободне зоне, прим. аутора) углавном своје сировине, полупроизоде и репроматеријал увозе, врше процес дораде и/или активног оплемењивања и након тога извозе по већим вредностима у односу на унету вредност сировина, полупроизода и репроматеријала, чиме повољно утичу на платни биланс земље у смислу пораста вредности извоза и доприносе платнобилансном уравнотежењу.

---

³⁰ <https://szsu.rs/prednosti-poslovanja/>, датум доступности: 12. јануар 2024. године

Највећи бенефит који слободне зоне својим формирањем и радом обезбеђују се односи на пораст запослености, односно смањење незапослености. У овом делу су посебно присутна оспоравања концепта слободних зона, будући да многи сматрају да се у слободним зонама искључиво ангажује радна снага нижег степена квалификације или како се слободне зоне често у јавности називају као „шрафцигер индустрија“. Свакако да у почетним фазама развоја слободне зоне запошљавају радну снагу нижег степена квалификације, у смислу да су у питању радно интензивне делатности, али са развојем слободне зоне се јавља потреба за радном снагом вишег степена квалификације, а што емпиријска искуства све више показују. Оно што је свакако значајна предност слободних зона јесте чињеница да у њима постоје високи критеријуми везани за безбедност и заштиту на раду запослених, чиме се обезбеђује већи квалитет и већи степен безбедности радне средине, а свакако се у слободним зонама избегава појава „сиве економије“ у смислу да су сви запослени пријављени на ону зараду коју и реално остварују.

Правилним размештајем и позиционирањем слободних зона се остварује један од изузетно значајних критеријума савременог економског развоја, а то је уравнотежен и равномеран регионални развој. Наиме, уколико се слободне зоне правилно распореде у једној земљи, уважавајући критеријум развијености општина и градова, кроз развој слободне зоне се може унапредити подизање економске развијености заосталих крајева и њихово приближавање у погледу степена развијености, крајевима са већом развијеношћу, а самим тим се може утицати на равномернији регионални развој.

Посматрајући користи које развој слободне зоне остварује на локалну заједницу, слободно се могу истаћи бројне користи. Пре свега обезбеђује се пораст броја запослених, чиме се спречава или ублажава даља депопулација, а због често повећане тражње за радном снагом долази и до досељавања нове радне снаге. Доводи се до развоја целокупне локалне привреде, будући да компаније из слободне зоне користе бројне услуге локалне привреде, попут услуга грађевинске оперативе, шпедитерских услуга, транспортних услуга, услуга одржавања, поправки, услуге исхране, израде намештаја и бројне друге услуге, а у случају да испуњавају услове представници локалне привреде могу бити произвођачи компоненти за компаније које раде у режиму слободне зоне. Са аспекта локалног развоја је изузетно важно указати на значајне фискалне приходе које остварује локална заједница у виду различитих фискалних прихода, а који значајно учествују у буџету локалне самоуправе, остварујући на тај начин уобразни локални економски развој. Захваљујући развоју слободне зоне постоји потреба истаћи и један индиректни ефекат, а то је захтев за унапређивањем положаја запослених који се поставља пред остале привредне субјекте из локалне привреде, будући да

радна снага има избор и често локални послодавци услед тога морају да унапређују услове рада својих запослених, који осим економских, укључују и неекономске факторе. Заправо се подиже квалитет локалног тржишта рада, односно, стварају се веће могућности избора радној снази, при чему се ово у ширем смислу преноси и на цео регион.

Један од значајних ефеката који обезбеђује развој слободних зона јесте и коришћење локалних и републичких комуналних услуга, којима се повећавају приходи јавних предузећа, везано за коришћење електричне енергије, гаса, водоводне и канализационе мреже, димничарских услуга, услуга мобилне телефоније и интернета, а захваљујући тако оствареним приходима од слободних зона, јавна предузећа могу даље да улажу средства у своје развојне пројекте.

Посебно значајан сегмент деловања компанија, корисника слободне зоне, јесте сарадња са образовним и научним институцијама, где се студенти и ученици укључују кроз реализацију своје праксе у рад компанија, стичу практична знања и искуства, а многи касније и сопствено запослење реализују кроз ове компаније. Сарадњом са научном заједницом се унапређује трансфер знања, где се научна заједница активно укључује у решавање практичних изазова са којима се ове компаније у свом раду свакодневно суочавају.

Захваљујући развоју слободне зоне у оквиру домицилне привреде се доприноси трансферу савремених технолошких решења или барем технолошких решења која су на вишем степену развоја у односу на домицилну привреду. Потврда ове констатације истиче да у компанијама које раде у режиму слободне зоне постоје и примери где су покренути истраживачко – развојни центри који захтевају високообразовни инжењерски кадар и у оквиру којих се врши унапређење постојећих и развој нових производа. Захваљујући перманентној едукацији запослених се подижу стручне вештине и компетенције запослених, а доприноси се и развоју савремених модела корпоративног управљања и високо софистицираног менаџмента који се примењују у компанијама, корисницима слободне зоне.

Корисници слободне зоне постају активни учесници локалне заједнице, укључују се у реализацију локалних друштвено одговорних пројеката, подржавају локалне хуманитарне акције и остале друштвене активности у складу са пословном политиком компаније у којој су ангажовани.

На крају разматрања ове тематике је важно истаћи још један позитиван ефекат развоја слободних зона на примеру једне иностране компаније која делује у оквиру слободне зоне „Суботица“, где запослени у Суботици пружају, пре свега финансијско – рачуноводствене услуге осталим чланицама групације

размештеним по целом свету, односно пружају тзв. аутсорсинг услуге осталим компанијама из групације.

У оквиру овог одељка су наведене позитивне стране функционисања и развоја слободних зона у циљу даље промоције и развоја овог концепта, уважавајући на бази емпиријских искустава његове бројне користи и позитивне стране. Не улазећи дубље у разматрање негативних страна које се помињу у стручној литератури, а везани су пре свега за повлашћени положај страних инвеститора у погледу високих субвенција које остварују, бесплатну доделу земљишта, велика инфраструктурна улагања везано за потребе опремања и функционисања слободне зоне, запошљавање радне снаге нижег степена квалификације, као и констатацију да су слободне зоне заправо изолована „привредна острва“ на простору једне земље, оставља се будућим истраживачким подухватима да осветле и размотре ове негативне стране развоја и деловања слободних зона, наглашавајући свакако да се кроз анализирање постојеће привредне праксе наметнуо закључак, да позитивне стране свакако у значајној мери надилазе негативне стране развоја овог инструмента економске политике.

2.6. Улога и значај регулаторног тела за надзор над радом слободних зона

Ради ефикасног функционисања и деловања слободних зона, изузетно значајну улогу има тело које врши надзор над радом слободних зона, будући да оно усмерава, контролише и ближе уређује рад слободних зона и обезбеђује предуслове везане за промоцију и презентацију концепта слободних зона као активног механизма економске политике у сегменту привлачења страних директних инвестиција. Изузетно значајна надлежност овог тела огледа се у доношењу, измени и праћењу законских и подзаконских аката, којима се регулише пословање слободних зона, као и у сарадњи са другим надлежним државним органима у области питања везаних за непосредан рад и функционисање слободних зона. Посебно значајна улога овог тела се огледа у консолидацији свих података о пословању слободних зона приказивањем на годишњем нивоу свих релевантних података којима се презентују остварени резултати пословања слободних зона, остварене инвестиције у слободним зонама и остали подаци од значаја за рад слободних зона.

У циљу приказивања конкретне организације и деловања регулаторног тела које врши надзор и контролише рад слободних зона, приказаћемо организацију и конкретне надлежности регулаторног тела које функционише на подручју Републике Србије, улогу регулаторног тела обавља Управа за слободне зоне, а

организационо је постављена у оквиру Министарства финансија Републике Србије.

У Републици Србији регулаторно тело које прати пословање и уопште рад слободних зона јесте Управа за слободне зоне при Министарству финансија Републике Србије. Управа за слободне зоне је основана од стране Министарства финансија Републике Србије, сада већ давне 2008. године, а њеним оснивањем обезбеђена је квалитетна подршка развоју слободних зона на подручју Србије.

У складу са одредбама члана 32. Закона о слободним зонама³¹, у оквиру Управе за слободне зоне се обављају следећи послови:

1) У области развоја зона у функцији интереса државе:

- спроводи националну политику развоја зона у циљу повећања прилива директних инвестиција и уписаности радне снаге;
- учествује у припреми прописа у области рада зона;
- разматра захтеве за давање сагласности за одређивање подручја зона и своје мишљење доставља министарству надлежном за послове финансија;
- иницира и координира са надлежним државним органима разматрање стручних питања из области пословања у зонама, ради правилне примене овог закона и његове усаглашености са прописима Србије;
- организује и координира сарадњу надлежних државних органа, привредног друштва за управљање зоном, заинтересованих инвеститора и корисника;
- пружа стручну помоћ инвеститорима у процесу доношења одлуке о улагању у зоне;
- пружа стручну помоћ инвеститорима и привредним друштвима за управљање зоном у свим фазама примене програма у зонама;
- организује непосредне контакте између заинтересованих инвеститора и привредних друштава за управљање зоном;
- пружа стручну помоћ заинтересованим инвеститорима у развоју њихових програма у зонама;
- сарађује са Привредном комором Србије и другим непрофитним и добровољним организацијама;
- сарађује са страним институцијама и стручњацима из области зона;

---

³¹ Закон о слободним зонама („Службени гласник РС“, број 62/2006).

- у сарадњи са привредним друштвима за управљање зоном, креира могућности за развој инфраструктуре у зонама.

2) У области промоције зона:

- сарађује са Агенцијом за страна улагања и промоцију извоза (у даљем тексту: СИЕПА), на промоцији инвестирања и пословања у зонама, кроз представљање посебних погодности и пословних могућности у складу са планом и програмом усвојеним од стране министарства надлежног за послове финансија и СИЕПА;
- обавештава инвеститоре о повољностима за улагања у зоне;
- ствара и ажурира базу података о зонама и погодностима за пословање у Србији у сарадњи са СИЕПА.

3) У области контроле и надзора зона:

- разматра извештаје о раду зона и предлаже њихово усвајање министарству надлежном за послове финансија;
- предлаже министру надлежном за послове финансија облик и садржину обрасца приликом подношење захтева за давање сагласности при одређивању подручја зоне, пословања и контролу рада зона и корисника, ради усаглашености поступака у свим зонама у Србији;
- предлаже надлежним државним органима додатне мере контроле рада у зонама уколико постоји таква потреба.

Везано за послове које обавља Управа за слободне зоне Министарства финансија Републике Србије, нужно је указати да у делу послова наведених у другој тачки, Управа не сарађује више са СИЕП-ом, односно Агенцијом за страна улагања и промоцију извоза, будући да је иста укинута, већ у овом сегменту послова своју сарадњу остварује са Развојном агенцијом Србије (РАС) и Развојном агенцијом Војводине (РАВ).

У оквиру Управе за слободне зоне Министарства финансија Републике Србије егзистирају два организациона дела и то³²: Одсек за контролу, надзор, развој и промоцију слободних зона и Одсек за финансијске, правне, кадровске и опште

---

³² <https://usz.gov.rs/page/organizacija>, датум доступности: 06. јул 2023. године

послове, а што ћемо ради прегледности и бољег разумевања приказати графички³³:

Графички приказ број 3 Организациона структура Управе за слободне зоне Министарства финансија Републике Србије

Извор: <https://usz.gov.rs/page/organizacija>, датум доступности: 06. јул 2023. године

У оквиру првог сектора, односно организационог дела Управе за слободне зоне, Одсек за контролу, надзор, развој и промоцију слободних зона, обавља делатности који су непосредно везани за рад и функционисање слободних зона, а то су послови³⁴: реализације државне политике развоја зона у циљу повећања прилива директних инвестиција и остваривања већег степена упослености радне снаге; активног укључивања у припрему свих прописа који регулишу деловање слободних зона и уопште рад слободних зона; обављања послова везаних за разматрање захтева неопходних за давање сагласности за одређивање подручја зона и своје стручно образложено мишљење доставља министарству надлежном за послове финансија; реализовања активности битних за иницирање и координацију са надлежним државним органима, а тиче се разматрања питања из области пословања у слободним зонама, као и неопходне активности за правилну примену прописа из области рада слободних зона и праћење њихове усаглашености са прописима Републике Србије; активности битних за организацију и координацију којима се обезбеђује сарадња надлежних државних органа, затим привредног друштва које управља слободном зоном, као и

³³ <https://usz.gov.rs/page/organizacija>, датум доступности: 06. јул 2023. године

³⁴ Модификовано према: <https://usz.gov.rs/page/organizacija>, датум доступности: 24. јул 2023. године

заинтересованих инвеститора и корисника; пружања стручне помоћи инвеститорима важне за процес доношења одлука о улагању у зоне, помоћ инвеститорима и привредним друштвима за управљање слободном зоном у свим фазама примене инвестиционог програма у слободним зонама, као и стручна помоћ инвеститорима у развоју њихових инвестиционих програма у слободним зонама, укључујући и сарадњу са иностраним институцијама и стручњацима из области слободних зона; организовања непосредних контаката између заинтересованих инвеститора и привредних друштава која управљају слободним зонама; кроз сарадњу са привредним друштвима за управљање слободном зоном, радећи на стварању могућности за развој инфраструктуре у зонама; координирања сарадње са надлежним органима за промоцију инвестирања и пословања у слободним зонама, у сврху представљања посебних погодности које постоје у слободним зонама, као и пословних могућности пословања у зони; обавештавања инвеститора о повољностима које постоје приликом улагања у слободне зоне; предузимања активности неопходне за креирање и ажурирање базе података која постоји о слободним зонама и погодности које постоје везане за пословање на подручју Републике Србије у сарадњи са државним органима који имају овлашћења у овој области; активности битних за разматрање извештаја о раду слободних зона и предлаже усвајање ових извештаја министарству које је надлежно за послове финансија и презентовање предметном министарству образаца на којима се подноси захтев за давање сагласности за одређивање подручја зоне; активности неопходних за пословање и контролу рада слободних зона и корисника у циљу стварања предуслова за давање сагласности приликом одређивања подручја зоне; реализације активности везаних за праћење пословања и контролу рада корисника у циљу усаглашавања поступака у свим слободним зонама на подручју Републике Србије и предлагање надлежним државним органима додатних мера за контролу рада у складу са објективним потребама и обављање других послова у складу са актуелном законском регулативом.

У оквиру другог Одсека Управе за слободне зоне Министарства финансија Републике Србије надлежног за делатности у области финансија, правних, кадровских и општих послова, реализују се следеће активности, односно послови³⁵: учествовања у изради подзаконских аката у сврху ближег уређивања и дефинисања примене закона у области слободних зона и праћење спровођења већ донетих подзаконских аката; израде предлога одговора у вези покренутих иницијатива вршења оцена уставности и законитости закона и подзаконских аката битних за регулисање деловања слободних зона; прибављања мишљења

---

³⁵ Модификовано према: Ibidem

надлежних државних, органа релевантних за спорна питања у вези са применом законске регулативе у области функционисања слободних зона и даје неопходна мишљења и објашњења битна за примену закона из области рада и деловања слободних зона; неопходни за непосредно функционисање Управе за слободне зоне у сегменту јавних набавки, израде финансијског плана и осталих активности за рад Управе, као и остваривање права из радних односа запослених у Управи за слободне зоне и друге активности у складу са актуелном законском регулативом.

Анализирајући наведене делатности које обављају Одсеци у Управи за слободне зоне, затим Управа за слободне зоне Министарства финансија Републике Србије, потребно је указати да је заправо најзначајнија улога ове Управе подршка функционисању концепта слободних зона, саветодавне услуге значајне за израду елабората за оснивање и проширење подручја слободних зона, консолидација података за израду извештаја о пословању слободних зона на подручју Републике Србије у оквиру којих се приказују систематизовани подаци од значаја за приказ пословања слободних зона, односно приказује „крвна“ слика рада слободних зона у домицилним пословним условима, укључујући и податке о оствареном промету у слободним зонама, инвестицијама у слободним зонама, пруженим и примљеним услугама, оствареној добити привредних друштвава која управљају слободним зонама и слично. Слободне зоне у Републици Србији су у обавези да на месечном нивоу извештавају Управу о слободним капацитетима за потенцијална инвестициона улагања, обезбеђујући на тај начин систематизоване податке за потенцијалне инвеститоре о расположивим инвестиционим могућностима у слободним зонама које делују на подручју Републике Србије, пружајући потенцијалним инвеститорима на тај начин преглед инвестиционих потенцијала домицилних слободних зона.

Према одредбама Закона о слободним зонама Републике Српске³⁶ и то чланом 30. овог закона, управни надзор над применом овог Закона врши Министарство привреде и предузетништва, док инспекцијски надзор над применом овог закона врши Републичка управа за инспекцијске послове.

У федерацији Босне и Херцеговине у складу са одредбама Закона о слободним зонама у федерацији Босне и Херцеговине³⁷ и то чланом 27. овог Закона надзор над спровођењем одредби Закона врши Федерално министарство трговине, док инспекцијски надзор над спровођењем одредби овог Закона врши надлежна инспекција у складу са својим надлежностима.

---

³⁶ Закон о слободним зонама Републике Српске („Службени гласник Републике Српске“, број 15/2021).

³⁷ Закон о слободним зонама у федерацији Босне и Херцеговине („Службене новине федерације БИХ“, број 25/2022).

У складу са одредбама Закона о слободним зонама у Републици Хрватској³⁸ и то члана 38., надзор над спровођењем одредби овог закона врши министарство надлежно за предузетништво и обрт, надлежна царинарница, као и инспекцијске службе у оквиру својих надлежности.

3. СТРАНЕ ДИРЕКТНЕ ИНВЕСТИЦИЈЕ У ФУНКЦИЈИ ПРИВРЕДНОГ РАЗВОЈА

3.1. Основни механизми, токови и теоријско одређење страних директних инвестиција

Стране директне инвестиције представљају у данашњим условима један од основних извора финансирања привредног развоја, како високоразвијених, тако и земаља у развоју. Само настајање и појам страних директних инвестиција се везује углавном за другу половину двадесетог века. Анализирајући сам појам страних директних инвестиција, нужно је указати да се оне односе првенствено на кретање изван националних граница. Уколико посматрамо саму суштину страних директних инвестиција, јасно је да оне представљају пратећу појаву процеса глобализације, јер се кроз њих обједињује међународно кретање основних фактора производње.

Ове инвестиције су нарочито значајне за земље у процесу транзиције, каква је и Србија, будући да су оне извор за постизање дугорочног, стабилног и на здравим основама заснованог привредног развоја. Захваљујући страним директним инвестицијама се обезбеђује трансфер знања и технологије као битне претпоставке укупног привредног развоја једне земље. Управо кроз трансфер знања и технологије се обезбеђује додатна снага привредном и економском развоју једне земље.

У процесу појмовног дефинисања страних директних инвестиција је неопходно, пре свега идентификовати и утврдити јасну разлику између међународног кретања зајмовног капитала и портфолио инвестиција.

Када посматрамо *међународно кретање зајмовног капитала*, нужно је указати да се оно везује за период након Другог светског рата, јер су се у овом периоду тадашње земље у развоју, у недостатку средстава за финансирање сопственог привредног развоја углавном окретале према прибављању средстава кроз зајмове из економски развијених земаља. Углавном су та средства била из државних извора, да би временом значајну улогу у финансирању неразвијених

---

³⁸ Закон о слободним зонама („Народне новине“, број 44/96, 78/99, 127/00, 92/05, 85/08, 148/13, 58/20).

земаља добили и извори приватног карактера, све до почетка 80-их година двадесетог века, када долази до готово потпуне обуставе кретања зајмовног капитала, јер се уочило да земље у развоју које су добиле средства, иста не користе у складу са дефинисаном наменом. Интензивирање међународног кретања зајмовног капитала поново настаје након 90-их година двадесетог века, услед све већег и значајнијег процеса глобализације. Са друге стране, следећи облик страних директних инвестиција су **портфолио инвестиције**, које се базирају на улагању финансијских средстава у иностране хартије од вредности, односно улагање у инострана предузећа. У основи се портфолио инвестиције заснивају на улагању финансијских средстава у хартије од вредности, попут акција, обвезница, депозита, али и различитих облика финансијских деривата.

Да би једна земља била конкурентна у привлачењу страних директних инвестиција, неопходно је да створи одговарајуће претпоставке које се темеље на следећим факторима³⁹:

✓ **Величина тржишта и перспективе раста** – један од најзначајнијих фактора привлачења страних директних инвестиција, будући да је однос страних директних инвестиција и величине тржишта сразмеран, односно што је веће тржиште већи је и капацитет за привлачење страних директних инвестиција;

✓ **Природни и људски ресурси** – што је земља богатија природним ресурсима и сировинама, има веће потенцијале за привлачење страних директних инвестиција, односно страним инвеститорима је у данашњем пословном амбијенту изузетно привлачно инвестирање у ретке ресурсе који могу значајно допринети компаративној предности земље инвеститора. Када се овим ресурсима додају физичка, финансијска и технолошка инфраструктура, значајно се мултипликују позитивне стране једне земље за привлачење страних инвеститора;

✓ **Физичка, финансијска и технолошка инфраструктура** – поред људског капитала омогућује позитиван утицај на прилив страних директних инвестиција;

✓ **Отвореност за међународну трговину заједно са приступом и растојањем иностраних тржишта** – омогућавају значајан прилив првенствено извозно оријентисаних страних директних инвестиција, односно вертикалних страних директних инвестиција. Посебна

---

³⁹ Ковачевић, Р. (2004). *Утицај страних директних инвестиција на привредни раст - искуства земаља Европске Уније*. Часопис „Међународни проблеми“. Београд: Институт за међународну политику и привреду, стр. 7.

карактеристика ових инвестиција имплицира, да су оне фокусиране на она тржишта која су углавном близу земље порекла инвестиција;

✓ **Заштита инвестиција и њихова промоција** – представља један од модуса подстицаја страних директних инвестиција, при чему многе земље развијају читав спектар стимулативних мера у виду различитих подстицаја привлачења иностраног капитала, док је заштита инвестиција углавном оријентисана према поштовању јасно дефинисаних процедура за решавање спорова и правно-институционалну заштиту страних директних инвестиција.

Уколико посматрамо глобалну дистрибуцију страних директних инвестиција, уочен је значајни пораст страних директних инвестиција, посебно у последње две деценије двадесетог века. Један од разлога за интензивирање кретања страних директних инвестиција лежи у чињеници да је у овом периоду дошло до велике експанзије мултинационалних компанија, тј. дошло је до значајног повећања њиховог броја, величине, а са растом броја и величине мултинационалних компанија, подигао се и њихов утицај на глобалне економске токове. У рукама мултинационалних компанија је готово 30% светског бруто друштвеног производа, а свакако не треба занемарити чињеницу да је знатно већи раст страних директних инвестиција у односу на стопу раста бруто друштвеног производа, што јасно указује на развојну димензију и значај који ове инвестиције имају у глобалним привредним токовима за остварење привредног развоја сваке земље понаособ, посебно када се има у виду све већи недостатак званичних извора капитала.

Опредељење једне земље да буде привлачна за потенцијалне инвестиције битно указује да су оне, пре свега детерминисане степеном ризика који је карактеристичан за одређену земљу, односно да зависе од тзв. три стуба стабилности који се односе на⁴⁰: (1) макроекономску стабилност – која инкорпорира три битна елемента а они се односе на привредни раст, ниску инфлацију и стабилност девизног курса; (2) институционалну стабилност – у оквиру које укључујемо политику према страним директним инвестицијама, домицилну пореску политику, транспарентност законске регулативе и скалу корупције и (3) политичку стабилност. Свакако, уколико су испуњене претпоставке наведених три фактора, слободно се може очекивати већи и стабилнији прилив страних директних инвестиција.

---

⁴⁰ Bevan, A., Estrin, S. (2000). *The Determinants of Foreign Direct Investment in Transition Economies*. William Davidson Institute Working Paper 342. London: London Business School.

Домаћа привреда, односно домицилни пословни субјекти захваљујући приливу страних директних инвестиција могу да очекују бројне користи које ће бити детаљније разрађене у делу који се бави ефектима страних директних инвестиција, а овде ћемо дати приказ само неких битних користи од страних директних инвестиција⁴¹: (1) Транснационалне компаније обично доносе са својом егзистенцијом у одређеној земљи и неки нови производ или процес, а што ће навести домаће пословне субјекте да исти имитирају или путем индустријске шпијунаже прикупе податке, који ће им омогућити да направе или сличан производ или реализују исти или сличан процес; (2) Долазак значајне транснационалне компаније на домицилно тржиште обично има за резултат и долазак субјеката из подржавајућих делатности, па ће тако страну компанију у домицилној земљи пратити и подржавајући сектори, нпр. шпедитерска предузећа, банке, маркетиншка предузећа, лоби групе и сл.; (3) Јачање конкуренције настаје као последица трансфера технологија, праћено доласком страних компанија путем инвестиција, а што се позитивно одражава на домицилне пословне субјекте који ће морати да унапреде своју технологију, како би постигли тржишно прихватљив ниво продуктивности, мада постоје и гледишта по којима домицилни пословни субјекти неће моћи да се прилагоде тржишним кретањима, односно савременим технолошким решењима, донетих од стране иностраних компанија; (4) Мобилност радне снаге се наводи као једна од последица трансфера технологија услед страних директних инвестиција. Иако је карактеристично да се кроз стране директне инвестиције уобичајено регрутују на кључне менаџерске позиције стручњани из иностранства, треба нагласити да инострани инвеститори укључују и део домицилне радне снаге које оспособљавају за рад на савременим технолошким решењима, при чему ће један део тако обучене радне снаге напустити иностраног инвеститора и прећи да ради у домицилне пословне субјекте, преносећи знање које су стекли у иностраној компанији.

Стране директне инвестиције доприносе вишеструким користима, при чему свакако треба указати, што је већи степен инвестиција у савремена технолошка решења и хумани капитал кроз подизање степена компетенција људи, развоја новог знања и додатне специјализације то ће у крајњем степену резултирати подизањем животног стандарда⁴² становништва и у крајњем случају довести до

---

⁴¹ Аничих, Д., Величковић, Д. (2019). *Локални развој у функцији повећања друштвеног благостања Србије*. Београд: Институт за економику пољопривреде, стр. 21 – 22.

⁴² Животни стандард представља изузетно комплексну и променљиву економско – социјалну категорију. Животни стандард обухвата добра и услуге помоћу којих појединац или породица настоји постићи задовољење својих потреба. Немачки статистичар, Ернест Енгел, запазио је пре више од једног века, проучавајући како породица усклађује своје издатке са порастом дохотка, да с порастом породичног дохотка: 1) опада релативно учешће издатака за храну; 2) проценат издатака за становање и потребе домаћинства остаје исти; 3) расте проценат издатака за одећу,

раста БДП – а. Само кроз стране директне инвестиције се обезбеђује подизање конкурентске предности једне земље која према Портеру пролази кроз четири фазе и то⁴³: прва фаза се односи на остваривање предности земље на бази ресурса са којима располаже; у другој фази конкурентска предност земље се остварује на бази инвестиција у земљу; у трећој фази на бази иновација и у четвртој фази конкурентска предност земље се остварује на бази створеног богатства. Све то указује на значај који управо стране директне инвестиције имају на развој, укупан друштвени напредак и глобалну тржишну позиционираност земље на више него турбулентном и конкурентном тржишту. Управо из ових разлога свака земља понаособ треба да тежи да оствари што већи степен инвестиција, било да су домаћег или иностраног карактера, при чему нарочито мора да води рачуна о њиховој равномерној регионалној распоређености.

На крају разматрања овог сегмента страних директних инвестиција је важно истаћи да привлачење страних директних инвестиција непосредно може зависити од следећа четири негативна фактора, које би требало елиминисати или ублажити, јер ће се у супротном они негативно одразити на привлачење и реализацију страних директних инвестиција⁴⁴: (1) законодавни проблеми који се односе на недефинисано власништво над грађевинским земљиштем као примарним проблемом до изразитих потреба за модернизацијом и ефикасношћу целокупног правосудног система; (2) ограничени институционални капацитет за спровођење реформи и за реализацију стратешког планирања и маркетинга; (3) непостојање адекватне инфраструктуре праћене спорим и недовољним економским реформама са ограниченим приступом и мерама за унапређење конкурентности и (4) потреба за бољим разумевањем важности које стране директне инвестиције имају за развој једне земље и израда програма који су осетљиви на потребе инвеститора и прецизно усмеравање националног програма за промоцију инвестиција.

3.2. Мотиви и облици страних директних инвестиција

Када говоримо о страним директним инвестицијама као једном од најзначајнијих фактора привредног и економског развоја земље, нужно је указати да постоје бројни фактори који опредељују стране инвеститоре да своја средства

превоз, здравствене услуге и сл. и 4) расте проценат издвојен за луксузне потребе и штедњу. Енгелове законе о обрасцима структуре потрошње, који настају с порастом породичног дохотка, потврдила су и каснија истраживања.

⁴³ Porter, M. (2008). *The Microeconomic Foundations of Prosperity: Findings from the Business Competitiveness Index*. The Global Competitiveness Report 2007-2008, WEF.

⁴⁴ Влада Републике Србије (2007). Стратегија регионалног развоја Републике Србије 2007 – 2012, („Службени гласник РС“, број 21/07).

уложе у земљу домаћина. Свакако треба подвући да је у основи тих улагања, остваривање интереса страних инвеститора у функцији подизања ефикасности, ефективности и економичности њиховог пословања. У том смеру посматрано можемо уочити разне мотиве за предузимање страних директних инвестиција који су оличени у виду разних облика операционализације, попут превазилажења царинских баријера, мера у правцу већег степена промета, затим рационализације производних трошкова, коришћења природних ресурса, јачања сопствене финансијске снаге, као и унапређења постојеће маркетинг стратегије, стратегије снабдевања и изнајмавања нових метода финансирања.

Када говоримо о страним директним инвестицијама, нужно је указати да је у њиховој основи тежња у правцу максимизирања профита на дуже рокове. Анализирајући расположиву стручну литературу, идентификоваћемо следеће мотиве који наводе потенцијалне инвеститоре у циљу предузимања страних директних инвестиција⁴⁵:

- ✓ Стратешки мотиви;
- ✓ Субјективни (бихевиорални) мотиви;
- ✓ Економски мотиви и
- ✓ Остали мотиви.

У циљу приближавања основних мотива за предузимање страних директних инвестиција, које на основу анализе претходне поделе можемо класификовати у четири групе, у наставку ћемо користити следећи табеларни приказ:

Табела број 7 Основни мотиви за предузимање страних директних инвестиција

<i>Мотиви страних директних инвестиција</i>	<i>Основне карактеристике мотива страних директних инвестиција</i>
<i>Стратешки мотиви</i>	✓ <i>Производња у сврху обезбеђења ресурса</i> – ове стране директне инвестиције се предузимају у правцу обезбеђивања ресурса по нижим ценама него што би се дати ресурси обезбедили у матичној земљи. Један део тако остварене производње се

⁴⁵ Јанић, А. (2014). *Стране директне инвестиције*. Необјављен мастер рад. Ниш: Универзитет у Нишу, Правни факултет, стр. 29.

обично извози и у земљу у којој је извршена инвестиција, јер страни инвеститор стиче одређену конкурентску предност. Када посматрамо ресурсе, указаћемо на три основне групе ресурса који могу бити у основи ових инвестиција: физички ресурси (сировине, минерали, пољопривредни производи); јефтина неквалификована и полуквалификована радна снага и технолошка, менаџерска, маркетинг и организациона знања – реализују се углавном у облику стратешких алијанси, затим у виду лиценци, франшизинга и сл. и обухватају технолошки интензивне гране.

✓ ***Производња у сврху обезбеђења тржишта*** – подразумева инвестиције које су усмерене према задржавању постојећих или освајању нових тржишта, а предузимају се у циљу опслуживања локалног тржишта или евентуалног проширења капацитета на тржишта суседних земаља. Као облици овог типа страних директних инвестиција се јавља следеће: циљ великих транснационалних компанија да обезбеде своје присуство на свим тржиштима на којима учествују и њихови најзначајнији конкуренти; опслуживање локалног тржишта из ближе лоцираних капацитета него из даљине (већи транспортни трошкови) са напоменом да овај мотив долази до изражаја, ако се ради о индустријским гранама у којима транспортни трошкови имају високо учешће, као и када постоји потреба адаптације производа локалним укусима потрошача.

✓ ***Производња у сврху остварења веће ефикасности*** – у оквиру овог мотива страних директних инвестиција уочавамо два типа: лоцирање радно – интензивних делатности у земље са јефтином радном снагом, технолошки интензивне гране се лоцирају у развијене земље са једне стране, а кроз ове инвестиције се стреми искоришћавању економије обима или разноврсности, као и разлика

	<p>у потрошачким капацитетима и укусима за снабдевање које постоји између одабраних земаља домаћина путем лоцирања својих подружница у земљама сличног степена развијености и дохотка.</p> <p>✓ Производња у сврху стицања стратешких ресурса/предности – реализација овог облика страних директних инвестиција се постиже кроз механизме куповине активе постојећег предузећа или његових конкурената. У основи ових инвестиција јесте остварење снажне конкурентске предности, како би се унапредила постојећа конкурентска позиција или елиминисала конкуренција. То нам указује да у основи ових инвестиција нису трошковни и маретиншки бенефити. Бројни су позитивни ефекти које ове инвестиције носе са собом: отварање нових тржишта, снижење трансакционих трошкова, рационализација администрације, стицање тржишне моћи и сл.</p>
<p>Субјективни мотиви</p>	<p>Када говоримо о субјективним мотивима страних директних инвестиција, нужно је указати да се они у основи могу класификовати у четири групе мотива:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Инвестиције које се предузимају у циљу страха од губитка тржишта; ✓ Позив који инвеститор добије из иностранства, може бити значајан мотив, нарочито ако овај позив за инвестирање долази са високог и угледног места, при чему треба посебно апострофирати да овај позив често може бити праћен јачањем политичког утицаја у земљи примаоцу средстава од стране инвестиције; ✓ Често у основи субјективних мотива страних директних инвестиција може бити и праћење активности других, које предузимају у правцу страних директних инвестиција, нарочито када су у питању атрактивни подручја и ✓ Уколико постоји јака конкуренција на домаћем тржишту, често мотив за предузимање страних

	директних инвестиција може бити угрожавање те исте конкуренције на домаћем тржишту.
<i>Економски мотиви</i>	У оквиру категорије економских мотива су инкорпорирани и стратешки и субјективни мотиви, а у основи ових мотива јесте и остварење бројних економских предности које стране директне инвестиције носе са собом, а односе се на постизање економије обима, раст финансијских потенцијала, обезбеђење надмоћне технологије и стварање предуслова за диференцирање производа.
<i>Остали мотиви</i>	<p>У оквиру ове групе идентификујемо мотиве који се по својим карактеристикама и суштинским обележјима не могу сврстати ни у једну од наведених група, а односе се на:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ <i>„Бежеће“ инвестиције</i> – ове инвестиције се предузимају у правцу превазилажења баријера које се односе на матичну земљу, односно земљу порекла инвеститора. Најчешће се овакве инвестиције врше у оквиру услуга, будући да је то подручје привреде са високим степеном регулације. ✓ <i>Подржавајуће инвестиције</i> – суштина ових инвестиција се односи на подршку осталим активностима матичног предузећа, независно од трошкова које овај облик инвестиција за собом повлачи. Типичан пример предузимања овог облика инвестиција јесте сектор трговине, у оквиру кога се оснивају подружнице предузећа које имају за задатак подцтицај извозу роба и услуга са једне стране, а са друге стране је потребно олакшати набавку неопходних инпута. ✓ <i>Пасивне инвестиције</i> – се односе на инвестиционе ангажмане који се углавном заснивају на мотивима финансијске природе. Један од видова пасивних инвестиција јесте и куповина некретнина са циљем остваривања добити од пораста њихове цене.

Извор: Модификовано према: Јанић, А. (2014). Стране директне инвестиције. Необјављен мастер рад. Ниш: Универзитет у Нишу, Правни факултет, стр. 28 – 32.

У претходном разматрању смо анализирали основне мотиве који подстичу стране инвеститоре да предузимају инвестиције, водећи се првенствено својим дугорочним стратешким циљевима. У наставку ћемо анализирати све предности и недостатке које са собом носе стране директне инвестиције.

Када говоримо о облицима страних директних инвестиција у основи можемо рећи да се стране директне инвестиције могу разврстати у три основна облика: хоризонталне, вертикалне и мешовите.

Хоризонталне стране директне инвестиције се јављају у оним случајевима када једна компанија (предузеће) своју производњу темељи првенствено на производњи истог производа или групе производа у више погона у различитим земљама. Ове инвестиције се реализују у неколико облика, у виду оснивања сасвим новог погона што представља „*greenfield*“ инвестицију или се може реализовати кроз куповину контролног пакета акција компаније која производи исте производе као и инвеститор (аquisition инвестиција), а модус хоризонталних инвестиција представља и спајање са иностраном компанијом која припада истој производној групацији као и компанија која врши инвестицију. Хоризонталне стране директне инвестиције су у ствари замена за извоз и омогућавају увећање вредности домаћих компанија, односно фабрика, кроз инострану директну инвестицију.

Вертикалне стране директне инвестиције се јављају у оним случајевима када компаније своје поједине, пре свега производне операције обављају у оквиру свог ланца производње и маркетинга једног производа, лоцирајући их у погонима који се налазе у различитим земљама. Основни задатак који се поставља пред вертикалне стране директне инвестиције јесте интернационализација ланца производње. Путем интернационализације ланца производње, компанија користи компаративне предности земље у којој је лоцирала неке своје производне операције путем расположивих сировина за производњу производа, јефтине радне снаге и сл. Основни циљ вертикалних страних директних инвестиција се огледа у производњи производа за извоз, било у земљу порекла стране директне инвестиције или на светско тржиште.

Један од облика страних директних инвестиција јесу и **мешовите стране директне инвестиције** које по својој природи или обухвату нису ни хоризонталног, ни вертикалног карактера. У основи ових инвестиција јесте смањење ризика у пословању једне компаније, а мотив за инвестирање у

инострану компанију лежи у чињеници да се жели искористити синергетски ефекат већег броја фактора које нуди земља домаћина у виду коришћења јефтине радне снаге или јефтених природних ресурса за производњу одређеног производа.

Са друге стране, када говоримо о страним директним инвестицијама, потребно је указати да поред претходне класификације облика страних директних инвестиција, постоји још један поглед на облике ових инвестиција који је у суштини сличан, али представља различит приступ посматрању облика ових инвестиција, односно идентификујемо следеће облике страних директних инвестиција⁴⁶:

- ✚ оснивање потпуно новог предузећа, односно *greenfield* инвестиција која подразумева предузеће које је у потпуном власништву странца или се реализује кроз облик заједничких улагања (*joint venture*);

- ✚ преузимање већ постојећих предузећа у другој држави путем куповине, докапитализације или конверзије иностраног кредита у власништво компаније – *swop* аранжман, што представља тзв. прекогранична аквизиција;

- ✚ фузија – односи се на спајање компанија, што је у ствари прекогранични мерџер;

- ✚ комбинација *greenfield* инвестиције и аквизиције (*brownfield инвестиције*) и

- ✚ заједничка улагања без права власништва (тзв. уговорна улагања).

Један од најзначајнијих теоретичара страних директних инвестиција Dunning (Данинг) при класификацији страних директних инвестиција узима у обзир мотиве који покрећу ове инвестиције, сматрајући да се према овом критеријуму стране директне инвестиције могу класификовати у четири групе:

Табела број 8 Облици страних директних инвестиција према мотивима

<i>Облик страних директних</i>	<i>Карактеристике</i>
--------------------------------	-----------------------

⁴⁶ Унковић, М., Кордић, Н. (2011). *Менаџмент страних директних инвестиција*. 8. научни скуп са међународним учешћем Синергија 2011. Бијељина: Универзитет Синергија, стр. 17.

<i>инвестиција</i>	
<i>СДИ мотивишу обезбеђена (сигурна) тржишта</i>	Мотив инвеститора се огледа у стварању предуслова за сигуран пласман својих производа на тржиште земље домаћина, односно освајање тржишта и његово даље ширење. Значајна предност код ове инвестиције јесте у томе што овај вид страних директних инвестиција омогућава иностраном инвеститору одржавање постојеће или заузимање нових позиција на овом тржишту.
<i>СДИ мотивишу обезбеђени ресурси</i>	Овај вид страних директних инвестиција је усмерен према обезбеђивању ресурса, односно сировина које су неопходне за несметано обављање делатности, а пре свега на обезбеђивање ресурса намењених за несметано одвијање производње.
<i>СДИ мотивишу повећања ефикасности</i>	У основи овог облика страних директних инвестиција јесте стицање одређених специфичних предности које има земља домаћин или предузеће у земљи домаћину у које је усмерена страна директна инвестиција. Остваривање датих предности се пре свега фокусира на остваривање веће профитабилности и ефикасности кроз експлоатацију јефтине радне снаге, а такође и кроз прилив средстава на основу државних субвенција. Често у вршењу овог облика инвестиција, инвеститор има и мотиве локационе природе у правцу измештања свог целокупног производног процеса, како би обезбедио ниже логистичке трошкове, тј. заправо смањио трошкове у ланцу снабдевања.
<i>СДИ мотивишу остваривања стратешких интереса</i>	Страни инвеститор предузима ове инвестиције у циљу унапређења његовог положаја на тржишту. Оно што треба подвући када је у питању овај облик страних директних инвестиција, јесте да су неретко стварни интереси за предузимање овог вида инвестиција скривени али свакако у њиховој основи су дурогочни интереси инвеститора.

Извор: Dunning, H. J. (1993). Multinational Enterprises and the Global Economy. Wokingham, England: Addison – Wesley Publishing Company Inc.

Претходна табела илуструје различите облике страних директних инвестиција посматраних са аспекта мотива њиховог предузимања. Са друге тачке гледишта, стране директне инвестиције се могу класификовати и са аспекта земље домаћина. Анализирајући стручну литературу која обрађује ову тематику, уочљиво је да се ове инвестиције могу разврстати у три релативно широке групе. ***Прва група страних директних инвестиција овог облика је оријентисана на супституцију увоза***, а што заправо подразумева да инострани инвеститор улаже у производњу производа које је до сада извозио у земљу домаћина инвестиције. На тај начин земља домаћин од увозника постаје извозник датих производа. ***Друга група се односи на стране директне инвестиције које поспешују извоз***, у оквиру којих инострани инвеститор услед нижих трошкова или боље експлоатације природних ресурса подиже производне капацитете у другој земљи, како би са њеног подручја дате производе пласирао на трећа тржишта. На крају не треба занемарити ни ***трећу групу страних директних инвестиција у оквиру ове класификације која подразумева стране директне инвестиције подстакнуте од стране земље домаћина***, које укључују стране директне инвестиције које подстичу бројне иновативне мере државних органа земље домаћина у виду фискалних и других субвенција. У већини случајева активности државних органа у привлачењу страних инвестиција се дефинишу правним актима, па се овај облик привлачења страних директних инвестиција прожима са државном стратегијом.

У оквиру анализирања облика страних директних инвестиција наводе се и основни мотиви који доприносе реализацији страних директних инвестиција, односно који представљају покретачки фактор иностраних инвестиција. Најзначајнији мотиви страних директних инвестиција се у суштини могу поделити на: субјективне, стратешке и економске мотиве. У основи субјективних мотива страних директних инвестиција лежи тежња за предузимањем инвестиција у иностранству због страха од губитка тржишта или конкуренција на домаћем тржишту наводи компанију да инвестира на тржишту конкурената. У појединим случајевима одређене угледне компаније могу добити позив за инвестирање од земље домаћина, како би подигле привредну активност у земљи домаћина. У домену стратешких мотива страних директних инвестиција могу се идентификовати различити мотиви, примера производње у сврху обезбеђивања ресурса, производње у циљу обезбеђивања тржишта или у сврху остваривања веће укупне ефикасности производње. У оквиру економских мотива инвестирања у иностранству се идентификују бројни фактори, као што су остварење економије обима, постизање технолошке предности, диференцирање производа и сл.

Када се говори о мотивима страних директних инвестиција при њиховом анализирању, неопходно је сагледати и економске детерминанте земље домаћина

које могу бити подстицај или покретачка снага за прилив страних директних инвестиција, а што је приказано у наредној табели:

Табела број 9 Економске детерминанте земље домаћина као покретачи страних директних инвестиција

<i>Детерминанте земље домаћина</i>	<i>Тип страних директних инвестиција према мотиву њиховог предузимања</i>
Величина тржишта и доходак по глави становника	ТРЖИШТА
Раст тржишта	
Приступ регионалним и глобалним тржиштима	
Специфичне преференције потрошача	
Структура тржишта	
Сировине	РЕСУРСИ/ИМОВИНА
Јефтина неквалификована радна снага	
Квалификована радна снага	
Технологија	
Креирање имовине	
Физичка инфраструктура	ЕФИКАСНОСТ
Продуктивност	
Остали трошкови (input–output)	
Чланство у регионалним интеграцијама	

Извор: UNCTAD, World Investment Report, Geneva, 1998, p. 168.

Анализирајући претходну табелу јасно се може уочити да постоје три основна типа страних директних инвестиција према њиховом мотиву, а то су: тржиште, коришћење ресурса или имовине и ефикасност. У оквиру тржишта се идентификују следеће детерминанте: раст тржишта, структура тржишта итд., у оквиру перформансе ресурса/имовине се идентификују детерминанте попут коришћења ресурса земље домаћина, затим коришћење предности које са собом носи јефтина неквалификована радна снага, затим коришћење знања које интегрише квалификована радна снага и коришћење физичке инфраструктуре земље домаћина, у типу ефикасности се детерминишу фактори продуктивности,

чланства у регионалним организацијама итд. Све у свему, да би се предузимале стране директне инвестиције, неопходно је да земља инвеститор или њена компанија пронађу економски интерес за инвестирање и сл.

3.3. Ефекти страних директних инвестиција

У савременој економској литератури се често наглашава да у случају поседовања страног привредног субјекта са најмање 10% власништва од стране привредног субјекта или појединца, подразумева егзистентност стране директне инвестиције (СДИ). Објашњење овакве констатације лежи у томе да се наводи, како овај удео може доста утицати на пословање, политику и управљање страном компанијом, иако се губи контролни интерес над страном компанијом. а ако је у питању мањи удео од стране инвеститора, Међународни монетарни фонд (ММФ) такву ситуацију описује акционарским делом портфеља.

Тржишта у развоју, а самим тим и земље у развоју имају јаку потребу за СДИ, доприносећи јачању мултинационалног финансирања, а стручност достиже још виши ниво. Међународна продаја добија нову структуру, проширује се и правилније се усмерава. Приватне инвестиције у енергију, инфраструктуру, воду итд. постају потреба страним привредним субјектима у интересу повећања плата и радних места.

Разлози за улагања и врста привредних субјеката опредељују различите нивое СДИ, јер егзистирају бројне могућности куповине одређене компаније у некој земљи. Аквизиција или спајање могу бити један од начина, постојеће пословање се може проширити, а исто тако може доћи до оснивања новог подухвата. Други нивои СДИ подразумевају потпуно власништво приликом оснивања привредног субјекта, заједничка улагања у капитал или уделе у привредном субјекту у оквиру међународних граница. Постоје несумњиво позитивни и негативни ефекти СДИ и било би свакако неопходно да инвеститори сагледају све предности и недостатке приликом укључивања у било који облик СДИ⁴⁷.

У оквиру разматрања позитивних и негативних ефеката страних директних инвестиција је потребно сагледати директне и индиректне ефекте које на привреду домаћина доприносе стране директне инвестиције, а као и свака појава, тако и стране директне инвестиције имају своје позитивне и негативне ефекте.

Пре него што се анализира и укаже како на позитивне, тако и на негативне ефекте страних директних инвестиција скренуће се пажња уопште на ефекте које са собом доносе инвестиције.

---

⁴⁷ <https://researchfdi.com/resources/articles/foreign-direct-investment-advantages-disadvantages/> датум доступности: 29. август 2023. године

Графички приказ број 4 Ефекти нових инвестиција

Нове инвестиције	Нова технологија + Људски капитал
Продуктивност рада + Продуктивност капитала	Раст стандарда
Конкурентнији извоз + Бржи раст БДП	Сервисирање дуга

Извор: IMF. (2003). Working Papers, No. 23

Анализирајући претходни графички приказ, уочавају се неки од ефеката које продукују нове инвестиције. Кроз реализацију нових инвестиција се остварује повећање продуктивности рада, надаље раст животног стандарда што резултира већим степеном конкуренције извоза и бржим растом БДП – а, а што у крајњем ефекту резултира сервисирањем задужења које у великој мери оптерећују неразвијене земље или земље у развоју.

Пре анализе и разматрања ефеката страних директних инвестиција у смислу сагледавања и разлагања позитивних и негативних ефеката страних директних инвестиција, у наредном табеларном приказу илустровани су директни и индиректни ефекти страних директних инвестиција уз сагледавање њихових позитивних и негативних ефеката.

Табела број 10 Распон могућих ефеката страних директних инвестиција

Елементи	<i>Директни ефекти</i>		<i>Индиректни ефекти</i>	
	<i>Позитивни</i>	<i>Негативни</i>	<i>Позитивни</i>	<i>Негативни</i>
Квантитет	Доводе до повећања нето капитала и отварања нових радних места у индустријама у експанзији.	Стране директне инвестиције кроз аквизиције могу да доведу до рационализације и отпуштања запослених.	Доводе до отварања нових радних места кроз везе унапред и ефекте мултипликатора у домаћој привреди.	Ослањање на увоз или пресељење постојећих пословних субјеката доводе до губитка посла.
Квалитет	Доводе до исплате већих плата и имају већу продуктивност.	Уводе пословне обичаје у нпр. запошљавању који се сматрају непожељним.	Преливање „најбоље“ праксе у организацији рада на домаће	Доводе до ерозије нивоа плата пошто домицилни пословни

			пословне субјекте.	субјекти покушавају да се такмиче.
Локација	Доводе до отварања нових и можда бољих радних места у областима са високом незапосленошћу.	Доводе до загушења већ пренасељених градских области и погоршања регионаних неравнотежа.	Подстичу прелазак пословних субјеката добављача у области где постоји понуда радне снаге.	Доводе до пресељења локалних произвођача погоршавајући регионалну незапосленост.

Извор: UNCTAD, 1994.

Претходна табела указује које ефекте стране директне инвестиције доносе сагледавајући исте кроз директне и индиректне ефекте и њихову елаборацију пратећи квантитет, квалитет и локацију. Оно што је посебно интересантно нагласити посматрајући претходну табелу јесте чињеница да са спекта локације директни негативни ефекат инвестиција јесте њихова концентрација у градске центре чиме се утиче на пренасељеност истих, а што се у крајњем случају негативно одражава на степен регионалне развијености и равномеран регионални развој, о чему се мора водити посебна пажња. У наставку разматрања ефеката страних директних инвестиција, исте ће се сагледати кроз детаљно разлагање њихових позитивних и негативних ефеката, а што је кроз овај табеларни приказ учињено само информативно.

У анализи позитивних ефеката страних директних инвестиција први и најзначајнији фактор јесте указивање на значај страних директних инвестиција као покретачке снаге развоја привреде једне земље, односно кључног фактора привредног развоја. Ово је изузетно значајно за земље у развоју које осећају страхан недостатак капитала за финансирање свог привредног развоја, па су стране директне инвестиције битан извор капитала као покретачке снаге развоја привреде, односно стварања повољне привредне климе за развој, тј. стране директне инвестиције су генератор економског просперитета једне земље. Надаље, позитивни ефекти страних директних инвестиција се огледају и у њиховом значајном доприносу стабилизацији инфлаторних кретања у привреди једне земље, затим у расту домаћег бруто производа и значајном побољшању платног биланса, најчешће кроз допринос порасту извоза. Сходно томе, кроз предузимање иностраних директних инвестиција се значајно утиче на смањење

стоје незапослености, тј. раст запослености у једној земљи, чиме се одражава и на повећање укупног дохотка становништва. Стране директне инвестиције доприносе и трансферу савремених технологија и техничких решења у земљу домаћина. Кроз повећање обима производње и запослености у једној земљи значајно се утиче на повећање обима јавних прихода, што доприноси развоју локалне заједнице, јер се стварају додатна средства за финансирање инфраструктуре, подстицање локалног економског развоја и сл. Кроз предузимање страних директних инвестиција и изградњу нових, пре свега производних, али и услужних капацитета се обезбеђује већи степен конкуренције на тржишту, па и раст укупне тржишне конкурентности. У крајњој инстанци кроз изградњу нових производних и услужних капацитета се обезбеђује производња веће количине производа, боља снабдевеност домаћег тржишта, а у крајњој консеквенци се извозе створени тржишни вишкови, чиме се обезбеђује стабилизација платног биланса кроз повећање девизног прилива.

Поред позитивних ефеката стране директне инвестиције са собом носе и одређене негативне ефекте. Пре свега, у основи критике страних директних инвестиција су антиглобалистички ставови који наводе као један од значајних негативних ефеката страних директних инвестиција претерану експлоатацију радне снаге, јер је врло често радна снага плаћена знатно мање у односу на матичну земљу стране компаније, а често запослени раде и у знатно лошијим условима у односу на матичну земљу. Управо чест мотив иностраних компанија да инвестирају у друге земље лежи у ниским надницама и врло често правној неуређености укупних радних односа. У својим мотивима за инвестирање капитала у друге земље иностране компаније искључиво воде рачуна о својим интересима, често деформишући привредну структуру земље домаћина. Кроз стране директне инвестиције долази до претераног коришћења домицилних природних ресурса и њихове неограничене експлоатације, што може продукovati негативне ефекте на животну средину земље домаћина. У склопу негативних ефеката страних директних инвестиција лежи и трансфер профита из земље у коју се врши инвестирање у матичну земљу, што се негативно одражава на укупну акумулацију једне земље и долази до непотребног одлива капитала. Посебан проблем представља чињеница да се експлоатишу природни ресурси необновљивог карактера, па је нужно дефинисати прописе којима ће се спречити претерана експлоатација домаћих природних ресурса и угрожавање дугорочног опстанка једне земље. Један од проблема страних директних инвестиција јесте претерана и неограничена експлоатација инфраструктуре у чијој изградњи инострана компанија уопште није учествовала. Врло често се као један од пратећих негативних ефеката страних директних инвестиција уочава

неравноправан положај домаћих у односу на иностране компаније, јер земља домаћина често даје значајне субвенције иностраним компанијама, доводећи у неравноправан положај домаће компаније, односно директно даје предност иностраним компанијама у односу на домаће привредне субјекте.

Свакако да при опредељењу за привлачење страних директних инвестиција земља домаћина треба да сагледа бенефите и трошкове које са собом носе стране директне инвестиције, односно да изврши cost–benefit анализу при опредељењу за давање посебних подстицаја или субвенција страним директним инвестицијама, будући да уколико дође до претераних издатака земље домаћина у погледу страних директних инвестиција, односно енормног пораста јавне потрошње, неутралисаће се позитивни ефекти страних директних инвестиција. Све то указује да при дефинисању политике привлачења страних директних инвестиција земља домаћина мора добро да избалансира или сагледа користи и трошкове које оне са собом носе, односно њихове позитивне и негативне стране, како би остварила добробит на своју укупну привредну активност.

3.3.1. Позитивни ефекти страних директних инвестиција (СДИ)

Позитивни ефекти страних директних инвестиција (СДИ) се могу описати на следећи начин.⁴⁸

Економски раст

Један од значајнијих позитивних ефеката је свакако економски раст, који стимулише укупну економију једне земље путем повећања запослености. Развијене земље имају циљ да одрже свој економски раст, а земље у развоју настоје да постигну повећање свог економског раста. Најизраженији позитиван ефекат страних директних инвестиција је свакако отварање нових радних места, поготово за земље у развоју, јер на овај начин позитиван ефекат СДИ се манифестује (испољава) да може знатно смањити стопу незапослености. Овај позитиван ефекат највише долази до изражаја и најочигледнији је код земаља у развоју којима је у интересу да привуку што више СДИ, а ефекат ће се свакако испољити кроз подстицање услужног сектора и производног сектора. Предност

---

⁴⁸ <https://researchfdi.com/resources/articles/foreign-direct-investment-advantages-disadvantages/>, датум доступности: 29. август 2023. године

СДИ ће резултирати повећањем прихода, обезбеђујући становништву већу куповну моћ, а самим тим се развија и укупна економија једне земље.

Развој људског капитала

Људски капитал као најзначајнији сегмент интелектуалног капитала се испољава кроз компетентности и знања којима располаже радна снага. СДИ ће несумњиво поспешити правац унапређења интелектуалног капитала и образовања у одређеној земљи, развијањем вештина запослених и стицањем искустава путем нових обучавања. Обука људских ресурса се свакако одвија и у другим секторима и новим компанијама захваљујући ефектима таласања.

Технологија

Привредни субјекти и земље у којима су присутне СДИ, имају на располагању најновије технологије, највероватније су у прилици да користе савремене финансијске алате, а оперативне праксе могу достигати и светски ниво. Позитиван ефекат је повећана ефективност и ефикасност индустрије, јер се у локалну привреду дистрибуирају компаније у које се непрестано уводе унапређене и новије технологије.

Повећање извоза

У већини случајева инвеститори СДИ гледају да се формирају 100% оријентисане јединице ка извозу и самим тим знатно се подиже ниво извоза једне земље у којој егзистирају СДИ. Осим тога, многа добра која се производе у оквиру СДИ, учествују на глобалном тржишту и немају никаквог додира са домаћом потрошњом.

Стабилност девизног курса

Централне банке земаља у којима су присутне стране СДИ имају предности да одржавају просперитетне девизне резерве, захваљујући континуираним токовима девиза у земљи, а позитиван ефекат се испољава успостављањем стабилности девизних курсева.

Побољшан ток капитала

Земље које имају ограничене ресурсе имају највише позитивних ефеката јер им СДИ омогућавају увећан прилив капитала. Осим тога, СДИ поспешују увећање прилива капитала на глобалним тржиштима капитала земљама са скромним могућностима прикупљања средстава.

Стварање конкурентног тржишта

Захваљујући СДИ, може доћи до унапређења здравог конкурентског окружења, јер се често дешава да се неутралишу домаћи монополи. Путем олакшаног уласка страних компанија се поспешује да се континуирано унапређују различити пословни процеси, а исто тако и понуда различитих добара, што доводи до сталног подстицања иновација. Конкурентност цена и све шири спектар добара иду у прилог све захтевнијим конзументима и потрошачима.

Клима

Коришћење СДИ је промовисано и од стране Уједињених нација, у циљу да се подигне на највиши ниво борба против климатских промена.

3.3.2. Негативни ефекти страних директних инвестиција (СДИ)

Негативни ефекти страних директних инвестиција (СДИ) се могу описати на следећи начин:⁴⁹

Ометање домаћих инвестиција

Постоји могућност да домаће инвестиције падну у други план и буду угрожене услед претеране експанзије страних производа. Ова ситуација се може тако испољити да локалне компаније постану незаинтересоване да улажу у добра која су продукт домаћих инвестиција и тада СДИ рефлектују негативне ефекте, тако што могу да ометају домаће инвестиције.

Ризик од политичких промена

Политичке промене знатно могу умањити ефекте СДИ, поготово ако су политичка кретања у земљама у којима егзистирају СДИ веома нестабилна и променљива. Свакако и политичке промене и нестабилности у земљама у окружењу исто тако могу негативно утицати на ефекте, ометајући инвеститоре и самим тим стварајући негативне ефекте СДИ.

Негативни курсеви

---

⁴⁹ <https://researchfdi.com/resources/articles/foreign-direct-investment-advantages-disadvantages/> датум доступности: 30. август 2023. године

Могу се појавити ситуације да девизни курс услед дејства СДИ истовремено буде на штету једне земље и у корист друге земље.

Већи трошкови

Евидентно је да су трошкови нижи у случају када се добра извозе у поређењу са улагањима у иностране земље за производњу тих истих добара. Инвеститори могу добро приметити то да улагања у интелектуалну својину и средства за рад изискују много веће трошкове него што би биле плате локалних запослених.

Економска неодрживост

У великом броју случајева и са становишта инвестирања, многе СДИ повлаче са собом капитално интензивне инвестиције и лако се може догодити да оне у једном тренутку постану економски неодрживе, поготово ако се ради о веома ризичном инвестирању.

Експропријација

Политичка нестабилност и честе политичке промене могу проузроковати да у некој земљи дође до експропријације. Овакво стање би довело до тога да Владе у тим земљама преузму контролу над имовином и самим тим имовином инвеститора.

Савремени економски колонијализам

Многе мале и слабије развијене земље, поготово оне са колонијалистичком историјом, имају предрасуде и бојазан да не потпадну у неки облик модерног економског колонијализма. СДИ доста фаворизују јефтину радну снагу и такви односи пружају земљама домаћинима осећај рањивости који може довести и до неког облика отпора према страним компанијама, позивајући се на осећај експлоатације.

Лоше перформансе

Све чешће се појављују критике да запослени у страним фирмама немају адекватну заштиту радних права и да услови рада у којима привређују нису баш задовољавајући. Овакве констатације се упућују мултинационалним компанијама и могу довести до смањења броја СДИ и негативне конотације када се говори о међународним улагањима.

3.4. Преглед најзначајнијих носилаца страних директних инвестиција

Када говоримо о страним директним инвестицијама, један од битних фактора који утиче на њихово привлачење јесу и субвенције које се опредељују за стране инвестиције, а што је посебно карактеристично за земље у развоју, односно оне земље којима је за остварење њиховог привредног развоја неминовно повећање додатних средстава у виду страних директних инвестиција.

Уколико се анализира значај страних директних инвестиција за привреду Србије, важно је подвући да поред тога што ове инвестиције обезбеђују приступ новим технологијама и нарочито савременим концептима знања, од њих се очекује да у знатној мери обезбеде и раст запослености у привреди Србије, јер нека досадашња емпиријска истраживања указују да је путем страних директних инвестиција у Србији запослено око 10% укупно радно ангажованог становништва.

Субвенционисање страних директних инвестиција у Републици Србији је, уважавајући законску регулативу, дефинисано Законом о улагањима („Службени гласник РС“, број 89/2015 и 95/2018). Посебна позитивна страна овог закона јесте чињеница да су њиме коначно изједначени домаћи и страни улагачи у смислу државних подстицаја, јер су до 2015. године домаћи улагачи били у изразито инфериорном (неравноправном) положају у погледу подстицаја у односу на иностране улагаче. Чланом 13. овог Закона су предвиђени и подстицаји, односно облици државне помоћи за улагања које могу остварити инвеститори, а односе се на: доделу подстицаја, пореске подстицаје и олакшице и ослобађање од плаћања такси, царинске повластице, систем обавезног социјалног осигурања, давање у закуп и отуђење непокретности и земљишта у јавној својини и друге облике државне помоћи.

У члану 11. Закона о улагањима су дефинисана улагања од посебног значаја за Републику Србију, а која се односе на улагања која треба значајно да утичу на унапређење конкурентности привредне гране или сектора Србије или треба да обезбеде равномеран регионални развој, односно на улагања која подразумевају улагање од најмање пет милиона евра или се путем њих отвара више од 500 нових радних места за локалне самоуправе се класификују у прву или другу групу према степену развијености или се улаже више од два милиона евра или отвара више од 100 нових радних места у јединицама локалне самоуправе се класификују у трећу или четврту групу према степену развијености⁵⁰.

---

⁵⁰ Према Уредби о утврђивању јединствене листе развијености региона и јединица локалне самоуправе за 2014. годину („Службени гласник РС“, број 104/2014). Према степену развијености јединица локалних самоуправа **прву групу** чини 20 јединица локалне самоуправе чији је степен развијености изнад републичког просека, и то: 1) Бачка Паланка; 2) Београд; 3) Беочин; 4) Бор; 5) Ваљево; 6) Врбас; 7) Вршац; 8) Кањижа; 9) Крагујевац; 10) Лајковац; 11) Ниш; 12) Нови Сад; 13)

Закон о улагањима у члану 15. као кључне субјекте подстицања страних улагања предвиђа: Савет за економски развој⁵¹, Министарство надлежно за послове привреде, Развојну агенција Србије⁵², орган аутономне покрајине или

Панчево; 14) Пећинци; 15) Пожаревац; 16) Сента; 17) Стара Пазова; 18) Суботица; 19) Ужице; 20) Чачак. Према степену развијености јединица локалних самоуправа **другу групу** чини 34 јединице локалне самоуправе чији је степен развијености у распону од 80% до 100% републичког просека и то: 1) Ада; 2) Александровац; 3) Апатин; 4) Аранђеловац; 5) Ариље; 6) Бачка Топола; 7) Бачки Петровац; 8) Бечеј; 9) Врање; 10) Врњачка Бања; 11) Горњи Милановац; 12) Зајечар; 13) Зрењанин; 14) Инђија; 15) Јагодина; 16) Кикинда; 17) Косјерић; 18) Крушевац; 19) Кула; 20) Лапово; 21) Мајданпек; 22) Нови Кнежевац; 23) Пирот; 24) Пожега; 25) Рача; 26) Рума; 27) Смедерево; 28) Сомбор; 29) Сремска Митровица; 30) Сремски Карловци; 31) Темерин; 32) Топола; 33) Чајетина; 34) Шабац. Према степену развијености јединица локалних самоуправа **трећу групу** чини 47 недовољно развијених јединица локалних самоуправа чији је степен развијености у распону од 60% до 80% републичког просека, и то: 1) Алибунар; 2) Бајина Башта; 3) Баточина; 4) Бач; 5) Бела Црква; 6) Богатић; 7) Бољевац; 8) Велика Плана; 9) Велико Градиште; 10) Владимирци; 11) Деспотовац; 12) Жабал; 13) Житиште; 14) Ивањица; 15) Ириг; 16) Кладово; 17) Кнић; 18) Ковачица; 19) Ковин; 20) Коцељева; 21) Краљево; 22) Лесковац; 23) Лозница; 24) Лучани; 25) Љубовија; 26) Мали Иђош; 27) Неготин; 28) Нова Црња; 29) Нови Бечеј; 30) Нови Пазар; 31) Осечина; 32) Озаци; 33) Параћин; 34) Пландиште; 35) Прокупље; 36) Свилајац; 37) Сечањ; 38) Смедеревска Паланка; 39) Сокобања; 40) Србобран; 41) Тител; 42) Трстеник; 43) Ћићевац; 44) Туприја; 45) Уб; 46) Чока; 47) Шид. Према степену развијености јединица локалних самоуправа **четврту групу** чини 44 изразито недовољно развијених јединица локалних самоуправа чији је степен развијености испод 60% републичког просека, и то: 1) Алексинац; 2) Бабушница; 3) Бела Паланка; 4) Блаце; 5) Бојник; 6) Босилеград; 7) Брус; 8) Бујановац; 9) Варварин; 10) Владичин Хан; 11) Власотинце; 12) Гаџин Хан; 13) Голубац; 14) Димитровград; 15) Дољевац; 16) Жабари; 17) Жагубица; 18) Житорађа; 19) Књажевац; 20) Крупањ; 21) Куршумлија; 22) Кучево; 23) Лебане; 24) Љиг; 25) Мали Зворник; 26) Мало Црниће; 27) Медвеђа; 28) Меровина; 29) Мионица; 30) Нова Варош; 31) Опово; 32) Петровац на Млави; 33) Прешево; 34) Прибој; 35) Пријепоље; 36) Ражањ; 37) Рашка; 38) Рековац; 39) Сврљиг; 40) Сјеница; 41) Сурдулица; 42) Трговиште; 43) Тутин; 44) Црна Трава.

⁵¹ Савет за економски развој чине министар, министар надлежан за послове финансија, министар надлежан за послове рада и запошљавања, представник Привредне коморе Србије и директор Развојне агенције Србије. Савет има следеће надлежности: 1) прати стање у области улагања и привредног развоја, јавно промовише циљеве привредног развоја Републике Србије и подстиче њихову реализацију; 2) доноси одлуку о додели подстицаја за улагања у складу са овим законом и законом којим се уређује контрола и додела државне помоћи; 3) доноси Пословник о свом раду; 4) подноси Влади једном годишње извештај о свом раду, који се објављује на интернет страници Владе; 5) обавља и друге послове у складу са овим законом.

⁵² За обављање развојних, стручних и оперативних послова подстицања и реализације директних улагања, промоције и повећања извоза, развоја и унапређења конкурентности привредних субјеката, угледа и развоја Републике Србије у области привреде и регионалног развоја, оснива се Развојна агенција Србије. Развојна агенција Србије обавља следеће послове: 1) сарађује са државним органима и организацијама и носиоцима јавних овлашћења, органима територијалне аутономије и локалне самоуправе, ради обезбеђивања услова за примену овог закона и других прописа којима се уређују питања од значаја за унапређење привредног развоја и улагања; 2) прати примену овог закона и предлаже одговарајуће мере; 3) учествује у припреми програма и пројеката привредног и регионалног развоја; 4) врши анализе и обезбеђује податке и информације за потребе унапређења политике привредног и регионалног развоја; 5) врши акредитацију и координацију регионалних развојних агенција; 6) обавља стручне и административно-оперативне послове у вези са пројектима привлачења директних инвестиција и улагања и прати њихову реализацију у складу са законом и прописима; 7) спроводи програме и пројекте са циљем унапређења извозних активности привредних субјеката; 8) спроводи програме и пројекте са циљем унапређења положаја, активности и конкурентности малих и средњих привредних субјеката и предузетника; 9) предлаже, координира и спроводи активности стратешког маркетинга привредних потенцијала и угледа Републике Србије; 10) пружа стручну и саветодавну подршку привредним друштвима и предузетницима; 11) извршава и координира спровођење програма и

организације којима је поверено вршење овлашћења на нивоу аутономне покрајине и јединица локалне самоуправе преко јединице за локални економски развој и подршку улагањима.

Премда постоје различита и опречна мишљења економиста везана за привлачење иностраних инвестиција, јер напомињу да субвенционисање иностраних инвестиција из буџетских средстава често са собом носи низ негативних последица на функционисање домицилне економије попут неједнакости у привреди, директно се рефлектујући кроз стварање нелојалне конкуренције, обично са собом носећи нарушавање функционисања механизма цена, претежно стварајући предуслове за развој корупције и криминала. Међутим, неминовно је у привреди Србије и више него пожељно подстицати у актуелном економском оквиру стране директне инвестиције, јер без страних директних инвестиција готово да би се суочило са великим негативним економским последицама на укупно функционисање привреде Србије.

Колико је значајан прилив страних директних инвестиција у домицилној привреди најбоље сведочи чињеница да је у периоду од 2016. до 2018. године захваљујући приливу иностраних директних инвестиција покривено 80% трговинског дефицита, а такође на бази емпиријских анализа је јасно уочљиво да су стране директне инвестиције омогућиле очување девизних резерви Србије и очувале вредност динара. Када се томе изложи податак да је у предузећима која послују на подручју Републике Србије, а која су у страном власништву, током 2016. године било запослено више од 250.000 радника. На основу анализе доступних емпиријских података се може закључити да је у периоду од 2009. до 2016. године креирано око 50.000 радних места, при чему је око 40.000 радних места креирано у домену добара и услуга намењених размени. Нажалост, тешко је рећи колико је ових инвестиција директна последица подстицаја страних улагања, јер су неки инвеститори извршили своја улагања независно од подстицаја.

Табела број 11 Приказ SWOT анализе на примеру СДИ у Србији

<i>ЈАКЕ СТРАНЕ</i>	<i>СЛАБЕ СТРАНЕ</i>
 Препознатљивост компанија (брендова)	 Отпуштање радника током процеса приватизације

пројеката привредног и регионалног развоја за подстицање директних инвестиција; 12) обезбеђује услове за приступ и реализацију пројеката који се финансирају из међународне развојне помоћи; 13) прати и анализира услове улагања и привредне услове на појединачним тржиштима и у појединачним секторима и даје предлоге за њихово унапређење; 14) остварује сарадњу у области улагања и прикупља информације о стању улагања у другим државама; 15) предлаже доделу подстицаја; 16) обавља и друге послове, у складу са законом и Статутом Агенције.

<ul style="list-style-type: none"> ✚ Квалификована и обучена радна снага ✚ Квалификован менаџмент ✚ Допринос расту БДП - а ✚ Трансфер нове технологије ✚ Трансфер нових знања и обуке ✚ Допринос смањењу стопе незапослености ✚ Повећање продуктивности ✚ Повећање извоза ✚ Повећање конкурентности унутар привреде 	<ul style="list-style-type: none"> ✚ Непоштовање локалне радне снаге у смислу националне културе ✚ Преливање профита са домаћег тржишта на матичну земљу (трансферне цене) ✚ Мали број greenfield инвестиција, већ највећим делом приватизација ✚ Већинско улагање у терцијарни сектор (финансије) ✚ Непоштовање правне регулативе ✚ Искоришћавање јефтине радне снаге ✚ Угрожавање домаће конкуренције која има мањи технолошки ниво
ШАНСЕ	ОПАСНОСТИ
<ul style="list-style-type: none"> ✚ Повољни порези ✚ Царинске олакшице ✚ Слободне зоне ✚ Повољна географска позиција 	<ul style="list-style-type: none"> ✚ Корупција ✚ Правосуђе – нетранспарентност и неефикасност

Извор: Закић, С., Живаљевић, А. (2019). SWOT анализа СДИ у Србији као водич за стране инвеститоре и државну администрацију. Стране инвестиције у Србији - нови погледи. Београд: Институт за међународну политику и привреду, стр. 32.

Анализирајући претходну табелу која се односи на SWOT анализу страних директних инвестиција на примеру Републике Србије се може идентификовати које су јаке и слабе стране страних директних инвестиција у Србији, као и са којим шансама и опасностима се суочавају потенцијални страни инвеститори у Републици Србији. У сфери јаких страна и шанси за привлачење страних директних инвестиција у Србији идентификовани су следећи фактори: препознатљивост компанија, односно одређених брендова, затим у Србији је присутна изузетно квалификована радна снага и квалификован менаџмент, а кроз привлачење страних директних инвестиција се обезбеђује и повећање продуктивности, повећање извоза и омогућује трансфер нових знања и технологија, док шансе за привлачење страних директних инвестиција, пре свега

извиру из повољних пореских стопа, затим бројних царинских олакшица за стране инвеститоре и више него повољној географској позицији Републике Србије.

У наставку је важно навести да поред предности и шанси које Србија има у погледу привлачења страних директних инвестиција, постоје и извесне слабе стране и опасности везане за привлачење страних директних инвестиција. У сфери слабих страна везаних за привлачење страних директних инвестиција се могу идентификовати следећи фактори: искоришћавање јефтине радне снаге, затим често непознавање правне регулативе од стране иностраних инвеститора, углавном усмереност страних директних инвестиција према терцијарном сектору (првенствено према сектору финансија или банкарском сектору). Из табеле је јасно уочљиво да у оквиру опасности које стране директне инвестиције носе са собом се може идентификовати погодно подручје за корупционе активности и постојање могућности за нетранспарентност и неефикасност правосуђа које могу значајно да угрозе прилив страних директних инвестиција у Републику Србију.

Остваривање циљева економског развоја и напретка сваке земље неминовно захтева изванредан степен страних директних инвестиција у свим њиховим облицима, будући да оне значајно доприносе расту и развоју домицилних привредних активности. Стране директне инвестиције представљају основу за развој неких од круцијалних задатака привредног развоја сваке земље, а односе се на постизање средњорочно одрживе високе стопе привредног раста, затим тежњу према унапређењу перманентних услова за пораст извоза, запослености и укупних продуктивних привредних капацитета, као и регулисање макроекономске стабилности која се испољава кроз стабилност динара и ниску стопу инфлације.

Када се посматра Србија и њене мобилизаторске могућности за привлачење страних директних инвестиција, мора се указати да поседује значајне компаративне предности које могу утицати на опредељење потенцијалних инвеститора да своје инвестиције усмере у домицилне привредне токове, а које се огледају у квалитетном образовном систему и високом степену едукације радне снаге, природним ресурсима који представљају погодно тло за развој привреде, знатно нижој цени рада и доброј индустријској традицији и инжењерским знањима.

На основу података презентованих од стране Развојне агенције Србије (РАС), у Србију је почев од 2007. године до данас инвестирано у облику страних директних инвестиција преко 34 милијарде евра. У том правцу Развојна агенција Србије је током 2020. године развила посебан програм подршке привлачењу страних директних инвестиција првенствено када се имају у виду изузетно тешке околности које је на привреду Србије оставила пандемија корона вируса (COVID-19), а и уопште негативне глобалне последице ове пандемије. Овим програмом

Развојна агенција Србије настоји да очува и унапреди тренд страних директних инвестиција и да обезбеди висок степен њихове катализације, али и раст домаћих инвестиција кроз сарадњу домаћих привредних субјеката и мултинационалних компанија. Ради лакшег разумевања суштине и природе овог програма, његове основе су представљене у виду табеларног приказа:

Табела број 12 Основне карактеристике Програма подршке за привлачење страних директних инвестиција у одређеним секторима у 2020. години

<i>Циљеви програма</i>	<i>Намена програма</i>	<i>Групе активности</i>	<i>Активности суфинансирања</i>
Подстицање реализације инвестиционих пројеката мултинационалних компанија у циљу избегавања ризика од прекида ланаца снабдевања са других континената	Домаћим привредним друштвима из одређених сектора ⁵³	Aftercare – одржавање контаката са постојећим инвеститорима	Оправдани трошкови теренског увида у пословне перформансе корисника од стране представника мултинационалних компанија – audit
Утврђивање и унапређивање капацитета добављача из Републике Србије	Мултинационалним компанијама које послују у Србији	Outreach – таргетирање нових инвеститора	Годишњи трошкови објављивања на интерактивне платформе намењене повезивању добављача из циљаних сектора
Унапређење базе домаћих компанија које су добављачи или могу постати добављачи	Страним привредним друштвима заинтересованим за оријентацију према домаћим или	Умрежавање – идентификовање добављача из Републике Србије који би могли да се	

⁵³ Аутомобилска индустрија, сектор машина и опреме за друге намене, сектор обраде метала, сектор гуме и пластике, сектор производње кућних апарата и делова апарата за домаћинство, сектор електричних и електронских система и елемената електричних и електронских система.

мултинационалних компанија	оближњим индустријским ресурсима	укључе у групу стратешких добављача мултинационалних компанија, дијагностика пословних перформанси, промоција производних и технолошких капацитета, финансијска подршка	
Идентификовање могућности остваривања сарадње домаћих и страних компанија	Привредним друштвима која послују у иностранству, а која су добављачи мултинационалних компанија које послују у Србији		
Успостављање сарадње са страним привредним друштвима			
Утврђивање могућности за међусобну сарадњу између мултинационалних компанија, домаћих компанија и јавног сектора			

Извор: www.ras.gov.rs, датум доступности: 30. јун 2023. године

У Програму подршке за привлачење страних директних инвестиција у 2020. години у одређеним секторима, Република Србија је дефинисала основне циљеве

програма, а који се превасходно односе на: подстицање развоја инвестиционих пројеката мултинационалних компанија, затим на унапређење домаћих предузећа која могу бити у улози добављача иностраних компанија, као и успостављање сарадње са иностраним привредним друштвима и сарадње са мултинационалним компанијама. За реализацију ових циљева су предвиђене три групе активности: Aftercare – одржавање контаката са постојећим инвеститорима, затим Outreach – таргетирање нових инвеститора и умрежавање добављача из Републике Србије.

Изузетно је важно указати да стране директне инвестиције имају бројне бенефите на привредни раст, а који се могу разврстати у следећа три правца. Први правац се односи, да нето прилив страних директних инвестиција може допринети порасту стопе домаћих инвестиција, у случају када земља домаћин као последицу дефицита текућег рачуна испољава несклад између штедне и инвестиција. У оквиру другог правца се идентификује чињеница да расте ефикасност преузете компаније у земљи домаћина која произилази из економије обима производње и смањења неефикасности и на крају, у оквиру трећег правца се реализује преливање знања и трансфер технологије иностраног власника у припојену домицилну компанију. Свака држава у том правцу настоји да делује у циљу остваривања прилива страних директних инвестиција у обиму који неће угрозити природна богатства и ресурсе земље, односно да нађе равнотежу између позитивних и негативних импликација страних директних инвестиција.

4. КАРАКТЕРИСТИКЕ, СМЕРНИЦЕ И ИЗАЗОВИ ПРИВРЕДНОГ РАЗВОЈА ЗЕМЉЕ

4.1. Теоријски аспекти привредног развоја

Разматрање и анализа привредног развоја представља битну целину ове дисертације, будући да се она фокусира на разматрање слободних зона као битних предуслова привлачења страних директних инвестиција са једне стране, а са друге стране анализира улогу коју слободне зоне имају управо кроз привлачење страних директних инвестиција у остваривању дефинисаних смерница привредног развоја. Управо овакав концептуални оквир докторске дисертације намеће потребу осветљавања овог појма са теоријског и практичног аспекта.

У пракси често долази до поистовећивања, скоро изједначавања значења појмова привредни развој и привредни раст, што је тенденциозно и често доводи до потпуно погрешних тумачења. Привредни развој заправо представља један сложен економски и уопште друштвени процес који резултира ослобађањем од

економске неразвијености и сиромаштва у једној земљи остварујући више нивое развијености. Саставни део привредног развоја су његова два структурна елемента: привредни развој и привредни раст⁵⁴, а што заправо имплицира у чињеници да је привредни развој концептуално шири појам од привредног раста.

Привредни раст⁵⁵ представља повећање, односно раст националне производње током одређеног временског периода. Може се анализирати на нивоу целе земље или по глави становника (*per capita*). Други структурни елемент привредног развоја су, како је раније наведено, промене у структури привреде које се могу рефлектовати кроз промене у производној структури у погледу учешћа појединих делатности, укључујући промене у расподели производних чинилаца по појединим делатностима, промене у структури извоза и увоза, тако и у територијалном размештају економске активности и слично.

Теоријски приступи појму привредног развоја су разноврсни. Према другим погледима економски развој је стварање богатства којим се остварују бенефити на целокупну друштвену заједницу. То је више од програмских опредељења за повећање броја радних места, заправо инвестиција у раст националне привреде и побољшање просперитета и квалитета живота свих становника⁵⁶. Према енциклопедији „Британика“ привредни развој представља процес у ком се једноставне националне економије са ниским примањима претварају у модерне индустријске економије. Иако се израз привредни развој понекад користи као синоним за привредни раст, он заправо описује промену у економији земље која укључује квалитативна, као и квантитативна побољшања⁵⁷.

У анализи привредног раста и развоја је важно указати на основне показатеље који илуструју и омогућавају квантификовање привредног раста и развоја, а односе се на следеће показатеље⁵⁸: (1) бруто домаћи производ (БДП); (2) друштвени производ (ДП); (3) национални доходак (НД); (4) стопа раста; (5) БДП *per capita* или БДП по глави становника – који је изузетно погодан за компаративну анализу кретања БДП – а у земљама различите величине; (6) НД *per capita* или НД по глави становника – изузетно адекватан показатељ привредног развоја одређене земље, као и стандарда њеног становништва и (7) Нето економско богатство – остваривање одређене величине БДП – а у једној земљи носи са собом одређене штетне ефекте, па се у савременој економској литератури

---

⁵⁴ Деветаковић, С., Јовановић Гавриловић, Б., Рикаловић, Г. (2016). *Национална економија*. Београд: Економски факултет, стр. 11

⁵⁵ *Ibidem*, стр. 11

⁵⁶ <https://caled.org/economic-development-basics/>, датум доступности: 15. септембар 2023. године

⁵⁷ <https://www.britannica.com/money/economic-development>, датум доступности: 15. септембар 2023. године

⁵⁸ <https://www.menadzment.tfbor.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2016/05/Trzisna8.pdf>, датум доступности: 20. септембар 2023. године

као показатељ привредног раста и развоја све више користи нето економско богатство које се добија када се од створеног БДП – а одбију сви штетни ефекти који су настали у процесу његовог стварања, а односе се на загађење, уништавање природних ресурса и слично.

Може се извести закључак да привредни раст инкорпорира у свој садржај, пре свега перманентно повећање процеса производње добара и услуга, односно указује на квалитативне промене у структури материјалне производње. Привредни развој као појам ширег спектра обухвата привредно – системске промене попут промена тржишног система са једне стране, а са друге стране укључује и структурне промене које се односе на раст капитално – интензивних делатности. Поред наведеног привредни развој може обухватити структурне промене у процесу производње које подразумевају веће учешће производа вишег степена финализације и имплементацију савремених техничко – технолошких решења у процесу производње.

4.2. Стратегије привредног развоја

Тежња једне земље у правцу успешног остваривања дефинисаних циљева свог привредног развоја неопходно је одредити, односно израдити своју стратегију привредног развоја, јер се само кроз стратешко промишљање и анализирање привредног развоја могу остварити дефинисани циљеви који ће се рефлектовати кроз унапређење привреде, друштва и стандарда живота свих становника једне друштвене заједнице. Управо из тако дефинисаних и посматраних циљева привредног развоја, његово стратешко усмеравање се мора се заснивати на одређеним премисама, а које су у наставку приказане⁵⁹:

(1) **дефинисање садржине циљева привредног развоја** (порастан животни стандард, промена производне структуре, ефикасније укључивање у међународне економске односе, раст запослености, ефикаснији регионални развој и сл.);

(2) **дефинисање развојних приоритета** (утврђивање друштвених потреба, сагледавање расположивости развојних фактора, прогнозирање научног и техничког прогреса, прогнозирање кретања међународних политичких и економских односа и друго);

---

⁵⁹ Аџић, С. (2006). *Привредни систем и економска политика*. Суботица: Универзитет у Новом Саду, Економски факултет, стр. 426 – 428.

(3) одређивање временског периода остваривања циљева привредног развоја;

(4) одређивање и усклађивање секторске и регионалне компоненте стратегије привредног развоја (како усмеравати спонтане развојне процесе и како одредити носиоце развоја);

(5) одређивање ефикасног коришћења фактора развоја (проблем обухватања фактора привредног развоја, односно њиховог рангирања и оцене њиховог доприноса стопама привредног развоја и трошкова њихове репродукције, неравномерни утицај техничког прогреса на застаривање фактора привредног развоја у проблем трансфера фактора развоја, како унутар једне земље, тако и између земаља);

(6) ефикасно усаглашавање циљева привредног развоја у правцу одређивања и креирања јединствене стратегије привредног развоја засноване на ширем друштвеном компромису (познавање најзначајнијих конфликтних и комплементарних циљева привредног развоја са јасним инструментаријумом за њихово одређивање и мерење у погледу степена усаглашености и конфликтности, како би се тек тада јасно одредио степен конфликтности и друштвено-економска цена која мора да се плати, наводног превазилажења у смислу њихове конфликтности);

(7) усаглашавање система функционисања са одабраном стратегијом привредног развоја (селективни и у великој мери споља наметнути критеријуми којима се дефинишу и бирају мере и инструменти економске политике, а пре свега у домену спољнотрговинске политике, монетарно-кредитне политике и политике цена, стабилност одабраних мера и инструмената економске политике, где одабране мере и инструменти економске политике морају бити фокусирани на већи степен интегрисаности привреде.

Свакако да разматрање стратегија привредног развоја подразумева и разматрање њихове класификације. Једна од првих подела стратегија привредног развоја једне државе се огледа у подели стратегија привредног развоја на тзв. балансиране (уравнотежене) стратегије привредног развоја и на неизбалансиране (неуравнотежене) стратегије привредног развоја. У основи ове класификације стратегија привредног развоја јесте њихов однос према привредној равнотежи. Балансиране или уравнотежене стратегије привредног развоја су пре свега везане за капиталистички привредни развој и заснивају се на спонтаним методама капиталистичког развоја индустрије, док се неизбалансиране (неуравнотежене) стратегије привредног развоја односе на брже моделе индустријализације и биле су карактеристичне за некадашње социјалистичке земље.

Данашњи теоријски приступ стратегијама привредног развоја полази од претпоставке да су све стратегије привредног развоја мешовите, односно комбиноване, подразумевајући да заправо нема тзв. чистих стратегија привредног развоја. Свакако, карактеристика савремених стратегија привредног развоја јесте њихово заснивање на комбиновању супротности, а у складу са тим се могу идентификовати следеће стратегије привредног развоја⁶⁰: (1) стратегија развоја отворене и затворене привреде, (2) акумулацијски и потрошачки оријентисана развојна стратегија, (3) стратегија интензивног и екстензивног развоја, (4) стратегија развоја базирана на поларизацији и умерености, односно равномерности и (5) стратегија развоја неодређеног и одређеног временског хоризонта.

Приликом одређивања стратешких праваца привредног развоја је неопходно применити плански приступ, односно дефинисати стратешке планове по којима ће се одвијати привредни развој. Само путем оваквог приступа привредном развоју ће се обезбедити постизање дефинисаног привредног развоја, који је при томе мерљив, односно може се квантитативно изразити. Планским приступом се обезбеђује преузимање у потпуности одговорности за остваривање дефинисаних циљева привредног развоја, односно привредни развој је у потпуности под контролом државе у мери у којој је то могуће.

Приликом конципирања планских праваца привредног развоја је неопходно поштовати следеће принципе⁶¹:

Постоји потреба за формалном стратегијом привредног развоја

– планови привредног развоја морају бити прецизно израђени у дефинисаним стратешким оквирима, будући да омогућавају држави да превазиђе бројне изазовне ситуације са којима се суочава при остваривању циљева привредног развоја. Приликом формулисања планова привредног развоја је важно да се на сваких 3-5 година врши њихово ажурирање у складу са актуелним тренутком. Путем ових планова се могу креирати правци комерцијалних и индустријских акција, затим дефинисати начини подстицаја развоја људских ресурса, образовање и обука, дефинисати начине коришћења земљишта и одрживог развоја становања, као и друштеног, рекреативног, уметничког и уопште културног развоја и слично;

---

⁶⁰ Аџић, С. (2006). *Привредни систем и економска политика*. Суботица: Универзитет у Новом Саду, Економски факултет, стр. 428.

⁶¹ <https://www.sehinc.com/news/how-develop-strategic-economic-development-plan>, датум доступности: 10. август 2023. године

✚ **Окупљање тима од 6 до 12 кључних актера** – потребно је дефинисати тим у коме ће сваки члан тима имати јасно дефинисану улогу и активно учешће у раду тима. Будући да се привредни развој одвија у динамичним условима, потребно је да тим који планира привредни развој буде динамичан. Приликом креирања тима у његов састав могу ући утицајни локални лидери, представници локалне организације за економски развој, затим представници непрофитне агенције које се баве тематиком привредног развоја и други. Важно је напоменути да овај тим треба да има од 6 до 12 чланова;

✚ **Израда свог плана** – стратешки план привредног развоја може да буде сложен, али се намеће потреба да буде што једноставнији, како би био разумљив корисницима, односно стејкхолдерима и самим тим једноставнији за спровођење од стране доносиоца одлука на основу овог плана. Приликом креирања плана привредног развоја је потребно сагледати следећих шест фактора: (а) одмеравање економских и демографских података из истраживања, анализа и прогноза – слично као инвеститори на берзи, (б) ослањање на природне ресурсе посматране заједнице у циљу развоја реалних циљева економског развоја, (в) покушај што бољег познавања своје заједнице као производ – што укључује њену прошлост, садашњост и прогнозирану будућност, (г) препознавање своје снаге, прилика, слабости и потенцијалних претњи, (д) настојање разумевања будућих тржишних трендова и напредовања индустрије и (ђ) комбиновање истраживања и анализе са јавном расправом и дијалогом;

✚ **Спровођење свог плана** – под овим сегментом подразумева се сагледавање свих пројеката и програма на којима се заснива реализација стратешког плана привредног развоја, као и њихово дефинисање по приоритетима и са временског аспекта на краткорочне, средњорочне и дугорочне, укључујући и трошкове њихове реализације. Реализација стратешког плана привредног развоја подразумева одређене краткорочне и дугорочне активности, односно програме. Краткорочне активности, односно програми обухватају сачињавање листе свих комерцијалних и индустријских делатности на територији државе и креирање, успостављање годишњег извештаја о привредном развоју, што омогућава његово праћење, укључујући и праћење економског раста. Са друге стране дугорочне активности, односно програми подразумевају: (а) идентификовање области индустријског развоја, (б) унапређење образовних програма у настојању задовољења потреба за кадровима индустријских грана које су одабране као носиоци развоја, (в) изградњу и

одржавање социјалне, културне, уметничке и/или рекреативне инфраструктуре и програма – пешачке и бицикличестиче стазе, области за очување природе и сл. и (г) развој субјеката заснованих на технологији или софтверским апликацијама у циљу развоја високотехнолошких алата или рачунарских апликација високих технолошких перформанси;

 Непрестано планирање и ажурирање – квалитетни стратешки планови економског развоја су динамични и флуидни, односно није добро једном дефинисани план привредног развоја не ажурирати и не прилагођавати актуелним околностима. Користити доступне алатке за праћење напретка у домену привредног развоја у сврху обезбеђивања да економски раст и план остану у складу са визијом, мисијом и циљевима који су успостављени. Неопходно је редовно прегледање сопственог плана и његово модификовање – увек одмеравајући нове правце развоја, пратећи нове економске трендове и нове технологије. Ово подразумева и сагледавање нових дешавања која нису само економске природе, укључујући рат, пандемије и остале неекономске догађаје који остављају значајне последице на привредни развој, односно дефинисану стратегију привредног развоја.

4.3. Улога државе у остваривању циљева привредног развоја

Приликом разматрања циљева и праваца привредног развоја, као и његових носилаца је битно указати на улогу коју у овим циљевима има држава, јер свакако по својој природи представља битног носиоца и учесника у привредном развоју.

Савремени теоретичари при разматрању привредног развоја, односно улоге државе у стварању и расподелу дохотка проучавају, односно анализирају два опредељења.

Прво опредељење се темељи на ставу да држава са својим апаратом не треба значајно да утиче, односно да се примарно директно меша у токове привредног развоја, односно у расподелу дохотка. Заправо, ово гледиште теоретичара се темељи на ставу да држава треба директно да интервенише само у оним областима у којима су национални сегменти привреде директно изложени иностраној конкуренцији која може да угрози деловање ових привредних сегмената, односно пословних субјеката. Овакав приступ заговара тезу да држава првенствено треба да се оријентише у правцу стварања предуслова за што већи степен економске сигурности свих њених грађана, чиме држава аутоматски делује у смеру остваривања веће сигурности и предвидљивости економских услова у којима делују привредни субјекти.

Са друге стране постоји гледиште у савременој економској науци, заговарајући што активнију и препознатљивију улогу државе у привредним токовима, односно у остваривању циљева привредног развоја. Овакво гледиште подвлачи значај државе у дефинисању развојних циљева и приоритета, активну улогу државе у реализовању већег животног стандарда становништва кроз различите подстицаје за запошљавање, односно спровођење мера активне политике запошљавања и различитим директним државним утицајем на остваривање циљева привредног развоја. Овакво опредељење наглашава улогу државе кроз директно стимулисање оних привредних грана које доприносе остваривању циљева техничког прогреса и високој стопи привредног раста. Кроз овакво стратешко опредељење државе, циљеви привредног развоја су, пре свега базирани на оне привредне гране које су према стратешким државним документима носиоци привредног развоја и извозно оријентисане привреде, подразумевају стимулисање које се не базира на финансијским доприносима, него подстицајима следеће природе⁶²: (1) техничка помоћ државе у избору и увозу технологије, (2) обука предузетника и менаџера, укључујући и њихово школовање у иностранству, (3) пружање техничке помоћи у осигурању квалитета и (4) заштита домаћих предузећа од иностране конкуренције у ограниченом временском периоду и правцу остваривања јаче тржишне позиције у односу на инострану конкуренцију кроз остваривање економије обима и што нижих трошкова пословања. У оваквом стратешком опредељењу према улози државе у остваривању циљева привредног развоја није потребно занемарити улогу коју држава има у међународним политичким односима, а огледа се у остваривању што боље позиционираности државе у глобалним политичким односима, манифестујући се у слободном приступу светском тржишту, а што омогућује лакши приступ домицилних привредних субјеката светском тржишту сировина, енергије и савремених научних достигнућа са једне стране, а са друге стране омогућава лакшу дистрибуцију и продају домаћих производа на глобалном тржишту, односно бољу тржишну позиционираност домицилне привреде у светском привредном оквиру.

Полазећи од ова два савремена стратешка опредељења улоге државе у привредном развоју је важно указати да су она доста опредељена и везана за „западни“ и „незападни“ економски модел развоја. Ови модели развоја поред своје карактеристичне економске природе, представљају и одлику социодруштвеног развоја одређене друштвене заједнице. Њихове карактеристике су представљене следећом табелом:

---

⁶² Аџић, С. (2006). *Привредни систем и економска политика*. Суботица: Универзитет у Новом Саду, Економски факултет, стр. 424.

Табела број 13 Компаративна анализа „западног“ и „незападног“ економског модела

<i>Карактеристика</i>	<i>„Западни“ економски модел</i>	<i>„Незападни“ економски модел</i>
Тип економског система	Доминација тржишних метода и инструмената са елементима нетржишних метода и инструмената	Доминација нетржишних метода и инструмената са елементима тржишних метода и инструмената
Предмет економских теорија	Понашање појединца и друштва у условима ограничених ресурса у циљу задовољења својих потреба	Однос према имовини неопходан за раст квалитета живота
Мотив	Главни мотив је лични интерес	Главни мотив је јавни интерес
Типови индивидуалног понашања	Интереси појединца су увек у приоритету у односу на јавни интерес	Јавни интереси су увек у приоритету у односу на интересе појединца
Улога земље као фактора производње	Игра мању улогу у поређењу са осталим факторима производње ⁶³ .	Земља игра знатно важнију улогу као фактор производње
Став/однос према објективном и субјективном	Распрострањеност субјективне процене економске реалности (принцип корисности)	Водич кроз активности и акције у оквиру економских закона и принципа друштвеног развоја

Извор: Khaykin, M., Toechkina, O. (2023). Transformation of economic theory and economic activities in conditions of modern trends of civilization development. E3S Web of Conferences

⁶³ Када се посматрају фактори производње у економској литератури постоје различита тумачења. Првобитна тумачења фактора производње под истима посматрају природне ресурсе, радну снагу и капитал. Новија тумачења у факторе производње убрајају и технологију. Савремена гледишта фактора производње све више укључују и информације као битан фактор производње.

371. Доступно на: https://www.e3s-conferences.org/articles/e3sconf/pdf/2023/08/e3sconf_afe2023_05027.pdf, датум доступности: 15. август 2023. године

Посматрајући дати табеларни приказ се може идентификовати у анализи економског модела постојање два приступа. Први приступ јесте „западни“ економски модел који у средиште пажње поставља улогу тржишта и његових инструмената, пре свега у регулисању економских токова, а понашање појединаца у овом моделу је усмерено према остваривању личних интереса и задовољавању сопствених потреба. Из ове констатације произилази да је за појединце у друштву увек приоритетан лични у односу на јавни интерес, а земља као фактор производње у овом моделу има мањи значај у односу на остале факторе производње. У оквиру процене економске реалности појединци се воде принципом корисности.

Са друге стране се идентификује тзв. „незападни“ економски модел који у фокусу посматрања има доминацију не тржишних инструмената са малим обрисом тржишних метода и инструмената, при чему се појединци у друштву воде, пре свега мотивом јавног интереса који је увек у предности у односу на приватни интерес, затим појединци посматрају имовину само са аспекта неопходности за одржавање квалитета живота и његово постепено унапређење. Улога земље као фактора производње је изузетно значајна у овом економском моделу, док се појединци у свом понашању воде економским принципима и принципима друштвеног развоја.

Данашњи савремени трендови привредног развоја наглашавају значајну улогу државе у остваривању концепта одрживог развоја. Остваривање циљева одрживог развоја јесте један од приоритета који свака држава стратешким приступом свом развоју мора да уважава. У основи одрживог развоја јесте тежња да се очувају природни ресурси и уопште природни екосистеми, како би се обезбедио опстанак и будућим генерацијама, омогућавајући свакој држави понаособ да се суочи са глобалним проблемима попут глобалног загађења, климатских промена и слично. У оквиру разматрања одрживог развоја је потребно указати на нови појам у економској литератури, а који се односи на циркуларну економију. У основи циркуларне економсије јесте тежња да се производи и остали материјали који се употребљавају, након окончања њихове корисности, не третирају као отпадни материјали, већ да у оквиру ове економије они „циркулишу кроз процесе рециклаже, одржавања, поновног коришћења, прераде и обнављања. На овај начин циркуларна економија позитивно утиче на климатске промене, загађење,

стварање отпада и живи свет.“⁶⁴ Развој концепта одрживог развоја и уопште циркуларне економије захтева проактивну улогу државе и јесте један од примера који савремена држава има у концептуализацији циљева привредног развоја.

5. КАРАКТЕРИСТИКЕ И ДОСТИГНУТИ СТЕПЕН РАЗВОЈА СЛОБОДНИХ ЗОНА – МЕЂУНАРОДНА И ДОМИЦИЛНА ПРАКСА

5.1. Развој слободних зона у свету – достигнути ниво и изазови

Данас слободне зоне представљају изузетно присутан инструмент економске политике, коју бројне земље користе како би обезбедиле, односно привукле стране директне инвестиције у циљу стварања предуслова за успешан привредни развој и боље позиционирање у међународним економским оквирима. Претходна разматрања су указала на све предности које развој слободних зона доноси на једну земљу, а пре свега се односе на повећање запослености, пораст извоза, прилив страних директних инвестиција и трансфер нових, унапређених технолошких решења у односу на домицилна технолошка решења. Процена је да данас у свету функционише око 10.000 слободних зона, управо због свих њихових добробити на економски развој земље.

Један од успешних модела функционисања слободних зона јесте кинески модел слободних зона. Компаније које делују, односно обављају своју делатност на подручју кинеских слободних зона, било да су у питању домаће или стране компаније, своју делатност могу обављати под посебним режимом у односу на остале делове Кине, односно нису подвргнути контроли централне власти, као компаније које раде изван слободне зоне, што ове слободне зоне чини изразито атрактивним за потенцијалне инвеститоре и привлачење страних директних инвестиција. У сврху обезбеђивања унифицираности функционисања слободних зона, власти у Кини су успоставиле четири основна принципа која се примењују у слободним зонама, а карактерише их⁶⁵: (1) изградња у слободним зонама је фокусирана на атрактивност страном капиталу у правцу његовог привлачења и коришћења; (2) у оквиру ових слободних зона, пословање се заснива на заједничким улагањима кинеских и иностраних компанија или су улагања у потпуности страног порекла; (3) производи који се стварају у оквиру слободне

---

⁶⁴ <https://steelimpex.rs/odrzivi-razvoj/>, датум доступности: 17. јануар 2024. године

⁶⁵ *Извештај о процени утицаја прописа на Закону о слободним зонама.* (2018). Бања Лука: Влада Републике Српске, Министарство за економске односе и регионалну сарадњу, стр. 33

зоне су првенствено намењени извозу и (4) Тржиште директно регулише активности и цене компанија које своју делатност обављају у слободној зони.

Следећи интересантан тип слободних зона јесу слободне зоне у Сједињеним Америчким Државама. Ове слободне зоне су првенствено производно оријентисане, а по броју слободних зона предњачи држава Њујорк, која свима који раде у оквиру слободне зоне обезбеђује бројне подстицаје и повластице. У оквиру америчких слободних зона се обављају различите врсте делатности, а оне су преваходно усмерене на⁶⁶: прераду нафте, производњу текстила, монтажу аутомобила, производњу природног и синтетичког гаса и слично. Пословање слободних зона у САД – у је препознатљиво по две битне карактеристике, а које се односе на⁶⁷: (1) слободне зоне своју производњу и пласман углавном оријентишу на домаће тржиште, укључујући и слободне зоне које су смештене у пограничном делу Мексика, а своје производе пласирају на америчком тржишту и (2) роба која се налази у слободној зони се без икаквих ограничења или фискалних оптерећења продаје или се врши њена дистрибуција у треће земље, независно од њеног порекла или намене.

Посебно интересантне су слободне зоне које функционишу у Уједињеним Арапским Емиратима. У Уједињеним Арапским Емиратима има укупно 45 слободних зона, колико има и емирата. Корисници који раде у слободној зони добијају потпуну контролу над својим пословањем, врло је лако и исплативо оснивање компаније за рад у слободној зони и бесцарински увоз и извоз робе и услуга. Оно што је карактеристично за Уједињене Арапске Емирате јесте да су слободне зоне специјализоване за различите делатности, па тако једна од препознатљивих слободних зона јесте Dubai Healthcare City Free Zone у оквиру које се пружају здравствене услуге од стране врхунских медицинских стручњака. Корисници који своју делатност намеравају обављати у оквиру слободне зоне могу остварити различите бенефите, а који се односе на⁶⁸: (1) корисници слободне зоне могу бити у 100% страном власништву; (2) корисници слободне зоне су у потпуности ослобођени од царине; (3) стопа пореза на добит је 0%; (4) репатријација капитала и добити је 100%; (5) за сву имовину компанија које послују у слободној зони је обезбеђен закуп до 25 година; (6) пословање у слободној зони је регулисано независним законима и прописима; (7) постоји изузетно развијена пословна инфраструктура у слободној зони; (8) на брз и једноставан начин се успостављају процеси пословања и (9) постоји савремена и софистицирана инфраструктура у слободној зони.

---

⁶⁶ Ibidem, стр. 35

⁶⁷ Ibidem, стр. 35

⁶⁸ <https://www.shuraa.com/hr/what-is-a-free-zone/>, датум доступности: 14. јануар 2024. године

На крају разматрања су у виду табеларног приказа представљене слободне зоне које су светски лидери у категорији слободних зона у дефинисаној области рангирања:

Табела број 14 Преглед слободних зона као лидера у одређеним областима рангирања

Категорија рангирања	Назив слободне зоне
ОДРЖИВОСТ	1. Jebel Ali Free Zone, Уједињени Арапски Емирати 2. Katowice специјална економска зона, Република Пољска
ИНВЕНТИВНОСТ У УПРАВЉАЊУ	1. Dubai Multi Commodities Centre, Уједињени Арапски Емирати 2. Katowice специјална економска зона, Република Пољска
НЕФИСКАЛНИ ПОДСТИЦАЈИ	1. Jebel Ali Free Zone, Уједињени Арапски Емирати 2. Klaipėda Free Economic Zone, Литванија
ИНВЕСТИЦИЈЕ У ИНФРАСТРУКТУРУ	1. Dubai Multi Commodities Centre, Уједињени Арапски Емирати 2. Jebel Ali Free Zone, Уједињени Арапски Емирати

Извор: <https://www.fdiintelligence.com/content/rankings-and-awards/global-free-zones-of-the-year-2023-awards-excellence-awards-83070>, датум доступности: 10. јануар 2024. године

Анализирајући претходни табеларни приказ се може уочити да је у свим категоријама рангирања присутна једна слободна зона из Уједињених Арапских Емирата. У категорији одрживости и нефискалним подстицајима, глобални лидер је слободна зона „Jebel Ali Free Zone“ из Уједињених Арапских Емирата, а у категорији инвентивност у управљању и инвестиције у инфраструктуру, глобални лидер је „Dubai Multi Commodities Centre“ из Уједињених Арапских Емирата. У категорији одрживости и инвентивности у управљању место је заузела и специјална економска зона „Katowice“ из Републике Пољске, а у категорији

нефискалних подстицаја друго место, односно похвалу је добила такође европска слободна зона и то „Klaipėda Free Economic Zone“ из Литваније. У категорији инвестиције у инфраструктуру су апсолутни лидери слободне зоне из Уједињених Арапских Емирата.

У претходном разматрању су представљени само неки од модела функционисања слободних зона у светским оквирима. Приказани су различити системи функционисања слободних зона у циљу презентације различитих могућности везаних за функционисање слободних зона. Ово је само један мали сегмент глобалног оквира у којима раде и функционишу слободне зоне у различитим земљама света.

5.2. Слободне зоне у Европској унији

У овом одељку ће се у кратким цртама фокусирати на слободне зоне које делују на подручју Европске уније. Предмет анализе неће бити слободне зоне које функционишу у Републици Хрватској, као чланице Европске уније, будући да је посебан одељак у докторској дисертацији посвећен слободним зонама у Републици Хрватској. Свакако, слободне зоне на подручју Европске уније углавном функционишу у правцу подршке трговини, односно олакшању обављању трговачких активности.

Када се помињу слободне зоне у Европској унији је важно указати да се у суштини могу разликовати два основна типа слободних зона које делују на подручју Европске уније, а обухватају⁶⁹: (1) „контролни тип I“ – се односи на слободну зону која је ограђена и налази се под царинским надзором, а у складу са тим, на простору овог типа слободних зона се примењује механизам царински дозвољеног поступања или употребе и (2) „контролни тип II“ – овај тип слободних зона подразумева примену поступка царинског складиштења.

С циљем развијања интереса за рад компанија у слободној зони, бројне државе чланице су развиле различите врсте подстицаја у сврху повећања атрактивности рада корисника у слободној зони, а ови подстицаји укључују⁷⁰: (1) увезена роба која припада подручју слободне зоне се налази под посебним царинским аранжманом и за последицу има одложено плаћање пореза све до тренутка док се роба не почне користити, што за импликацију има повољне новчане токове предузећа; (2) посебне пореске олакшице за функционисање компанија у слободној зони у следећим пореским облицима: порез на добит, порез на лична

---

⁶⁹ Стратегија развоја слободних зона у Републици Србији за период од 2018. до 2022. године („Службени гласник РС“, број 48/2018)

⁷⁰ Ibidem, стр. 12

примања и изузетно је значајна ставка порез на додату вредност; (3) компаније које обављају своју делатност могу остварити посебне видове нефискалних подстицаја у смислу нижих трошкова прибављања грађевинског земљишта, различите врсте државних субвенција и сл. и (4) прилично висок степен развијености инфраструктуре која је од изузетног значаја за несметани рад компанија, што се посебно валоризује код оних слободних зона које су близу аеродрома или лука. Све то показује изразито велике напоре које улажу државе чланице, како би искористиле све бенефите концепта слободне зоне и омогућиле свој економски развој и раст.

Табеларни приказ у наставку илуструје податке доступне на званичној интернет презентацији Европске комисије из 2022. године о броју слободних зона у 19 држава чланица Европске уније, као и називе сваке слободне зоне појединачно:

Табела број 15 Преглед слободних зона у 19 држава чланица Европске уније према подацима за 2022. годину

Редни број	Назив државе чланице	Број слободних зона	Назив слободне зоне
1.	Бугарска	3	Bourgas, Plovdiv, Pyce
2.	Кипар	1	Customs and Excise Department, Larnaka
3.	Чешка	2	Mošov, Pardubice
4.	Данска	1	Frihavnen
5.	Естонија	3	Muuga, Sillamäe, Paldiski
6.	Француска	2	Verdon, Guyane
7.	Немачка	2	Bremerhaven, Cuxhaven
8.	Грчка	4	Piraeus, Thessaloniki, Heraclion, Platigiali
9.	Мађарска	1	Záhony
10.	Италија	9	Trieste, Venezia, Portovesme, Taranto, Brindisi Nord, Brindisi Capobianco
11.	Летонија	4	Riga, Liepaja, Ventspils, Rezekne
12.	Литванија	3	UAB VINGĖS LOGISTIKA, UAB AD REM LEZ, UAB Aviacijos paslaugų centras
13.	Луксембург	1	Parishaff

14.	Малта	1	Malta Freeport Terminals Ltd
15.	Пољаска	7	Port Lotniczego - Warszawa, Gliwice, Terespol, Szczecin, Świnoujście, Gdańsk, Mszczonów
16.	Португалија	1	Madeira
17.	Румунија	6	Arad, Galati, Giurgiu, Braila, Sulina, Constanta Sud si Basarabi
18.	Словенија	1	Koper
19.	Шпанија	8	Barcelona, Cádiz, Vigo, Las Palmas de Gran Canaria, Sevilla, Santander, Tenerife, Bahía de Algeciras

Извор: Извјешће о пословању слободних зона у Републици Хрватској у 2022. години. (2024). Загреб: Влада Републике Хрватске, стр. 7 – 8.

Анализирајући табеларни приказ, може се идентификовати да на подручју 19 држава чланица европске уније функционише укупно 60 слободних зона. Највећи број слободних зона делује на подручју Италије и обухвата 9 слободних зона, затим на подручју Шпаније у оквиру које егзистира 8 слободних зона, као и на подручју Пољске у оквиру које делује 7 слободних зона и Румуније у оквиру које своју делатност обавља 6 слободних зона. На подручју Кипра, Данске, Мађарске, Луксембурга, Малте, Португалије и Словеније делује по једна слободна зона. Табела указује да је концепт слободних зона управо најразвијенији на подручју Италије, Шпаније, Пољске и Румуније, док остале земље Европске уније приказане у овом табеларном приказу имају мањи број слободних зона, а као што је приказано, постоје и земље које имају само једну слободну зону.

Следећи табеларни приказ је сачињен на бази службених података о броју слободних зона на подручју 26 чланица Европске уније, изузев Републике Хрватске чије ће слободне зоне бити предмет посебног разматрања у наставку:

Табела број 16 Службени подаци о броју слободних зона на подручју земаља чланица Европске уније (изузев Републике Хрватске)

Редни број	Назив земље чланице ЕУ	Број слободних зона
1.	Шпанија	8
2.	Пољска	7

3.	Италија	6
4.	Румунија	6
5.	Грчка	4
6.	Летонија	4
7.	Бугарска	3
8.	Естонија	3
9.	Литванија	3
10.	Чешка	2
11.	Француска	2
12.	Немачка	2
13.	Кипар	1
14.	Данска	1
15.	Луксембург	1
16.	Мађарска	1
17.	Малта	1
18.	Португалија	1
19.	Словенија	1
20.	Аустрија	0
21.	Белгија	0
22.	Финска	0
23.	Ирска	0
24.	Холандија	0
25.	Словачка	0
26.	Шведска	0

Извор: Извјешће о пословању слободних зона у Републици Хрватској у 2022. години. (2024). Загреб: Влада Републике Хрватске, стр. 7 – 8.

Посматрана табела представља заправо комплементарни део претходне табеле и овде се указује да постоји 7 држава чланица Европске уније у оквиру којих не егзистирају слободне зоне, а то су: Аустрија, Белгија, Финска, Ирска, Холандија, Словачка и Шведска. Ове државе у оквиру својих развојних концепата и дефинисане економске политике нису се определиле за развој слободних зона. Пажљивим посматрањем наведених података је уочљиво да су углавном слободне зоне доста присутне у земљама које су касније приступиле Европској унији, изузев Словачке, будући да су оне кроз своје бенефите значајно допринеле остваривању дефинисаних економских и развојних циљева тих земаља и омогућиле унапређење укупног економског и уопште друштвеног амбијента.

5.2.1. Република Пољска

Република Пољска је 90-их година прошлог века након распада комунистичког блока, односно распада Савеза Совјетских Социјалистичких Република (СССР), кренула у интензиван процес транзиције, односно трансформацију њене привреде у тржишну економију, што је донело висок степен незапослености. Транзиција је управо најтеже последице оставила на степен запослености, пре свега становништва које је насељено у руралним деловима Пољске, услед чега се Влада Републике Пољске опредељује да 1994. године оснује Специјалне економске зоне.⁷¹

Приликом оснивања специјалних економских зона у Пољској су се водили пре свега циљем да се обезбеди развој одређених региона Пољске кроз⁷²: (1) развој појединих области пословања; (2) развој нових техничких и процесних решења и њихова употреба у Пољској индустрији; (3) подстицање извоза; (4) унапређење конкурентности произведене робе и услуга; (5) даљи развој постојећих средстава и економске инфраструктуре; (6) деловање у правцу отварања нових радних места, односно стварање услова за новозапошљавање и (7) употреба природних ресурса базирана на принципима одрживог развоја.

Данас на подручју Републике Пољске функционише 14 специјалних економских зона⁷³: (1) Kamiennogórska Specjalna Strefa Ekonomiczna Małej Przedsiębiorczości (Kamienna Góra Special Economic Zone for Small Business); (2) Katowice Special Economic Zone; (3) Kostrzyn-Slubice Special Economic Zone; (4) Cracow Technology Park; (5) Legnica Special Economic Zone; (6) Łódź Special Economic Zone; (7) Pomeranian Special Economic Zone; (8) Słupsk Special Economic Zone; (9) "Starachowice" Special Economic Zone; (10) Suwałki Special Economic Zone; (11) Wałbrzych Special Economic Zone INVEST-PARK; (12) Warmia-Mazury Special Economic Zone; (13) Euro-Park Mielec Special Economic Zone и (14) Vistula Euro-Park SSE.

У сврху остваривања бенефита радом у специјалној економској зони, инвеститори који обављају делатност у њој морају имати дозволу за рад у специјалној економској зони, при чему постоје ограничавајући услови када је у питању добијање дозволе за рад, а односе се на обављање одређених делатности

---

⁷¹ <https://www.centreforpublicimpact.org/case-study/special-economic-zones-poland>, датум доступности: 15. октобар 2023. године

⁷² Стратегија развоја слободних зона у Републици Србији за период од 2018. до 2022. године („Службени гласник РС“, број 48/2018)

⁷³ <https://sawaryn.com/en/publications/special-economic-zones-sez/>, датум доступности: 17. октобар 2023. године

за које постоји забрана обављања попут производње алкохолних пића, дувана, организација коцкарских игара и слично.

Корисници који своју делатност обављају у оквиру специјалне економске зоне остварују бројне бенефите⁷⁴:

- ✚ Могућност добијања ослобађања од корпоративног пореза који се у Пољској креће на нивоу од 19%, при чему се проценат ослобођења израчунава у зависности од добијене државне помоћи која зависи од локације инвестиције, величине предузећа или инвестиционих расхода.
- ✚ Ослобађање од пореза на непокретности за компаније које раде у оквиру специјалне економске зоне, при чему се ово право остварује на основу решења које издају локалне власти на чијем подручју се налази специјална економска зона. Да би остварили то право потенцијални инвеститори у специјалној економској зони морају да поднесу захтев локалним властима пре отпочињања инвестиције и да инвестицију држе у функцији у том региону најмање пет година.

За развој специјалних економских зона у Републици Пољској је посебно значајна специјална економска зона Катовице која се простире на подручју од 2.749 хектара са потпуно инфраструктурно опремљеним парцелама, има изграђене потребне приступне путеве са пратећим пословним зградама. У овој слободној зони ради око 600 компанија које су инвестирале око 11.500.000.000,00 евра према подацима са званичне интернет презентације зоне.

Поменућемо и слободну зону Краков. Специјална економска зона Краков се простире на површини од око 950 хектара. Подручје слободне економске зоне Краков се налази у регионима Małopolska, Świętokrzyskie и Podkarpackie, а посебна предност ових региона јесте чињеница да је овде помоћ Владе најинтензивнија на подручју Републике Пољске. Сама слободна зона Краков обухвата 36 подзона које су смештене на подручју 35 општина. Превасходно је ова слободна зона оријентисана на greenfield инвестиције, а у оквиру понуде ове слободне зоне су и пословни простори на атрактивним локацијама, као што су пословни центар „Czyżyny“ и пословни парк Краков у Zabierzów.

Услов да одређени пословни субјект постане корисник слободне зоне, такав статус може стећи на два основа. Са једне стране, статус корисника слободне зоне може стећи кроз тендерски поступак, а са друге стране кроз преговоре који се обављају на основу позива који је публикован у пољској националној штампи.

---

⁷⁴ <https://companyincorporationpoland.com/investing-in-polish-special-economic-zones/>, датум доступности: 15. октобар 2023. године

Све пословне пројекте који се кандидују за деловање, односно за рад у слободној зони Краков оцењује Тендерски комитет.⁷⁵

Искуства Пољске су нарочито значајна за регион Западног Балкана у процесу придруживања Европској унији, јер свих четрнаест специјалних економских зона које су формиране у Пољској су опстале у процесу придруживања Републике Пољске Европској унији, што није случај са осталим земљама, стога би искуства Пољске имале потребу користити земље Западног Балкана у процесу приступања Европској унији, како би очувале своје слободне зоне.

5.2.2. Литванија

Према одредбама члана 2. Закона о слободним зонама Републике Литваније⁷⁶ слободна економска зона представља територију одређену за намену обављања привредно - комерцијалних и финансијских активности у оквиру којих се привредним субјектима обезбеђују посебни економски и правни услови пословања. Роба унутар зоне се сматра изван царинске територије Републике Литваније у погледу увоза и извозних дажбина и наплата, као и других забрана и ограничења економског карактера.

Чланом 3. истог Закона је предвиђено да се у оквиру слободне економске зоне могу обављати комерцијални, производни, извозни, банкарски послови и пословне активности које се одређују посебним законом о успостављању одређене економске зоне.

Чланом 5. Закона о слободним зонама Републике Литваније је предвиђено да ће територија специјалне економске зоне бити изнајмљена предузећу за управљање зоном према процедури утврђеној овим законом, а свакако је предвиђено да организацију пословања у специјалној економској зони обавља предузеће за управљање зоном.

У Литванији тренутно егзистира 7 слободних економских зона распоређених површином целе земље и погодностима које пружају су изузетно привлачне за бројне инвеститоре. У складу са тим су наведене основне информације о свакој од седам слободних економских зона које су активне⁷⁷:

(1) Акменё слободна економска зона – доступни капацитети у земљишту обухватају површину од 52 хектара, а тренутна заузетост површина ове слободне зоне износи 26 хектара. У овој локалној самоуправи је тренутно 18.672

---

⁷⁵ <https://www.kpt.krakow.pl/en/polish-investment-zone/sez-archive/>, датум доступности: 15. октобар 2023. године

⁷⁶ Law on the fundamentals of free economic zones, No. I – 976.

⁷⁷ <https://investlithuania.com/free-economic-zones/>, датум доступности: 15. октобар 2023. године

становника, посматрајући околину у распону од 70 километара број становника се креће на нивоу од 307.601 становника, при чему је стопа незапослености 9,4%, а просечна цена рада на нивоу округа се креће у висини од 1.089 €;

(2) Šiauliai слободна економска зона се простире на подручју од 63 хектара, а тренутно је заузето 9 хектара. На подручју општине, према подацима из 2019. године, живи 101.854 становника, у окружењу у распону од 70 километара живи 524.939 становника. Стопа незапослености се креће на нивоу од 9,4%, а цена рада у оквиру округа 1.089 €;

(3) Klaipėda слободна економска зона – расположива површина за инвестиције износи 171 хектар. На подручју општине према расположивим подацима из 2019. године живи 149.431 становника, на територији у распону од 70 километара живи 382.360 становника. Стопа незапослености у оквиру округа се креће на нивоу од 6,6%, а укупна цена рада на нивоу посматраног округа се креће у износу од 1.247 €;

(4) Panevėžys слободна економска зона – располаже са површином од 36,6 хектара, од чега је тренутно заузето 33,9 хектара, а слободно преосталих 2,7 хектара. Број становника на локалном подручју износи 87.395 становника, број становника посматрано у окружењу у распону од 70 километара износи 575.424 становника. Стопа незапослености на подручју округа износи 9%, а укупни трошкови рада на подручју округа износе 1.685 €;

(5) Kėdainiai слободна економска зона – простире се на подручју од 93,2 хектара, од чега је тренутно заузето 29 хектара, а слободна површина од 64,2 хектара. Укупан број становника на локалном подручју износи 45.997, укупна популација на подручју посматрано у распону од 70 километара износи 847.122 становника. Стопа незапослености на подручју округа износи 5,2%, укупни трошкови радне снаге (цена рада) у оквиру округа износе 1.960 €;

(6) Kaunas слободна економска зона – простире се на укупној површини од 259,5 хектара. Тренутна заузетост површина износи 188,8 хектара, док је тренутно слободно 70,7 хектара. На локалном подручју живи 302.875 становника, а на подручју у распону од 70 километара живи 899.910 становника. Стопа незапослености у оквиру округа износи 5,2%, а укупни трошкови радне снаге износе 1.960 €;

(7) Marijampolė слободна економска зона – обухвата површину од 77,3 хектара. Тренутна заузетост површине износи 69,5 хектара, а слободно је 7,8 хектара. На локалном подручју тренутно живи 54.606 становника, а на подручју у радијусу од 70 километара живи 708.169 становника. Стопа незапослености се креће у обиму од 8,8%, а укупни трошкови радне снаге износе 1.630 €.

Према подацима са званичног интернет портала <https://investlithuania.com/free-economic-zones/> компаније које раде у слободним економским зонама у Литванији имају погодности у смислу да је порез на добит 0% у првих десет година рада у слободној економској зони, а потом 7,5% у наредних шест година рада у зони, а порез на дивиденде и порез на непокретности се крећу на нивоу од 0%.

5.2.3. Чешка Република

У оквиру проучавања материје слободних зона при анализи овог феномена на подручју Чешке Републике ће постојати одређење за анализу слободних трговинских зона које егзистирају на подручју Чешке Републике.

Када се анализирају зоне слободне трговине које егзистирају на подручју Чешке Републике је неопходно указати да се заправо ради о специјалним зонама финансијске природе. Често се зоне слободне трговине односе на једно географско подручје на коме се роба може увозити, доносити, израђивати, дорађивати и поново извозити, при чему постоје одређени контролни механизми, али је у значајној мери ослобођења бројних традиционалних прописа и обавеза. Најчешће су смештене око лучких центара, аеродрома и у пограничним појасевима који омогућавају реализацију овог вида трговине.

Функционисање зона слободне трговине је карактеристично за бројне чешке градове, а важно је напоменути да производи којима се тргује у оквиру зоне слободне трговине су ослобођени плаћања ПДВ – а, под претпоставком да се производима тргује изван Чешке републике.

Пословање у слободној трговинској зони у Чешкој Републици обезбеђује низ предности и бенефита за кориснике зоне слободне трговине, а односе се на⁷⁸: (1) политичку и економску стабилност; (2) заштиту инвестиција; (3) непостојање дискриминације у обављању трговине; (4) репатријацију зараде; (5) бесплатан улаз и излаз и (6) заштиту имовинских права.

Како би се обезбедило пословање у слободној трговинској зони Чешке, закон о лиценцирању за трговину предвиђа у основи две ситуације. За одређене производе постоји потреба да се испуне одговарајући услови и информише Чешка канцеларија за слободну трговину и може се приступити слободној трговини, а за одређене производе се захтева добијање концесионе размене од стране државе након испуњења одговарајућих услова. Већина производа не захтева посебне дозволе за увоз, изузев одређених производа за које постоје програмиране количне увоза и захтева се добијање дозволе, а односе се на⁷⁹: челик, електричну

---

⁷⁸ <https://gurcanpartners.com/free-trade-zones-in-czech-republic/>, датум доступности: 07. јануар 2024. године

⁷⁹ Ibidem

енергију, сирову нафту, природни гас, одређене хемикалије, оружје и неки пољопривредни и прехрамбени производи.

На крају разматрања слободних зона у Чешкој Републици се указује да према подацима са завничне интернет презентације Европске комисије у Чешкој послују две класичне слободне зоне: (1) Free zone Ostrava akciová společnost, Мошнов, Мошнов и (2) Celní úřad pro Moravskoslezský kraj / Customs office of Moravia - Silesian Region Náměstí Svatopluka Čecha, Ostrava.

5.2.4. Република Хрватска

На подручју Републике Хрватске први Закон о слободним зонама⁸⁰ је донет 1991. године, при чему се Република Хрватска у доношењу овог закона користила позитивним искуствима земаља које су оствариле значајне економске бенефите на основу егзистенције слободних зона на њиховом подручју.

У периоду од доношења првог законског акта којим се регулише пословање слободних зона све до 2004. године, на подручју Републике Хрватске је функционисало 17 слободних зона и оне су представљене следећим табеларним приказом:

Табела број 17 Преглед основаних слободних зона у Републици Хрватској од 1991. до 2004. године

<i>НАЗИВ СЛОБОДНЕ ЗОНЕ</i>	<i>ОСНИВАЧ ИЛИ КОНЦЕСИОНАР</i>
СЛОБОДНА ЗОНА ЗАГРЕБ	Робни терминали Загреб д.о.о. Загреб
КРАПИНСКО-ЗАГОРСКА СЛОБОДНА ЗОНА	Крапинско-загорска слободна зона д.д. Крапина
СЛОБОДНА ЗОНА ОСИЈЕК	Слободна зона Осијек д.о.о. Осијек
СЛОБОДНА ЗОНА КУКУЉАНОВО	Индустријска зона Бакар д.о.о. Бакар
СЛОБОДНА ЗОНА ОБРОВАЦ	Робни терминали д.о.о. Обровац
СЛОБОДНА ЗОНА СПЛИТСКО - ДАЛМАТИНСКА	Сплитско – далматинска зона д.о.о. Сплит
СЛОБОДНА ЗОНА ЂУРО ЂАКОВИЋ	Ђуро Ђаковић д.д. Славонски брод
СЛОБОДНА ЗОНА ЛУКЕ ПЛОЧЕ	Лучка управа Плоче
СЛОБОДНА ЗОНА ЛУКЕ РИЈЕКА	Лучка управа Ријека
СЛОБОДНА ЗОНА ЛУКЕ ПУЛА	Лучка управа Пула
СЛОБОДНА ЗОНА ЛУКЕ СПЛИТ	Лучка управа Сплит

⁸⁰ „Народне новине“, број 53А/91

СЛОБОДНА ЗОНА БУЈЕ	Робни терминали д.о.о. Бује
СЛОБОДНА ЗОНА ВАРАЖДИН	Слободна зона Вараждин д.о.о. Вараждин
СЛОБОДНА ЗОНА ВУКОВАРСКО - СРИЈЕМСКА	Слободна зона Вуковар д.о.о. Вуковар
ПОДУНАВСКА СЛОБОДНА ЗОНА ВУКОВАР	Подунавска слободна зона д.о.о. Вуковар
СЛОБОДНА ЗОНА БИЈЕЛОВАР	Пословни парк Бјеловар д.о.о. Бјеловар
СЛОБОДНА ЗОНА РИБНИК	Слободна зона Рибник д.д. Рибник

Извор: Милош, И., Рудић, Д. (2005). Слободне зоне – значајне тачке прометног и господарског састава Републике Хрватске. Знанствени часопис за море и поморство - Наше море 52 (3 – 4). Дубровник: Свеучилиште у Дубровнику, стр. 128.

У односу на посматрани табеларни приказ, данас у Републици Хрватској функционише значајно мањи број слободних зона. Тако је према Извјешћу везаном за пословање слободних зона у Републици Хрватској 2021. године пословало 11 слободних зона, а у 2022. години је број слободних зона, који је деловао на подручју Републике Хрватске смањен на 10 слободних зона. У наредном разматрању ће се детаљније разрадити посматрано Извјешће о пословању слободних зона у Републици Хрватској у 2021. и 2022. години.

Према подацима садржаним у Извјешћу о пословању слободних зона у Републици Хрватској у 2021. години⁸¹ на подручју Републике Хрватске је егзистирало укупно 11 слободних зона. Од укупног броја од 11 слободних зона које су деловале на подручју Републике Хрватске, 7 слободних зона је деловало на копненом подручју, а 4 слободне зоне су егзистирале у лучком подручју. Копнене слободне зоне су следеће: Слободна зона Загреб, Крапинско-загорска слободна зона, Слободна зона Осијек, Подунавска слободна зона Вуковар, Слободна зона Кукуљаново, Слободна зона Лука Ријека – Шкрљево и Слободна зона Сплитско-далматинска. Поред тога постоје и четири лучке слободне зоне: Слободна зона луке Ријека, Слободна зона луке Пула, Слободна зона луке Сплит и Слободна зона луке Плоче.

Извјешће о пословању слободних зона у Републици Хрватској у 2021. години⁸² показује да су на подручју Републике Хрватске у слободним зонама пословала укупно 63 корисника, а остварила су запосленост од 2.424 радника. Подаци из

⁸¹ Извјешће о пословању слободних зона у Републици Хрватској у 2021. години. (2022). Загреб: Министарство gospodarства и одрживог развоја

⁸² Ibidem

овог Извјешћа указују на изузетно повољне трендове када је у питању пословање слободних зона, будући да су остварени значајни позитивни ефекти. Укупни приходи које су слободне зоне оствариле 2021. године у Републици Хрватској су се кретали на нивоу од 1,68 милијарди куна, што представља раст од 7,97% посматрано у односу на претходну годину. Остварена добит од стране слободне зоне својим пословањем се кретала на нивоу од 183,16 милиона куна и представља значајан раст у односу на претходну годину од 66,7%. Укупан извоз који укључује и испоруку добара на тржиште Европске уније је износио 964,33 милиона куна и остварен је раст од 21,28% већи у односу на претходну годину, а што указује да је 2021. година, када су у питању слободне зоне на подручју Републике Хрватске, била изузетно успешна.

Анализирајући Извјешће о пословању слободних зона у Републици Хрватској у 2021. години и тренутним деловањем на подручју Републике Хрватске 11 слободних зона, у табеларном приказу у наставку су представљени носиоци концесије, односно носиоци сагласности за оснивање слободних зона:

Табела број 18 Преглед носилаца концесије/носилаца сагласности за оснивање слободних зона

<i>Слободна зона</i>	<i>Корисник концесије/Носилац сагласности за оснивање слободне зоне</i>
Крапинско-загорска	Крапинско-загорска слободна зона д.д. у ликвидацији
Подунавска СЗ Вуковар	Подунавска слободна зона д.о.о.
Кукуљаново	Индустријска зона д.о.о.
Лука Ријека - Шкрљево	Лука Ријека д.д.
Осијек	Слободна зона Осијек д.о.о.
Сплитско-далматинска	Сплитско-далматинска д.о.о. у ликвидацији
Загреб	Загребачки холдинг д.о.о. – Подружница Робни терминали Загреб
лука Плоче	Лучка управа Плоче ⁸³
лука Пула	Лучка управа Пула
лука Ријека	Лучка управа Ријека
лука Сплит	Лучка управа Сплит

⁸³ Лучке управе имају статус оснивача слободне зоне, будући да за слободне зоне које се оснивају у лучком подручју нису одобраване концесије, већ сагласност Владе Републике Хрватске за оснивање слободних зона.

Извор: Извјешће о пословању слободних зона у Републици Хрватској у 2021. години. (2022). Загреб: Министарство господарства и одрживог развоја, доступно на: https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/sabor/2022-12-23/100502/IZVJESCE_SLOBODNE_ZONE_RH_2021.pdf, датум доступности: 09. септембар 2023. године

Анализирајући претходни табеларни приказ се може уочити да од укупно 11 слободних зона које делују на подручју Републике Хрватске, две слободне зоне се налазе у процесу ликвидације и то: Крапинско-загорска слободна зона и Сплитско-далматинска слободна зона д.о.о.

Ради лакшег представљања слободних зона које делују на подручју Републике Хрватске, наредним табеларним приказом ће се указати на основне карактеристике сваке од слободних зона, које су функционисале на подручју Републике Хрватске у 2021. години:

Табела број 19 Основни подаци о активним слободним зонама у Републици Хрватској у 2021. години

<i>Подунавска СЗ Вуковар</i>	
Концесија	<ul style="list-style-type: none"> ✚ Уговор о концесији склопљен 14. фебруара 2003. године на 25 година ✚ У марту 2021. године поднет захтев за укидање концесије ✚ Решење о престанку рада Подунавске слободне зоне Вуковар донето 31. децембра 2021. године
Површина слободне зоне	7.648 m ² /3.144 m ² слободне површине
Број корисника	4 корисника
Број запослених	259 запослених
Структура делатности корисника	<ul style="list-style-type: none"> ✚ Три корисника – складиштење ✚ Један корисник – производња
Укупан приход корисника	305.745.011,11 ⁸⁴ хрватских куна/40.671.367,34 евра
Добит корисника	39.958.887,73 хрватских куна/5.315.483,63 евра
Вредност извора	64.432.814,00 хрватских куна/8.571.098,63 евра

⁸⁴ Приликом конверзије хрватске куне у евро коришћен је просечан средњи курс у децембру 2021. године према подацима Хрватске народне банке.

средстава корисника	
Испорука добара на тржиште Европске уније	59.108.250,26 хрватских куна/7.862.804,86 евра
Удео извоза у укупном приходу	21,07%
Најважнија извозна тржишта	Немачка, Аустрија, Словенија
Слободна зона Кукуљаново	
Концесија	<ul style="list-style-type: none"> ✚ Уговор о концесији склопљен 16. јуна 1997. године на 25 година ✚ Уговор о концесији је трајао до 16. јуна 2022. године
Површина слободне зоне	100 хектара
Број корисника	Није било корисника почев од 1. јуна 2010. године
Слободна зона лука Ријека - Шкрљево	
Концесија	<ul style="list-style-type: none"> ✚ Уговор о концесији закључен 15. јула 2013. године на период од 25 година ✚ Концесија траје до 15. јула 2038. године
Површина слободне зоне	337.618 m ² / 110.702 m ² слободне површине
Број корисника	Један корисник
Број запослених	48 запослених
Структура делатности корисника	<ul style="list-style-type: none"> ✚ Услуге позадинског терминала ✚ Пружање услуге депоновања празних контејнера
Укупан приход корисника	26.089.929,00 хрватских куна/3.470.581,85 евра
Добит корисника	5.290.039,00 хрватских куна/703.701,16 евра
Вредност извора средстава корисника	4.431.832,00 хрватских куна/589.539,19 евра
Испорука добара на тржиште Европске уније	2.623.436,00 хрватских куна/348.979,46 евра
Удео извоза у укупном приходу	16,99%
Најважнија извозна тржишта	Словенија, Аустрија, Мађарска, Индија
Слободна зона Осјејек	

Концесија	<ul style="list-style-type: none"> ✚ Уговор о концесији је закључен 9. јуна 1997. године са роком трајања од 25 година ✚ Уговор о концесији истиче 9. јуна 2022. године
Површина слободне зоне	130.059 m ² /88.230 m ² слободне површине
Број корисника	11 корисника
Број запослених	146
Структура делатности корисника	11 корисника – складиштење
Укупан приход корисника	112.826.884,00 хрватских куна/15.008.662,38 евра
Губитак корисника	2.819.633,00 хрватских куна/375.078,33 евра
Вредност извора средстава корисника	18.945.415,16 хрватских куна/2.520.191,37 евра
Испорука добара на тржиште Европске уније	9.340.745,77 хрватских куна/1.242.541,62 евра
Удео извоза у укупном приходу	16,79%
Најважнија извозна тржишта	Словенија, Аустрија, Албанија
<i>Слободна зона Загреб</i>	
Концесија	<ul style="list-style-type: none"> ✚ Уговор о концесији је закључен 13. октобра 1997. године са роком важења од 25 година ✚ Уговор о концесији истиче 13. октобра 2022. године⁸⁵
Површина слободне зоне	56.226,6 m ²
Број корисника	17
Број запослених	294
Структура делатности корисника	15 корисника – складиштење 2 корисника – производња
Укупан приход корисника	145.381.610,88 хрватских куна/19.339.216,30 евра
Добит корисника	15.267.648,62 хрватских куна/2.030.960,84 евра

⁸⁵ Друштво Робни терминали Загреб д.о.о. накнадно је Уговором о припајању од 11. децембра 2006. припојено друштву Загребачки холдинг д.о.о. као филијала и од тада потпуни назив друштва је: Загребачки холдинг д.о.о. - Подружница Робни терминали Загреб.

Вредност извора средстава корисника	64.493.905,11 хрватских куна/8.579.225,21 евра
Испорука добара на тржиште Европске уније	61.955.456,90 хрватских куна/8.241.551,14 евра
Удео извоза у укупном приходу	44,36%
Најважнија извозна тржишта	Аустрија, Немачка, Словенија, Швајцарска
Слободна зона луке Плоче	
Концесија	Основана је Одлуком о давању сагласности Лучкој управи Плоче за оснивање Слободне зоне луке Плоче („Народне новине“, број 137/99), а сагласност за оснивање дата је на рок од 30 година, из чега произилази да истиче 9. децембра 2029. године.
Површина слободне зоне	2.145.892 m ² /480.000 m ² слободне површине
Број корисника	9
Број запослених	628
Структура делатности корисника	4 корисника – складиштење 5 корисника – услуге (управљање, снабдевање бродова, заштита од пожара, градња грађевинских објеката)
Укупан приход корисника	481.448.506,18 хрватских куна/64.044.116,31 евра
Добит корисника	36.280.857,26 хрватских куна/4.826.217,99 евра
Вредност извора средстава корисника	305.678.785,72 хрватских куна/40.662.557,79 евра
Испорука добара на тржиште Европске уније	246.930.045,79 хрватских куна/32.847.576,36 евра
Удео извоза у укупном приходу	63,49%
Најважнија извозна тржишта	Аустрија, Француска, Италија, Босна и Херцеговина
Слободна зона луке Пула	
Концесија	Основана је Одлуком о давању сагласности Лучкој управи Пула за оснивање Слободне зоне луке Пула („Народне новине“, број 25/99). Одлуком није одређено временско раздобље на које је додељена сагласност за

	оснивање слободне зоне.
Површина слободне зоне	59.848 m ² /39.373 m ² слободна површина
Број корисника	11
Број запослених	109
Структура делатности корисника	5 корисника – производња 4 корисника – пружање услуга (сервис пловила) 1 корисник - складиштење
Укупан приход корисника	32.388.553,30 хрватских куна/4.308.448,87 евра
Губитак корисника	11.741.836,01 хрватских куна/1.561.943,80 евра
Вредност извора средстава корисника	17.963.420,30 хрватских куна/2.389.562,67 евра
Испорука добара на тржиште Европске уније	17.963.420,30 хрватских куна/2.389.562,67 евра
Удео извоза у укупном приходу	55,46%
Најважнија извозна тржишта	Република Италија
Слободна зона луке Ријека	
Концесија	Основана је Одлуком о давању сагласности Лучкој управи Ријека за оснивање Слободне зоне луке Ријека („Народне новине“, бр. 63/97, 62/02, 83/03, 67/09, 78/13, 90/13, 20/14 и 40/15). Одлуком није одређено временско раздобље на које је додељена сагласност за оснивање слободне зоне.
Површина слободне зоне	644.606 m ² /Нема слободних површина
Број корисника	4 корисника
Број запослених	790
Структура делатности корисника	Корисници су се искључиво бавили складиштењем и претоваром.
Укупан приход корисника	550.315.983,32 хрватских куна/73.205.130,74 евра
Добит корисника	97.723.648,60 хрватских куна/12.999.572,41 евра
Вредност извора средстава корисника	480.353.790,49 хрватских куна/63.898.493,05 евра

Испорука добара на тржиште Европске уније	125.825.325,18 хрватских куна/16.737.764,59 евра
Удео извоза у укупном приходу	87,29%
Најважнија извозна тржишта	Уједињени Арапски Емирати, Босна и Херцеговина, Египат, Ирак, Аустрија
Слободна зона луке Сплит	
Концесија	Основана је Одлуком о давању сагласности Лучкој управи Сплит за оснивање Слободне зоне луке Сплит („Народне новине“, бр. 160/98 и 92/05). Одлуком није одређено временско раздобље на које је додељена сагласност за оснивање слободне зоне.
Површина слободне зоне	Копнена површина – 259.900 m ² Морска површина – 24.000 m ² Нема слободних површина
Број корисника	6
Број запослених	150
Структура делатности корисника	4 корисника – складиштење 1 корисник – производња
Укупан приход корисника	23.232.262,87 хрватских куна/3.090.444,20 евра
Добит корисника	3.201.917,17 хрватских куна/425.931,23 евра
Вредност извора средстава корисника	8.032.653,16 хрватских куна/1.068.534,16 евра
Испорука добара на тржиште Европске уније	7.974.782,00 хрватских куна/1.060.835,91 евра
Удео извоза у укупном приходу	34,58%
Најважнија извозна тржишта	Немачка, Италија, Белгија

Извор: Извјешће о пословању слободних зона у Републици Хрватској у 2021. години. (2022). Загреб: Влада Републике Хрватске, Министарство господарства и одрживог развоја, доступно на: <https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/sabor/2022-12->

Анализирајући претходну табелу се јасно види приказаних 9 активних слободних зона које су деловале на подручју Републике Хрватске у 2021. години. Две слободне зоне су у овом периоду престале са радом.

Према Извјешћу о пословању слободних зона у Републици Хрватској у 2021. години у кратким цртама су представљене и две слободне зоне које су престале са радом. Крапинско – загорска слободна зона се налазила на подручју Града Крапине, при чему је Уговор о концесији између Министарства привреде и привредног деоничког друштва Крапинско – загорске слободне зоне закључен 21. маја 1997. године са роком трајања од 25 година, из чега произилази да је концесија важила до 21. маја 2022. године. 2018. године је донета одлука о престанку рада друштва и покренут је захтев за ликвидацију друштва.

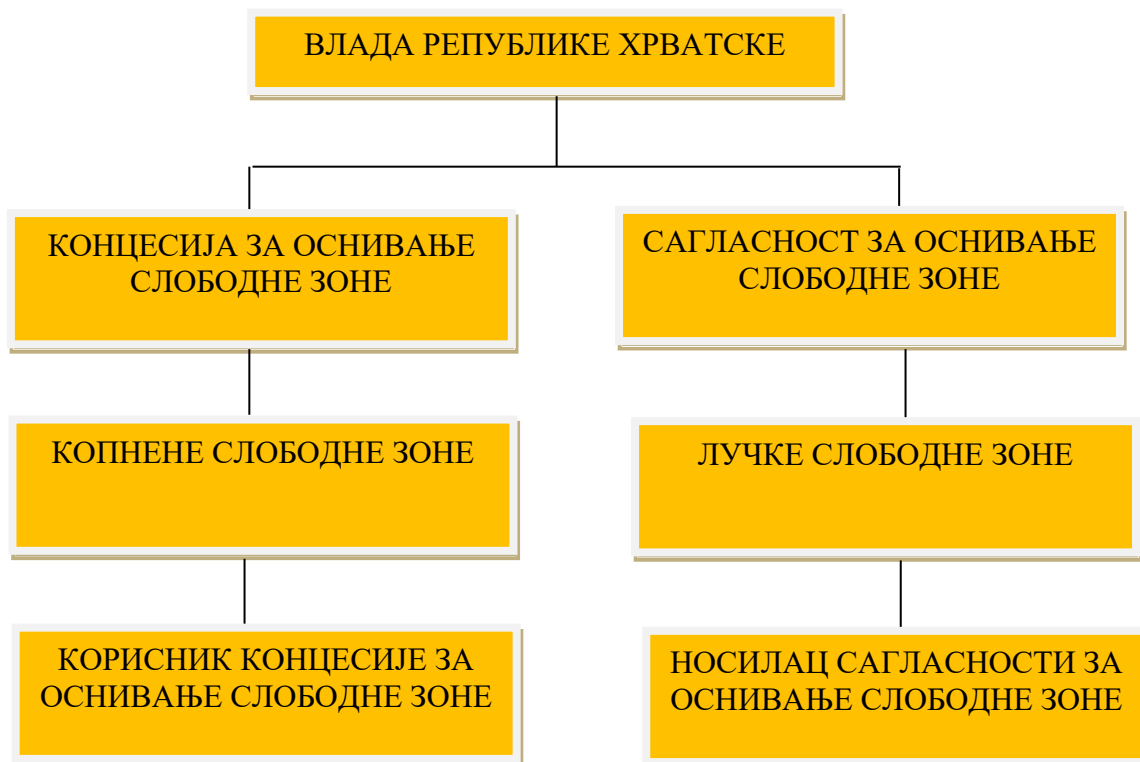
Сличну судбину је доживела и Слободна зона Сплитско – далматинска, која је пословала на подручју ове жупаније. Уговором о концесији између Сплитско – далматинске слободне зоне д.о.о. и Министарства привреде је закључен уговор на период од 25 година. Уговор је закључен 20. августа 1999. године и концесија је у складу са одредбама Уговора требала трајати до 20. августа 2024. године. Слободна зона Сплитско – далматинска је донела одлуку да друштво престане са радом и покренут је поступак ликвидације 17. маја 2016. године, а који је окончан 2022. године.

Према Извјешћу о пословању слободних зона у Републици Хрватској у 2022. години⁸⁶ правни основ за оснивање слободних зона на подручју Републике Хрватске приказан је следећим графичким приказом:

Графички приказ број 5 Правна основа формирања слободних зона на подручју Републике Хрватске

---

⁸⁶ Извјешће о пословању слободних зона у Републици Хрватској у 2022. години. (2024). Загреб: Влада Републике Хрватске, стр. 4.

Извор: Извјешће о пословању слободних зона у Републици Хрватској у 2022. години. (2024). Загреб: Влада Републике Хрватске, стр. 4.

Анализирајући претходни графички приказ се може закључити да у Републици Хрватској постоје два основа за функционисање слободних зона. Када су у питању копнене слободне зоне са Владом Републике Хрватске, односно надлежним министарством за послове привреде се закључује Уговор о давању концесије, а у случају лучких слободних зона се не закључује концесија, већ се оне оснивају давањем сагласности за оснивање слободне зоне.

У наставку разматрања је приказано пословање слободних зона у Републици Хрватској у периоду од 2020. до 2022. године у виду следећих табеларних облика:

Табела број 20 Рекапитулација кључних показатеља пословања слободних зона у Републици Хрватској у 2020. години

<i>Редни број</i>	<i>Назив слободне зоне</i>	<i>Површина у m²</i>	<i>Слободна површина у m²</i>	<i>Број корисника</i>	<i>Број запослених</i>	<i>Остварени приходи у еврима</i>	<i>Вредност извоза у еврима</i>
1.	Крапинско –			0	0	0	0

	загорска						
2.	Подунавска СЗ Вуковар	7.648	3.144	6	278	38.502.286,35	821.968,40
3.	Кукуљаново	1.000.000	1.000.000	0	0	0	0
4.	Лука Ријека – Шкрљев	337.618	110.702	1	29	4.338.208,90	2.837.694,50
5.	Осијек	130.059	88.230	15	165	15.654.290,53	2.655.433,97
6.	Сплитско – далматинска			0	0	0	0
7.	Загреб	56.227	2.000	21	266	16.753.102,66	8.989.232,71
8.	Луке Плоче	2.145.892	480.000	9	684	41.886.535,15	24.070.064,63
9.	Луке Пула	59.848	39.373	10	102	6.193.042,15	6.141.565,67
10.	Луке Ријека	644.606	0	4	915	61.107.575,55	55.287.282,91
11.	Луке Сплит	283.900	0	8	199	21.691.460,33	4.696.892,54

Извор: Извјешће о пословању слободних зона у Републици Хрватској у 2020. години. (2021). Загреб: Влада Републике Хрватске, стр. 23

Анализирајући пословање слободних зона у Републици Хрватској у 2020. години се може идентификовати једанаест слободних зона. Крапинско – загорска слободна зона и Сплитско – далматинска слободна зона су биле неактивне, као и слободна зона Кукуљаново, која није имала ниједног корисника. Ако посматрамо категорију броја запослених, највећу запосленост је имала слободна зона луке Ријека, 915 запослених, а уједно остварила највећи приход у еврима у износу од 61.107.575,55 евра и највећи извоз у еврима у износу од 55.287.282,91 евра.

Наредни табеларни приказ указује на резултате које су оствариле слободне зоне Хрватске током 2021. године:

Табела број 21 Рекапитулација кључних показатеља пословања слободних зона у Републици Хрватској у 2021. години

<i>Редни број</i>	<i>Назив слободне зоне</i>	<i>Површина у m²</i>	<i>Слободна површина у m²</i>	<i>Број корисника</i>	<i>Број запослених</i>	<i>Остварени приходи у еврима</i>	<i>Вредност извоза у еврима</i>
1.	Крапинско – загорска	0	0	0	0	0	0
2.	Подунавска СЗ Вуковар	7.648	3.144	4	259	40.672.866,02	8.571.414,47
3.	Кукуљаново	1.000.000	1.000.000	0	0	0	0
4.	Лука Ријека - Шкрљев	337.618	110.702	1	48	3.470.709,74	589.560,92
5.	Осијек	130.059	88.230	11	146	15.009.215,43	2.520.284,22
6.	Сплитско - далматинска	0	0	0	0	0	0
7.	Загреб	56.227	2.000	17	294	19.339.928,94	8.579.541,33
8.	Луке Плоче	2.145.892	480.000	9	628	64.046.476,24	40.664.056,19
9.	Луке Пула	59.848	39.373	11	109	4.308.607,60	2.389.650,69
10.	Луке Ријека	644.606	0	4	790	73.207.828,23	63.900.847,57
11.	Луке	283.900	0	6	150	3.090.558,	1.068.57

	СПЛИТ					10	3,51
--	-------	--	--	--	--	----	------

Извор: Извјешће о пословању слободних зона у Републици Хрватској у 2021. години. (2022). Загреб, Влада Републике Хрватске, стр. 20

Анализирајући пословање слободних зона Републике Хрватске у 2021. години се уочава да је број слободних зона остао на истом нивоу као и у 2020. години, односно да је делатност обављало 11 слободних зона. Као и у претходној години слободне зоне Крапинско – загорска и Сплитско – далматинска нису оствариле промет, док слободна зона Кукуљаново није имала корисника. Најуспешније слободне зоне на подручју Републике Хрватске током 2021. године су биле слободна зона Луке Ријека која је остварила промет од 73.207.828,23 евра и вредност извоза од 63.900.947,57 евра, уједно је била најуспешнија слободна зона у Републици Хрватској, а друга по оствареним резултатима је била слободна зона луке Плоче која је остварила промет од 64.046.476,24 евра и вредност извоза од 40.664.056,19 евра.

Табела у наставку илустрије пословање слободних зона у Републици Хрватској током 2022. године:

Табела број 22 Рекапитулација кључних показатеља пословања слободних зона у Републици Хрватској у 2022. години

<i>Ред ни број</i>	<i>Назив слободне зоне</i>	<i>Површина у m²</i>	<i>Слободна површина у m²</i>	<i>Број корисника</i>	<i>Број запослених</i>	<i>Остварени приходи у еврима</i>	<i>Вредност извоза у еврима</i>
1.	Лука Ријека - Шкрљево	348.595	98.891	1	94	1.219.423,72	1.067.712,12
2.	Осијек	130.059	88.230	9	161	1.060.132,59	265.071,60
3.	Загреб	56.227	2.000	16	227	3.062.432,01	1.043.444,69
4.	Луке Плоче	2.145.892	480.000	9	661	15.126.105,91	10.650.727,58
5.	Луке	59.848	39.373	12	112	793.052,4	376.305,53

	Пула					9	
6.	Луке Ријека	644.606	0	4	503	7.920.195, 77	7.331.676,6 9
7.	Луке СПЛИТ	283.900	0	6	163	532.807,0 9	254.593,01

*Извор: Извјешће о пословању слободних зона у Републици Хрватској у 2022. години.
(2024). Загреб, Влада Републике Хрватске, стр. 21*

Током 2022. године је дошло до смањења броја слободних зона у Републици Хрватској и њихов број се кретао на нивоу од 7 слободних зона. У посматраној години најуспешнија слободна зона у Републици Хрватској је била слободна зона луке Плоче, која је остварила промет у износу од 15.126.105,91 евра и вредност извоза од 10.650.727,58 евра. Друга слободна зона по оствареном промету у овој години у Републици Хрватској је била слободна зона луке Ријека, која је остварила промет од 7.920.195,77 евра и вредност извоза од 7.331.676,69 евра, што представља огроман пад у односу на претходно остварене промете ове слободне зоне.

На крају разматрања слободних зона су приказане слободне зоне које послују на подручју Републике Хрватске (носиоци су концесије или сагласности за оснивање слободне зоне) према Извјешћу о пословању слободних зона у Републици Хрватској у 2022. години у виду следећег табеларног приказа:

Табела број 23 Преглед корисника концесија/носиоца сагласности за оснивање слободне зоне у 2022. години

Назив слободне зоне	Корисник концесије/Носилац сагласности
Крапинско – загорска	Крапинско – загорска слободна зона д.д. у ликвидацији
Кукуљаново	Индустријска зона д.о.о.
Лука Ријека – Шкрљево	Лука Ријека д.д.
Осијек	Слободна зона Осијек д.о.о.
Сплитско – далматинска	Сплитско – далматинска зона д.о.о. у ликвидацији
Загреб	Загребачки холдинг д.о.о. – Подружница Робни терминали Загреб

луке Плоче	Лучка управа Плоче
луке Пула	Лучка управа Пула
луке Ријека	Лучка управа Ријека
луке Сплит	Лучка управа Сплит

Извор: Извјешће о пословању слободних зона у Републици Хрватској у 2022. години. (2024). Загреб: Влада Републике Хрватске, стр. 9. Доступно на: https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/sabor/2024-01-05/095401/IZVJESCE_SLOBODNE_ZONE_RH_2022.pdf, датум доступности: 02. јануар 2024. године

Посматрајући претходни табеларни приказ се може закључити да је на подручју Републике Хрватске у 2022. години деловало 10 слободних зона, од тога је 7 било активно, док три слободне зоне нису активне. Крапинско – загорска слободна зона д.д. у ликвидацији је угашена 6. марта 2023. године и Сплитско – далматинска зона д.о.о. у ликвидацији је угашена 8. септембра 2022. године. Слободна зона Кукуљаново од свог оснивања није имала ниједног корисника, тако је истеком концесије 16. јуна 2022. године престала са радом.

5.3. Слободне зоне у Републици Србији

5.3.1. Законска регулатива слободних зона

Када се анализира законска регулативу која уређује пословање слободних зона на подручју Републике Србије према подацима Управе за слободне зоне Министарства финансија Републике Србије идентификују се следећи правни акти⁸⁷:

ЗАКОНСКА РЕГУЛАТИВА

- Закон о слободним зонама Републике Србије („Службени гласник РС“, број 62/2006);
- Царински закон („Службени гласник РС“, број 95/2018, 91/2019 - др. закон, 144/2020, 118/2021 и 138/2022);
- Закон о царинској тарифи („Службени гласник РС“, број 62/2005, 61/2007, 5/2009, 95/2018 - др. закон и 91/2019);

⁸⁷ <https://usz.gov.rs/page/propisi>, датум доступности: 23. јул 2023. године

✚ Закон о порезу на додату вредност („Службени гласник РС“, број 84/2004, 86/2004 - испр., 61/2005, 61/2007, 93/2012, 108/2013, 6/2014 - усклађени дин. изн., 68/2014 - др. закон, 142/2014, 5/2015 - усклађени дин. изн., 83/2015, 5/2016 - усклађени дин. изн., 108/2016, 7/2017 – усклађени дин. изн., 113/2017, 13/2018 – усклађени дин. изн., 30/2018, 4/2019 – усклађени дин. изн., 72/2019, 8/2020 – усклађени дин. изн. 153/2020 и 138/2022);

✚ Закон о порезу на добит правних лица („Службени гласник РС“, број 25/2001, 80/2002, 80/2002 - др. закон, 43/2003, 84/2004, 18/2010, 101/2011, 119/2012, 47/2013, 108/2013, 68/2014 - др. закон, 142/2014, 91/2015 – аутентично тумачење, 112/2015, 113/2017, 95/2018, 86/2019, 153/2020 и 118/2021) и

✚ Закон о спољнотрговинском пословању („Службени гласник РС“, број 36/2009, 36/2011 - др. закон, 88/2011 и 89/2015 - др. закон).

УРЕДБЕ

✚ Уредба о ближим критеријумима за оцену економске оправданости одређивања подручја слободне зоне („Службени гласник РС“, број 63/2020);

✚ Уредба о царински дозвољеном поступању са робом („Службени гласник РС“, број 93/2010, 63/2013, 145/2014, 95/2015, 44/2016, 10/2017, 62/2018 и 93/2018);

✚ Уредба о усклађивању номенклатуре царинске тарифе за 2023. годину („Службени гласник РС“, број 132/22 и 141/22 – испр.).

ПРАВИЛНИЦИ

✚ Правилник о измени Правилника о облику и садржини извештаја о пословању слободне зоне („Службени гласник РС", број 141/2022);

✚ Правилник о начину и поступку остваривања пореских ослобађања код ПДВ са правом на одбитак претходног пореза („Службени гласник РС“, број 124/2004, 140/2004, 27/2005, 54/2005, 68/2005, 58/2006, 112/2006, 63/2007, 99/2010, 4/2011, 24/2011 и 79/2011).

УПУТСТВА

✚ Царински поступак у слободним зонама сачињен од стране Управе царина Министарства финансија Републике Србије.

Поред претходно наведених прописа за функционисање слободних зона изузетно значајну улогу имају и међународни споразуми, који нису законска регулатива у пуном смислу, које је Република Србија потписала, јер они заправо обезбеђују компаративну предност слободних зона и на тај начин постижу привлачење страних директних инвестиција, будући да потенцијални инвеститори могу да искористе све бенефите које пружају ови споразуми.

У оквиру анализе међународних споразума који су значајни за функционисање слободних зона на подручју Републике Србије и који имају значајну улогу као пратећи бенефит рада у слободној зони наводи се следеће:

ЕВРОПСКА УНИЈА

✚ Закон о потврђивању споразума о стабилизацији и придруживању између Европских заједница и њихових држава чланица, са једне стране, и Републике Србије, са друге стране („Службени гласник РС – Међународни уговори“, број 83/2008);

✚ Закон о потврђивању прелазног споразума о трговини и трговинским питањима између Европске заједнице, са једне стране и Републике Србије, са друге стране („Службени гласник РС – Међународни уговори“, број 83/2008);

✚ Закон о потврђивању регионалне конвенције о пан – евро медитеранским преференцијалним правилима о пореклу („Службени гласник РС – Међународни уговори“, број 7/2013).

ЕФТА

✚ Споразум о слободној трговини између Републике Србије и држава ЕФТА („Службени гласник РС – Међународни уговори“, број 6/2010);

✚ Закон о потврђивању Споразума о слободној трговини између Републике Србије и држава ЕФТА („Службени гласник РС – Међународни уговори“, број 6/2010).

ЦЕФТА

🇷🇺 Закон о потврђивању Споразума о измени и приступању Споразуму о слободној трговини у централној Европи – ЦЕФТА 2006 („Службени гласник РС – Међународни уговори“, број 88/2007).

РЕПУБЛИКА ТУРСКА

🇷🇺 Закон о потврђивању Споразума о слободној трговини између Републике Србије и Републике Турске („Службени гласник РС – Међународни уговори“, број 105/2009).

5.3.2. Преглед развоја слободних зона у Републици Србији

Посматрајући актуелни временски период се може уочити да на подручју Републике Србије егзистира петнаест слободних зона које представљају активни сегмент економске политике у привлачењу страних директних инвестиција у привредно-економском развоју Републике Србије. Ако се посматра територијална распрострањеност слободних зона на подручју Републике Србије уочава се да оне покривају целокупну територију посматрајући од севера према југу, као и од истока према западу.

Тренутно према подацима Управе за слободне зоне Министарства финансија Републике Србије⁸⁸ на подручју Републике Србије егзистирају следеће слободне зоне:

🇷🇺 **ПОДРУЧЈЕ АУТОНОМНЕ ПОКРАЈИНЕ ВОЈВОДИНЕ:** Слободна зона Суботица, Слободна зона Зрењанин, Слободна зона Нови Сад и Слободна зона Апатин;

🇷🇺 **ПОДРУЧЈЕ ЦЕНТРАЛНЕ СРБИЈЕ:** Слободна зона Београд, Слободна зона Шумадија, ФАС слободна зона Крагујевац, Слободна зона Шабац, Слободна зона Пирот, Слободна зона Ужице, Слободна зона Свилајнац, Слободна зона Смедерево, Слободна зона Крушевац, Слободна зона Врање и Слободна зона Прибој.

Анализирајући претходну поделу се може сагледати да на подручју Аутономне покрајине Војводине делују четири слободне зоне, док преосталих једанаест слободних зона егзистира на подручју централне Србије.

---

⁸⁸ <https://usz.gov.rs/page/freezones>, датум доступности: 15. јул 2023. године

У циљу бољег представљања развоја слободних зона на подручју Републике Србије укратко ће се апострофирати на основне карактеристике сваке од петнаест слободних зона, користећи званичне податке који су наведени на интернет презентацији Министарства финансија Републике Србије, односно Управе за слободне зоне и на званичној интернет презентацији сваке слободне зоне појединачно како следи у наставку:

 СЛОБОДНА ЗОНА СУБОТИЦА – обухвата подручје од 72ha 14a 28m² које се простире на територији Града Суботице и територији Града Кикинде. Привредно друштво које управља слободном зоном у структури власништва има следеће субјекте: Град Суботица – 83,71%, „АТБ Север“ д.о.о. Суботица – 12,60%, физичко лице Саша Вучинић – 0,527%, Аутономна покрајина Војводина – 0,527%, „Јавна складишта“ д.о.о. за складиштење робе Суботица – 0,527%, „Магнотрон“ производно – услужно и експорт – импорт предузеће д.о.о. Суботица – 0,527%, „Пан trade“ д.о.о. Суботица – 0,527%, „Зоркакооп“ д.о.о. за пољопривредну производњу и трговину Суботица – 0,527%, „ADAM-ŠPED SYSTEM“ д.о.о. за транспорт и шпедицију Суботица – 0,527%. Инвестициони потенцијали ове слободне зоне су првенствено оријентисани према greenfield инвестицијама. Решењем Владе Републике Србије⁸⁹ од 13. јула 2023. године је дата сагласност за проширење подручја Слободне зоне Суботица, на површину од 15ha 7a 82 m², која се одређује катастарским парцелама бр. 2917, 15758/2, 15758/3, 15757/3, 15757/2, 15756 КО Сента и катастарском парцелом број 33963/1 КО Доњи град, КО Суботица, које су са подручјем слободне зоне повезане у пословну целину, просторно ограђену и посебно означену. Тренутно се у слободној зони Суботица предузимају активности које се односе на проширење подручја слободне зоне Суботица на општину Кањижа.

 СЛОБОДНА ЗОНА ЗРЕЊАНИН – се простире на површини од 492ha 76a 93m² и обухвата три локације на подручју града Зрењанина и то: „Југоисток“, „Багљаш“ и „Цветна“. Привредно друштво које управља слободном зоном је у већинском власништу (90%) „Колпа“ д.о.о. Зрењанин, док је преостало власништво у рукама Града Зрењанина (10%). У слободној зони предвиђене су инвестиције у виду greenfield инвестиција и brownfield инвестиција.

---

⁸⁹ <https://www.usz.gov.rs/upload/files/Resenje%20Subotica.pdf>, датум доступности: 27. јул 2023. године

🚧 **СЛОБОДНА ЗОНА НОВИ САД** – се простире на површини од 136ha 43a 12m² и обухвата седам локација и то: (1) локација 1, која се налази у улици Бајчи Жилинског и обухвата подручје које се налази на територији компаније ЈС „Слободна царинска зона Нови САД“ и обухвата површину од 26ha 55a 27m²; (2) локација 2, која се налази у Индустијској улици у Новом Саду и обухвата подручје које се простире на територији компаније „Blockchain Technologies“ и обухвата површину од 6ha 53a 93m²; (3) локација 3 се налази у Новом Саду у улици Пут Шајкашког одреда и обухвата подручје које се налази на територији компаније „Нис“ а.д. и чини површину од 41ha 87a 39m²; (4) локација 4 се налази у Новом Саду у улици Ратно острво, Радна зона Север IV и обухвата подручје које се простире на територији како Града Новог Сада, тако и компанија „СТР Gamma“ и „СТР Rho“ из Београда и пружа се на површини од 35ha 45a 45m²; (5) локација 5 се налази на подручју дела магистралног пута М7, Нови Сад – Зрењанин у Новом Саду на подручју које обухвата територију компаније „Barry Callebaut South East Europe“ из Београда и простире се на површини од 9ha 21a 97m²; (6) карактеристично за локацију 6 јесте да се она налази ван самог подручја Новог Сада, односно налази се у Петроварадину на територији која обухвата Индустијски парк Победу и заузима површину од 37ha 90a 70m² и (7) обухвата подручје слободне зоне Нови Сад које се налази ван Новог Сада, односно у Каћу у оквиру Радне зоне Каћ на подручју које обухвата компанију „Continental Automotive Serbia“ д.о.о. и чини површину од 33ha 92a 21m². Привредно друштво које управља слободном зоном Нови Сад је према структури власништва конципирано на следећи начин: Јавно складиште „Слободна царинска зона Нови Сад“ у чијем је поседу 75% удела и физичко лице Стефан Возаб који поседује 25% удела.

🚧 **СЛОБОДНА ЗОНА АПАТИН** – се простире на површини од 122ha 17a 04m² и обухвата две локације: прва локација је „РТЦ, лука и бродоградилнице Апатин“ која се налази непосредно уз обалу реке Дунав и обухвата површину од 120ha 72a, а друга локација је „Блок 61 Апатин“ и обухвата површину од 1ha 45a. Изузетно је значајан податак, када је у питању слободна зона „Апатин“, постоји могућност проширења за додатних 500ha земљишта. Привредно друштво које управља слободном зоном „Апатин“ је 100% у власништву Општине Апатин, а расположиви капацитети су првенствено намењени за greenfield инвестиције.

🚧 **СЛОБОДНА ЗОНА БЕОГРАД** – се простире на подручју од 205ha 78a 00m² и садржи три локације: (1) локација „Барич“ која обухвата

површину од 41ha 64a 40m²; (2) подручје „Рева“ које се простире на површини од 56ha 67a 04m² и (3) подручје „Панчево“ које има површину од 81ha 77a 84m². Привредно друштво које управља слободном зоном „Београд“ је у 100% власништву Града Београда. Расположиви капацитети слободне зоне „Београд“ су првенствено намењени greenfield инвестицијама.

✚ **СЛОБОДНА ЗОНА ШУМАДИЈА** – се протеже на површини од 16ha 80a 00m². Привредно друштво које управља слободном зоном Шумадија је 100% у власништву Града Крагујевца. Расположиви капацитети ове слободне зоне су првенствено усмерени према greenfield инвестицијама.

✚ **ФАС СЛОБОДНА ЗОНА КРАГУЈЕВАЦ** – представља слободну зону која такође као и претходна слободна зона има седиште у Крагујевцу. ФАС Слободна зона Крагујевац се простире на површини од 176ha 45a 62m². Подручје слободне зоне обухвата површину некадашње фабрике „Застава аутомобили“ где се данас производе Fiat аутомобили. Слободна зона је 100% у власништву „ФСА Србија“, а расположиви капацитети су оријентисани према greenfield инвестицијама.

✚ **СЛОБОДНА ЗОНА ШАБАЦ** – обухвата површину од 500ha 16a 92m² која се протеже на пет локација: (1) прва локација се налази у Шапцу у Источној индустријској зони у оквиру „Робно-транспортног центра Шабац“ АД и заузима површину од 35 ha; (2) друга локација коју покрива слободна зона Шабац се простире на подручју највеће индустријске зоне у региону, обухвата површину од 208ha и налази се у Северозападној радној зони у Шапцу; (3) подручје треће локације коју покрива слободна зона Шабац обухвата подручје катастарске општине Рума и на овом подручју послују две међународне компаније: „Healthcare Europe“ д.о.о. и „CG FOODS EUROPE“ д.о.о; (4) ова локација заузима подручје Града Лознице и у оквиру ње делује једна компанија – „Mint Automotive Europe“ д.о.о; (5) пета локација која припада овој слободној зони се налази у општини Инђија и (6) ова локација се налази на подручју града Ваљева. Привредно друштво које управља слободном зоном се налази 100% у власништву Града Шапца. Капацитети ове слободне зоне су намењени како за greenfield инвестиције, тако и за brownfield инвестиције.

✚ **СЛОБОДНА ЗОНА ПИРОТ** – се простире на површини од 139ha 95a 15m² и пружа се на три локације: у самом Граду Пироту, на подручју општине Бабушница и општине Димитровград. Пошто постоји висок степен заузетости централне локације коју обухвата ова слободна зона на

територији Града Пирота, услед изградње Логистичког центра Пирот, у плану је проширење слободне зоне на додатне две локације, тј. локацију „Југ“ и локацију „Запад“ у укупно очекиваној површини од 527ha. Привредно друштво које управља слободном зоном има следећу структуру власништва: компанија „Тигар“ а.д. Пирот – 60,87%, Град Пирот – 20,22%, слободна зона Пирот – 5,84%, „Униметал“ д.о.о. Пирот – 4,29%, „Хефес“ д.о.о. Пирот – 1,01%, Холдинг компанија „Прогрес“ друштвено грађевинско предузеће Пирот – 0,43% и „Eksplodivi Rudex“ д.о.о. Београд – 7,35%. Расположиви капацитети ове слободне зоне су првенствено усмерени према greenfield инвестицијама.

✚ **СЛОБОДНА ЗОНА УЖИЦЕ** – подручје ове слободне зоне се простире на површини од 55ha 38a 52m². Тренутно слободна зона Ужице располаже са 9,4ha слободног земљишта које је намењено за greenfield инвестиције, као и са 8.000m² затвореног магацинског простора и 5.000m² отвореног магацинског простора које је намењено за brownfield инвестиције.

✚ **СЛОБОДНА ЗОНА СВИЛАЈНАЦ** – обухвата површину од 57ha 33a 73m², која унутар себе инкорпорира две локације, а налазе се на подручју општине Свилајнац: индустријска зона „Велико поље“ и индустријска зона „Нова зона привређивања“. Привредно друштво које управља слободном зоном је 100% у власништву Општине Свилајнац. Инвестиције у овој слободној зони су првенствено усмерене на greenfield инвестиције.

✚ **СЛОБОДНА ЗОНА СМЕДЕРЕВО** – се простире на изузетно великом подручју које обухвата територију од 545ha 80a 73m². Подручје слободне зоне „Смедерево“ се пружа на две локације: локација која се простире у Смедереву и локација која се налази у Граду Пожаревцу. Привредно друштво које управља слободном зоном има разгранату структуру власништва која обухвата: Град Смедерево – 30,00% власништва, „Metech“ д.о.о. Смедерево – 30,00%, „Митрашиновић“ д.о.о. Смедерево – 10,00%, „Tom Trade“ д.о.о. Смедерево – 10,00%, „Нафта“ АД Београд – 10,00% и „Интер – механика“ д.о.о. Смедерево – 10,00%. Инвестиције у овој слободној зони су првенствено оријентисане на greenfield инвестиције.

✚ **СЛОБОДНА ЗОНА КРУШЕВАЦ** – обухвата подручје од 127ha 39a 18m² и простире се на две локације. Једна локација је на подручју Града Крушевца, а друга локација је на подручју Града Краљева. Привредно друштво које управља слободном зоном има следећу структуру

власништва: (1) Скупштина града Крушевца – 40,00%, „Мерима тренд“ д.о.о. Крушевац – 30,00% и „Тгауал корпорација“ АД Крушевац – 30,00%. Инвестициони потенцијали ове слободне зоне су првенствено усмерени према greenfield инвестицијама.

 СЛОБОДНА ЗОНА ВРАЊЕ – обухвата површину од 130ha 53a 45m² и простира се на две локације. Једна локација се налази на подручју града Врања, а друга локација се налази на подручју града Ниша. Привредно друштво које управља слободном зоном је са аспекта власништва 100,00% у власништву града Врања. Посматрано са аспекта структуре инвестиција које се могу вршити у оквиру слободне зоне Врање, 105ha је намењено за greenfield инвестиције, док је 18,4ha намењено за brownfield инвестиције.

 СЛОБОДНА ЗОНА ПРИБОЈ – обухвата подручје од 26ha 90a 69m² које се налази на територији општине Прибој. Привредно друштво које управља слободном зоном је 100,00% у власништву Општине Прибој. Расположиви инвестициони капацитети су превасходно оријентисани на greenfield инвестиције.

У претходном разматрању су приказане основне информације о свакој слободној зони која функционише на подручју Републике Србије, а у наредном табеларном приказу ради боље прегледности се приказују додатне информације о свакој од слободних зона које делују на подручју Републике Србије у опсегу временског термина оснивања, географског положаја, транспортних могућности, као и преглед најзначајнијих инвеститора:

Табела број 24 Преглед најзначајних информација о зонама које функционишу на подручју Републике Србије

<i>Назив слободне зоне</i>	<i>Време оснивања</i>	<i>Географски положај слободне зоне – удаљеност од кључних центара</i>	<i>Транспортне могућности</i>
Слободна зона Суботица	Савезна Влада Савезне Републике Југославије је Решењем о давању сагласности за одређивање подручја слободне зоне од 2. јула	Мађарска (ЕУ), Сегедин – 41 km Србија, Нови Сад – 95 km Хрватска (ЕУ),	Близна аутопута – 15 km Близна аеродрома: Београд, Аеродром „Никола Тесла“ – 175 km Будимпешта, „Франц Лист“ – 205 km

	1996. године формирала Слободну зону „Суботица”.	Осијек – 97 km Румунија (ЕУ), Темишвар – 127 km Босна и Херцеговина, Бијељина – 153 km Србија, Београд – 155 km	Близна луке: Лука Сента – 58 km Лука Апатин – 71 km Лука Богојево – 92 km Лука Нови Сад – 104 km Лука Бар (Јадранско море) – 680 km Лука Солун (Егејско море) – 818 km Лука Бургас (Црно море) – 975 km Лука Констанца (Црно море) – 979 km Близна железнице: Железничка пруга Е-85 Будимпешта – Суботица – Београд – Ниш – Скопље Атина Железничка пруга Суботица – Сегедин Железничка пруга Суботица – Сомбор – Винковци (Хрватска)
Слободна зона Зрењанин	Влада Републике Србије је Решењем о давању сагласности за одређивање подручја слободне зоне од 9. новембра 2006. године формирала Слободну зону „Зрењанин”.	Србија, Нови Сад – 50 km Србија, Београд – 70 km Србија, Суботица – 144 km Румунија (ЕУ), Темишвар – 94 km Мађарска (ЕУ), Сегедин – 140 km	Близна аутопута – 45 km Близна аеродрома – Аеродром „Никола Тесла“ Београд – удаљен 80 km Близна железнице – Железничка пруга Нови Сад – Кикинда – Зрењанин
Слободна зона Нови Сад	Влада Републике Србије је Решењем о давању сагласности за одређивање подручја слободне зоне од 25.	Србија, Београд – 70 km Босна и Херцеговина, Бијељина – 74 km	Близна аутопута – 1 km Близна аеродрома: Београд, Аеродром „Никола Тесла“ – 79 km Будимпешта, Аеродром

	<p>октобра 2007. године формирала Слободну зону „Нови Сад”</p>	<p>Србија, Суботица – 95 km Хрватска (ЕУ), Осијек – 96 km Мађарска (ЕУ), Сегедин – 114km Румунија (ЕУ), Темишвар – 125km</p>	<p>„Франц Лист“ – 288 km Близна луке: Лука Нови Сад – 0,3 km Лука Бар (Јадранско море) – 537 km Лука Солун (Егејско море) – 719 km Лука Бургас (Црно море) – 876 km Лука Констанца (Црно море) – 950 km Близна железнице: Београд – Нови Сад – Будимпешта Суботица – Нови Сад – Београд – Бар Нови Сад – Београд Нови Сад – Суботица Нови Сад – Сомбор Нови Сад – Сремска Митровица Нови Сад – Зрењанин</p>
<p>Слободна зона Апатин</p>	<p>Влада Републике Србије је Решењем о давању сагласности за одређивање подручја слободне зоне од 14. јануара 2014. године формирала Слободну зону „Апатин“.</p>	<p>Мађарска (ЕУ), Бачки Брег (гранични прелаз) – 41 km Хрватска (ЕУ), Осијек – 97 km Србија, Суботица – 76 km Србија, Београд – 197 km</p>	<p>Близна аутопута – 65 km Близна аеродрома: Београд, Аеродром „Никола Тесла“ – 183 km Босна и Херцеговина, Аеродром Бања Лука – 251 km Будимпешта, Аеродром „Франц Лист“ – 279 km Близна луке: Лука Апатин – 0 km Лука Бар (Јадранско море) – 564 km Лука Солун (Егејско море) – 827 km Лука Бургас (Црно море) –</p>

			984 km Лука Констанца (Црно море) – 1012 km Близна железнице: Железничка станица Пригревица (10 km)
Слободна зона Београд	Влада Републике Србије је Решењем о давању сагласности за одређивање подручја Слободне зоне „Београд” од 23. октобра 2015. године формирала Слободну зону Београд.	Србија, Нови Сад – 90 km Босна и Херцеговина, Бијељина – 134 km Србија, Крагујевац – 140 km Румунија (ЕУ), Темишвар – 151 km Хрватска (ЕУ), Осиек – 177 km Мађарска (ЕУ), Сегедин – 220 km	Близна аутопута – 20 km Близна аеродрома: Београд, Аеродром „Никола Тесла“ – 33 km Близна луке: Лука Београд – 32 km Лука Дунав – Панчево – 46,4 km Лука Бар (Јадранско море) – 513 km Лука Солун (Егејско море) – 652 km Лука Бургас (Црно море) – 854 km Лука Констанца (Црно море) – 871 km Близна железнице: Железничке пруге: Београд – Суботица Београд – Шид Београд – Ниш Београд – Бар Београд – Вршац
Слободна зона Шумадија	Влада Републике Србије је Решењем о давању сагласности за одређивање подручја слободне зоне од 31. октобра 2019. године формирала слободну зону „Шумадија” у Крагујевцу.	Србија, Крушевац – 72 km Србија, Београд – 140 km Босна и Херцеговина, Вишеград – 181 km	Близна аутопута државним путем I Б реда – 25 km Близна аеродрома: Ниш, Аеродром „Цар Константин“ – 145 km Београд, Аеродром „Никола Тесла“ – 152 km Близна луке: Лука „HBIS GROUP Serbia

			<p>Iron & Steel d.o.o. Beograd“, Смедерево – 87 km Лука Дунав – Панчево – 129 km Лука Београд – 139 km Лука Бар (Јадранско море) – 427 km Лука Солун (Егејско море) – 544 km Лука Бургас (Црно море) – 701 km Лука Констанца (Црно море) – 762 km Близина железнице: Железничка пруга Лапово – Краљево</p>
<p>ФАС Слободна зона Крагујевац</p>	<p>Влада Републике Србије је Решењем о давању сагласности за одређивање подручја слободне зоне од 5. новембра 2009. године формирала „ФАС Слободну зону“, Крагујевац.</p>	<p>Србија, Крушевац – 72 km Србија, Београд – 140 km Босна и Херцеговина, Вишеград – 181 km</p>	<p>Близина аутопута државним путем I Б реда - 25 km Близина аеродрома: Ниш, Аеродром „Цар Константин“ – 148 km Београд, Аеродром „Никола Тесла“ – 155 km Близина луке: Лука „HBIS GROUP Serbia Iron & Steel d.o.o. Beograd“, Смедерево – 90 km Лука Дунав – Панчево – 133 km Лука Београд – 142 km Лука Бар (Јадранско море) – 423 km Лука Солун (Егејско море) – 547 km Лука Бургас (Црно море) – 704 km Лука Констанца (Црно море) – 766 km</p>

			Близна железнице: Железничка пруга Лапово – Краљево
Слободна зона Шабац	Влада Републике Србије је Решењем о давању сагласности за одређивање подручја слободне зоне од 24. децембра 2009. године формирала Слободну зону „Шабац”.	Босна и Херцеговина, Бијељина – 47 km Србија, Нови Сад – 73 km Србија, Београд – 82 km Хрватска (ЕУ), Вуковар – 109 km	Близна аутопута – 35 km Близна аеродрома: Београд, Аеродром „Никола Тесла“ – 88 km Босна и Херцеговина, Аеродром Бања Лука – 269 km Близна луке: Лука Шабац – „ELIXIR ZORKA“ – 5 km Лука Сремска Митровица – „Leget“ А.Д. – 30 km Лука Нови Сад – 80 km Лука Бар (Јадранско море) – 457 km Лука Солун (Егејско море) – 731 km Лука Бургас (Црно море) – 888 km Лука Констанца (Црно море) – 950 km Близна железнице: Железничка пруга Рума – Зворник
Слободна зона Пирот	Савезна Влада Савезне Републике Југославије је Решењем о давању сагласности за одређивање подручја слободне зоне од 8. августа 1996. године формирала Слободну зону „Пирот”.	Србија, Ниш – 76 km Бугарска (ЕУ), Софија – 87 km Северна Македонија, Скопље – 277 km	Близна аутопута – 70 km Близна аеродрома: Ниш, Аеродром „Константин Велики“ – 78 km Бугарска, Аеродром Софија – 102 km Северна Македонија, Аеродром „Александар Велики“, Скопље – 225 km Близна луке: Лука Прахово – 165 km

			<p>Лука Солун (Егејско море) – 373 km</p> <p>Лука Бургас (Црно море) – 484 km</p> <p>Лука Бар (Јадранско море) – 539 km</p> <p>Лука Констанца (Црно море) – 655 km</p> <p>Близина железнице: Железничка пруга Ниш – Димитровград</p>
Слободна зона Ужице	Влада Републике Србије је Решењем о давању сагласности за одређивање подручја слободне зоне од 24. јуна 2010. године формирала Слободну зону „Ужице”.	Босна и Херцеговина, Вишеград – 71 km Србија, Крагујевац – 111 km Србија, Крушевац – 155 km Србија, Београд – 177 km Босна и Херцеговина, Сарајево – 184 km	<p>Близина аутопута – 55 km</p> <p>Близина аеродрома: Београд, Аеродром „Никола Тесла“ – 170 km Ниш, Аеродром „Константин Велики“ – 254 km</p> <p>Близина луке: Лука Шабац – „ELIXIR ZORKA“ – 163 km Лука Београд – 167 km Лука Бар (Јадранско море) – 325 km Лука Солун (Егејско море) – 650 km Лука Бургас (Црно море) – 808 km Лука Констанца (Црно море) – 870 km</p> <p>Близина железнице: Железничка пруга Београд – Бар</p>
Слободна зона Свилајнац	Влада Републике Србије је Решењем о давању сагласности за одређивање подручја слободне зоне од 22. марта 2012. године	Србија, Крагујевац – 43 km Србија, Крушевац – 97 km Србија, Београд – 112 km	<p>Близина аутопута – 10 km</p> <p>Близина аеродрома: Београд, Аеродром „Никола Тесла“ - 126 km Ниш, Аеродром „Цар Константин“ – 137 km</p>

	формирала Слободну зону „Свилајнац”.	Србија, Ниш – 140 km	<p>Близина луке:</p> <p>Лука „HBIS GROUP Serbia Iron & Steel d.o.o. Beograd“, Смедерево – 62 km</p> <p>Лука Дунав – Панчево – 46,4 km</p> <p>Лука Београд – 120 km</p> <p>Лука Бар (Јадранско море) – 465 km</p> <p>Лука Солун (Егејско море) – 535 km</p> <p>Лука Бургас (Црно море) – 692 km</p> <p>Лука Констанца (Црно море) – 754 km</p> <p>Близина железнице:</p> <p>Железничка пруга Марковац – Ресавица (није намењено за путнички саобраћај)</p>
Слободна зона Смедерево	Влада Републике Србије је Решењем о давању сагласности за одређивање подручја слободне зоне од 20. априла 2012. године формирала Слободну зону „Смедерево”.	<p>Србија, Београд – 63 km</p> <p>Србија, Крагујевац – 90 km</p> <p>Румунија (ЕУ), Темишвар – 161 km</p> <p>Србија, Ниш – 187km</p>	<p>Близина аутопута: 15 km</p> <p>Близина аеродрома:</p> <p>Београд, Аеродром „Никола Тесла“ – 71 km</p> <p>Ниш, Аеродром „Цар Константин“ – 189 km</p> <p>Близина луке:</p> <p>Лука „HBIS GROUP Serbia Iron & Steel d.o.o. Beograd“, Смедерево – 0,7 km</p> <p>Лука Дунав – Панчево – 45 km</p> <p>Лука Београд – 58 km</p> <p>Лука Бар (Јадранско море) – 496 km</p> <p>Лука Солун (Егејско море) – 588 km</p> <p>Лука Бургас (Црно море) – 745 km</p>

			Лука Констанца (Црно море) – 790 km Близина железнице – 5 km
Слободна зона Крушевац	Влада Републике Србије је Решењем о давању сагласности за одређивање подручја слободне зоне од 30. маја 2012. године формирала Слободну зону „Крушевац”.	Србија, Крагујевац – 72 km Србија, Ниш – 73 km Србија, Ужице – 150 km Србија, Београд – 195 km Бугарска (ЕУ), Софија – 228 km Северна Македонија, Скопље – 268 km	Близина аутопута – 25 km Близина аеродрома: Ниш, Аеродром „Цар Константин“ – 70 km Београд, Аеродром „Никола Тесла“ – 209 km Бугарска, Софија Аеродром – 250 km Северна Македонија, Аеродром „Александар Велики“, Скопље – 266 km Близина луке: Лука „HBIS GROUP Serbia Iron & Steel d.o.o. Beograd“, Смедерево – 144 km Лука Београд – 196 km Лука Бар (Јадранско море) – 420 km Лука Солун (Егејско море) – 468 km Лука Бургас (Црно море) – 625 km Лука Констанца (Црно море) – 744 km Близина железнице: Железничка пруга Краљево – Сталаћ
Слободна зона Врање	Влада Републике Србије је Решењем о давању сагласности за одређивање подручја слободне зоне од 20. јануара 2014. године формирала Слободну зону „Врање”.	Северна Македонија, Скопље – 99 km Србија, Ниш – 111 km Бугарска (ЕУ), Софија – 180 km	Близина аутопута – 8 km Близина аеродрома: Северна Македонија, Аеродром „Александар Велики“, Скопље – 100 km Ниш, Аеродром „Константин Велики“ – 152 km Бугарска, Аеродром Софија –

			<p>180 km</p> <p>Близина луке:</p> <p>Лука „HBIS GROUP Serbia Iron & Steel d.o.o. Beograd“, Смедерево – 294 km</p> <p>Лука Солун (Егејско море) – 381 km</p> <p>Лука Бар (Јадранско море) – 479 km</p> <p>Лука Бургас (Црно море) – 574 km</p> <p>Лука Констанца (Црно море) – 748 km</p> <p>Близина железнице:</p> <p>Железничка пруга Ниш – Прешево</p>
Слободна зона Прибој	Влада Републике Србије је Решењем о давању сагласности за одређивање подручја слободне зоне од 7. маја 2015. године формирала Слободну зону „Прибој“.	Босна и Херцеговина, Вишеград – 39 km Србија, Ужице – 85 km Србија, Крагујевац - 195 km Србија, Београд – 295 km	<p>Близина аутопута – 190 km</p> <p>Близина аеродрома:</p> <p>Црна Гора, Аеродром Подгорица – 211 km</p> <p>Београд, Аеродром „Никола Тесла“ – 285 km</p> <p>Близина луке:</p> <p>Лука Београд – 283 km</p> <p>Лука Бар (Јадранско море) – 255 km</p> <p>Лука Солун (Егејско море) – 582 km</p> <p>Лука Бургас (Црно море) – 857 km</p> <p>Лука Констанца (Црно море) – 960 km</p> <p>Близина железнице:</p> <p>Железничка пруга Београд – Бар</p>

Извор: По идеји аутора на бази званичне интернет презентације Управе за слободне зоне Министарства финансија Републике Србије, доступно на: <https://usz.gov.rs/page/freezones>, датум доступности: 1. август 2023. године

5.3.3. Стратешки правци и изазови будућег развоја слободних зона у Републици Србији

У дефинисању развојних праваца привреде Србије и уопште остваривања друштвено-економских циљева развоја, један у низу планских докумената који је био на располагању креаторима економске политике јесте и стратегија „Србија 2020“, која је имала за циљ да дефинише основне развојне правце привреде Србије и циљеве у домену привредног развоја које привреда Србије треба да оствари на почетку треће декаде 21. века.

Како је назначено у преамбули овог стратешког документа, путем њега се желе идентификовати основни постулати друштвено-економског развоја Србије, а у дефинисању овог стратешког документа основна водила у Републици Србији јесте и „Стратегија Европа 2020“ коју је дефинисала Европска комисија, а у коју су уграђене и специфичности Републике Србије у њеном укупном економском и привредном развоју. Посебна пажња приликом дефинисања ове стратегије је усмерена на чињеницу да је настанак ове концепције везан за глобалну економску кризу која је погодила цео свет, па тако и Србију на крају прве декаде 21. века.

Као један од круцијалних захтева које ова стратегија поставља пред креаторе економске политике Србије и уопште носиоце политичких функција, а који треба да имају проактивну улогу у остваривању дате развојне концепције заправо у себе укључују, односно претпостављају испуњење два основна предуслова која се односе на⁹⁰: (1) ***институционалне реформе које унутар себе укључују спровођење уставно-правне реформе, затим реформе у домену правосуђа, јавне управе и система безбедности које би Републици Србији обезбедиле да стекне улогу фактора стабилности у подручју региона*** и (2) ***изградњу инфраструктуре и дефинисање просторног развоја Србије као предуслова за остваривање одрживог привредног раста и развоја.***

Приликом формулисања стратегије „Србија 2020“ креатори овог стратешког документа су се ослонили и на привредни тренутак у коме се налазила Република Србија сада већ давне 2010. године, а који је био извориште дефинисања будућих праваца развоја и полазна тачка овог стратешког документа у јасном постављању

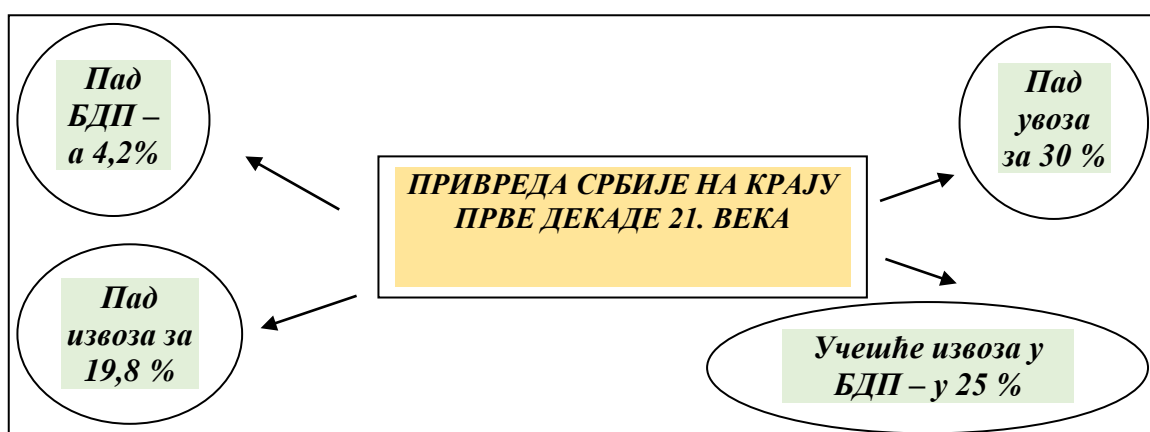
---

⁹⁰ *Србија 2020 – концепт развоја Републике Србије до 2020. године (Нацрт за јавну расправу).* (2010). Београд: Влада Републике Србије, стр. 3.

крајњег циља који је привреда и укупни друштвени систем Републике Србије требало да оствари на крају 2020. године.

Ради лакше илустрације привредног амбијента Србије почетком 2010. године указује се само на неке од круцијалних карактеристика привредног амбијента Републике Србије, а што се ради лакшег разумевања приказује у виду следеће графичке илустрације у наставку:

Графички приказ број 6 Кључни показатељи привреде Србије на крају прве декаде 21. века

Извор: По идеји аутора на бази званичних података садржаних у стратегији „Србија 2020“ – концепт развоја Републике Србије до 2020. године (Нацрт за јавну расправу). (2010). Београд: Влада Републике Србије.

Претходна графичка илустрација указује на суморну економску фактографију Републике Србије, упућујући на изузетно штетне последице које је на привреду Србије оставила светска економска криза и обавезно се морају имати у виду при дефинисању будућих стратешких праваца развоја привреде Србије. Овој летаргичној слици и тешкој економској ситуацији у којој се нашла привреда Србије обавезно треба придодати и читав низ других значајних чињеница, а односе се на битне елементе који илуструју економски развој Србије до настанка глобалне економске кризе и њен привредни и укупни економски развој приликом настале економске кризе. Готово целокупан раст који је привреда Србије остварила до 2009. године темељио се превасходно на домаћој тражњи, а готово 80% укупног привредног раста се заснивало на расту терцијарног сектора попут трговине, финансијских услуга и телекомуникација, при чему су инострани партнери препознали перформансе ова три сектора и готово 70% укупних страних директних инвестиција је било фокусирано управо на ова три сектора. Економску

инвенцију је додатно оптеретио податак да је укупна потрошња коју је друштво остварило у овом периоду била за четвртину већа од БДП – а који је створен у Србији, а овај недостатак финансијских средстава је углавном употребљен за функционисање укупног друштвеног поретка Србије из прихода од спроведених поступака приватизације и кроз задуживање у иностранству, при чему су често услови задуживања били изразито неповољни. У таквим околностима је остварен енормни дефицит платног биланса, што се у значајној мери негативно одразило на укупан економски и привредни развој Србије.

Један од горућих проблема са којима се суочава привреда Србије се јавља и заостајање у развоју образовног система, јер је у данашњем свету или друштву знања, управо знање је кључни ресурс који треба да омогући бољу позиционираност и конкурентност привреде Србије у глобалним економским оквирима. Када се овој констатацији нагласи чињеница да Република Србија годишње издваја за образовање свега око 4,5% БДП – а и 0,3% БДП – а за науку, недвосмислено остваривање привредног развоја са овако изузетно малим издвајањем за образовање и науку постаје више него упитно.

Како је у једном од претходних поглавља наведено, у оквиру стратегије „Србија 2020“ су дефинисана два основна, односно круцијална циља која се овом стратегијом настоје остварити. Први циљ се односи на спровођење институционалних реформи, као битног предуслова несметаног функционисања укупних привредно-економских токова и стварање императива за будући привредно-економски раст и развој.

Први циљ у домену институционалних реформи се односи на *реафирмацију улоге парламента и јачање парламентаризма*, као битне претпоставке остваривања укупног демократског капацитета српског друштва. То се пре свега односи на јачање улоге и значаја које у домицилном правном систему има Народна скупштина као носилац уставотворне и законодавне власти и темељ демократских вредности у једном друштву. Други циљ у домену институционалних реформи у Србији се односи на *јачање ефикасности и одговорности извршне власти*, пре свега Владе Републике Србије. У оквиру јачања ефикасности и одговорности извршне власти свакако не треба занемарити задатке везане за професионализацију државне управе, која треба да добије карактер сервиса грађана, односно да се спроведе њена даља професионализација и департизација у циљу пружања високо стручних услуга грађанима. То заправо захтева да државни органи у правом смислу речи постану сервис грађана. Трећи циљ спровођења институционалних реформи у Србији односи се на *изградњу модерног и ефикасног система правосуђа*, јер без добро уређеног и функционалног правосуђа се не може остварити владавина права као један од

најзначајнијих предуслова за остваривање уставних слобода и права грађана. Овај циљ укључује подизање угледа судија, подизање ефикасности рада судија, убрзање спровођења извршног поступка и уопште обезбеђење улоге судијама и судским органима у друштву која им припада. У циљу обезбеђења адекватног правосудног система је нужно чинити на јачању дисциплинске одговорности судија за евентуалне пропусте у свом раду. **Децентрализација и регионализација** представља свакако један од циљева институционалних реформи која у свом крајњем ефекту има потребу да омогући приближавање власти грађанима, односно непосредно пружање услуга грађанима. Приликом спровођења процеса децентрализације захтева се вођење рачуна о регионалним специфичностима појединих подручја Србије, затим свакако у поступку децентрализације је битно радити на јачању позиције и улоге локалне и регионалне управе, као и јачању улоге Аутономне покрајине Војводине, као регионалне аутономне области. **Борба против организованог криминала и корупције и спровођење реформи система безбедности** спада у један од приоритетних задатака институционалних реформи. У сврху остваривања циљева везаних за борбу против организованог криминала и корупције је потребно успоставити општедруштвени консензус, радећи на изградњи правосудног система и укупног правног система једне државе, уједно јачајући капацитет полиције, правосудних органа и свих других државних органа који су на директан или индиректан начин укључени у борбу против корупције.

Поред институционалних реформи, један од круцијалних циљева ове стратегије јесте и изградња инфраструктуре и просторног уређења Републике Србије. Финализација циљева везаних за изградњу инфраструктуре Републике Србије подразумева фазну реализацију.

У оквиру **прве фазе** дефинисане наведеном стратегијом, пре свега се настоји реализовати завршетак изградње Коридора 10⁹¹, укључујући укључивање првих средстава за изградњу жељезничког Коридора 10. У оквиру ове фазе су предвиђени развојни циљеви везани за развој инфраструктуре на Дунаву у складу са Дунавском стратегијом дефинисаном од стране Европске уније. Ова фаза

---

⁹¹ Коридор 10 је један од најважнијих паневропских саобраћајних коридора који пролази кроз Србију и повезује Аустрију, Мађарску, Словенију, Хрватску, Србију, Бугарску, Македонију и Грчку. Овим пројектом транспортни систем Републике Србије постаје компатибилан са транспортним системом Европске Уније, са тенденцијом даље модернизације, како би Република Србија била спремна да се придржава стандарда Европске Уније у области транспорта. Финализацијом овог важног пројекта ће довести до општег убрзања транзитног саобраћаја, унапредиће се ниво услуга, олакшаће се међународни трговински токови и транспорт путника. Када се заврши, нови ауто-пут постићи ће се позитиван утицај на комерцијалне и трговинске активности у региону и доприносиће регионалном развоју и кохезији ширег подручја Балкана. Рад на Коридору 10 кроз Србију је организован кроз четири пројекта: Пројекат Север (од Хоргоша до Новог Сада); Пројекат Југ (од Ниша до јужне српске границе); Пројекат Исток (од Ниша до границе са Бугарском) и Пројекат Обилазница Београд.

подразумева изградњу нових капацитета за производњу електричне енергије. Поред свега, у овој фази реализације наведене Стратегије ће се настојати извршити и модернизација и изградња жељезничких пруга у Србији на којима би се постизала брзина до 200 km/h, при чему би постојала намера окончања реконструкције пруге Београд – Бар. Планирају се почетне фазе изградње метроа у Београду и окончање процеса дигитализације. *Друга фаза* се првенствено односи на реформу ЈП „Железнице Србије“, које треба да се претвори у холдинг предузеће, интегришући унутар себе неколико међусобно повезаних предузећа базираних на тржишним принципима пословања, уз искључивање из овог јавног предузећа делатности које нису од виталног интереса за функционисање предузећа. Осим тога у оптицају је завршетак ауто – пута Београд – Јужни Јадран до границе са Црном Гором и изградња Коридора 11⁹² према Румунији и Босни и Херцеговини. На крају, али никако не мање значајан циљ који се поставља пред Републику Србију према овој наведеној Стратегији јесте спровођење значајних реформи у области просторног планирања и уређења земље, а све у функцији постизања предуслова и компаративних предности за привлачење инвестиција. У склопу овога јесте и реализовање поједностављења процедуре за добијање грађевинске дозволе, као и строго придржавање законских прописа у области грађевинарства, као битног предуслова за успостављање правне сигурности и привлачење инвеститора.

У оквиру ове наведене Стратегије су дефинисани кључни циљеви развоја Србије који би се реализовали у будућем периоду, а који су у сврху боље прегледности приказани у табеларној форми:

Табела број 25 Преглед круцијалних циљева развојне политике Србије у будућем периоду

<i>Циљ развојне политике</i>	<i>Индикатори</i>
<i>Повећање броја запослених</i>	Популација запослена у висини од 65% између 20 година и 64 године старости
<i>Унапређење људског капитала</i>	Мање од 15% људи који су рано прекинули школовање и нису укључени у програме обуке, што се посебно односи на угрожене групе попут Рома, сеоског становништва и особа са сметњама у развоју

⁹² Ауто-пут Е 763, такозвани Коридор 11 се протеже од Темишвара, преко Вршца, Београда, Чачка, Пожеге, Подгорице, иде до Бара, а морским путем, преко Јадрана, биће повезан са Баријем у Италији.

	<p>Становништво у добу старости између 30 и 34 године у висини од 30%, завршило терцијарни ниво образовања</p> <p>Постизање циља да 25% 15–годишњака у Србији не поседује довољан ниво функционалне писмености у разумевању прочитаног, математичке и научне писмености</p>
<i>Инвестирање у знање и технологију</i>	<p>Остваривање циља од 2% бруто–друштвеног производа инвестираног у истраживање и развој, а половина средстава долази из сфере приватног сектора</p> <p>Годишње инвестиције у развој образовања се крећу на нивоу од 6% бруто–друштвеног производа</p>
<i>Раст заснован на извозу и рационалној употреби енергије</i>	<p>Подизање степена енергетске ефикасности за 40%, при чему је 20% укупне енергије произведено из обновљивих природних извора</p> <p>Укупне инвестиције учествују у бруто–друштвеном производу у интервалу од 30%</p> <p>Раст бруто–друштвеног производа у висини од 60% долази из сектора који производи размењива добра и услуге</p>
<i>Социјално укључивање и смањење сиромаштва</i>	<p>Постизање циља од 20% мање становништва које је изложено ризику од сиромаштва, као и смањење броја сиромашних људи који не могу да задовоље основне потребе на нивоу од око 250.000 људи</p>

Извор: По идеји аутора на бази званичних података садржаних у стратегији „Србија 2020“ – концепт развоја Републике Србије до 2020. године (Нацрт за јавну расправу). (2010). Београд: Влада Републике Србије.

Анализирајући циљеве дефинисане у претходној табели се јасно може закључити да развојна стратегија Републике Србије у будућем периоду почива на пет круцијалних стубова. Први стуб се односи на један од најзначајних циљева, а то је повећање броја запослених, посебно у домену радно–активног становништва

у распону између 20. и 64. година старости. Следећа два базна циља ове стратегије су заправо везана за људски капитал, односно развој интелектуалног капитала, подизање квалитета образовања, веће и интензивније научно-истраживачке подухвате, као и већу укљученост социјално угрожених група у процесе образовања и разних врста неформалног образовања у виду обука. Остваривање развојне стратегије привреде Србије је незамисливо без рационалније употребе енергије и подизања енергетске ефикасности привреде Србије и повећања учешћа енергије произведене у обновљивим изворима. Наравно да се не може замислити остваривање било какве развојне стратегије без веће социјалне укључености свих друштвених група и значајног смањења сиромаштва.

Остваривање претходно утврђених развојних циљева датих у дефинисаном табеларном приказу, један од приоритетних задатака носилаца јавних функција у реализовању циљева дефинисаних наведеном стратегијом јесу и следеће активности⁹³: успостављање нове извозне и индустријске политике засноване на производњи размењивих добара, штедњи ресурса и енергетској ефикасности; смањење административног притиска на привреду и усклађивање правног оквира за пословање са ЕУ регулативом; побољшање пословне климе, пре свега за развој иновативних малих и средњих предузећа, укључујући политику кластера и унапређење инструмената за финансирање малих и средњих предузећа; социјални дијалог са кључним чиниоцима у друштву (предузећима, синдикатима, академским и научним институцијама, организацијама цивилног друштва и др.); примена Стратегије научног и технолошког развоја Републике Србије за будући период, као и доношење стратешког документа у овом домену у наредним годинама; доношење и примена Стратегије развоја образовања у будућности, уз увођење система целоживотног учења и образовања заснованог на квалитету и ефикасности; социјално укључивање и смањење сиромаштва осетљивих друштвених група, у сврху постизања веће социјалне и територијалне кохезије и како би корист од раста, развоја и веће запослености била подељена међу целокупним становништвом, укључујући и оне најсиромашније; наставак реформи у сфери пензијског осигурања са настојањем да у условима одрживог финансирања остварују смањење сиромаштва старих и побољшање животног стандарда након пензионисања; наставак реформи у сфери здравствене заштите, како у сфери финансирања тако и сфери управљања системом, а са стратешким циљем унапређивања квалитета здравља свих грађана, посебно деце и угрожених група.

---

⁹³ *Србија 2020 – концепт развоја Републике Србије до 2020. године (Нацрт за јавну расправу)*. (2010). Београд: Влада Републике Србије, стр. 8.

Кроз претходно разматрање се настојало указати на основне постулате и темељне тачке на којима се базира стратегија „Србија 2020 – концепт развоја Републике Србије у будућности“ у сврху идентификовања циљева, а реализацијом ове стратегије се планирају остварити. Свакако да испуњавање ове стратегије подразумева интеграцију са једне стране институционалних реформи, а друга страна се односи на изградњу инфраструктуре и просторно уређење Србије као важни предуслови који ће обезбедити инвестициони замах Републике Србије. Оно што несумњиво треба имати у виду када је у питању остварење наведене стратегије јесте да никако не треба занемарити улагање у људски капитал, јер је управо људски или интелектуални капитал темељни носилац развоја привреде једне земље. Један од значајних бенефита овог стратешког документа јесте чињеница да је он уопште креиран, јер је на бази овог документа омогућена квалитетна јавна расправа о развојним циљевима које Србија у будућности жели да оствари. Будући период се односи на реализацију ове стратегије, важно је тенденциозно сагледати њену анализу у смислу степена остварења, постигнутих ефеката, евентуално погрешно дефинисаних циљева или непрецизног начина спровођења. На бази критичког апстраховања наведене стратегије се може приступити изради нове стратегије за наредни десетогодишњи период која не би смела да буде конципирана тако да се не базира и не представља јединствену целину са стратегијом „Србија 2020“, јер без континуитета развоја и изостанка радикалних одлука не могу се остварити циљеви развоја ни једне земље, а самим тим ни Републике Србије. Привредни развој и његово остварење не трпи радикалне промене и избегавање конзистентности развојних циљева.

Привреда Републике Србије након дугог низа година стагнације и пропадања, које је последица економског модела на којем је Србија заснивала свој привредни развој, затим заостајања у реформи своје привреде, ратова и међународне изолације и великог прилива избеглица и прогнаних лица је започела процес своје трансформације и транзиције у правцу ставарања тржишно одрживог модела привредног развоја и новог позиционирања привреде Србије у глобалним оквирима. Свакако да се привредни развој Републике Србије у значајној мери ослања на стране директне инвестиције без којих се не може замислити привредни опоравак и развој Србије.

У основи страних директних инвестиција јесте улагање капитала од стране иностраних инвеститора, при чему се разликују *brownfield* и *greenfield* инвестиције. Прва група инвестиција подразумева улагање страног капитала у већ постојеће предузеће, док друга група инвестиција представља у основи улагање које захтева отварање новог предузећа. Ове две групе инвестиција се могу

реализовати у следећим формама⁹⁴: (1) директне стране инвестиције (Foreign Direct Investment – FDI); (2) заједничка улагања – joint ventures; (3) портфолио инвестиције; (4) улагање средстава кроз приватизацију и (5) концесије. У зависности од конкретних околности инострани инвеститор ће се одредити за један од ових модела.

Инострани инвеститори у одређењу за улагање у другу земљу морају пронаћи свој интерес, односно мотив због кога предузимају инвестиционе активности у другој земљи. Поред приватних инвеститора који директно улажу свој капитал у одређену земљу, у улози инвеститора се могу идентификовати и институционални инвеститори, као и различити програми помоћи или програми пројектног типа. Европска унија је у односу на Србију значајну пажњу посветила IPA програму оријентисаном на помоћ локалним самоуправама. Поред основног IPA програма, Европска унија у Србији реализује и бројне друге програме попут програма Хоризонт 2020⁹⁵, Програм за запошљавање и социјалне иновације, Програм конкурентности малих и средњих предузећа, програм Фискалис 2020⁹⁶; Царина 2020⁹⁷ и други. Значајан програм који се реализује јесте и програм финансиран од стране Сједињених Америчких Држава и односи се на USAID програм.

У наредној табели се приказују укупне стране директне инвестиције у Републици Србији у периоду од 2010. до 2018. године у милионима евра:

Табела број 26 Укупне стране директне инвестиције у периоду од 2010. до 2018. године у еврима

<i>Година</i>	<i>Вредност страних директних инвестиција у еврима</i>
2010.	1.278.000.000
2011.	3.545.000.000
2012.	1.009.000.000
2013.	1.548.000.000

⁹⁴ *Инвестиције у Србији 2000 - 2020 – специјално издање.* (2020). Београд: Business Info Group, стр. 8.

⁹⁵ Хоризонт 2020 представља Оквирни програм Европске уније за истраживање и иновације.

⁹⁶ Фискалис 2020 јесте програм који се бави разменом информација и искустава између пореских власти у европским земљама.

⁹⁷ Програм је конципиран тако да обезбеђује подршку и смернице за рад царинским администрацијама у циљу ефикасног функционисања унутрашњег тржишта Европске уније, путем сарадње земаља учесница програма (њихових царинских администрација и службеника).

2014.	1.501.000.000
2015.	2.114.000.000
2016.	2.127.000.000
2017.	2.548.000.000
2018.	3.496.000.000

Извор: Инвестиције у Србији 2000 - 2020 – специјално издање. (2020). Београд: Business Info Group, стр. 14.

Табела број 26 показује да су стране директне инвестиције у Републици Србији у периоду од 2010. до 2018. године имале врло интензивно и промењиво кретање. Најнижи износ иностраних директних инвестиција је остварен 2012. године и износио је 1.009.000.000 евра, док су највише стране директне инвестиције у посматраном периоду остварене 2011. године и износиле су 3.545.000.000 евра. Оно што је јасно видљиво из динамике кретања података у овој табели јесте да сем 2011. године стране директне инвестиције нису прешле износ од 3.500.000.000 евра. Стране директне инвестиције од 2015. године остварују континуирани раст.

У сврху бољег сагледавања страних директних инвестиција, неопходно их је анализирати према земљи порекла и сектору у којем су реализоване. Табела у наставку приказује управо стране директне инвестиције према земљи порекла и сектору у којем су реализоване:

Табела број 27 Преглед страних директних инвестиција према земљи порекла и сектору

<i>Земља порекла</i>	<i>Сектор</i>
Италија	Аутомобилска индустрија, одећа и текстил, осигурање, банкарство
САД	Архитектонске услуге, кол центри, фармацеутска индустрија, прерађивачка индустрија
Аустрија	Банкарство, телекомуникације, осигурање, прерађивачка индустрија
Грчка	Банкарство
Норвешка	Телекомуникације
Немачка	Фармацеутска индустрија, аутомобилска индустрија,

	банкарство, робне куће, индустрија метала и гасова, електрична опрема
Француска	Рекламне агенције, индустрија хране, банкарство, аутомобилска индустрија

Извор: Инвестиције у Србији 2000 - 2020 – специјално издање. (2020). Београд: Business Info Group, стр. 19.

Структура инвестиција према секторима у којима су реализоване је врло разнолика. Инвеститори из Немачке су углавном улагали у сектор фармације, аутомобилске индустрије, производње електричне опреме, а од терцијарног сектора углавном су улагања била фокусирана на банкарство и трговину. Норвешке инвестиције у Србији су биле усмерене на сектор телекомуникација, односно норвешки „Теленор“ је купио компанију „Моби 63“. Италија је остварила значајне инвестиције у Републици Србији које су углавном оријентисане примарно на банкарство и осигурање. У последњем временском периоду све значајније инвестиције у Србију долазе из Француске.

Табела број 28 приказује највеће иностране компаније које су оствариле улагање у Србију у периоду од 2000. до 2020. године. Поред назива компаније, табела приказује земљу порекла, сектор и износ инвестиција извршених у посматраном периоду:

Табела број 28 Највећи инвеститори (компаније) у Србији у периоду од 2000. до 2020. године

<i>Рб</i>	<i>Назив компаније</i>	<i>Земља порекла</i>	<i>Сектор</i>	<i>Вредност инвестиције у еврима</i>
Највећи инвеститори у периоду од 2000. до 2010. године				
1.	Теленор	Норвешка	Телекомуникације	1.602.000.000
2.	Гаспром–њџфт (НИС)	Русија	Енергетика	947.000.000
3.	Фиат аутомобили Србија	Италија	Аутомобилска индустрија	940.000.000
4.	Филип морис – Дуванска индустрија Ниш	САД	Дуванска индустрија	733.000.000
5.	Штада – Хемофарм	Немачка	Фармацеутска индустрија	650.000.000

6.	Мобилком – ВИП	Аустрија	Телекомуникације	633.000.000
7.	Агрокор	Хрватска	Прехрамбена индустрија	614.000.000
8.	Банка Интеза – Делта банка	Италија	Банкарство	508.000.000
9.	Салфорд инвестициони фонд	Велика Британија	Прехрамбена индустрија	500.000.000
10.	Еуробанк ЕФГ	Грчка	Банкарство	500.000.000
11.	Рајфајзен банка	Аустрија	Банкарство	500.000.000
12.	Меркатор	Словенија	Малопродаја	500.000.000
13.	СтарБев – Апатинска пивара	Чешка	Прехрамбена индустрија	487.000.000
14.	ЦЕЕ/БИГ шопинг центар	Израел	Некретнине	470.000.000
15.	Национална банка Грчке–Војвођанска банка	Грчка	Банкарство	425.000.000
16.	Кредит агрокол Србија	Француска	Банкарство	264.000.000
17.	Фондиарија САИ	Италија	Осигурање	220.000.000
18.	Лукоил – Беопетрол	Русија	Енергетика	210.000.000
19.	Бритиш америкен тобако	Велика Британија	Дуванска индустрија	200.000.000
<i>Највећи инвеститори у периоду од 2010. до 2020. године</i>				
20.	Vinci Airports	Француска	Саобраћај – Аеродром	1.460.000.000
21.	Zijin Mining	Кина	Рударство	1.260.000.000
22.	Делез	Белгија	Малопродаја	1.028.000.000
23.	Linglong Tire	Кина	Производња пнеуматика	800.000.000
24.	ХБИС група	Кина	Производња метала	470.000.000
25.	Michelin	Француска	Производња пнеуматика	215.000.000
26.	Лидл	Немачка	Малопродаја	205.000.000
27.	Бросе	Немачка	Аутомобилски делови	180.300.000
28.	ЗФ	Немачка	Аутомобилски делови	160.000.000

29.	Леони	Немачка	Аутомобилски делови	150.000.000
30.	Меи Та	Кина	Аутомобилски делови	124.400.000
31.	МТУ	Немачка	Авионски делови	100.900.000
32.	Minh	Кина	Аутомобилски делови	100.000.000
33.	Schneider Electric	Француска	Технологија	100.000.000
34.	Robert Bosch	Немачка	Технологија	91.000.000
35.	НЦР	САД	Информационе технологије	87.600.000
36.	Yura	Јужна Кореја	Аутомобилски делови	84.000.000
37.	ИКЕА	Шведска	Малопродаја намештаја	70.000.000
38.	Џонсон електрик	Хонгконг	Аутомобилски делови	65.000.000
39.	Boysen Abgassysteme	Немачка	Аутомобилски делови	55.500.000

Извор: Инвестиције у Србији 2000 - 2020 – специјално издање. (2020). Београд: Business Info Group, стр. 19 и 24.

Највећу појединачну инвестицију у Србији је остварио норвешки „Теленор“ у износу од 1.602.000.000 евра куповином компаније „Моби 63“ 2006. године. Изузетно је значајно и улагање компаније „Гаспром–њeft“ која је 2008. године купила Нафтну индустрију Србије. Значајан део укупних страних директних улагања у Србији представља и улагање у банкарски сектор, када су приватизоване „Делта банка“, „Војвођанска банка“, „Меридиан банка“, „Новосадска банка“ и „Национална штедионица“. У периоду од 2010. до 2020. године све већи значај добијају инвестиције из Кине које се углавном реализују у оквиру производних привредних грана, рударства и сл. Уочљиве су инвестиције из Немачке у сектор аутомобилске индустрије. Највеће страно улагање у периоду од 2010. до 2020. године јесте улагање француске компаније „Vinci Airports“ у износу од 1.460.000.000 евра 2018. године, а које се односи на двадесетпетогодишњу концесију аеродрома „Никола Тесла“ у Београду.

Јасно је да су стране директне инвестиције један од кључних фактора будућег привредног развоја Републике Србије и да мере које Србија предузима морају

бити у правцу подстицања страних директних инвестиција. У том правцу пред Републиком Србијом стоје одређени задаци. У наредном периоду је важно водити подстицајну пореску и уопште фискалну политику која ће омогућити привлачење страних директних инвестиција. Потребно је перманентно радити на улагању и развоју инфраструктуре као битног предуслова страних директних инвестиција. Значајан предуслов будућих иностраних улагања јесте стабилна политичка ситуација и уравнотежен буџет, као одраз стабилности једне земље. Будући да ће нове инвестиције захтевати додатне енергетске капацитете, изузетно је важно поступати на даљем унапређењу енергетске мреже. Свакако је прогресивно чинити на унапређењу образовања, како формалног, тако и неформалног, као битних предуслова остваривања конкурентне радне снаге и стварања компаративних предности Србије у односу на инострану конкуренцију. Ово су само неки од циљева које треба таргетирати у наредном периоду.

Анализирајући претходна разматрања везана за рад и функционисање слободних зона на подручју Републике Србије, јасно се може уочити изузетно велики значај који су слободне зоне оствариле у привлачењу страних директних инвестиција и по том основу уопште на друштвено-економски развој Републике Србије. Уколико се прати кретање оствареног промета у слободним зонама у Републици Србији у периоду од 2015. године до данас се уочава да су оне рефлектовале значајне ефекте на привреду Републике Србије, у оствареном промету са једне стране и оствареним инвестиционим улагањима у слободне зоне, а што се у сврху лакше прегледности презентује у виду следећег табеларног приказа:

Табела број 29 Преглед оствареног промета, инвестиционих улагања, вредности услуга и броја корисника у слободним зонама за период 2015 – 2022. године

<i>Година</i>	<i>Остварени промет</i>	<i>Остварена инвестициона улагања</i>	<i>Вредност услуга</i>	<i>Број корисника</i>	
				<i>Домаћи</i>	<i>Страни</i>
2022.	6.307.890.874 евра	843.227.810 евра	354.585.821 евра	203	51
2021.	4.976.244.144 евра	825.137.392 евра	57.278.824 евра	185	42
2020.	3.977.933.810 евра	256.655.110 евра	29.794.675 евра	173	42
2019.	4.571.641.071	184.853.286 евра	54.403.409	157	47

	евра		евра		
2018.	4.642.929.558 евра	194.338.191 евра	58.490.755 евра	153	51
2017.	4.919.824.107 евра	215.564.982 евра	42.132.388 евра	166	55
2016.	4.822.082.984 евра	236.410.708 евра	27.642.343 евра	170	95
2015.	4.625.192.459 евра	155.763.161 евра	17.785.538 евра	154	86

Извор: По идеји аутора на бази података из Извештаја о пословању слободних зона у Републици Србији за период од 2015. до 2022. године преузетих од Управе за слободне зоне Министарства финансија Републике Србије, доступно на:

<https://www.usz.gov.rs/page/dokumenti>

Стратешки правци развоја слободних зона у Републици Србији, односно плански документ којим се дефинише смер будућег развоја концепта слободних зона на подручју Републике Србије јесте Стратегија развоја слободних зона у Републици Србији за период од 2018. до 2022. године⁹⁸ која даје основне обресе и смер развоја којим треба да се крећу слободне зоне у посматраном периоду. Изузетан допринос ове Стратегије јесте што је то један систематичан и тематски конципиран документ о слободним зонама које делују на подручју Републике Србије, као и сагледавање глобалних трендова развоја слободних зона у свету.

Уважавајући достигнути ниво развоја слободних зона у Србији, уз валоризацију њиховог значаја, у наставку се наводе основни стратешки правци развоја слободних зона и конкретне мере за њихову реализацију:

Табела број 30 Стратешки правци развоја слободних зона Србије са предлогом мера за њихово остваривање

<i>Стратешки циљеви</i>	<i>Мере за реализацију стратешких циљева</i>
Стварање најповољнијег економског амбијента за привлачење директних инвестиција и трансфер модерних технологија, у циљу задовољавања	Одлагање примене измена и допуна Закона о слободним зонама до тренутка пријема Републике Србије у Европску унију

⁹⁸ Стратегија развоја слободних зона у Републици Србији за период од 2018. до 2022. године („Службени гласник РС“, број 48/2018)

интереса државе, становништва и инвеститора.	
Повећање вредности оствареног промета у слободним зонама	Додатне погодности локалне самоуправе за улагања на подручју слободне зоне
Повећање вредности остварене производње у слободним зонама	Унапређење понуде расположивих „brownfield” капацитета
Повећање вредности извоза из слободних зона	Проширење подручја слободних зона
Повећање броја запослених радника у слободним зонама	Повећање броја производних корисника у слободним зонама
	Промоција слободних зона

Извор: Стратегија развоја слободних зона у Републици Србији за период од 2018. до 2022. године („Службени гласник РС“, број 48/2018), стр. 37-40.

Када се погледа претходна табела је јасно да се основни стратешки циљеви који се желе остварити кроз развој слободних зона могу сублимирати у једном циљу који се односи на стварање најповољнијег економског амбијента за привлачење директних инвестиција и трансфер модерних технологија, у циљу задовољавања интереса државе, становништва и инвеститора. Основне мере које је потребно предузети у правцу реализације стратешких циљева развоја слободних зона Србије се могу систематизовати у пет основних мера. Једна од мера јесте и проширење подручја слободних зона, која подразумева раст расположивог грађевинског земљишта, које је инфраструктурно опремљено и које ће бити стављено на располагање потенцијалним страним инвеститорима. Битна мера за реализацију стратешких циљева развоја слободних зона јесте и раст броја производних корисника у слободним зонама, што је нарочито значајно јер ови инвеститори примарно обезбеђују већи трансфер савремених технологија и раст броја радних места. На крају у оквиру мера за реализацију стратешких циљева је изузетно значајно да се ради на константној промоцији слободних зона и бројних бенефита, које пословање у слободној зони доноси како корисницима, тако и домицилној земљи у којој се инвестиција врши.

Полазећи од усвојене Стратегије развоја слободних зона у Републици Србији за период од 2018. до 2022. године⁹⁹, коју је претходно разматрана, Управа за слободне зоне Министарства финансија Републике Србије је у јулу 2023. године

⁹⁹ "Службени гласник РС", број 48/2018

сачинила Извештај¹⁰⁰ којим се анализирају остварени резултати развоја слободних зона у Републици Србији сходно усвојеној Стратегији и сами домети који су остварени у реализацији поменуте Стратегије.

Посматрајући основни циљ који дефинисан Стратегијом развоја слободних зона у Републици Србији у посматраном периоду, односио привлачење страних инвестиција у слободне зоне је неопходно указати да је у сегмент слободних зона инвестирано 2.304.211.789 евра, што представља значајан инвестициони потенцијал којим су слободне зоне обезбедиле привлачење страних директних инвестиција. Стране инвестиције спроведене у делу слободних зона су биле усмерене у различите области сходно потребама страних инвеститора, а односиле су се на улагања у куповину земљишта, затим у изградњу грађевинских објеката за потребе страних инвеститора, попут подизања производно – пословних капацитета, затим у изградњу складишних и магацинских капацитета, али оно што је за домицилну привреду Републике Србије од пресудне важности јесу инвестиције у инфраструктурну опремљеност, затим инвестиције у опрему, лиценце и нова знања. Посебно значајан аспект обезбеђен од стране директних инвестиција се односио на трансфер савремених технологија и знања путем којих је дошло до значајног унапређења структуре производње у погледу њеног већег технолошког нивоа, а што је за последицу имало и потребу да домицилни пословни субјекти унапређују своје технолошке капацитете. Иако су у почетним фазама развоја слободних зона инвестиције биле углавном фокусиране из земаља Европске уније, последњих година реализације Стратегије развоја слободних зона значајан део инвестиција привлачи из Јапана и Кине.

Посебан значај када се говори и посматра развој слободних зона јесте чињеница да су слободне зоне у великој мери допринеле смањењу стопе незапослености у Републици Србији, регрутујући значајан део незапослених у оквиру својих капацитета. У почетку ефекти у погледу смањења незапослености су, пре свега били концентрисани у локалним самоуправама где су слободне зоне биле лоциране, а касније су се ови ефекти ширили, тако су слободне зоне све више упошљавале и радну снагу изван локалних самоуправа у којима имају своје седиште. Значајан елемент који треба узети у разматрање када су у питању слободне зоне јесте чињеница да је у почетним фазама развоја слободних зона било знатно веће учешће радне снаге нижег степена квалификације, а са развојем слободних зона постаје све израженија потреба за висококвалификованом радном снагом, односно радном снагом вишег степена квалификације. Управо, кроз

---

¹⁰⁰ Извештај о реализацији Стратегије развоја слободних зона у Републици Србији за период од 2018 – 2022. године. (2023). Београд: Министарство финансија, Управа за слободне зоне.

повећан степен запослености радне снаге су остварени значајни фискални приходи на локалном и на националном нивоу, који се могу трансферисати у друге области, односно улагати, чиме се значајно унапређује укупан економски амбијент у земљи.

Слободне зоне су кроз своју егзистенцију обезбедиле остваривање спољнотрговинског суфицита у свом пословању, а који износи 3.271.525.971 евра, при чему је посебно значајно нагласити да постоји потпуна покривеност увоза са извозом. Многе компаније које раде у режиму слободне зоне су значајни извозници и када се посматра укупан извоз Републике Србије, попут компанија „Tigar Tyres“, „Impol Seval“ – ваљалница алуминијума, затим „ФИАТ аутомобили Србија“, „Flender“ и остале компаније које раде у овом економском моделу.

Оно што је следеће показала анализа стратешких праваца развоја слободних зона на подручју Републике Србије се односи на чињеницу да су у оквиру слободних зона инкорпорирани читави сегменти из домицилне привреде, пружајући различите врсте услуга компанијама које функционишу на подручју слободне зоне, а односе се на услуге везане за оплемењивање, на дораду, различите врсте транспорта, шпедитерске услуге, различите услуге из домена консалтинга, ИТ услуге, рачуноводствено – финансијске услуге, ресторанске и хотелске услуге, адвокатске услуге, услуге ревизије и контролинга, услуге израде намештаја, услуге извођења грађевинских радова, услуге ситних поправки, услуге превоза запослених, здравствено – стоматолошке услуге, као и друге врсте услуга. На овај начин на домицилну привреду су остварени значајни ефекти у погледу реализације важних финансијских прихода за домицилну привреду са једне стране, а са друге стране пресудно унапређење квалитета услуга које пружају домицилна предузећа у складу са високим стандардима које захтевају иностране компаније. Овде, свакако не треба занемарити ни приходе које остварују јавна предузећа на основу продаје енергената компанијама на подручју слободне зоне.

Анализирајући стратешке циљеве развоја слободних зона на подручју Републике Србије, произашлих из дефинисане Стратегије, један од основних циљева стратешког карактера је постављен, подразумева постизање веће вредности промета који се остварује у оквиру слободних зона, а Стратегијом развоја слободних зона Републике Србије је планиран на нивоу од 6.000.000.000,00 евра и остварен је управо у завршној години реализације Стратегије развоја слободних зона, односно 2022. године, а што ће се приказати помоћу следећег табеларног приказа:

Табела број 31 Преглед оствареног стратешког циља повећања вредности помета у слободним зонама

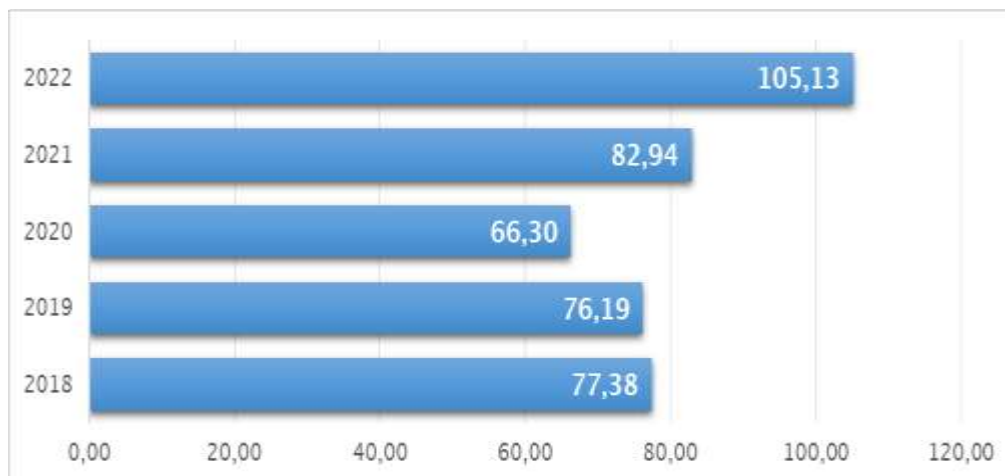
Стратешки циљ 1	Повећање вредности оствареног промета у слободним зонама					
	Базна година	Почетна вредност (у eur)	Циљна вредност (у eur)	Остварена вредност (у eur)	Степен остварења	Успешност реализације циља
Показатељ на нивоу стратешког циља	2017	4.800.000.000	6.000.000.000	6.307.890.874	105,13	100%
Извор провере	Извештај о пословању слободних зона у Републици Србији за 2022. годину					

Извор: Извештај о реализацији Стратегије развоја слободних зона у Републици Србији за период од 2018 – 2022. године. (2023). Београд: Министарство финансија Републике Србије, Управа за слободне зоне, стр. 4

Анализирајући претходни табеларни приказ се може закључити да је на самом почетку израде Стратерије развоја као базна година узета 2017. година, у којој је остварена вредност промета у слободним зонама износила 4.800.000.000,00 евра, а циљна вредност коју је Стратегија дефинисала јесте да на крају 2022. године остварена вредност промета у слободним зонама буде на нивоу од 6.000.000.000,00 евра, а што је остварено 2022. године, када су слободне зоне на подручју Републике Србије оствариле промет у вредности од 6.307.890.874,00 евра, чиме је дефинисани стратешки циљ у потпуности реализован. Важно је напоменути да би дефинисани стратешки циљ у погледу остварења вредности промета слободних зона у висини од 6.000.000.000,00 евра свакако био брже реализован, да у посматраном периоду реализације дефинисане Стратегијом, није било доста значајних негативних догађаја који су се односили на изузетно висок пад остварене производње у фабрици „Фиат аутомобили Србија“, затим изузетно тежак период за привредна кретања који је био последица пандемије изазване вирусом „COVID 19“, као и тешким геополитичким кретањима, посебно у Европи која су оличена у „украјинској кризи“ започетој 2022. године.

У циљу приказивања остваривања промета у слободним зонама по годинама у односу на циљну вредност дефинисану Стратегијом у висини од 6.000.000.000,00 евра, приказано је у виду следећег графичког прегледа кретање оствареног промета у слободним зонама у односу на циљну вредност дефинисану Стратегијом развоја слободних зона према годинама реализације Стратегије:

Графички приказ број 7 Процентуално кретање оствареног промета у слободним зонама по годинама у односу на дефинисану стратешку циљну вредност промета од 6.000.000.000,00 евра

Извор: Извештај о реализацији Стратегије развоја слободних зона у Републици Србији за период од 2018 – 2022. године. (2023). Београд: Министарство финансија Републике Србије, Управа за слободне зоне, стр. 5

Претходни графички приказ указује да је у првој години реализације Стратегије остварен промет у слободним зонама у односу на дефинисани стратешки циљ од 6.000.000.000,00 евра у висини од 77,38%, односно око 4.642.800.000,00 евра, док је у 2019. години остварен промет у висини од 76,19% дефинисаног стратешког циља, односно апсолутно посматрано у вредности од 4.571.400.000,00 евра. Током 2020. године остварена је најмања реализација у односу на дефинисани стратешки циљ од 66,30%, односно у апсолутној вредности од 3.978.000.000,00 евра, што је пре свега била последица пандемије изазване вирусом корона („COVID 19“). Током 2021. године је остварен промет у процентуалном износу од 82,94% у односу на дефинисани стратешки циљ од 6.000.000.000,00 евра у износу од 4.976.400.000,00 евра. У периоду реализације Стратегије од 2018. до 2021. године, остварени промет у слободним зонама није прелазило 5.000.000.000,00 евра, да би последња година реализације Стратегије обезбедила остварење промета од 105,13% у односу на дефинисани стратешки циљ од 6.000.000.000,00 евра, односно посматрано у апсолутном износу током 2022. године је остварен промет од 6.307.890.874,00 евра и тако је у потпуности остварен дефинисани стратешки циљ утврђен Стратегијом развоја слободних зона за период од 2018. до 2022. године.

Анализирајући други стратешки циљ дефинисан Стратегијом развоја слободних зона у Републици Србији у периоду од 2018. до 2022. године, а односи се на повећање вредности остварене производње у слободним зонама, наведеном Стратегијом је постављен на нивоу од 3.000.000.000,00 евра. Потребно је нагласити да је остварен у последњој години реализације Стратегије, односно у 2022. години. При анализи другог значајног стратешког циља развоја слободних зона у Републици Србији, утврђеног Стратегијом развоја је изузетно важно напоменути да су у посматраном периоду слободне зоне у Републици Србији успеле да подигну остварену производњу за 670.451.121,00 евра, што представља значајан раст остварене производње, а важно је напоменути да су спровођењу овог раста у значајној мери допринела и инвестициона улагања иностраног карактера у вредности од 316.284.924,00 евра. Наредни табеларни приказ указује на стратешки циљ 2, а односи се на тенденцију раста остварене производње у слободним зонама из кога је јасно уочљиво да је у 2017. години постигнута вредност производње у слободним зонама на нивоу од 2.400.000.000,00 евра са циљем да ова вредност на крају реализације дефинисане Стратегије буде на нивоу од 3.000.000.000,00 евра:

Табела број 32 Преглед стратешког циља 2 у сегменту повећања вредности остварене производње у слободним зонама

Стратешки циљ 2	Повећање вредности остварене производње у слободним зонама					
	Базна година	Почетна вредност (у еур)	Циљна вредност (у еур)	Остварена вредност (у еур)	Степен остварења	Успешност реализације циља
Показатељ на нивоу стратешког циља	2017	2.400.000.000	3.000.000.000	3.176.490.513	105,88	100%
Извор провере	Извештај о пословању слободних зона у Републици Србији за 2022. годину					

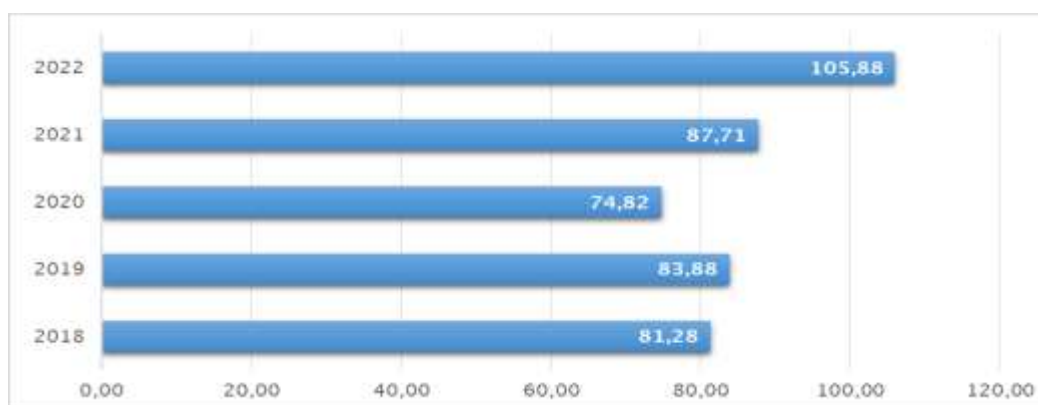
Извор: Извештај о реализацији Стратегије развоја слободних зона у Републици Србији за период од 2018 – 2022. године. (2023). Београд: Министарство финансија Републике Србије, Управа за слободне зоне, стр. 5

Табела број 32 указује да је у односу на почетну вредност остварене производње у 2017. години од 2.400.000.000,00 евра на крају периода реализације Стратегије остварена производња у износу од 3.176.490.513,00 евра, што значи да је дефинисани стратешки циљ у погледу остварења вредности производње од 3.000.000.000,00 евра у потпуности остварен, односно да је стопа остварења на нивоу од 105,88%.

Како би се приказало кретање остварене вредности производње у слободним зонама по годинама у односу на дефинисани стратешки циљ, послужиће следећи графички приказ:

Графички приказ број 8 Преглед остварења стратешког циља везаног за остварену вредност производње по годинама реализације стратегије

Извор: Извештај о реализацији Стратегије развоја слободних зона у Републици Србији за период од 2018 – 2022. године. (2023). Београд: Министарство финансија Републике Србије, Управа за слободне зоне, стр. 6

Приказана графичка илустрација указује да је у првој години реализације Стратегије остварена производња у вредности од 2.438.400.000,00 евра, што представља 81,28% дефинисаног стратешког циља од 3.000.000.000,00 евра. Током 2019. године остварена производња у слободним зонама је износила 2.516.400.000,00 евра, односно процентуално посматрано 83,88% дефинисаног стратешког циља. За разлику од посматране две године у којима је остварена производња у слободним зонама расла, у 2020. години остварен је значајан пад вредности остварене производње, а што је последица, пре свега пандемије вируса корона (COVID 19), када је остварена производња била на нивоу од 2.244.600.000,00 евра или процентуално 74,82% дефинисаног стратешког циља. У 2021. години остварена производња у слободним зонама је наставила са растом и у овој години је остварена производња од 2.631.300.000,00 евра или 87,71%

дефинисаног стратешког циља. У последњој 2022. години реализације Стратегије, у потпуности је остварен и премашен стратешки циљ развоја слободних зона у домену остварене производње када је иста у односу на дефинисани стратешки циљ износила проценутално посматрано 105,88% или 3.176.490.513,00 евра.

Анализирајући Стратегију развоја слободних зона Републике Србије у периоду од 2018. до 2022. године, као трећи стратешки циљ је дефинисао повећање вредности извоза из слободних зона у периоду реализације Стратегије. Тада је у односу на почетну вредност извоза из слободних зона од 2.200.000.000,00 евра, као стратешки циљ дефинисано повећање вредности извоза из слободних зона у 2022. години на 2.700.000.000,00 евра, а што је приказано следећим табеларним приказом:

Табела број 33 Преглед стратешког циља повећања вредности извоза из слободних зона

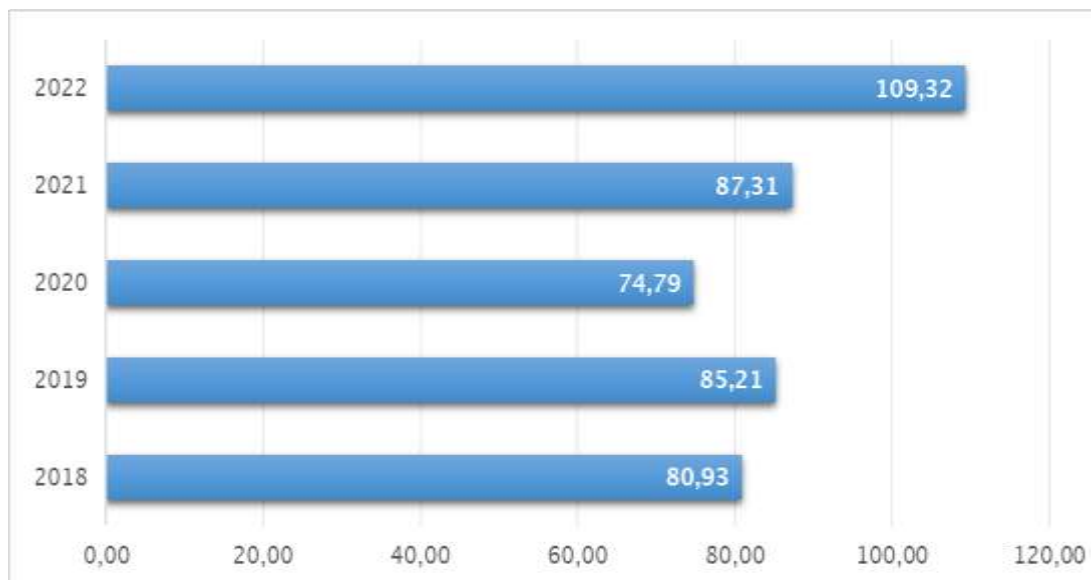
Стратешки циљ 3	Повећање вредности извоза из слободних зона					
	Базна година	Почетна вредност	Циљна вредност	Остварена вредност	Степен остварења	Успешност реализације циља
Показатељ на нивоу стратешког циља	2017	2.200.000.0000	2.700.000.000	2.951.620.029	109,32	100%
Извор провере	Извештај о пословању слободних зона у Републици Србији за 2022. годину					

Извор: Извештај о реализацији Стратегије развоја слободних зона у Републици Србији за период од 2018 – 2022. године. (2023). Београд: Министарство финансија Републике Србије, Управа за слободне зоне, стр. 6

Претходна табела приказује да је трећи стратешки циљ дефинисан Стратегијом развоја слободних зона остварен у завршној години реализације Стратегије посматран у апсолутном износу од 2.951.620.029,00 евра, односно да стопа остварења износи 109,32% у односу на планирани циљ.

Како би се приказало остварење трећег стратешког циља по годинама, а који се односи на повећање вредности извоза из слободних зона послужиће следећи графички приказ:

Графички приказ број 9 Рекапитулација остварења стратешког циља повећања вредности извоза из слободних зона по годинама

Извор: Извештај о реализацији Стратегије развоја слободних зона у Републици Србији за период од 2018 – 2022. године. (2023). Београд: Министарство финансија Републике Србије, Управа за слободне зоне, стр. 7

Пратећи кретање остварења трећег стратешког циља везаног за повећање вредности извоза из слободних зона се констатује да је у 2018. години овај циљ реализован у односу на дефинисани стратешки циљ процентуално посматрано са 80,93%, односно у апсолутном износу посматрано, остварена вредност извоза из слободних зона се кретала на нивоу од 2.185.110.000,00 евра. У другој години реализације Стратегије, односно у 2019. години, стратешки циљ везан за повећање вредности извоза из слободних зона је остварен са 85,21%, односно извоз из слободних зона је износио 2.300.670.000,00 евра. Највећи пад извоза из слободних зона је остварен 2020. године услед већ традиционалног разлога пандемије изазване вирусом корона (COVID 19), када је извоз из слободних зона у односу на дефинисани стратешки циљ износио процентуално посматрано 74,79%, односно апсолутно посматрано 2.019.330.000,00 евра. Опоравак извоза из слободних зона се осећа у 2021. години, када је у односу на дефинисани стратешки циљ износио 87,31%, односно посматрано конкретно 2.357.370.000,00 евра. Коначно, циљ дефинисан стратешким опредељењем у погледу повећања вредности извоза из слободних зона је остварен 2022. године, када је утврђена

вредност извоза из слободних зона износила 2.951.620.029,00 евра, односно процентуално посматрано стратешки циљ је остварен са 109,32%.

Четврти стратешки циљ развоја слободних зона детерминисан Стратегијом развоја слободних зона се односи на повећање броја запослених радника у слободним зонама, а његова суштина је приказана следећим табеларним приказом:

Табела број 34 Преглед стратешког циља повећања броја запослених радника у слободним зонама

Стратешки циљ 4	Повећање броја запослених радника у слободним зонама					
	Базна година	Почетна вредност	Циљна вредност	Остварена вредност	Степен остварења	Успешност реализације циља
Показатељ на нивоу стратешког циља	2017	25.200	31.500	45.067	143,07	100%
Извор провере	Извештај о пословању слободних зона у Републици Србији за 2022. годину					

Извор: Извештај о реализацији Стратегије развоја слободних зона у Републици Србији за период од 2018 – 2022. године. (2023). Београд: Министарство финансија Републике Србије, Управа за слободне зоне, стр. 8

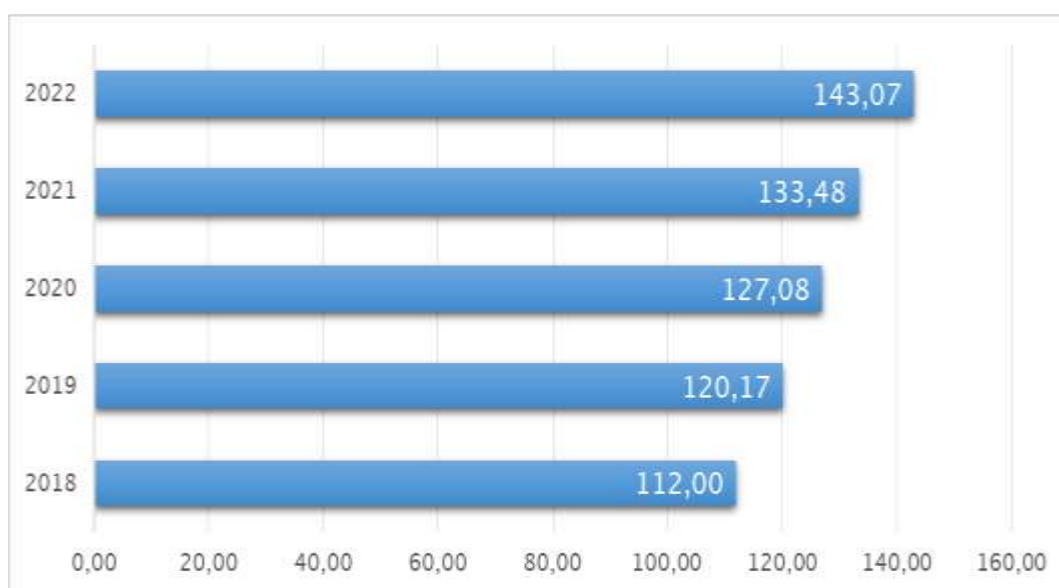
Посматрајући претходну табелу се уочава да је у погледу стратешког циља повећање броја запослених радника у слободним зонама као циљна вредност која се жели остварити дефинисан број од 31.500 запослених радника, у односу на број запослених радника у слободним зонама у години на којој се базира планска категорија, односно у односу на 2017. годину, када је број запослених радника у слободним зонама био 25.200 радника. За разлику од претходна три стратешка циља, четврти стратешки циљ је остварен у свим годинама реализације стратегије, односно број запослених у слободним зонама је био већи од 31.500 радника.

Услед све већег недостатка радне снаге, посебно високообразованих кадрова, корисници слободних зона су се опредељивали у смеру стипендирања студената, укључивању у модел дуалног образовања, дошколовавања кадрова и различитим облицима привлачења потенцијалних радника, како би превазишли све већи, готово хронични недостатак радне снаге. Због тога, корисници слободних зона у

циљу привлачења младих кадрова се све више укључују, односно учествују у студентским сајмовима, сајмовима праксе и осталим облицима приближавања потенцијалним запосленима, представљајући своју понуду радних места, односно у циљу остваривања непосредног контакта између послодаваца и потенцијалних запослених. Корисници слободних зона са установама средњешколског образовања и факултетима потписују споразуме о пословној сарадњи, како би ученици, односно студенти своју праксу обављали у компанијама, корисницима слободне зоне, будући да се у великом броју случајева ученици/студенти који су на пракси, касније запошљавају у компанијама, корисницима слободних зона, код којих су обављали своју праксу.

Како би се пратило остварење овог стратешког циља по годинама, употребљен је следећи графички приказ:

Графички приказ број 10 Праћење кретања стратешког циља повећања броја запослених у слободним зонама по годинама

Извор: Извештај о реализацији Стратегије развоја слободних зона у Републици Србији за период од 2018 – 2022. године. (2023). Београд: Министарство финансија Републике Србије, Управа за слободне зоне, стр. 8

Анализирајући остварење четвртог стратешког циља развоја слободних зона по годинама, који се односи на повећање броја запослених у слободним зонама се указује да је овај стратешки циљ готово у потпуности остварен већ од прве године стратешког периода, а свој највећи степен остварења постигао у последњој години реализације Стратегије, односно у 2022. години. У првој години

реализације Стратегије, односно у 2018. години је број запослених у слободним зонама износио 35.280 запослених радника, што је процентуално посматрано за 12% више у односу на дефинисани стратешки циљ од 31.500 запослених радника. Током 2019. године број запослених је у слободним зонама у односу на дефинисани стратешки циљ од 31.500 запослених радника био већи за 20,17%, односно број запослених у слободним зонама током 2019. године је износио 37.854 радника. Иако је услед пандемије вируса корона (COVID 19) у претходна три стратешка циља развоја слободних зона остварен најнижи степен реализације, у оквиру овог, четвртог стратешког циља развоја слободних зона, који се односи на повећање броја запослених у слободним зонама је остварен раст, тако да је у односу на дефинисану стратешку вредност броја запослених од 31.500, број запослених радника у 2020. години у слободним зонама био 40.030 запослених радника. Током 2021. године број запослених радника у слободним зонама је био апсолутно посматрано 42.047 радника, што је у односу на дефинисану стратешку вредност више за 33,48%. Највеће остварење стратешког циља у погледу повећања броја запослених радника у слободним зонама је остварено у 2022. години, односно у последњој години реализације стратегије развоја слободних зона, када је апсолутно посматрано број запослених радника код корисника слободних зона био 45.068 запослених радника, што је посматрано у односу на дефинисани стратешки циљ више за 43,07%.

Анализирајући остварење Стратегије развоја слободних зона у Републици Србији за период од 2018. до 2022. године се може закључити да су сва четири стратешка циља која су постављена Стратегијом остварена, при чему су прва три стратешка циља која се односе на: повећање вредности оствареног промета у слободним зонама, повећање вредности остварене производње у слободним зонама и повећање вредности извоза из слободних зона остварени тек у последњој години реализације Стратегије, односно у 2022. години, а четврти стратешки циљ, повећање броја запослених у слободним зонама је остварен већ у првој години реализације стратегије развоја слободних зона. На основу тога се може извести закључак да је дефинисана Стратегија развоја слободних зона у Републици Србији у период од 2018. до 2022. године у делу стратешких циљева у потпуности реализована.

5.4. Изазови развоја слободних зона на подручју Босне и Херцеговине

Према подацима интернет портала CAPITAL.BA¹⁰¹ последња слободна зона у федерацији Босне и Херцеговине је основана сада већ давне 2004. године. На основу података који су доступни на Управи за индиректно опорезивање БИХ у Босни и Херцеговини су тренутно активне четири слободне зоне и то: Слободна зона „Херцеговина“ у Мостару, Слободна зона „Вогошћа“ у Сарајеву, слободна зона „Високо“ у Високом и слободна зона „HOLC“ у Лукавцу. Према доступним информацијама са Управе за индиректно опорезивање БИХ у Републици Српској тренутно не егзистира ни једна слободна зона. Међутим, потребно је истаћи чињеницу да је 2021. године у Републици Српској усвојен Закон о слободним зонама, након чега су многе локалне самоуправе искзале жељу за оснивање слободних зона попут градова Требиње, Градишка, Бијељина, Добој, Источно Сарајево, као и општине: Сребреница, Шамац, Братунац које су покренуле прве кораке према оснивању истих. Најдаље је у оснивању слободне зоне достигао град Требиње, будући да је Савет министара БИХ у марту 2022. године донео Одлуку о одређивању дела царинског подручја БИХ као „Слободна зона Требиње“, а чему је претходило подношење захтева од стране града Требиња, који се појављује у својству оснивача слободне зоне. У наредном периоду следи инфраструктурно опремање ове слободне зоне.

У наставку се приказују основни подаци о четири слободне зоне које егзистирају на подручју федерације Босне и Херцеговине¹⁰²:

- ✚ **Слободна зона „Високо“** је смештена у Високом у федерацији Босне и Херцеговине. У почетку је обухватала површину од 200.000 m², а извршеним проширењем 2001. године је обухватила површину од 224.761 m² и простира се на две локације. Приликом оснивања ова слободна зона је имала 18.000 m² за нове кориснике. Слободна зона је основана 1997. године од стране следећих привредних субјеката: „Витекс“ – кожарско – текстилни комбинат, „Виспак“, дистрибутивни центар и „Велепромет Интершпед“ из Сарајева. Саобраћајни положај зоне је приликом оснивања био изузетно повољан: - путна веза: Орашје – Добој – Зеница - Сарајево (Коридор Vc); железничка веза: Загреб/Београд – Винковци – Сарајево - Плоче и удаљеност 30 km до аеродрома Сарајево;
- ✚ **Слободна зона „Херцеговина“ Мостар** – седиште ове слободне зоне је у Мостару, а окосницу чини подручје некадашње фабрике авиона „СОКО“

---

¹⁰¹ <https://www.capital.ba/posljednja-slobodna-zona-u-bih-osnovana-prije-18-godina/>, датум доступности: 30. септембра 2023. године

¹⁰² *Програм подршке истраживањима у области јавних политика 2013 – 2014.* (2014). Сарајево: Фонд отворено друштво Босна и Херцеговина, стр. 20

из Мостара. У тренутку оснивања слободна зона се простирала на површини од 435.633 m². У почетним фазама развоја ове слободне зоне у њој је радило 41 предузеће, углавном су у питању мала и средња предузећа која у значајној мери свој производни програм извозе. Саобраћајно – географски положај ове зоне је изузетно повољан: повезана са главном железничком пругом: Будимпешта – Сарајево - Бања Лука -Загреб/Београд; повезана са главном саобраћајницом (Коридор Vc): Будимпешта – Осијек – Сарајево –Мостар – Плоче; близу Мостарског аеродрома и 60 км удаљена од луке Плоче (Средоземно море);

✚ **Слободна зона „Вогошћа“** се налази у Вогошћи, која представља предграђе града Сарајева. Основана је сада већ давне 1999. године као подружница компаније „Volkswagen“ Сарајево и уједно је ова компанија приликом оснивања била и једини већи извозник из ове слободне зоне. Према подацима из 2012. године у овој слободној зони је радило 15 привредних субјеката. Простире се на површини од 85.500 m² од чега је 42.000 m² натрживено, јер се ради о производно – складишним просторима. Делатности које се обављају у оквиру ове слободне зоне се односе на производњу, трговину, активности које су повезане са испоруком, банкарским, финансијским и пословима осигурања, као и друге активности подршке. Посматрана слободна зона има веома повољан саобраћајно – географски положај: директна веза са главним железничким правцима: Плоче – Сарајево - Бања Лука - Загреб/Београд; веза са главним путним правцима Будимпешта – Осијек – Сарајево – Мостар – Плоче; 10 км од аеродрома Сарајево и веза са трансевропским гасоводом и

✚ **Слободна зона „Холц“ Лукавац** – је просторно смештена у селу Пурачић у оквиру Тузланског кантона, у близини Лукавца. Простире се на површини од 99.000 m². Слободну зону је основала и једини њен корисник при оснивању је компанија „Фен“ д.о.о. која се бави производњом и извозом намештаја, у већинском је власништу компаније из Немачке. Статус слободне зоне је добила 2004. године, а 99% остварене производње се извози у земље Европе, а пре свега у Белгију, Холандију, Луксембург, Немачку и Шведску.

На крају разматрања изазова развоја слободних зона на подручју Босне и Херцеговине се приказује SWOT анализа развоја слободних зона на подручју Босне и Херцеговине:

**Табела број 35 SWOT анализа развоја слободних зона на подручју
Босне и Херцеговине**

СЛАБОСТИ	СНАГЕ
<ul style="list-style-type: none"> ✚ Нестабилан пословни амбијент ✚ Недовољно прилагођен образовни систем потребама тржишта ✚ Неодговарајућа привредна структура ✚ Недовољно развијено јединствено тржиште Босне и Херцеговине ✚ Учешће „сиве економије“ је велико ✚ Општа политичка ситуација и геополитички интереси 	<ul style="list-style-type: none"> ✚ Атрактиван геостратешки положај ✚ Индустијска традиција ✚ Добро постављена основна транспортна и енергетска мрежа ✚ Диверзификована производња енергије и сигурно снабдевање ✚ Природни ресурси (шуме, руде, неизграђено земљиште, вода) ✚ Инфраструктурне предности у већ изграђеним и потенцијалним слободним зонама ✚ Изузеће плаћања пореза на добит (државна помоћ у складу са правилима о државној помоћи)
ПРЕТЊЕ	ШАНСЕ
<ul style="list-style-type: none"> ✚ Домицилна политичка нестабилност и глобална економска кретања ✚ Бржи развој окружења у односу на Босну и Херцеговину ✚ Велика отвореност економије и слаби механизми заштите домаће производње ✚ Одлив стручњака и младих 	<ul style="list-style-type: none"> ✚ Неискоришћени ресурси (земља, радна снага и сл.) ✚ Интермодални транспорт ✚ Могућност коришћења војне имовине у привредне сврхе ✚ Потенцијал за развој производње више фазе прераде ✚ Увоз опреме из трећих земаља света (САД, Јапан, Кина, Индија, Сингапур,

<p>људи</p> <p>✚ Депопулација у руралним срединама и концентрација у урбаним срединама</p> <p>✚ Неповољни демографски и миграциони трендови</p>	<p>Јужна Кореја и слично) је и даље царински оптерећен, где слободне зоне имају значајну предност</p>
---	---

Извор: Поповић, Г., Лојовић, М., Ерић, О. (2016). Слободне економске зоне и развој Босне и Херцеговине у процесу евроинтеграција. Herald, 20, str. 77 – 95. Доступно на: <https://www.gdrsbl.org/slobodne-ekonomske-zone-i-razvoj-bosne-i-hercegovine-u-procesu-evrointegracija/>, датум доступности: 09. јануар 2024. године

На бази претходно наведене SWOT анализе и других пратећих података и искустава других земаља, а пре свега у окружењу, креатори економске политике који развијају концепт слободних зона у Босни и Херцеговини треба да одреде стратешке правце и оперативне планове његове реализације.

5.5. Изазови развоја слободних зона у Републици Српској

Република Српска у циљу стварања предуслова за даљи економски развој се определила да као један од инструмената привлачења страних директних инвестиција употреби инструмент слободних зона, који поседује бројне компаративне предности, а које су емпијски доказане као један од добрих начина обезбеђења страног капитала кроз директне инвестиције, као и трансфер нових технолошких решења, а пре свега повећање запослености, која се у почетним фазама развоја огледа кроз запошљавање радне снаге нижег степена квалификованости, а касније како се концепт слободних зона развија, повећава се и ангажовање радне снаге вишег степена квалификованости.

У том правцу Република Српска је у фебруару 2021. године усвојила нови Закон о слободним зонама Републике Српске¹⁰³. Република Српска је и пре доношења Закона о слободним зонама у 2021. години имала важећи Закон о слободним зонама¹⁰⁴ који је усвојен 2003. године, а свакако област функционисања слободних зона на подручју Републике Српске дотиче и Закон о слободним зонама у Босни и Херцеговини који је у примени од 2009. године.

Пре опредељења за детаљано разматрање проблематике слободних зона Републике Српске, као и изазова њиховог развоја размотриће се модел који већ

¹⁰³ „Службени гласник Републике Српске“, број 15/2021

¹⁰⁴ „Службени гласник Републике Српске“, број 65/03

постоји на подручју Републике Српске, а односи се превасходно на функционисање пословних зона, које већ успешно егзистирају и делују.

Тренутно према доступним подацима Развојне агенције Републике Српске на подручју Републике Српске егзистира 13 пословних зона. У циљу што прегледнијег приказа пословних зона које функционишу на подручју Републике Српске користиће се следећи табеларни приказ:

Табела број 36 Пословне зоне на подручју Републике Српске

Редни број	Назив пословне зоне	Основни подаци о пословној зони
1.	Пословна зона Александровац ¹⁰⁵ (Град Лакташи)	<ul style="list-style-type: none"> - Укупна површина зоне: 28.50 хектара - Распожива површина зоне: 8.50 хектара - Цена земљишта у случају продаје парцеле: 6.00 КМ¹⁰⁶/m² - Обезбеђена инфраструктура: саобраћајна инфраструктура, електрична енергија и водоводна мрежа
2.	Пословна зона „Липова греда“ ¹⁰⁷ (Општина Козарска Дубица)	<ul style="list-style-type: none"> - Укупна површина зоне: 69.00 хектара - Распожива површина зоне: 21.00 хектар - Цена земљишта у случају продаје парцеле: 9.00 КМ/m² - Обезбеђена инфраструктура: саобраћајна инфраструктура, електрична енергија, водоводна и канализациона мрежа
3.	Пословна зона „Нова топола“ Град Градишка	<ul style="list-style-type: none"> - Укупна површина зоне: 66.40 хектара - Распожива површина зоне: 37.70 хектара - Цена земљишта у случају продаје парцеле: 1.00 - 80.00 КМ/m² - Обезбеђена инфраструктура: саобраћајна инфраструктура, електрична енергија и водоводна мрежа
4.	Пословна зона Бања Лука Град Бања Лука	<ul style="list-style-type: none"> - Укупна површина зоне: 42.12 хектара - Распожива површина зоне: 12.00 хектара - Цена земљишта у случају продаје парцеле: није доступан податак - Обезбеђена инфраструктура: саобраћајна инфраструктура, електрична енергија, водоводна и канализациона мрежа

¹⁰⁵ <https://www.laktasi.biz/aleksandrovac>, датум доступности: 15. јануар 2024. године

¹⁰⁶ КМ – конвертибилна марка, званична валута Босне и Херцеговине.

¹⁰⁷ <https://www.poslovnazona.ba/cir/index.html>, датум доступности: 15. јануар 2024. године

5.	Пословна зона „Ланара“ Општина Теслић	<ul style="list-style-type: none"> - Укупна површина зоне: 9.75 хектара - Распожива површина зоне: 6.00 хектара - Цена земљишта у случају продаје парцеле: 22.5 КМ/м² - Обезбеђена инфраструктура: саобраћајна инфраструктура, електрична енергија, водоводна и канализациона мрежа
6.	Индустријска зона 3 Град Бијељина	<ul style="list-style-type: none"> - Укупна површина зоне: 22.00 хектара - Распожива површина зоне: 5.46 хектара - Цена земљишта у случају продаје парцеле: 20.00 КМ/м² - Обезбеђена инфраструктура: саобраћајна инфраструктура, електрична енергија и водоводна мрежа
7.	Индустријска зона Дервента и Сервисно – комунални центар Град Дервента	<ul style="list-style-type: none"> - Укупна површина зоне: 128.50 хектара - Распожива површина зоне: 8.20 хектара - Цена земљишта у случају продаје парцеле: 10.00 КМ/м² - Обезбеђена инфраструктура: саобраћајна инфраструктура, електрична енергија, водоводна и канализациона мрежа
8.	Пословна зона Синтеши Општина Србац	<ul style="list-style-type: none"> - Укупна површина зоне: 60.50 хектара - Распожива површина зоне: 14.00 хектара - Цена земљишта у случају продаје парцеле: 0,70 КМ/м² - Обезбеђена инфраструктура: саобраћајна инфраструктура, електрична енергија, водоводна мрежа
9.	Пословна зона Црнаја Општина Србац	<ul style="list-style-type: none"> - Укупна површина зоне: 32.00 хектара - Распожива површина зоне: 12.00 хектара - Цена земљишта у случају продаје парцеле: 0,70 КМ/м² - Обезбеђена инфраструктура: саобраћајна мрежа, електрична енергија, водоводна мрежа, телекомуникациони водови
10.	Индустријска зона Целпак Град Приједор	<ul style="list-style-type: none"> - Укупна површина зоне: 10.20 хектара - Распожива површина зоне: 8.80 хектара - Цена земљишта у случају продаје парцеле: 10.00 КМ/м² - Обезбеђена инфраструктура: саобраћајна мрежа, електрична енергија
11.	Пословна зона Волујац Град Требиње	<ul style="list-style-type: none"> - Укупна површина зоне: 85.00 хектара - Распожива површина зоне: 0.00 хектара - Цена земљишта у случају продаје парцеле: 6.00 КМ/м² - Обезбеђена инфраструктура: саобраћајна мрежа, електрична енергија, водоводна

		мрежа
12.	Пословна зона Рамићи Град Бања Лука	<ul style="list-style-type: none"> - Укупна површина зоне: 24.00 хектара - Распожива површина зоне: 11.00 хектара - Цена земљишта у случају продаје парцеле: 25.25 КМ/м² - Обезбеђена инфраструктура: саобраћајна мрежа, електрична енергија, водоводна и канализациона мрежа
13.	Пословна зона Подбрдо Општина Мркоњић Град	<ul style="list-style-type: none"> - Укупна површина зоне: 18.5 хектара - Распожива површина зоне: 4.8 хектара - Цена земљишта у случају продаје парцеле: 3.3 КМ/м² - Обезбеђена инфраструктура: саобраћајна мрежа, електрична енергија, водоводна и канализациона мрежа

Извор: По идеји аутора на бази података са званичне интернет презентације Развојне агенције Републике Српске. Доступно на: <https://www.rars-msp.org/poslovna-podrska/preduzetnicka-infrastruktura/poslovne-zone/>

Претходна табела приказује пословне зоне које егзистирају у Републици Српској са понудом њихових основних расположивих капацитета. Кроз пословање у пословној зони корисници остварују бројне погодности, које су им уједно и мотив да своје активности реализују у оквиру пословне зоне. Прва корист коју потенцијални инвеститор остварује функционишући у пословној зони се огледа кроз ниже цене земљишта праћене редукацијом инвестиционих трошкова у целини. Значајна сервисна подршка пословне зоне везано за све активности које су у вези са градњом објеката, регулисање потребних дозвола, као и други сервиси које обезбеђује пословна зона. У данашње време када су логистичка питања од посебног значаја, не смеју се никако занемарити беневити рада пословне зоне кроз подршку у реализацији логистичких активности корисницима пословне зоне.

Новим Законом о слободним зонама Републике Српске је предвиђено у члану 5. оснивање слободне зоне на подручју које има аутопут, магистрални пут, речну луку, аеродром или је смештена уз магистралну железничку пругу. Чланом 6. поменутог Закона се наводе критеријуми слободне зоне око обављања своје функције, односно да би могла бити основана потребно је створити организационе, просторне, еколошке, техничке и друге услове за спровођење делатности у слободној зони. Предвиђено је чланом 8. поменутог Закона да се у оквиру слободне зоне могу одвијати индустријске, трговинске и услужне

делатности којима се не угрожава животна средина, здравље људи, материјална добра и безбедност Републике Српске.

Предметним Законом о слободним зонама Републике Српске је предвиђен поступак по коме се оснива слободна зона у члану 9. Закона, који подразумева да се у поступку оснивања слободне зоне спроводе следеће радње: (1) израђује елаборат о економској оправданости оснивања слободне зоне; (2) доношење, односно закључивање акта о оснивању слободне зоне; (3) прибављање сагласности Владе Републике Српске и (4) прибављање одлуке Савета министара и Министарства спољне трговне и економских односа Босне и Херцеговине, којима се утврђује испуњеност услова за почетак рада слободне зоне. Након тога се приступа оснивању привредног друштва за управљање слободном зоном.

Посебно значајан члан Закона је члан 14. којим се регулише економска оправданост оснивања слободне зоне, а подразумева да је оснивање слободне зоне економски оправдано под условом да сачињен Елаборат о економској оправданости оснивања слободне зоне покаже могућност постизања позитивних ефеката у функцији привлачења домаћег и страног капитала, затим позитивних ефеката кроз производњу производа и пружањем услуга, запошљавањем и трансфером савремених технологија, при чему је изузетно важна одредба да ће вредност робе која се извози из слободне зоне прелазити најмање 50% од укупне вредности произведене робе која напушта слободну зону у периоду од 12 месеци.

На подручју Републике Српске за сада је званично основана једино слободна зона у Требињу. У том правцу је Скупштина Града Требиња на седници одржаној у августу 2023. године донела одлука о оснивању ЈП „Слободна зона Требиње“, која ће управљати слободном зоном у Требињу, а усвојени су и интерни акти за регулисање пословања овог јавног предузећа. Слободна зона је планирана на десет хектара површине и почела је да се уређује, при чему је Влада Републике Српске обезбедила 800.000 конвертибилних марака за уређење простора будуће слободне зоне Требиње.¹⁰⁸ Према информацијама прибављеним у току писања докторске дисертације и општина Соколац је сачинила Елаборат о економској оправданости оснивања слободне зоне „Соколац“, тако да је и она започела поступак оснивања слободне зоне на подручју општине Соколац.

Према подацима садржаним у Елаборату о економској оправданости оснивања Слободне зоне „Соколац“¹⁰⁹ у Републици Српској постоје следећи подстицаји инвеститорима за рад у оквиру слободне зоне, а односе се на: (1) Ослобађање од

---

¹⁰⁸ <https://trebinje.rs.ba/odrzana-14-sjednica-skupstine-grada-osniva-se-jp-slobodna-zona-novi-pogon-u-pz-volujac/>, датум доступности: 31. март 2023. године

¹⁰⁹ Елаборат о економској оправданости оснивања слободне зоне „Соколац“. (2023). Соколац: Општина Соколац, стр. 59 - 60

ПДВ-а на улазак добара у слободну зону, као и пружање транспортних и других услуга у вези са уносом добара; (2) Ослобађање од ПДВ-а на промет добара и услуга у слободној зони; (3) Ослобађење од ПДВ-а на промет добара и услуга између корисника слободних зона; (4) Ослобађање корисника производње од плаћања ПДВ-а на потрошњу енергије; (5) Ослобађање од одређених пореских оптерећења за стране директне инвестиције; (6) Слободан проток капитала, профита и дивиденди; (7) Средства из буџета Републике Српске за финансирање инвестиционих пројеката у производном и услужном сектору могу постати предмет међународне трговине; (8) Царинске погодности; (9) Поједностављена царинска процедура за кориснике Слободне зоне; (10) Извоз добара и услуга из зоне и увоз добара и услуга у слободну зону на које се не плаћају царине и друге дажбине; (11) Ослобађања од плаћања царина и других увозних дажбина за робу намењену обављању делатности и изградњи објеката у слободној зони (сировине, опрема, грађевински материјал); (12) Дозвољено је привремено изношење робе ван Слободне зоне у сврху обраде или презентације; (13) Увоз роба и услуга у зону, као и извоз добара и услуга из зоне су бесплатни; (14) Увезене сировине и полупроизводи издвојени за извоз су ослобођени дажбина и других увозних трошкова; (15) Увезена опрема, машине и грађевински материјал су ослобођени дажбина и других пореза; (16) Без пореза на додату вредност за све активности унутар слободне зоне; (17) Корисник објеката зоне може слободно управљати девизама, што се остварује пословањем у зони; (18) Увоз робе у зону је бесцарински; (19) Роба из зоне се може пласирати на домаће тржиште уз царине и друге таксе. Ако је роба која улази у царинско подручје Босне и Херцеговине, Републике Српске произведена у зони или је изложена манипулацији при дељењу домаћих састојака, царина се плаћа према стопи страног састојка у роби; (20) Увоз у Зону и извоз из Зоне су потпуно бесплатни. тј. не користе се царинске квоте, увозне или извозне дозволе или друге спољно трговинске размене; (21) Роба из Зоне се може привремено одложити на осталу матичну територију или се у Зону унети на дорадне операције (прерада, дорада, третман, поправка, контрола квалитета, маркетиншке презентације...), које омогућавају поступак повезивања са домаћом привредом; (22) Пренос добити остварене различитим активностима у зони је бесплатан и (23) Експропријација није дозвољена на подручју зоне. Корисници објеката зоне имају могућност да изнајме, купе или сами изграде производне магацине или пословне зграде.

Иако се Република Српска определила да искористи модел слободних зона као инструмент за привлачење страних директних инвестиција, изузетно је значајно да користи позитивна искуства осталих земаља у развоју овог концепта, посебно Републике Србије са којом има тесну сарадњу. Успешна имплементација овог

концепта подразумева његово представљање домицилној јавности у Републици Српској, како би био у потпуности јасан и у каснијим фазама реализације не би наишао на оспоравања. Сходно томе је потребно стратешки се одредити који број слободних зона Републици Српској је потребан и њихов географски распоред. Након одлуке о броју и географском размештају слободних зона је неопходно радити у правцу њиховог инфраструктурног опремања. Након дефинисања ових стратешких праваца је важно осмислити стратегију наступа на међународном тржишту у функцији промоције понуде слободних зона Републике Српске потенцијалним инвеститорима, поступати на едукацији кадрова који ће бити у функцији пружања техничке подршке инвеститорима на републичком и нивоу локалних самоуправа. Изузетно значајну улогу у овом процесу свакако имају кроз синергетско деловање Влада Републике Српске, Развојна агенција Републике Српске, Одељења за локални економски развој/инвестиције у локалним самоуправама који заједнички треба да функционишу у правцу привлачења иностраних инвеститора. Наступи на сајмовима, осмишљавање адекватних промотивних материјала и филмова, као и непосредан контакт са инвеститорима представљају битан предуслов реализације потенцијалних инвестиционих улагања, односно реализације инвестиција. Убудуће, пажњу треба посветити и едукацији особља који ће управљати привредним друштвима за управљање слободним зонама, а нарочито треба све учеснике у овом процесу оспособити да савладају енглески језик, као битан предуслов директне комуникације са инвеститорима. За успешно остварење овако формулисаних циљева, потребно је можда на самом почетку дефинисати Стратегију развоја слободних зона Републике Српске са пратећим оперативним плановима, како би сам приступ развоју слободних зона био стратешки осмишљен, оперативно добро вођен са јасно дефинисаним циљевима и одређењима, јер је то свакако кључни предуслов успеха овог концепта у привлачењу страних директних инвестиција и осталим бенефитима које са собом носи.

5.6. Европске економске интеграције – изазов или препрека развоја слободних зона

Посебан изазов за креаторе економске политике у процесу придруживања Европској унији јесте очување егзистенције слободних зона и након стицања статуса пуноправног члана Европске уније. Наиме, бројни бенефити које слободне зоне пружају својим корисницима уласком у Европску унију би могли бити изгубљени. Приликом креирања и вођења процеса европских интеграција су изузетно значајна искуства Републике Пољске, која је успела очувати своје слободне економске зоне и које и данас успешно послују, а са друге стране

постоји пример Републике Хрватске која је кроз свој процес придруживања доста неповољно водила преговоре везане за поглавље 29 – Царинска унија, што се рефлектовало готово кроз ерозију слободних зона у Републици Хрватској, којих према подацима из 2022. године има 7, а у једном периоду постојања их је било 17.

Концепт слободних зона је очуван на подручју Европске уније, али у другачијем облику у односу на концепт слободних зона које делују у домицилним условима. Слободне зоне су се трансферисале кроз индустријске и технолошке паркове, пословне инкубаторе развоја малих и средњих предузећа и у виду логистичких центара који укључују услуге превоза. Дошло је заправо до потпуне трансформације концепта слободних зона према модерном облику ових зона, што указује да је њихова сврха и даље спровођење директних улагања у развој одређених подручја.

Полазећи од овог стандарда креатори економске политике у домицилним условима треба да активно делују у правцу прилагођавања домицилног концепта слободних зона, концепту слободних зона у Европској унији. Управо у том правцу треба тежити према претварању слободних зона у интелектуалне инкубаторе, који ће обједињавати у свој састав и научно – технолошке паркове, изградњу логистичких терминала на простору слободне зоне и покретање пословних инкубатора који ће пословати у оквиру слободне зоне омогућавајући развој малих и средњих предузећа, а у складу са праксом Европске уније.

Кроз процес европских интеграција, до стицања статуса пуноправног члана Европске уније је битно искористити концепт слободних зона за привлачење што већег обима страних директних инвестиција, како би се обезбедио развој домицилне привреде, односно период придруживања максимално искористити за валоризацију у смислу привлачења страних директних инвестиција концепта слободних зона. У тренутку када се постане пуноправан члан Европске уније, слободне зоне ће наставити са својим радом под условима који важе за остале слободне зоне, а то је пословање без ПДВ – а, царине и уз коришћење предвиђених регионалних подстицаја.

Кроз вођење процеса преговора са Европском унијом везано за слободне зоне треба што дуже тежити одлагању измене постојећих законских решења у домицилном законодавству, којима су предвиђени бројни бенефити за рад у слободној зони, а током преговора настојати да се спорне одредбе закона којима се предвиђају бројни бенефити пословања у слободним зонама примене од момента преијема у Европску унију.

Важно је истаћи да већ сада домицилне слободне зоне настоје да се повезују са слободним зонама које делују на подручју Европске уније у сврху стицања

практичних искустава везаних за рад слободних зона на подручју Европске уније. Повезивањем, потписивањем споразума о пословно – техничкој сарадњи кроз увезивање са европским слободним зонама проактивно делујући у смислу припреме за рад при стицању пуноправног чланства у Европској унији. Свакако је потребно истаћи и улогу Управе за слободне зоне Министарства финансија Републике Србије, која треба у овим процесима да има усмеравајућу, координирајућу улогу и улогу креатора новог законског оквира прилагођеног законодавству Европске уније, уз максимално искоришћавање бенефита развоја овог концепта до тренутка уласка у пуноправно чланство Србије у Европску унију. Управа за слободне зоне Министарства финансија Републике Србије подразумева и улогу саветодавца слободним зонама у овом изузетно сложеном и комплексном процесу, при чему је значајно искористити сва позитивна искуства која је на овом путу прошла Република Пољска.

6. ЕМПИРИЈСКА ИСКУСТВА И БЕНЕФИТИ СЛОБОДНИХ ЗОНА

6.1. Слободне зоне као механизам привлачења страних директних инвестиција

Посебан значај у привредном развоју једне земље имају слободне зоне као један од облика привлачења страних улагања као битне основе и катализатора укупног привредног развоја. Анализирајући доступну литературу је оочено да емпиријска искуства показују да су многе земље које су се определиле за оснивање слободних зона постигле значајне развојне бенефите и убрзале свој сопствени привредни развој у поређењу са другим земљама. Основни бенефити који се остварују кроз отварање слободних зона се огледају у лакшем и ефикаснијем привлачењу страних директних инвестиција, обезбеђеном трансферу развијених технологија, а што се све рефлектује кроз подизање животног стандарда и повећање запослености.

На основу података објављених на званичном сајту Управе за слободне зоне Републике Србије, у Србији тренутно егзистира укупно 15 слободних зона¹¹⁰.

---

¹¹⁰ Слободна зона Суботица, Слободна зона Пирот, Слободна зона Зрењанин, Слободна зона Нови Сад, ФАС слободна зона Крагујевац, Слободна зона Шабац, Слободна зона Ужице, Слободна зона Свилајнац, Слободна зона Смедерево, Слободна зона Апатин, Слободна зона Крушевац, Слободна зона Врање, Слободна зона Прибој, Слободна зона Београд и Слободна зона Шумадија.

Иностранни инвеститори, пре свега, улагањем кроз механизам слободних зона остварују бројне бенефите који се огледају у следећем:

Табела број 37 Основни бенефити пословања у слободним зонама Републике Србије

<i>Основни бенефити</i>	<i>Повољности бенефита</i>
Повољан географски положај Републике Србије	<ul style="list-style-type: none"> * Србија се налази у центру Балканског полуострва, у југоисточном делу Европе и представља везу између источне и западне, северне и јужне Европе; * Земља дунавског слива, на раскрсници речних токова; * Положај на ободу ЕУ, покривена европским коридорима 10 и 7.
Споразуми о слободној трговини	<ul style="list-style-type: none"> * Прелазни трговински споразум са ЕУ; * Споразум ЦЕФТА; * Споразум са чланицама ЕФТА; * Споразум о слободној трговини са Русијом; * Споразум о слободној трговини са Белорусијом; * Споразум о слободној трговини са Казахстаном; * Споразум о слободној трговини са Турском; * Преференцијални режим пословања са Сједињеним Америчким Државама.
Царинске погодности	<ul style="list-style-type: none"> * Ослобађање од плаћања царине и других увозних дажбина за робу која је намењена обављању делатности и изградњи објеката у слободној зони (репроматеријал, опрема, грађевински материјал); * За страну робу смештену у слободној зони, а намењена је обављању производних активности, не полаже се банкарска гаранција за обезбеђење

	наплате царинског дуга.
Фискалне погодности	<ul style="list-style-type: none"> * Ослобађање од плаћања ПДВ-а на унос добара у слободну зону, као и пружање превозних и других услуга у вези са уносом добара; * Ослобађање од плаћања ПДВ-а на промет добара и услуга у слободној зони; * Ослобађање од плаћања ПДВ-а на промет добара између корисника две слободне зоне; * Ослобађање производних корисника плаћања ПДВ-а на потрошњу енергената.
Погодности локалне самоуправе	Доношење одлуке о ослобађању од плаћања локалних пореза, накнада и такси које су у надлежности локалних самоуправа, нпр. накнаде за уређење градског грађевинског земљишта, накнаде за таксе и трошкове општинске управе, накнаде за коришћење градског грађевинског земљишта, накнаде за урбанистичке услове и сагласности, прикључак на локалну инфраструктуру воде и канализације, локалне комуналне таксе и сл.
Једноставна и брза царинска процедура	<ul style="list-style-type: none"> * У слободним зонама је могуће спроводити поједностављени царински поступак; * Постојање посебног царинског реферата.
Ефикасна администрација у слободној зони (One Stop Shop)	Корисницима слободних зона на располагању је велики број додатних услуга које могу пружати предузећа за управљање слободном зоном, као што су организација транспорта, претовар, утовар, шпедитерске услуге, агенцијске услуге, услуге осигурања и реосигурања, банкарски послови и др.

Извор: <https://www.usz.gov.rs/page/benefits>, датум доступности: 20. јун 2023. године

Сагледавајући основне компаративне предности слободних зона Србије је јасно да инострани инвеститори кроз своје пословање у слободним зонама остварују бројне бенефите који су уједно и мотиви за њихов рад у подручју слободне зоне. Посебно интересантна предност за иностране инвеститоре јесте једноставна царинска процедура и постојање царинског реферата у склопу саме слободне зоне, што значајно олакшава пружање царинских услуга корисницима слободне зоне, штедећи значајно временске и материјалне ресурсе. Поред погодности које су присутне на националном нивоу, свакако не треба занемарити ни локалне предности које локалне самоуправе могу одобрити иностраним инвеститорима у сврху привлачења страних директних инвестиција и остварења равномерног регионалног развоја Републике Србије. У основи ових погодности су различите врсте ослобађања од локалних фискалних намета.

За државу је изузетно значајно да подстиче развој слободних зона, јер се тиме остварују пре свега следећи циљеви¹¹¹: (1) Ефикасно привлачење директних инвестиција кроз комбинацију државних програма финансијске подршке и погодности слободних зона; (2) Побољшање политике пореских олакшица у слободним зонама у складу са државном политиком регионалног развоја; (3) Проширење подручја постојећих зона, нарочито у девастираним подручјима; (4) Повећање промета у слободним зонама за најмање 5% годишње; (5) Охрабрење инвестирања у области нових технологија; (6) Изградња објеката намењених инкубацији производних активности; (7) Инфраструктурно опремање земљишта намењеног инкубацији производних активности; (8) Већа улога локалних самоуправа кроз систем општинских погодности; (9) Увођење нових услуга у слободним зонама; (10) Подстицање малих компанија и појединаца за успостављање сарадње са великим компанијама у циљу њиховог снабдевања производима и услугама; (11) Стварање најбољих услова за пословање у слободним зонама, након уласка у Европску унију и (12) Унапређење сарадње са државним институцијама које се баве подстицањем развоја предузетништва.

У циљу сагледавања основних перформанси пословања слободних зона у Републици Србији, приказани су кључни показатељи развоја слободних зона у досадашњем периоду на основу Извештаја о пословању слободних зона у 2019.

---

¹¹¹ Стратегија развоја слободних зона у Републици Србији за период од 2018. до 2022. године („Службени гласник РС“, број 48/2018), стр. 6.

години који припрема Управа за слободне зоне Министарства финансија Републике Србије, а усваја Влада Републике Србије:

Табела број 38 Основни подаци о слободним зонама Србије

<i>Назив слободне зоне</i>	<i>Капацитет</i>	<i>Промет слободне зоне</i>	<i>Инвестиционо улагање</i>	<i>Број корисника слободне зоне</i>
Слободна зона „Суботица“	72 ha 14 a 28 m ²	938.443.679 евра	15.266.105 евра	16 корисника
Слободна зона „Пирот“	139 ha 95 a 15 m ²	663.444.180 евра	34.880.692 евра	71 корисник
Слободна зона „Зрењанин“	100 ha 44 a 42 m ²	328.613.181 евра	21.896.309 евра	8 корисника
Слободна зона „Нови Сад“	89 ha 30 a 45 m ²	264.187.002 евра	2.693.613 евра	44 корисника
Слободна зона „ФАС слободна зона Крагујевац“	176 ha 45 a 62 m ²	1.090.627.897 евра	9.637.673 евра	11 корисника
Слободна зона „Шабац“	419 ha 62 a 49 m ²	252.191.082 евра	27.233.347 евра	9 корисника
Слободна зона „Ужице“	55 ha 38 a 52 m ²	496.391.050 евра	6.445.634 евра	10 корисника
Слободна зона „Свилајнац“	57 ha 33 a 73 m ²	79.871.897 евра	5.692.556 евра	4 корисника
Слободна зона „Смедерево“	540 ha 52 a 44 m ²	183.857.349 евра	9.589.785 евра	13 корисника
Слободна зона „Крушевац“	110 ha 54 a 35 m ²	43.904.336 евра	3.157.609 евра	4 корисника
Слободна зона „Апатин“	122 ha 17 a 04 m ²	723.247 евра	0,00 евра	1 корисник
Слободна зона „Врање“	123 ha 93 a 30 m ²	0,00 евра	0,00 евра	0 корисника
Слободна зона „Прибој“	26 ha 90 a 69 m ²	19.674.060 евра	1.286.801 евра	10 корисника
Слободна зона „Београд“	98 ha 31 a 44 m ²	209.712.111 евра	47.073.162 евра	3 корисника
Слободна зона	10 ha 76 a 37 m ²	0,00 евра	0,00 евра	0 корисника

„Шумадија“				
------------	--	--	--	--

Извор: По идеји аутора на бази Извештаја о пословању слободних зона у Републици Србији за 2019. годину. Доступно на: <https://www.usz.gov.rs/upload/files/2019.pdf>

Слободна зона „Пирот“ има највећи број корисника – 71 корисник, док слободна зона „Врање“ и слободна зона „Шумадија“ за сада немају кориснике. Највећи промет у 2019. години је остварила слободна зона „ФАС слободна зона Крагујевац“ у вредности од 1.090.627.897 евра, као и слободна зона „Суботица“ у износу од 938.443.679 евра. Највећа инвестициона улагања у 2019. години је остварила слободна зона „Београд“ у вредности од 47.073.162 евра, затим слободна зона „Пирот“ у вредности од 34.880.692 евра и слободна зона „Шабац“ у вредности од 27.233.347 евра. Највећу просторну распрострањеност заузимају слободна зона „Смедерево“ која се креће на нивоу од 540 ha 52 a 44 m² и слободна зона „Шабац“ на нивоу од 419 ha 62 a 49 m².

6.1.1. Слободне зоне и њихов значај у привлачењу greenfield инвестиција

Посматрајући стране директне инвестиције кроз претходна разматрања је указано на њихове мотиве, модалитет и облике, позитивне и негативне стране, а у наставку ће се фокусирати на привлачење страних директних инвестиција у смислу greenfield инвестиција путем концепта слободних зона.

Под greenfield инвестицијама се подразумева директна улагања у нова постројења која на основу тога креирају нове производне капацитете, нова радна места, а на бази тога стварају предуслове за трансфер знања и технологија и на тај начин омогућавају већи степен укључености домицилне привреде у глобалне економске токове¹¹². Често се ове инвестиције изједначавају са директним страним улагањима, што свакако није адекватно поређење, будући да су директна страна улагања значајно шири и комплекснији појам. У сваконедневном пословном животу ове инвестиције се изједначавају са улагањем на „ледини“, односно земљишту без објеката. Према Уредби о условима и начину привлачења страних директних инвестиција („Службани гласник РС“, број 20/2012, 123/2012, 14/2013 и 60/2013) чланом 2. поменуте Уредбе greenfield инвестиције су дефинисане као инвестиције којима се граде нови производни капацитети.

¹¹² Микић, М., Орсаг, С., Полошки Вокић, Н., Шваљек С. (2011). Економски лексикон. Загреб; Лексикографски завод Мирослав Крлежа и Масмедиа, стр. 89.

У циљу стварања предуслова за реализацију ових инвестиција, Република Србија је донела Уредбу о условима, начину и поступку под којима се грађевинско земљиште у јавној својини може отуђити или дати у закуп по цени мањој од тржишне цене, односно закупнине или без накнаде, као и услове, начин и поступак размене непокретности („Службени гласник РС“, број 61/2015, 88/2015, 46/2017, 30/2018 и 53/2021) у којој је у члану 7. предвиђено да се отуђење и давање у закуп грађевинског земљишта у јавној својини испод тржишне цене, односно закупнине или без накнаде може спровести у случају да је у питању објекат у функцији реализације инвестиционог пројекта којим се унапређује локални економски развој. Члан 9. ове Уредбе дефинише да су то пројекти (привредни развој Републике Србије и локални економски развој) чијом се реализацијом повећава број запослених у привреди за најмање 1%, односно 0,5% у локалним самоуправама сврстаних у четврту групу развијености и да се сразмерно увећавају јавни приходи. На овај начин се подстиче развој локалних самоуправа које су на ниском степену развијености, у циљу стварања предуслова за равномеран регионални развој.

Анализирајући постојећих 15 слободних зона које послују на подручју Републике Србије углавном су све реализоване као greenfield инвестиције, односно кроз овај обик директних страних инвестиција су изграђене: Слободна зона Суботица, Слободна зона Зрењанин, Слободна зона Шумадија Крагујевац, Слободна зона Шабац, Слободна зона Смедерево, Слободна зона Свилајнац, Слободна зона Врање, Слободна зона Београд и великим делом Слободна зона Пирот и Слободна зона Нови Сад, а Слободна зона Апатин за сада нема кориснике. Чињеница да је осам слободних зона у потпуности настало улагањем у виду greenfield инвестиције, а да су Слободна зона Пирот и Нови Сад у великој мери такође резултат овог вида инвестирања, јасно се може уочити на примеру Републике Србије да су слободне зоне адекватан механизам привлачења ове врсте инвестиција.

6.1.2. Слободне зоне и њихова улога у реализацији brownfield инвестиција

Анализирајући расположиву литературу под brownfield инвестицијама се подразумевају инвестиције у већ постојеће објекте, а који се односе на некадашње индустријске комплексе, напуштене фабрике, железничке објекте, складишта, лучка средишта и слично. На овај начин потенцијални инострани инвеститори имају већ расположиве капацитете које могу употребити за реализацију своје инвестиције, што им умањује трошкове због већ изграђених објеката и целокупне инфраструктуре, а са друге стране локална самоуправа има користи јер се уређују

напуштени и запуштени објекти, реализују се пројекти везани за заштиту животне средине и уште обезбеђују се предуслови за реализацију урбаног развоја локалне заједнице. У Републици Србији усвајањем Закона о изменама и допунама Закона о планирању и изградњи („Службени гласник РС“, број 62/2023) чланом 2. је предвиђено да су brownfield локације индустријских и комерцијалних садржаја који нису у употреби у дужем временском периоду, при чему имају потенцијал за урбану обнову.

Како би се створили предуслови да се локације ове врсте понуде потенцијалним инвеститорима од пресудне је важности да се оне напишу, а управо је овим законским решењима предвиђено и формирање Регистра brownfield локација у циљу њихове понуде потенцијалним инвеститорима. Према доступним подацима са званичне интернет презентације Развојне агенције Србије, тренутно је потенцијалним инвеститорима на располагању 540 brownfield локација¹¹³.

У сврху спровођења улагања у одговарајућу brownfield локацију је неопходно реализовати две фазе, а које се односе на¹¹⁴: (1) у оквиру ове фазе се врши припрема локације за даљу изградњу, односно прибавља се потребна пројектно – техничка документација и врши се уређење постојећих објеката и земљишта или њихово рушење и чишћење и (2) у случају да се определи за рушење и чишћење објеката, инвеститор заправо започиње нови инвестициони циклус кроз изградњу и подизање нових објеката ослањајући се на постојећу пројектно – техничку документацију, чиме би се заправо ова врста инвестиције трансформисала у greenfield инвестицију.

У стручној литератури кроз анализу ових локација се наилази на гледишта према коме ове локације настају на подручју некадашњих индустријских зона које су напуштене и више нису у употреби, затим као последица миграције градског становништва и напуштањем пољопривредног земљишта, пашњака и шума у сеоским срединама.

Иако су наведене одређене предности које реализација ових инвестиција носи са собом, постоје и одређене негативне стране ових инвестиција, које инвеститоре одвраћају од улагања у ове локације, а односе се на¹¹⁵: (1) додатне трошкове новчаних средстава потребних за заштиту животне средине на овим локацијама;

---

¹¹³ <https://ras.gov.rs/podrska-investitorima/baza-investicionih-lokacija>, датум доступности: 03. јануар 2024. године

¹¹⁴ Модификовано према: Глигоријевић Ј. (2017). *Реактивирање brownfield - а у Србији*. Часопис „Актуелности“. Бања Лука: Banja Luka College, стр. 48. доступно на: <https://aktuelnosti.blc.edu.ba/wp-content/uploads/2017/11/29-3-2015-REAKTIVIRANJE-BROWNFIELD-A-U-SRBIJI-Jasmina-Gligorijevi%C4%87.pdf>, датум доступности: 03. јануар 2024. године

¹¹⁵ Ibidem, стр. 50 - 51

(2) значајне трошкове рушења и надоградње инфраструктуре; (3) противљење локалне заједнице реализацији ових инвестиција; (4) комплексност њихове реализације, неизвесност и додатно време које изискује процес санације и заштите животне средине, као и прибављање различитих дозвола и одобрења за њихову реализацију и (5) отежану реализацију инвестиције због недостатка информација на локалу, недостатка знања и стручних капацитета за реализацију ове врсте инвестиција.

Анализирајући утицај слободних зона у процесу привлачења страних директних инвестиција у виду brownfield инвестиција на примеру Републике Србије се може констатовати да је од укупно 15 слободних зона, 6 слободних зона настало у потпуности или делимично као brownfield инвестиција. Brownfield инвестиције у слободним зонама Србије су у потпуности реализоване у ФАС слободна зона Крагујевац, СЗ Крушевац, СЗ Прибој, СЗ Ужице, а делимично су кроз овај тип инвестиција развијене Слободна зона Нови Сад и Слободна зона Пирот. Тренутно стање и потражња за расположивим капацитетима у слободним зонама све више намеће потребу за постојањем већ изграђених објеката у виду производно – складишних капацитета који би били на располагању страним инвеститорима и омогућили реализацију brownfield инвестиција, а и постојећим инвеститорима у слободним зонама су стално потребни нови капацитети. На основу овог излагања се може закључити да су слободне зоне адекватан модел реализације brownfield инвестиција, посебно након што се постигне одређени ниво развоја слободних зона путем greenfield инвестиција, када расте потреба за реализацијом brownfield инвестиција у слободним зонама.

6.1.3. Слободне зоне и заједничка улагања (joint venture)

Концепт заједничких улагања, односно joint venture улагања пружа бројне могућности на примеру слободних зона на чијем емпиријском искуству се базира овај истраживачки део, а није у довољној мери развијен и у наредном периоду би требало радити на његовој популаризацији посебно кроз заједничка улагања домицилних и иностраних компанија у оснивање заједничке компаније, која би била корисник слободне зоне. Ту су посебно интересантне компаније које своје пословање заснивају на иновацијама и савременим иновационим решењима, што значи да би се у концепт заједничких улагања могли укључити са иностраним компанијама и домицилна научна инфраструктура кроз универзитете и факултете, научне институте, високе струковне школе и уопште други носиоци иновација, који своја иновативна решења управо могу да реализују кроз заједничко улагање са инопартнером користећи горе наведене бенефите пословања у слободној зони.

Када се помињу заједничка улагања, подразумева се заправо „међуорганизационо повезивање предузећа које настаје закључивањем уговора којим два или више предузећа удружују своја средства и свој рад у циљу реализације одговарајућег посла, при чему добитак или губитак који остваре на основу тог посла носе подједнако.”¹¹⁶ У суштини при реализацији заједничког улагања два или више пословних субјеката своје расположиве ресурсе комбинују, ризике и остварену добит деле сразмерно свом улогу. Једна од значајних карактеристика заједничког улагања се односи на његову временску ограниченост, односно заједничко улагање траје док се не реализује пословна активност због које је ово улагање извршено, након чега се субјект заједничког улагања може угасити, чиме је ово улагање врло флексибилно и самим тим привлачно за потенцијалне инвеститоре. Наравно, уколико се заједничко улагање покаже оправданим оно може у потпуности прећи у трајнији облик инвестиционог улагања.

Реализација заједничких улагања у слободним зонама је од посебног интереса за домицилне пословне субјекте, јер се удруживањем са иностраним пословним субјектима обезбеђује размена савремених технолошких решења, увођење нових принципа и организације рада, савремени приступ менаџменту људских ресурса, високи стандарди квалитета у реализацији активности и остварује нови „know – how“. Инострани инвеститор обезбеђује пласман своје инвестиције уз ниже трошкове и лакшу реализацију захваљујући домицилном партнеру који у потпуности познаје локалне пословне обичаје, често има обезбеђене потребне објекте, одређену опрему, радну снагу, одговарајуће процесе рада који се не морају постављати из основе, већ се захтева њихово унапређивање, чиме се инопартнеру значајно олакшава реализација планиране инвестиције.

Један од могућих модалитета реализације заједничких улагања у слободним зонама јесте у сфери производње компоненти за потребе корисника слободне зоне. Наиме, инострани добављачи компанија, корисника слободне зоне, могу кроз заједничко улагање са домицилним предузећем да оснују нови пословни субјект као резултат заједничког улагања који ће деловати на подручју слободне зоне и производити компоненте за потребе већ постојећег корисника слободне зоне. На овај начин би се домицилна предузећа директно укључила у рад слободне зоне, а инострани добављач уз ниже трошкове и исти квалитет производа, снабдевао свог пословног партнера који је већ у статусу корисника слободне зоне.

---

¹¹⁶ Schmitthoff, C. M. (1990). *The Law and Practice of International Trade*. London: Sweet & Maxwell, 9 edition, p. 338

Један од потенцијалних модалитета заједничких улагања на подручју слободне зоне јесте и улагање у компаније које се баве информационом технологијама, а пре свега производњом хардверских компоненти. Захваљајући високо едукованој радној снази у овој сфери на домицилном тржишту уз сарадњу са иностраним партнером би се омогућила реализација заједничког улагања, где би инострана компанија која се бави производњом хардверских компоненти увозила сировине и репроматеријал, у оквиру слободне зоне би се вршила дорада и производи би се даље извозили на инострано тржиште уз остваривање свих бенефита рада у слободној зони. Интерес домицилног партнера у заједничком улагању би било обезбеђено тржиште за произведене производе, установљена потребна улагања и трансфер савремене технологије и метода рада, а инострани партнер би имао интерес кроз јефтинију, а високо едуковану радну снагу, ниже трошкове пословања у смислу енергената, ниже фискалне намете и слично.

Иако пружа бројне бенефите, концепт заједничких улагања у домицилним слободним зонама није реализован као концепт страних директних инвестиција у значајној мери, али уважавајући претходно наведене бенефите, намеће се потреба размишљања о његовој актуелизацији и инкорпорирању у развојне правце слободних зона Србије, посебно када се односи на дугорочне стратешке правце развоја, уважавајући бројне бенефите на домицилну привреду, које носи са собом овај концепт.

6.2. Слободне зоне као акцелератор привредног развоја

Анализирајући утицај слободних зона на поједине елементе привредне инфраструктуре се може извући закључак да слободне зоне својим развојем доприносе у значајној мери привредном развоју, односно делују као катализатор привредних токова у једној земљи. Ефекти које остварује развој слободних зона на привредни развој се огледају кроз неколико елемената, а у наставку се разматрају.

Значајан утицај слободних зона на привредни развој се рефлектује путем трансфера модерних технолошких решења које стране компаније, корисници слободне зоне, уносе у земљу доприносећи тиме расту и унапређењу технолошке основе домицилне привреде, затим кроз постављање својих високих стандарда у погледу квалитета репроматеријала који захтевају од својих добављача, значајно унапређујући конкурентност и пословање домицилне привреде. Слободне зоне, као инструмент економске политике, пре свега утичу на повећање стопе запослености у једној земљи и то је један од главних ефеката који се остварује развојем концепта слободних зона. У почетним фазама развоја овог концепта углавном се ради о радној снази нижег степена квалификованости, а са развојем

слободних зона и протоком дужих временских периода, слободне зоне услед све већег обима капитално – интензивних активности и развојем својих капацитета у све већој мери захтевају висококвалификовану радну снагу са одређеним степеном компетентности и прецизним практичним вештинама.

Посебно значајан утицај слободних зона се манифестује путем остваривања одређених јавних прихода у виду различитих фискалних прихода у виду пореза, доприноса, накнада, такси и слично, на локалну и националну привреду. Постојање слободних зона је посебно значајно за локалне самоуправе или регије које су нижег степена развијености, јер се помоћу развоја слободних зона остварује значајно увећање локалних фискалних прихода, чиме се стварају предуслови за убрзани развој локалне заједнице, а тиме и доприноси принципу равномерног регионалног развоја. Захваљујући расту извоза у већој мери од раста увоза, слободне зоне доприносе и уравнотежењу платног биланса. Иако, по својој природи није кључна, значајна улога слободних зона се рефлектује на унапређење социјалне, а посебно еколошке компоненте развоја једне привреде, јер захваљујући високим стандардима којима је регулисано пословање страних компанија, посебно у сегменту заштите животне средине, компаније у слободној зони у значајној мери доприносе подизању еколошке свести у оквиру земље у којој обављају своју делатност. Никако се не сме у разматрању слободних зона занемарити и компонента друштвене одговорности, јер управо стране компаније, корисници слободне зоне, у оквиру своје пословне политике посебну пажњу посвећују управо друштвено одговорним пројектима.

Будући да је сваки од ових елемената посебно разрађен у наставку приликом сагледавања утицаја који слободне зоне имају на привредни развој, приказује се у виду табеларног приказа остварени промет у слободним зонама у периоду од 2008. године до 2022. године, како би се илустровао значајан промет остварен у склопу концепта слободних зона и свакако значајно деловао на остварени укупни привредни развој земље.

Сигурно је један од најзначајнијих показатеља пословања слободних зона рекапитулација оствареног промета у оквиру слободних зона, а у наставку је приказан остварени промет у слободним зонама Републике Србије у периоду од 2008. године до 2022. године, а што се може пратити кроз табеларни приказ:

Табела број 39 Преглед оствареног промета у слободним зонама Републике Србије у периоду од 2008 – 2022. године

Година	Вредност оствареног промета
--------	-----------------------------

2008. година	651.717.588 евра
2009. година	559.108.279 евра
2010. година	991.537.422 евра
2011. година	1.280.333.914 евра
2012. година	2.499.598.474 евра
2013. година	4.935.117.473 евра
2014. година	4.794.912.684 евра
2015. година	4.625.192.459 евра
2016. година	4.822.082.984 евра
2017. година	4.919.824.107 евра
2018. година	4.642.929.558 евра
2019. година	4.571.641.071 евра
2020. година	3.977.933.810 евра
2021. година	4.976.244.144 евра
2022. година	6.307.890.874 евра

Извор: Извештаји о пословању слободних зона у Републици Србији за период 2008 – 2022. година, доступно на: <https://usz.gov.rs/page/dokumenti>

Табела број 39 показује да је 2022. година била рекордна година по оствареном промету робе и услуга на подручју слободних зона Србије, када је остварен промет од 6.307.890.874 евра или 739.976.786.061,68 динара, што представља изузетно висок остварен промет у оквиру слободних зона, који је скоро 10 пута већи од оствареног промета у слободним зонама 2008. године, а износио је 651.717.588 евра или 56.895.075.775,92 динара. Анализирајући податке садржане у табели је уочљиво да је од 2013. године (изузев 2020. године када је дошло до значајне економске кризе услед пандемије вируса COVID 19) остварени промет у слободним зонама већи од 4.000.000.000,00 евра. Посебно се по успеху у погледу оствареног промета истакла 2021. година када је остварен промет од скоро 5.000.000.000,00 евра, односно 4.976.244.144 евра или 585.107.284.075,93 динара. Преломна година која је обезбедила перманентан раст оствареног промета у оквиру слободних зона јесте 2012. година, када је значајно порастао остварени промет на подручју слободних зона који је износио 2.499.598.474 евра или 283.807.660.215,98 динара, јер је након тога готово у континуитету промет остварен у слободним зонама растао.

Посматрајући последње три године у којима су доступни извештаји о пословању слободних зона, односно период од 2020. године до 2022. године, указаће се на учешће прве три слободне зоне у оствареном промету. Тако је у

2020. години највећи промет остварила слободна зона „Суботица“ у износу од 796.970.159 евра или 93.705.918.263,85 динара. На другом месту по оствареном промету је ФАС слободна зона Крагујевац која је остварила промет од 767.617.223 евра или 90.254.667.560,73 динара, док је треће место по оствареном промету заузела слободна зона „Пирот“ са оствареним прометом од 608.723.034 евра или 71.572.254.274,74 динара. Током 2021. године највећи остварени промет од свих слободних зона у Републици Србији је имала слободна зона „Пирот“ која је остварила укупан промет у износу од 779.363.787 евра или 91.637.672.011,84 динара, док је друго место по оствареном промету заузела слободна зона „Ужице“ која је у погледу укупно оствареног промета остварила промет у износу од 778.151.276 евра или 91.495.104.847,20 динара. Треће место је остварила ФАС слободна зона Крагујевац са оствареним прометом од 733.012.490 евра или 86.187.681.875,45 динара. Према подацима за последњу доступну годину, 2022. годину, највећи промет у Републици Србији је остварила слободна зона „Београд“ у износу од 1.142.149.658 евра или 133.985.233.735,08 динара, док је друго место по оствареном промету заузела слободна зона „Суботица“ чији је промет у 2022. години износио 1.086.301.769 евра или 127.433.734.630,86 динара. Треће место је заузела слободна зона „Пирот“ са реализованим прометом од 877.689.435 евра или 102.961.484.313,02 динара.

6.2.1. Ефекти развоја слободних зона на трансфер модерних технолошких решења

Слободне зоне захваљујући иностраним компанијама које углавном послују у режиму слободних зона својим пословањем су оствариле значајан утицај и на трансфер савремених технолошких решења, стварајући стабилну основу за квалитетан и на реалним основама заснован привредни развој. Трансферишући модерну технику и технологију и уопште технолошка решења у своје пословање, оне су допринеле и расту технолошке основе укупне привреде. Будући да су све већа настојања иностраних компанија, корисника слободне зоне, да у што већем обиму своје снабдевање обезбеде из домицилне привреде, а сигурно да добављачи ових компанија морају испуњавати високе стандарде, јасно је и да домицилна предузећа уколико желе да остваре пословну сарадњу са иностраним компанијама које раде у оквиру слободне зоне морају извршити одговарајућа улагања у унапређење сопствене технолошке основе, едукацију кадрова и подизање степена конкурентности, чиме се унапређује укупна технолошка основа домицилне привреде и њена конкурентност посматрано кроз глобалну тржишну утакмицу.

У инвестиционим улагањима компанија корисника слободне зоне су садржане и друге инвестиције, а саставни део ових улагања чине и савремена технолошка решења, тако се овај показатељ користи приликом сагледавања ефеката које слободне зоне остварују на основу трансфера модерних технолошких решења у домицилну привреду. Преглед остварених инвестиционих улагања у слободним зонама, приказан на бази остварених инвестиционих улагања у слободним зонама Републике Србије у периоду од 2008. до 2022. године у виду табеле која следи у наставку:

Табела број 40 Реализована инвестициона улагања у слободним зонама у Републици Србији за период 2008 – 2022. године

Година	Вредност инвестиционих улагања
2008. година	37.456.376 евра
2009. година	19.038.023 евра
2010. година	71.212.716 евра
2011. година	387.284.139 евра
2012. година	755.605.532 евра
2013. година	197.885.514 евра
2014. година	208.709.748 евра
2015. година	155.763.161 еуро
2016. година	236.410.708 евра
2017. година	215.564.982 евра
2018. година	194.338.191 евра
2019. година	184.853.286 евра
2020. година	256.655.110 евра
2021. година	825.137.392 евра
2022. година	843.227.810 евра

Извор: Извештаји о пословању слободних зона у Републици Србији за период 2008 – 2022. година, доступно на: <https://usz.gov.rs/page/dokumenti>

Посматрана табела указује да су са аспекта остварених инвестиционих улагања у слободним зонама године у којима су остварене највеће инвестиције 2012. година, 2021. година и 2022. година. Остварена инвестициона улагања у слободним зонама на подручју Републике Србије у 2022. години су износила 843.227.810 евра или 98.918.801.422,76 динара и представљају рекордна улагања

инвестиционог карактера у слободним зонама почевши од 2008. године до данас. У 2021. години су остварена инвестициона улагања у износу од 825.137.392 евра или 97.019.737.065,10 динара, а инвестициона улагања остварена у слободним зонама током 2012. године су износила 755.605.532 евра или 85.792.434.390,47 динара.

Значај инвестиционих улагања која се спроводе у оквиру слободних зона ће се додатно анализирати кроз последње три године, односно у периоду од 2020. године до 2022. године. Током 2020. године, као што је наведено, обим инвестиционих улагања је износио 256.655.110 евра или 30.176.917.527,05 динара. Према подацима из Извештаја о пословању слободних зона у Републици Србији у 2020. години¹¹⁷ предузећа, корисници слободних зона који раде на подручју Републике Србије, су углавном инвестирали у куповину земљишта, затим су своје инвестиције усмерили на изградњу и куповину грађевинских објеката, а наставили су са инвестирањем у набавку и инсталацију најсавременије опреме и технолошких решења. У овој години улагања су вршена од стране корисника слободне зоне и у различите алате, затим у ИТ опрему, као и у нова знања. Даље, се у Извештају о пословању слободних зона у Републици Србији у 2020. години¹¹⁸ наводи да су у посматраном периоду инвестирање у слободним зонама извршило 58 привредних субјеката, при чему је са аспекта географског порекла највећи део инвестиција дошао из земаља Европске уније, негде око 64% и то из следећих земаља чланица Европске уније: Савезне Републике Немачке, Француске и Италије. У посматраној години значајно учешће инвестиција јесте и из Кине које су у укупним инвестиционим улагањима у слободним зонама учествовале са 22,52%.

Следећа година у којој се детаљно врши анализа спроведених инвестиционих улагања јесте 2021. година, у којој су остварена инвестициона улагања у слободним зонама у износу од 825.137.392 евра или 97.019.737.065,10 динара. Ово је изузетно значајан скок инвестиционих улагања у слободним зонама, посебно када се пореди у односу на 2020. годину, будући да су инвестициона улагања у слободним зонама већа за 568.482.282 евра. Анализирајући податке садржане у Извештају о пословању слободних зона у Републици Србији у 2021. години¹¹⁹, у посматраној години своја инвестициона улагања су извршила 66 корисника

---

¹¹⁷ Доступно на:

https://usz.gov.rs/upload/files/Izvestaj%20o%20poslovanju%20slobodnih%20zona%20za%202020_%20godinu.pdf, датум доступности: 02. јануар 2024. године

¹¹⁸ Доступно на:

https://usz.gov.rs/upload/files/Izvestaj%20o%20poslovanju%20slobodnih%20zona%20za%202020_%20godinu.pdf, датум доступности: 02. јануар 2024. године

¹¹⁹ Доступно на: <https://usz.gov.rs/upload/files/2021.pdf>, датум доступности: 02. јануар 2024. године

слободних зона, а посматрајући структуру инвестиционих улагања, она су углавном фокусирана на даље инвестије које се везују за куповину земљишта, затим за прибављање и изградњу грађевинских објеката, улагање у најсавременија технолошка решења и опрему, као и даљи наставак улагања у информационе технологије. Према подацима из Извештаја о пословању слободних зона у Републици Србији у 2021. години¹²⁰ и у овој години најзначајнији део инвестиција, скоро 94% је према свом географском пореклу, односно распрострањености из Кине и земаља Европске уније. Све компаније, корисници слободне зоне, које су кинеског порекла, а ради се о укупно седам корисника током 2021. године су извршили инвестициона улагања у износу од 569.339.310 евра или 66.942.973.003,73 динара. Важно је истаћи да су и инвестициона улагања из Савезне Републике Немачке порасла у 2021. години у односу на 2020. годину за 34,66%, док су са друге стране корисници слободне зоне из Француске своја инвестициона улагања подигла за 98,79%. Са аспекта инвестиционих улагања посебно је успешна била 2022. година, будући да су у овој години остварена укупна инвестициона улагања у износу од 843.227.810 евра или 98.918.801.422,76 динара. У посматраној, више него успешној пословној години, инвестициона улагања у слободним зонама је извршило 71 предузеће, које ради у режиму слободне зоне, док је структура улагања иста као и у претходним годинама, а све у циљу како би се створиле претпоставке за успешне трансфер технологије. Према географском пореклу инвестиција, највећи део инвестиција је из Кине и Јапана, укупно 78,21%, при чему је осам корисника слободних зона, компанија, пореклом из Кине инвестирало импозантних 415.796.204 евра или 48.776.927.952,38 динара.

Даље, према подацима садржаних у Извештају о пословању слободних зона у Републици Србији у 2022. години¹²¹ је уочљиво да су посебно значајна инвестирања извршила предузећа, корисници слободне зоне, пореклом из Јапана, а што је рефлексија, пре свега улагања које је извршила компанија „Тоуо Тигес Србија”. Инвестиције које су извршиле јапанске компаније остварене су у износу од 242.746.363 евра или 28.476.503.019,62 динара. Посебно интересантно за 2022. годину јесте чињеница да су значајна улагања остварила и предузећа пореклом из Републике Србије, која су своја инвестициона улагања повећала за 80,62%, односно укупне инвестиције су извршила у износу од 23.482.907 евра или 2.754.772.775,30 динара.

---

¹²⁰ Доступно на: <https://usz.gov.rs/upload/files/2021.pdf>, датум доступности: 02. јануар 2024. године

¹²¹ Доступно на: <https://usz.gov.rs/upload/files/2022.pdf>, датум доступности: 03. јануар 2024. године

6.2.2. Утицај слободних зона на подизање степена конкурентности и унапређење пословања домицилних предузећа

Развојем слободних зона поред директних и квантитативно мерљивих ефеката се намећу бројни индиректни ефекти којима слободне зоне доприносе развоју домицилног тржишта, унапређују квалитет економије домицилних привредних субјеката и доприносе мерама вишег нивоа подизања конкурентности домицилних предузећа и сфере предузетничко – занатске делатности.

Развијање слободне зоне, односно како се све више инкорпорирају корисници слободне зоне у локалне економске токове, настаје већи степен потреба у свом пословању у погледу прибављања различитих добара и услуга компаније, корисници слободне зоне, прибављају са локалног тржишта.

Будући да иностране компаније које раде у оквиру подручја слободне зоне имају изузетно високе стандарде квалитета и захтевају високе стандарде од својих добављача, у сваком погледу неминовно доводи пред домицилне пословне субјекте да раде на унапређењу сопствених стандарда пословања. Сва добра и услуге које домицилни пословни субјекти испоручују предузећима, корисницима слободне зоне, морају задовољавати високе стандарде квалитета и проћи бројне контроле уз одржавање континуитета у оствареном квалитету, у сврху укључености на листу добављача. Овакви захтеви пред домицилне привредне субјекте неминовно намећу потребу да перманентно подижу ниво квалитета својих добара и услуга које испоручују компанијама, корисницима слободне зоне, раде на њиховом унапређењу, редизајнирајући и подижући степен ефикасности сопствене економије.

Наиме, почевши од 2022. године је дошло до озбиљног нарушавања ланаца снабдевања на глобалном нивоу, што је значајно отежало снабдевање компанија, корисника слободне зоне, будући да се велики број ових компанија определио за концепт залиха „just in time“¹²², што је заправо готово у потпуности онемогућило или отежало реализацију овог концепта, посебно у сфери компанија које раде у аутомобилској индустрији. Ова ситуација на глобалном нивоу је омогућила домицилним предузећима да се укључе у рад иностраних компанија које послују у слободној зони кроз производњу одређених компоненти, али су се ту домицилни пословни субјекти суочили са проблемом испуњења високих стандарда квалитета производа које захтевају ове иностране компаније.

---

¹²² Принцип производње „just in time“ подразумева производњу само онога што се тражи од стране тржишта, тачно на време са нултом толеранцијом на грешке у најмањим могућим серијама и у најкраћим временским интервалима. Заправо, у основи овог концепта јесте производња без залиха или како се често у стручној литератури назива „безскладишна производња“. Доступно на: http://www.eknfak.ni.ac.rs/dl/upr_proizvodnjom/JIT,%20Kanban.pdf, датум доступности: 07. јануара 2024. године

Свакако је производња делова и компоненти за потребе компанија које послују на подручју слободне зоне једна велика развојна шанса за домицилну привреду, коју ни под којим условима домицилни привредни субјекти не би смели да пропусте. То даље намеће пред домицилне пословне субјекте значајна улагања у сопствене машине и опрему, едукацију запослених, развој нових производа и употребу софистицираних технологија, односно унапређење укупне економије на којој се заснива рад домицилних предузећа. Полазећи од чињенице да у све већем степену тржишне турбулентности и изузетно снажне конкуренције, расте и потреба домицилних пословних субјеката да раде на подизању сопствене конкурентности како међусобно, тако и у односу са иностраном конкуренцијом у сврху проширења портфолиа својих купаца и обезбеђивања значајног учешћа на растућем тржишту слободних зона о чему нам најбоље говори раст оствареног промета у слободним зонама који је претходно наведен.

Посебно активна улога у укључивању домицилних привредних субјеката у пословање слободних зона подразумева да буде у привредним друштвима која управљају слободним зонама и која предузимају различите проактивне мере у правцу укључивања домицилних пословних субјеката у рад слободних зона кроз све значајније учешће у снабдевању добрима и услугама својих корисника. У том правцу се намеће потреба на организацији различитих промотивних активности у функцији приближавања понуде домицилних, пре свега локалних пословних субјеката преко унапређивања сарадње са локалним удружењима послодаваца. Један од механизма промовисања понуда локалних пословних субјеката јесте и организација сајма добављача, где би се представиле могућности и понуда локалне привреде у функцији њеног већег укључивања у рад слободне зоне, а тиме створиле претпоставке за реализацију партнерских односа између домицилне, пре свега локалне привреде и слободне зоне, а што би у значајној мери водило према унапређењу имиџа слободне зоне у локалној средини.

6.2.3. Ефекти развоја слободних зона на стопу запослености

Полазећи од саме природе слободних зона као инструмента економске политике је изузетно значајан утицај које оне остварују на повећање степена запослености у једној земљи. У ранијим излагањима је истакнуто посматрање концепта слободних зона са критичког аспекта, углавном се испољава чињеница да оне у принципу ангажују радну снагу нижег степена квалификације, односно да је у питању како се то често наводи „шрафцигер“ индустрија. Иако је ова констатација делимично тачна, али је важно истаћи само у почетним фазама развоја слободних зона, будући да се слободне зоне развијају, долази до

трансфера савремених технолошких решења код њихових корисника из матичних компанија, развијају се сопствени иновациони центри, што све узрокује повећање степена квалификованости радне снаге која се ангажује у оквиру слободних зона. Заправо, са својим развојем слободне зоне постају све више капитално – интензивне, јер се одређене линије производње, одређени технолошки процеси вишег степена сложености из матичних компанија све више преносе код компанија, корисника слободне зоне, што изискује радну снагу вишег степена квалификованости.

У оквиру табеле број 41 су представљене слободне зоне са аспекта броја корисника, њиховог порекла у смислу да ли су у питању домицилни или страни корисници, као и број запослених који је по годинама остварен у слободним зонама на подручју Републике Србије.

Табела број 41 Рекапитулација броја и структуре корисника, као и броја запослених у слободним зонама у Републици Србији за период 2008 – 2022. године

Година	Број корисника	Број домаћих корисника	Број страних корисника	Број запослених
2008. година	207	90	117	5.473
2009. година	181	80	101	4.915
2010. година	211	106	105	7.853
2011. година	161	94	67	7.929
2012. година	173	89	84	14.579
2013. година	226	126	100	18.313
2014. година	262	164	98	19.255
2015. година	240	154	86	22.242
2016. година	265	170	95	25.175
2017. година	221	166	55	28.366
2018. година	204	153	51	35.279
2019. година	204	157	47	37.855
2020. година	215	173	42	40.031
2021. година	227	185	42	42.046
2022. година	254	203	51	45.067

Извор: Извештаји о пословању слободних зона у Републици Србији за период 2008 – 2022. године, доступно на: <https://usz.gov.rs/page/dokumenti>

Највећи број корисника који своју делатност обавља у слободним зонама на подручју Републике Србије је био 2016. године, када је у слободним зонама функционисало 265 корисника. Током 2014. године број корисника се кретао на нивоу од 262 корисника, а 2022. године број корисника у слободним зонама је био на нивоу од 254 корисника. Најмањи број корисника који су радили у режиму слободне зоне је био 2011. године и кретао се на нивоу од 161 корисника. Када се анализира структура корисника слободне зоне са аспекта домаћих или страних корисника, уочљиво је да су само 2008. године и 2009. године страни корисници имали предност у смислу броја у односу на домаће кориснике и то број страних корисника слободне зоне 2008. године је био 117 у односу на 90 домицилних корисника, а 2009. године број страних корисника слободне је износио 101 корисник, у односу на 80 домицилних корисника слободне зоне. Почевши од 2010. године, када је по први пут број домицилних корисника слободне зоне био већи у односу на стране кориснике слободне зоне, у конкретном случају однос је био 106 домицилних корисника и 105 страних корисника, а у преосталим годинама веће је учешће домицилних корисника слободне зоне у односу на иностране кориснике. Током 2020. године број домицилних корисника слободне зоне је био 173 корисника, док је број страних корисника слободне зоне био 42 корисника, а у 2021. години број домицилних корисника слободне зоне је био 185 у односу на 42 корисника слободне зоне из иностранства. У 2022. години од укупног броја корисника у слободним зонама који је био на нивоу од 254 корисника, број домицилних корисника слободне зоне је био 203 корисника (79,92%), а број страних корисника слободне зоне био 51 (20,08%), што показује да су домицилни корисници слободне зоне у апсолутној предности, посматрано са аспекта њиховог броја.

Посебно позитивни ефекти развоја слободних зона су уочљиви у смислу броја запослених који раде у слободним зонама, где је у посматраном периоду остварен значајан раст броја запослених. У 2022. години се број запослених у слободним зонама кретао на нивоу од 45.067 запослених, а број запослених у слободним зонама 2008. године је износио 5.473 радника, што представља повећање за 39.594 запослена и подразумева пораст за више од 7 пута.

Значајан елемент анализе у овом сегменту јесте однос компанија које се баве производном, у односу на компаније које се баве трговинско – услужном делатношћу. Илустрован пример на бази података из Извештаја о пословању слободних зона у Републици Србији у 2020. години према коме је 42,80% корисника слободне зоне обављао делатност производног карактера или ако се посматра у апсолутним бројевима у питању су 92 корисника, док су делатности из

сфере трговине и услуга у овој години у слободној зони обављала 123 корисника или ако се посматра кроз процентуално учешће у питању су 57,20% од укупног броја корисника слободне зоне у наведеној години.

У посматраној 2020. години према подацима садржаним у Извештају о пословању слободних зона у Републици Србији у 2020. години од укупног броја запослених код компанија које раде у слободној зони 34.437 запослених је било ангажовано у сфери производње или ако се посматра у сфери процентуално исказаних податка помиње се 98,52% запослена у слободним зонама, а изузетно мали број запослених, свега 594 запослена или процентуално посматрано 1,48% од укупног броја запослених у слободним зонама је био ангажован у производно – услужном сектору и запослени код привредних друштава која се баве управљањем слободном зоном.

6.2.4. Значај развоја слободних зона са аспекта раста јавних прихода

Развој слободних зона, као инструмента економске политике у привлачењу страних директних инвестиција је омогућио долазак бројних светских компанија које своју делатност обављају у оквиру слободне зоне. Поред бројних користи од њиховог функционисања навешће се и значај развоја слободних зона у функцији повећања јавних прихода, а пре свега ће се у фокус посматрања ставити локални јавни приходи.

Полазећи од одредби Закона о финансирању локалне самоуправе у Републици Србији¹²³ члана 6. датог Закона у изворне приходе локалне самоуправе, а који су значајни са аспекта слободне зоне, будући да исте уплаћује локалној самоуправи на територији на којој се налази, наводе се следећи: (1) порез на имовину; (2) локалне административне таксе; (3) локалне комуналне таксе; (4) накнада за коришћење јавних добара и (5) друге накнаде у складу са одредбама овог Закона. Поред наведених изворних прихода локалне самоуправе, на основу рада слободне зоне на подручју локалне самоуправе, остварује и уступљене порезе у складу са одредбама члана 35. поменутог Закона, а односе се на: (1) 77% од пореза на зараде који се плаћа према пребивалишту запосленог и (2) порез на пренос асполутних права.

У сврху илустрације и практичне потврде чињенице да слободне зоне доприносе расту јавних прихода послужиће пример пореза на зараде запосленог.

---

¹²³ „Службени гласник РС“, број 62/2006, 47/2011, 93/2012, 99/2013 – усклађени дин. изнс., 125/2014 - усклађени дин. изнс., 95/2015 - усклађени дин. изнс., 83/2016, 91/2016 - усклађени дин. изнс., 104/2016 - др. закон, 96/2017 – усклађени дин. изнс., 89/2018 - усклађени дин. изнс., 95/2018 - др. закон, 86/2019 - усклађени дин. изнс., 126/2020 - усклађени дин. изнс., 99/2021 - усклађени дин. изнс., 111/2021 - др. закон, 124/2022 - усклађени дин. изнс. и 97/2023 - усклађени дин. изнс.

Сагледавајући податке садржане у Извештају о пословању слободних зона у Републици Србији у 2022. години према коме је у слободним зонама запослено 45.067 радника, а узимајући претпоставку да је просечна нето зарада на нивоу слободне зоне 60.000,00 динара, на основу свођења нето у бруто зараду се може закључити следеће:

- ✚ локалне самоуправе су оствариле на основу преноса средстава пореза на зараде (применићемо јединствену стопу од 77% пореза на зараде који важи за градове, иако је тај проценат мањи за општине 74% и Град Београд 66% пореза на зараде, а ради лакшег прерачуна), у 2022. години оствариле локалне приходе на годишњем нивоу на основу пореза на зараде запослених у слободним зонама у износу од 2.374.838.013,24 динара, док је централни ниво власти остварио приходе од 709.367.198,76 динара на основу пореза на зараде;
- ✚ остварени приходи су на основу доприноса Републичком фонду за пензијско и инвалидско осигурање, Републичком фонду за здравствено осигурање и Националној служби за запошљавање износили 15.548.115.000 динара, посматрано на годишњем нивоу.

Сагледавајући само пример пореза на зараде и доприноса за пензијско – инвалидско осигурање, доприноса за здравствено осигурање и доприноса за случај незапослености се може закључити да су слободне зоне оствариле значајне јавне приходе. Када се овом износу прикључе средства на основу изворних прихода локалне самоуправе, може се закључити да слободне зоне у значајној мери утичу на пораст јавних прихода.

6.2.5. Развој слободних зона и утицај на структуру платног биланса

Уважавајући концепт и природу слободних зона које представљају значајан инструмент привлачења страних директних инвестиција, чиме свакако остварују позитиван утицај на структуру платног биланса једне земље, у наставку се приказује утицај на платни биланс који су оствариле слободне зоне на подручју Републике Србије кроз остварење спољнотрговинског суфицита и вредност извоза у периоду од 2020. до 2022. године.

У склопу табеле у наставку су дате вредности оствареног спољнотрговинског суфицита у оквиру слободних зона Републике Србије:

Табела број 42 Рекапитулација оствареног спољнотрговинског суфицита у слободним зонама Србије у периоду 2020 – 2022. године

Година	Остварени спољнотрговински суфицит
2020.	699.367.623 евра
2021.	637.914.844 евра
2022.	625.054.968 евра

Извор: Извештаји о пословању слободних зона у Републици Србији за период 2020 – 2022. година, доступно на: <https://usz.gov.rs/page/dokumenti>

Посматрана табела указује да су слободне зоне оствариле највећи спољнотрговински суфицит 2020. године, који се кретао на нивоу од 699.367.623 евра или 82.231.784.985,86 динара, док је током 2022. године остварен најнижи трговински суфицит у износу од 625.054.968 евра или у износу од 73.494.088.148,43 динара. Током 2021. године слободне зоне су оствариле суфицит у вредности од 637.914.844 евра или 75.006.154.940,49 динара, што представља значајан допринос слободних зона платном билансу Републике Србије у правцу његовог уравнотежења. Посебно је интересантна чињеница да је највећи износ спољнотрговинског суфицита остварен 2020. године, која је била година велике кризе услед пандемije изазване вирусом COVID 19, а што указује да су се слободне зоне добро избориле са економском кризом, оправдале своју егзистенцију и наставиле са даљим растом и развојем.

У циљу приказивања вредности оствареног извоза из слободних зона, приказане су остварене вредности извоза за првих десет корисника слободних зона који су појединачно остварили највећи износ у посматраним годинама:

Табела број 43 Преглед оствареног извоза по корисницима слободних зона Србије у периоду од 2020 – 2022. године

Редни број	Назив корисника слободне зоне	Слободна зона	Вредност извоза у еврима
2022. година			
1.	Tigar Tyres	Пирот	432.311.566
2.	ZF Serbia	Београд	357.731.207
3.	Ваљаоница бакра Севојно	Ужице	195.327.102
4.	Impol Seval ваљаоница алуминијума Севојно	Ужице	192.959.037
5.	Mei Ta Europe	Београд	175.577.725

6.	Flender	Суботица	170.025.757
7.	Yazaki Srbija	Шабац	101.971.169
8.	Boysen Abgassysteme	Суботица	93.489.430
9.	DAD Draxlmaier Automotive	Зрењанин	90.495.844
10.	Contitech Fluid	Суботица	90.335.782
2021. година			
1.	Tigar Tyres	Пирот	415.699.248
2.	FCA Srbija	ФАС Слободна зона	262.468.928
3.	ZF Serbia	Београд	184.527.621
4.	„Impol Seval“ ваљаоница алуминијума Севојно	Ужице	169.562.486
5.	Ваљаоница бакра Севојно	Ужице	148.973.504
6.	Flender	Суботица	136.877.034
7.	Mei Ta Europe	Београд	128.686.508
8.	DAD Draxlmaier Automotive	Зрењанин	113.082.295
9.	Contitech Fluid	Суботица	83.384.000
10.	Yazaki Србија	Шабац	82.909.954
2020. година			
1.	Tigar Tyres	Пирот	358.232.703
2.	FCA Srbija	ФАС Слободна зона	306.850.182
3.	Flender	Суботица	237.427.460
4.	DAD Draxlmaier Automotive	Зрењанин	132.007.511
5.	Mei Ta Europe	Београд	108.243.058
6.	Ваљаоница бакра Севојно	Ужице	98.415.608
7.	Impol Seval ваљаоница алуминијума Севојно	Ужице	95.936.748
8.	Yazaki Srbija Шабац	Шабац	83.111.891
9.	Lear Corporation	Нови Сад	74.465.192
10.	Contitech Fluid	Суботица	70.542.862

Извор: Извештаји о пословању слободних зона у Републици Србији за период 2020 – 2022. године, доступно на: <https://usz.gov.rs/page/dokumenti>

Уколико се посматра 2020. година, првих десет корисника слободних зона по вредности оствареног извоза су остварили извоз у износу од 1.565.233.215 евра, при чему је појединачно највећи извоз остварио корисник слободне зоне „Пирот“

– „Tigar Tyres“ у вредности од 358.232.703 евра. Табела илуструје да су две слободне зоне учествовале са по два корисника међу првих десет извозника у слободним зонама и то слободна зона „Суботица“ са корисником „Flender“ – ом, који је остварио извоз у вредности од 237.427.460 евра и корисником „Contitech Fluid“ који је остварио извоз од 70.542.862 евра, као и слободна зона „Ужице“ чији су корисници Ваљаоница бабра Севојно остварила извоз од 98.415.608 евра и „Impol Seval ваљаоница алуминијума Севојно“, која је остварила извоз од 95.936.748 евра.

Током 2021. године првих десет корисника по реализованом извозу је остварило извоз у вредности од 1.726.171.578 евра, што представља пораст оствареног извоза у односу на 2020. годину за 160.938.363 евра, при чему је поново корисник слободне зоне „Пирот“ – „Tigar Tyres“ остварио највећи појединачни извоз у вредности од 415.699.248 евра. Слободна зона „Суботица“ је учествовала са два корисника међу првих десет корисника слободних зона по оствареном извозу и то компанијама „Flender“ са оствареним извозом од 136.877.034 евра и компанијом „Contitech Fluid“, која је остварила извоз у вредности од 83.384.000 евра. Слободна зона Ужице је учествовала са два корисника међу првих десет извозника из слободних зона Србије са компанијом „Impol Seval“ ваљаоница алуминијума Севојно, која је остварила извоз у вредности од 169.562.486 евра и компанијом „Ваљаоница бабра Севојно“ која је остварила извоз од 148.973.504 евра.

Уколико се анализира 2022. година, укупан извоз који су оствариле првих десет компанија корисника слободне зоне по вредности реализованог извоза износи 1.900.224.619 евра и представља рекордну вредност извоза који су слободне зоне оствариле у посматране три године. Вредност оствареног извоза првих десет компанија, корисника слободне зоне у 2022. години је већи у апсолутном износу за 174.053.041 евра у односу на остварену вредност извоза у 2021. години и за 334.991.404 евра у односу на вредност оствареног извоза у 2020. години. Највећи појединачни извозник у 2022. години из сфере компанија које раде на подручју слободне зоне јесте предузеће „Tigar Tyres“ из слободне зоне „Пирот“ са оствареним извозом од 432.311.566 евра. Оно што је специфично ове године јесте чињеница да у првих десет извозника из слободних зона који су остварили највећу вредност извоза јесу три компаније из слободне зоне „Суботица“: компанија „Flender“ са оствареном вредношћу извоза од 170.025.757 евра, затим компанија „Boysen Abgassysteme“ са оствареном вредношћу извоза од 93.489.430 евра и компанија „Contitech Fluid“ са оствареном вредношћу извоза од 90.335.782 евра.

6.2.6. Улога слободних зона у равномерном регионалном развоју и унапређењу локалног економског развоја

Стварање предуслова и остваривање равномерног регионалног развоја представља један од битних императива успешног економског развоја једне земље, а у оквиру кога је свакако укључен као саставни део и унапређење локалног економског развоја. Само кроз уједначен и равномеран развој свих регионалних подручја унутар једне земље се обезбеђује приближно једнак ниво животног стандарда за све њене становнике, спречава се депопулација одређених региона унутар државе и обезбеђује спровођење децентрализације, а што се у крајњем случају рефлектује путем остваривања адекватних и стабилних основа привредног развоја.

Према члану 4. Закона о регионалном развоју¹²⁴, под регионалним развојем се подразумева дугорочни и свеобухватни процес којим се унапређује одрживи економски и друштвени развој одређеног региона и јединица локалне самоуправе уважавајући њихову специфичност. Чланом 5. поменутог Закона су дефинисана начела на којима се заснива подстицање регионалног развоја, а која обухватају: (1) *начело целовитости* – политика регионалног развоја се спроводи на територији целе Републике Србије; (2) *начело синхронизације* – подразумева интеграцију, координацију, комплементарности и усклађивање регулативе, институција и активности свих нивоа власти у спровођењу подстицања регионалног развоја; (3) *начело солидарности и једнаких могућности за све* – обухвата социјалну димензију развоја, подстичући развој недовољно развијених подручја и маргинализованих друштвених група; (4) *начело партнерства* – политика регионалног развоја подразумева се на остваривању партнерства и синергетског деловања јавног, приватног и цивилног сектора, укључујући домаће и међународне организације и институције; (5) *начело планирања* – регионалном развоју се приступа путем планских докумената донесених на републичком, регионалном и локалном нивоу; (6) *начело супсидијарности* – подразумева децентрализацију свих активности везаних за програме подстицања регионалног развоја на регионалном и локалном нивоу уз претходно обезбеђене институционалне и кадровске капацитете; (7) *начело јавности* – се заснива на јавно доступним развојним документима, као и критеријумима за избор, планирање и одабир развојних пројеката и кадрова; (8) *начело контроле и вредновања* – укључује контролу и праћење израде и реализације развојних пројеката и докумената уз оцену ефеката њихове примене; (9) *начело ефективности и ефикасности употребе средстава за финансирање подстицања*

¹²⁴ „Службени гласник РС“, број 51/2009, 30/2010 и 89/2015 - др. закон

регионалног развоја – укључује средства која су намењена регионалном развоју из буџета Републике Србије, буџета аутономних покрајина, буџета општина и градова, међународних извора финансирања, средстава Европске уније, приватни и други извори финансирања; (10) *начело концентрације* – из финансијских средстава намењених регионалном развоју се финансирају приоритетне активности регионалног развоја преваходно; (11) *начело равномерности регионалног развоја* – у оквиру овог начела се врши подстицање бржег развоја недовољно развијених региона, општина и градова; (12) *начело одрживости и унапређења животног стандарда* – долази до повећања животног стандарда садашњих генерација уз стварање предуслова за раст животног стандарда будућих генерација; (13) *начело рационалности* – подржавају се рални циљеви подстицања регионалног развоја који су пре свега реални и јасно мерљиви и (14) *начело усклађености са правилима Европске уније* - захтева успостављање правног и институционалног оквира подстицања регионалног развоја у складу са правним тековинама Европске уније, односно успостављеним стандардима, праксама и регулативама).

Развој и правилно лоцирање слободних зона на подручју једне земље може бити важан фактор равномерног регионалног развоја. Република Србија се определила да на њеној територији функционише 15 слободних зона које су распоређене од севера до југа земље, а у осталим деловима земље где страни капитал покаже интерес за инвестирање се отварају тзв. „подзоне“ које раде у режиму већ постојећих слободних зона, обезбеђујући на тај начин коришћење зона као инструмента регионалног развоја. Слободна зона „Суботица“ функционише на подручју Града Суботице, Града Кикинде, општине Сента и Кањижа, док слободна зона „Смедерево“ поред града Смедерева, послује и на подручју Града Пожаревца.

У настојању да слободне зоне буду инструмент равномерног регионалног развоја је неопходно да се сагледавајући степен регионалне развијености земље, определе локације где ће бити формиране слободне зоне уз уважавање инвестиционих могућности региона, што ће омогућити да слободне зоне буду у функцији равномерног регионалног развоја. Свакако, како би се реализовао овако комплексан задатак као што је равномеран регионални развој треба обезбедити тесну сарадњу између слободне зоне и регионалних развојних агенција у реализацији заједничких пројеката, будући да овако синхронизоване и осмишљене активности значајно могу допринети остваривању циљева уједначеног регионалног развоја земље.

6.2.7. Развој слободних зона са аспекта утицаја на социјалне и еколошке компоненте развоја

Значајна улога слободних зона јесте и у подизању социјалне и еколошке компоненте развоја једне земље, будући да се пословање компанија, корисника слободне зоне, заснива на високим стандардима, пре свега у погледу еколошке свести, а такође да кроз различите пројекте учествују у друштвено одговорном пословању, подржавајући својим акцијама различите друштвено одговорне пројекте.

У оквиру еколошке компоненте свог деловања корисници слободне зоне морају пре свега да посвете значајну пажњу очувању животне средине, а један од механизма остварења овог концепта јесте смањење еколошког отиска. Под смањењем еколошког отиска се подразумева да компаније у значајној мери смањују емисију штетних гасова, утичу на унапређењу ефикасности коришћења ресурса и смањењу количине отпада који стварају у процесу свог пословања. У питању су реномиране светске компаније које очувању животне средине приступају системски, у овим компанијама се перманентно потенцира поштовање овог принципа, посебно када се има у виду чињеница да и законска регулатива која тангира деловање слободних зона, као један од услова њихове егзистенције подразумева примену законских одредби из еколошке сфере. Компаније корисници слободне зоне се ангажују на едукацији својих кадрова и подизању свести везане за очување животне средине, делујући тако позитивно на локалну заједницу у циљу подизања еколошке свести становништва. Корисници слободне зоне су често и носиоци или учесници националних и локалних кампања везаних за подизање еколошке свести, организатори и учесници еколошких акција и промотери концепта еколошки одговорног пословања.

У оквиру компанија, корисника слободне зоне се посвећује посебна брига безбедности и заштити запослених на раду у оквиру које се издвајају значајна средства у циљу већег степена безбедности запослених кроз константне едукације које се врше, улагања у набавку заштитне опреме, високо дефинисани стандарди понашања запослених при обављању редовних радних задатака у погледу безбедности запослених¹²⁵.

У циљу подизања квалитета радне и организационе климе ове компаније често организују различите врсте дружења за запослене у виду породичног дана, прославе новогодишњих празника, свечано обележавање дана компаније,

---

¹²⁵ Поједине компаније које раде у оквиру слободне зоне мере време протекло од последње повреде на раду на монитору који је јавно доступан свим запосленима, истичући значај предузимања свих мера како би се минимизирао степен повреда на раду и подсећајући запослене на потребу личног одговорног понашања везаног за заштиту на раду.

организација излета за запослене, викенд дружења и слично, чиме подстичу мотивацију запослених, боље међусобно упознавање и развијање пријатне радне атмосфере за све запослене.

У сврху приказивања елемената које обухватају перформансе друштвено одговорног пословања компанија, корисника слободне зоне, а ради лакшег сагледавања подручја које обухвата друштвено одговорно пословање компаније, намењен је табеларни приказ у наставку:

Табела број 44 Перформансе друштвене одговорности компаније корисника, корисника слободне зоне

Подручје	Перформансе
Еколошка одговорност	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Постојање детаљног, планског документа одрживог развоја ✓ Број притужби еколошког карактера добијених у току извештајног периода ✓ % добављача (од њиховог укупног броја у последње три године) који нису означени као загађивачи ✓ Број производа из асортимана који се могу рециклирати ✓ Показатељи промене квантитета отпада из производње ✓ Смањење материјалне и енергетске интензивности ✓ Промене у квалитету ваздуха, воде и емисије других загађења у односу на претходну годину
Социјална одговорност	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Постојање детаљног документа политике социјалне одговорности ✓ Етнички диверзитет ✓ Недискриминација на послу ✓ Сигурност посла ✓ Показатељи хуманог аспекта радног процеса ✓ Допринос предузећа нивоу запослености на локалном нивоу ✓ Вредност датих добротворних донација
Здравље запослених и заштита на раду	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Постојање детаљног документа политике очувања здравља запослених и њихове заштите на раду

	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Број надлежних органа и институција које су дале негативно мишљење о овим питањима током извештајног периода ✓ Годишњи просечан број часова обуке везаних за заштиту на раду ✓ Број инцидената на раду и стопа повреде на раду
Етичко понашање	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Постојање корпоративног кодекса етичког понашања ✓ Број позитивних прича и приказа у медијима везаних за етичко понашање предузећа, као и етичко понашање његових менаџмент структура ✓ Број случајева непоштовања етичког кодекса предузећа менаџерског и неменаџерског кадра

Извор: Крстић, Б., Секулић, В. (2007). Управљање перформансама предузећа. Ниш: Економски факултет, стр. 30

Сагледавајући концепт друштвено одговорног пословања из претходне табеле је јасно уочљиво да оно обухвата четири подручја, а то су: еколошка одговорност, социјална одговорност, здравље запослених и заштита на раду и етичко понашање. Свако од ових подручја мери се одговарајућим перформансама. У циљу подизања радне атмосфере, стварања пријатног радног окружења и већег степена мотивисаности запослених, посебно значајна компонента јесте социјална одговорност која обухвата различите перформансе попут: недискриминације на послу, сигурности посла, показатељи хуманог аспекта радног процеса, док је са аспекта локалне заједнице у овој димензији битна перформанса доприноса предузећа локалној заједници и вредност датих донација. Компаније које послују у оквиру слободне зоне у складу са својим буџетима подржавју и учествују у бројним хуманитарним акцијама, друштвено одговорним акцијама, при чему осим финансијског аспекта је потребно нагласити и лично учешће запослених у реализацији ових акција.

Захваљујући овако дефинисаној пословној политици и мерама које спроводе њени корисници, слободна зона утиче на развој еколошке свести и социјално одговорног понашања у локалној заједници у којој егзистира. Ово је посебно значајно са аспекта безбедности и здравља на раду које уживају запослени који раде у слободној зони, а што намеће и захтеве пред остале пословне субјекте у локалној заједници да унапређују мере безбедности и здравља на раду, како би били конкурентни на локалном тржишту рада.

6.2.8. Примена Марковљевог модела у процени исплативости инвестиционог улагања у компанији - кориснику у слободној зони

Марковљеви ланци представљају у суштини математички модел који комбинује вероватноћу и матрице, а пре свега се примењује у анализи стохастичких процеса. Они су настали извођењем низа експеримената који морају задовољити одређене услове, а тако поновљен низ експеримената се назива Марковљев ланац, који је име добио по математичару руског порекла Андреју Маркову. Захваљујући својој употребној вредности ови Марковљеви ланци су нашли своју примену у различитим научним областима почевши од финансија, политичких наука, медицине, демографије и слично.

У наредном примеру се приказује његова употреба у циљу процене исплативости потенцијалног инвеститора да изврши инвестиционо улагање у слободној зони.

Полазне претпоставке:

Предузеће „Алфа“ је у статусу корисника слободне зоне и намерава да изврши додатно улагање на подручју слободне зоне, при чему треба да изврши процену да ли додатно улагање треба да изврши у виду greenfield инвестиционог улагања, brownfield инвестиционог улагања или у виду осталог типа улагања (заједничко улагање).

На основу донете одлуке од стране менаџмента предузећа „Алфа“ одређена су следећа средства за улагања:

- ✚ Greenfield улагање у износу од 150.000,00 рсд
- ✚ Brownfield улагање у износу од 200.000,00 рсд и
- ✚ Остали тип улагања (заједничко улагање) у износу од 50.000,00 рсд.

Након спроведеног улагања биланс предузећа „Алфа“, корисника слободне зоне изгледа како је приказано у наставку:

Табела број 45 Пројектовани Биланс предузећа „Алфа“

Редн и број	Актива	Износ	Редни број	Пасива	Износ
I	Стална средства		I	Капитал	
1.	Грађевински објекти	400.000	1.	Основни капитал	1.100.000
2.	Greenfield улагање	150.000	II	Обавезе	
3.	Brownfield улагање	200.000	1.	Кредити	195.000

4.	Остали тип улагања (заједничко улагање)	50.000			
II	Обртна средства				
1.	Текући рачун	350.000			
2.	Купци	120.000			
3.	Остала потраживања	25.000			
УКУПНО:		1.295.000		УКУПНО:	1.295.000

Полазећи од датих претпоставки, а уважавајући чињеницу поузданости Марковљевих модела на краће временске периоде приказаће се процена исплативости улагања које планира да изврши предузеће „Алфа“.

Посматраће се период од две године у циљу процене исплативости потенцијалног улагања у компанији „Алфа“, кориснику слободне зоне.

У оквиру посматраног периода дефинисаће се четири могућа догађаја:

- а) инвестиционо улагање је рентабилно – догађај 1 (Д1)
- б) инвестиционо улагање је нерентабилно – догађај 2 (Д2)
- в) принос на основу инвестиционог улагања је остварен у првој години – догађај 3 (Д3) и
- г) принос на основу инвестиционог улагања је остварен за две године – догађај 4 (Д4).

Полазне основе за дефинисање вероватноћа за догађај 3 (Д3), односно остваривање приноса на основу извршеног улагања у првој години је следећа:

- ✚ Вероватноћа да ће принос на основу извршеног улагања бити остварена је 69%;
- ✚ Вероватноћа да ће бити остварен губитак на основу извршеног улагања је 0%;
- ✚ Вероватноћа да извршено улагање неће остварити принос, односно ни добитак, ни губитак је 25% и
- ✚ Вероватноћа да ће извршено улагање остварити принос у периоду до две године, односно прећи у догађај 4 (Д4) је 6%.

У наставку полазне основе за дефинисање вероватноћа за догађај 4 (Д4), односно остваривање приноса на основу извршеног улагања ће бити остварена за две године:

- ✚ Вероватноћа да ће принос на основу извршеног улагања бити остварен је 51%;
- ✚ Вероватноћа да ће бити остварен губитак на основу извршеног улагања је 16%;
- ✚ Вероватноћа да извршено улагање неће остварити принос, односно ни добитак, ни губитак је 22% и
- ✚ Вероватноћа да ће извршено улагање остварити принос у периоду до једне године, односно прећи у догађај 3 (ДЗ) је 11%.

Да би се сагледало, да ли ће предузеће „Алфа“, корисник слободне зоне, остварити принос на основу планираног улагања ће се користити „Марковљева матрица прелазних вероватноћа“.

$$M = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \\ 0,69 & 0 & 0,25 & 0,06 \\ 0,51 & 0,16 & 0,22 & 0,11 \end{bmatrix}$$

Дати елементи матрице прелазних вероватноћа илуструју вероватноћу да ће извршено улагање из неког од четири потцењивална догађаја, трансформисати се у неко од осталих стања. Први део матрице се односи на чињеницу да извршено улагање може остварити добитак или губитак који по својој природи представљају коначне догађаје, при чему је вероватноћа да ће извршено улагање остати у дата два догађаја једнака 1, док је вероватноћа преласка из ова два догађаја у друга два догађаја 0. Са друге стране у другом делу матрице приказане су вероватноће преласка из трећег и четвртог догађаја извршеног инвестиционог улагања у један од прва два догађаја (коначни догађаји), као и вероватноћа задржавања инвестиционог улагања или међусобног прелазу у ова два догађаја.

Помоћу дате Матрице прелазних вероватноћа предузеће „Алфа“ може у било ком тренутку извршити предвиђање колики део планираног улагања ће остварити принос, а колики део планираног улагања неће доносити принос. На тај начин менаџмент предузећа „Алфа“ може извршити пројекције својих будућих улагања у смислу њихове исплативости, а што омогућава минимизирање ризика будућих улагања, као и доношење рационалних и финансијских оптималних пословних одлука.

Будући да предузеће „Алфа“ планира укупна улагања у износу од 400.000,00 рсд, да би се сагледало колики део планираног улагања ће остварити принос, а колики део неће остварити принос неопходно је дефинисати „Фундаменталну матрицу“.

Прво се групише Марковљева матрица прелазних вероватноћа на следећи начин:

$$M = \left[\begin{array}{cc|cc} 1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \\ \hline 0,69 & 0 & 0,25 & 0,06 \\ 0,51 & 0,16 & 0,22 & 0,11 \end{array} \right]$$

и након тога изврши обележавање појединих делова матрице на следећи начин:

$$I = \begin{bmatrix} 1 & 0 \\ 0 & 1 \end{bmatrix} \quad O = \begin{bmatrix} 0 & 0 \\ 0 & 0 \end{bmatrix}$$

$$A = \begin{bmatrix} 0,69 & 0 \\ 0,51 & 0,16 \end{bmatrix} \quad B = \begin{bmatrix} 0,25 & 0,06 \\ 0,22 & 0,11 \end{bmatrix}$$

Фундаментална матрица (Φ) се одређује:

$$\Phi = (I - B)^{-1}$$

$$\begin{aligned} \Phi &= \left(\begin{bmatrix} 1 & 0 \\ 0 & 1 \end{bmatrix} - \begin{bmatrix} 0,25 & 0,06 \\ 0,22 & 0,11 \end{bmatrix} \right)^{-1} = \begin{bmatrix} 0,75 & -0,06 \\ -0,22 & 0,89 \end{bmatrix}^{-1} \\ &= \frac{1}{(1 - 0,25) * (1 - 0,11) - 0,06 * 0,22} \begin{bmatrix} 1 - 0,11 & 0,06 \\ 0,22 & 1 - 0,25 \end{bmatrix} \\ &= \frac{1}{0,6543} \begin{bmatrix} 0,89 & 0,06 \\ 0,22 & 0,75 \end{bmatrix} \end{aligned}$$

Потребно је Фундаменталну матрицу помножити са матрицом А која је саставни део Марковљеве матрице прелазних вероватноћа, након чега ће се добити коначне вероватноће да ли ће планирано улагање до једне године, односно извршено улагање до две године донети принос, односно да исти неће бити остварен.

$$K = \Phi * A = \frac{1}{0,6543} \begin{bmatrix} 0,89 & 0,06 \\ 0,22 & 0,75 \end{bmatrix} * \begin{bmatrix} 0,69 & 0 \\ 0,51 & 0,16 \end{bmatrix}$$

$$= \frac{1}{0,6543} - \begin{bmatrix} 0,6447 & 0,0096 \\ 0,5343 & 0,12 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0,985 & 0,015 \\ 0,82 & 0,18 \end{bmatrix}$$

У посматраној матрици К елементи прве врсте приказују вероватноћу да ће планирано улагање до једне године донети принос. Вероватноћа да ће инвестиционо улагање до једне године донети принос износи 0,985, док вероватноћа да планирано улагање до једне године неће донети принос износи 0,015. Из овога се може закључити да ће планирано улагање до једне године донети принос са вероватноћом од 98,5%, док вероватноћа да планирано улагање до једне године неће донети принос или можда губитак износи 1,5%.

Елементи друге врсте матрице К илуструју вероватноћу да ће планирано улагање донети принос у периоду до две године. Вероватноћа да ће планирано улагање донети принос у периоду до две године износи 0,82 или 82%, док вероватноћа да планирано улагање до две године неће донети принос или можда ће остварити губитак износи 0,18 или 18%.

Полазећи од претпоставке да предузеће „Алфа“ изврши улагање у greenfield инвестицију од 150.000,00 рсд, при чему ће улагање бити извршено у две фазе и то у првој фази 60.000,00 рсд, а у другој фази 90.000,00 рсд. Затим, да ће извршити улагање у brownfield инвестицију и то у укупном износу од 200.000,00 рсд, при чему ће извршити улагање у првој фази 80.000,00 рсд, а у другој фази 120.000,00 рсд, као и да ће извршити улагање у остали тип улагања (заједничка улагања) у укупном износу од 50.000,00 рсд, при чему ће у првој фази уложити 10.000,00 рсд, а у другој фази 40.000,00 рсд и да би се извршила процена вероватноће остваривања приноса или не остваривања истог, примениће се следећи вектор који је означен са Q:

$$Q = \begin{bmatrix} 60.000 & 90.000 \\ 80.000 & 120.000 \\ 10.000 & 40.000 \end{bmatrix}$$

Уколико се износи представљени у вектору Q помноже са коначном матрицом вероватноћа добиће се прецизан износ које ће донети извршено улагање.

$$Q_a = Q * K = \begin{bmatrix} 60.000 & 90.000 \\ 80.000 & 120.000 \\ 10.000 & 40.000 \end{bmatrix} * \begin{bmatrix} 0,985 & 0,015 \\ 0,82 & 0,18 \end{bmatrix} =$$

132.900	17.100
177.200	22.800
42.650	7.350

На основу података добијених из претходног прорачуна се могу извести следећи закључци:

- ✚ Од извршених greenfield улагања у износу од 150.000,00 рсд, принос доноси улагање у износу од 132.900,00 рсд, док остатак улагања од 17.100,00 не доноси принос или можда доноси губитак;
- ✚ Улагања од 200.000,00 рсд у brownfield инвестицију доносе принос у делу улагања од 177.200,00 рсд, док преостали део улагања од 22.800,00 рсд не доноси принос, односно можда чак и губитак и
- ✚ Остали тип улагања (заједничка улагања) у који би било уложено 50.000,00 рсд применом процењених вероватноћа намеће закључак да улагање од 42.650,00 рсд ће омогућити остваривање приноса, док део улагања од 7.350,00 рсд неће остваривати никакав принос.

Анализирајући претходне закључке јасно је да опредељења предузећа „Алфа“, корисника слободне зоне, да изврши ново улагање у слободној зони указује да би процентуално посматрано на основу улагања у greenfield инвестицију и brownfield инвестицију принос остварио део улагања у износу од 88,60%, док преосталих 11,40% улагања кроз ове инвестиције не би донело принос или би можда проузрковало губитак. Када је у питању остали тип улагања (заједничка улагања), улагање у делу од 85,30% би омогућило остваривање приноса, док преостали 14,70% улагања на основу осталог типа улагања неће омогућити остваривање било каквог приноса.

Свакако да овде треба придодати чињеницу да пословање у оквиру слободне зоне има низ трошковних предности у виду различитих врста ослобађања од плаћања ПДВ – а приликом увоза машина, опреме, делова постројења, затим ослобађања од плаћања ПДВ – а на енергеренте када су у питању производни корисници који раде на подручју слободне зоне, као и ослобађање од плаћања царине и других увозних дажбина за робу која је намењена обављању делатности и изградњи објеката у слободној зони (репроматеријал, опрема, грађевински материјал), што квалификује слободну зону повољнијом за обављање инвестиционих улагања у односу на остале облике улагања.

7. ПЕРСПЕКТИВЕ РАЗВОЈА СЛОБОДНИХ ЗОНА

7.1. Слободне зоне као интегративни елемент локалне привреде

У оквиру претходних излагања је разматран концепт слободних зона као инструмент економске политике оријентисан на привлачење страних директних инвестиција којима ће се створити предуслови за остваривање дефинисаних циљева привредног развоја, обезбедити већи степен запослености и омогућити трансфер нових технологија које врше високоразвијене међународне мултинационалне компаније. Међутим, анализирајући овакав приступ слободним зонама је потребно указати на улогу и значај које слободне зоне могу остварити у оквиру локалне привреде, као и њихову димензију у локалном економском развоју.

При анализи фактора локалног економског развоја у складу са методологијом Светске банке је потребно указати да су они подељени у две групе фактора и то¹²⁶: фактори, односно детерминанте међународног карактера и фактори, односно детерминанте које се могу идентификовати на нивоу националних држава.

У циљу лакшег презентовања фактора који утичу на локални економски развој следећи табеларни приказ ће илустровати међународне детерминанте и националне детерминанте локалног економског развоја:

Табела број 46 Детерминанте локалног економског развоја

<i>Међународне детерминанте локалног економског развоја</i>	<i>Националне детерминанте локалног економског развоја</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Економски фактори (<i>смањење важности производа и роба; утицај глобалних стратешких савеза између мултинационалних корпорација и њихових инвестиција на навике потрошача и купаца; постојање интензивне и значајне концентрације индустријских производа у кључним економским секторима, као и растућа мобилност капитала и приступачност финансијским ресурсима и на крају</i>)	<ul style="list-style-type: none"> • Правна држава и тржишна економија

¹²⁶ Луковић, Д. (2012). *Подстицање локалног економског развоја*. Београд: Службени гласник, стр. 53

<p><i>променљивост динамике и праваца запошљавања од примарног и индустријског према терциланом сектору¹²⁷).</i></p>	
<p>• Технолошки фактори <i>(технолошки напредак и растућа ефикасност производних и индустријских процеса; велики економски напредак у логистичком сектору; непостојање националних граница у интернет комуникацијама и развој електронске трговине и електронског управљања; растући значај информационих технологија у свим секторима друштва и индустрије).</i></p>	<p>• Политичка и фискална децентрализација</p>
<p>• Политичко – регулаторни фактори <i>(нестајање трговинских баријера; растући утицај глобалних еколошких стандарда и стандарда запошљавања; утицај регионалних трговинских груписања и групација и</i></p>	<p>• Раширени и растући процеси приватизације у целој индустрији и децентрализација услужног сектора националних власти</p>

¹²⁷ „Терцијарни сектор привреде познат је и као сервисна индустрија. Овај сектор продаје робу коју производи секундарни сектор и пружа комерцијалне услуге како општој популацији, тако и предузећима у свих пет привредних сектора. Активности везане за овај сектор укључују малопродају и велепродају, транспорт и дистрибуцију, ресторане, медије, туризам, осигурање, банкарство, здравствену заштиту и право. У најразвијенијим и земљама у развоју све већи део радника посвећен је терцијарном сектору. У САД-у око 80 процената радне снаге су терцијарни радници. Иако многи економски модели само деле привреду у три сектора, други га деле у четири или чак пет сектора. Ова два последња сектора су уско повезана са услугама терцијарног сектора. У овим моделима, квартални сектор привреде састоји се од интелектуалних активности често повезаних са технолошким иновацијама. Понекад се зове економија знања. Активности повезане с овим сектором укључују органе власти, а пре свега владу, културу, библиотеке, научно истраживање, образовање и информациону технологију. Ове интелектуалне услуге и активности су оно што погађа технолошки напредак, који може имати велики утицај на краткорочни и дугорочни економски раст. Неки економисти даље раздвајају квартални сектор у сектор квинара, који укључује највише нивое одлучивања у друштву или економији. Овај сектор укључује врхунске руководиоце или функционере у областима као што су влада, наука, универзитети, непрофитне организације, здравствена заштита, култура и медији. Они такође могу укључивати полицијске и ватрогасне службе, које су јавне услуге за разлику од профитних предузећа. Економисти понекад укључују и домаће активности (дужности које обавља члан породице или зависни чланови) у сектор квинара. Ове активности, као што је брига о деци или одржавање куће, обично се не мере новчаним износима, већ доприносе економији пружањем бесплатних услуга које би иначе биле плаћене.“ (<https://bs.eferrit.com/5-sektora-privrede/>, датум доступности: 01. октобар 2023. године)

<i>регионалних интеграција у свим аспектима).</i>	
	<ul style="list-style-type: none"> • Процеси демократизације који доприносе јачању и расту притисака и очекивања грађана и друштвених група • Национална индустријска и економска политика • Подстицаји који долазе из индустријског сектора • Пореска реформа

Извор: Модификовано према Луковић, Д. (2012). Подстицање локалног економског развоја. Београд: Службени гласник, стр. 53 – 54.

Анализирајући претходну табелу јасно се може уочити да у оквиру међународних детерминантни локалног економског развоја има четири групе детерминанти и то економске факторе који су уједно и најбројнији, затим технолошке факторе и свакако политичко – регулаторни оквир који значајно утиче на питања из домена локалног економског развоја. Поред међународних детерминантни обавезно треба размотрити и националне детерминанте локалног економског развоја, будући да оне у значајној мери утичу на локални економски развој и директно зависе од сваке државе понаособ. Овде свакако треба указати на чињеницу да се кроз добро осмишљену и креирану политику локалног економског развоја утиче на равномеран регионални развој, односно усклађеност и равномерна регионална развијеност сваке земље понаособ.

У обезбеђивању адекватног локалног економског развоја је неопходно дефинисати програмске активности који ће омогућити реализацију локалног економског развоја, односно програмске опције по којима ће се реализовати локални економски развој. Ту свакако значајно место припада експертској групи Светске банке која је дефинисала кључне програмске активности у домену локалног економског развоја, а које се односе на¹²⁸: (1) унапређење локалне пословне инвестиционе климе; (2) инвестирање у тзв. „тврду инфраструктуру“; (3) инвестирање у земљиште и развијање предности за бизнис; (4) инвестирање у лаку инфраструктуру; (5) подршка расту локалног бизниса и пословања; (6) подршка новом предузетништву; (7) промоција домаћих – локалних инвеститора;

¹²⁸ Луковић, Д. (2012). *Подстицање локалног економског развоја*. Београд: Службени гласник, стр. 61

(8) подршка секторском развоју и развоју кластера; (9) подршка регионално усмереним циљевима и стратегијама обнављања одређених подручја и (10) интеграција и оснаживање локалне популације са ниским примањима и делова тржишта радне снаге са умањеним шансама за запошљавање.

На путу остваривања, односно реализовања дефинисаног локалног економског развоја, утврђују се одговарајући инструменти који треба да омогуће реализацију локалног економског развоја, а који ће бити представљени у табели која следи:

Табела број 47 Инструменти локалног економског развоја

<i>Инструменти локалног економског развоја према Гинтеру Диду и Хелмуту Хофману</i>	<i>Инструменти локалног економског развоја према Снежани Ђорђевић</i>
<i>Хоризонтално повезани (везани) инструменти локалног економског развоја</i>	а) Правни инструменти (модернизација администрације, стратегијско планирање и развој маркетинга)
а) Статут локалне власти (регулаторно – политички оквир локалног економског развоја)	б) Финансијски инструменти (директне стране инвестиције, државна давања, зајмови, микрокредитни фондови, владина давања, обвезнице, локално самоопорезивање и остало)
б) Политика инфраструктуре, некретнина и урбанистички планови (локалне мере и прописи из домена саобраћајница и локални јавни саобраћај, постројења за снабдевање и отклањање материјала, образовне, културне установе, обејкти за рекреацију; куповина, управљање и продаја земљишта и урбанистичка политика)	в) Сложени облици локалног економског развоја (инкубатор бизнис центри, индустријски, научни и технолошки фактори, слободне зоне, зоне унапређеног пословања, проточни и одрживи фондови и слично)
в) Политика опорезивања, накнада и дажбина (стопе пореза представљају битан трошковни елемент пословања са једне стране, а са друге стране битну конкурентску предност локалне самоуправе за привлачење инвестиција)	

<p>г) Финансијска помоћ и субвенције (финансијска подршка пројектима или привредним субјектима који обављају послове од општег интереса и финансирање специјалних активности које за циљ имају трајну промену структуре локалне економије)</p>	
<p><i>Ресорни инструменти локалног економског развоја</i></p>	
<ul style="list-style-type: none"> Саветовање Функција навигатора Унапређење иновација Рад са јавношћу и рекламирање привредног центра Рекламе за насељавање општине/града Иницирање локалних мрежа за кооперацију Подржавање јавних процеса одлучивања Дошколовавање и усавршавање Локална политика запошљавања 	

Извор: По идеји аутора на бази Луковић, Д. (2012). Подстицање локалног економског развоја. Београд: Службени гласник, стр. 61 – 65.

Претходна два приступа инструментима локалног економског развоја указују на проактивну улогу локалне самоуправе у остваривању циљева локалног економског развоја у сарадњи са државом, односно централним нивоом власти. Сваки од ових приступа садржи одређене специфичности, али и заједничке карактеристике које указују да се кроз одређене видове, пре свега финансијске помоћи, одговарајуће правне регулативе, локалне урбанистичке и пореске политике могу остварити значајни утицаји на утврђивање дефинисаних циљева локалног економског развоја.

Омогућавање реализовања дефинисаних циљева локалног економског развоја је неопходно утврдити одговарајућу стратегију овог развоја, а чија израда

укључује¹²⁹: (1) Традиционални приступ који се базира на привлачењу инвестиција кроз различите видове попут бесплатног земљишта, локалних пореских олакшица и субвенција; (2) Предузетничко – конкурентски приступ у дефинисању стратегије локалног економског развоја, који се заснива на презентацији локалних компаративних предности и улоге коју у стварању радних места имају мали пословни субјекти. Наглашава се и улога и значај локалних самоуправа у идентификацији потенцијалних области раста и осмишљавања подршке локалним предузетницима који делују на територији локалне самоуправе; (3) Приступ урбане ефикасности, заснивајући се на постулату да локалне самоуправе треба да раде на повећању урбане продуктивности, теже смањењу трошкова живота и стварају претпоставке за олакšanu тровину. За остваривање ових претоставки је неопходно предузети кораке у правцу смањења пореза, обезбеђење нижих трошковних сервиса и по потреби извршити приватизацију одређених локалних служби у циљу подизања степена ефикасности, односно квалитета услуга које пружају својим конзументима, односно грађанима; (4) Приступ заснован на заједници подразумева подршку социјално угроженим групама и подршку ентитетима цивилног друштва; (5) Прогресивни приступ који тежи усклађивању економског раста локалне заједнице са социјалним развојем. За реализовање прогресивног приступа је потребно створити предуслове да финансијске институције улажу одређени проценат својих прихода у мала предузећа која делују на подручју области у надлежности локалне самоуправе и (6) Развој људских ресурса има за циљ да се фокусира на основне сегменте развоја који се налазе на ниском нивоу продуктивности и чије вештине, које их карактеришу, негативно утичу на реализацију локалних инвестиција. Локална самоуправа има потребу да организује обуку и подржи, као и очекује узајамну сарадњу локалних предузећа у промовисању обуке запослених и развоју потребних вештина и компетенција.

Приликом израде стратегија локалног економског развоја за локалне самоуправе је неопходно имати у виду следеће критичке факторе, односно размишљања која утичу на дефинисање локалних стратегија развоја, а односе се на¹³⁰: (1) утицај локалне политике; (2) недостатак посвећености и одговорности локалних функционера који у свом фокусу разматрања имају локални економски развој; (3) непостојање, односно одсуство стратешких оријентација; (4) ограничене могућности финансирања; (5) неадекватно праћење и евалуација локалног

---

¹²⁹ Auriacombe, C., Waldt, van der G. (2020). *Critical Considerations for Local Economic Development Strategy Design in South African Municipalities*. *Administratio Publica*, Vol 28, No 1, p. 29.

¹³⁰ Auriacombe, C., Waldt, van der G. (2020). *Critical Considerations for Local Economic Development Strategy Design in South African Municipalities*. *Administratio Publica*, Vol 28, No 1, p. 31.

економског развоја, као и подаци о перформансама наведеног развоја и (6) праћење досадашњих непоромењених и неажурираних трендова развоја и приступа консултаната.

При дефинисању локалног економског развоја указује се на тзв. „први“ и „други“ талас програма локалног економског развоја и на два приступа локалном економског развоју који укључују приступ „ одозго на доле“ и приступ „ одоздо на горе“. У циљу лакше презентације и разумевања ова два приступа је употребљен следећи табеларни приказ:

Табела број 48 Таласи програма и приступи локалном економском развоју

<i>Таласи програма локалног економског развоја</i>	<i>Приступи локалном економском развоју</i>
<p align="center">А) ПРВИ ТАЛАС</p> <ul style="list-style-type: none"> ✚ Маркетинг погодних локација ✚ Рекламирање производних потенцијала ✚ Маркетиншке посете седиштима привредних друштава ✚ Пружање информација преко проспеката ✚ Финансијски подстицаји ✚ Олакшице у порезу на имовину ✚ Обезбеђење земљишта испод тржишне цене ✚ Државни кредити привреди ✚ Нефинансијски подстицаји ✚ Обука радне снаге ✚ Обезбеђење инфраструктуре на пожељним локацијама 	<p align="center">А) ТРАДИЦИОНАЛНА ПОЛИТИКА</p> <ul style="list-style-type: none"> ✚ Централизовано одлучивање и интервенционизам ✚ Управљање из центра ✚ Секторски приступ развоју ✚ Развој великих индустријских пројеката и механизма стимулације других економских аспеката ✚ Финансијска подршка, олакшице и субвенције као инструмент економске активности
<p align="center">Б) ДРУГИ ТАЛАС</p> <ul style="list-style-type: none"> ✚ Подршка у вези са тржиштима капитала ✚ Зајмови и пружање субвенција у замену за учешће у власништву 	<p align="center">Б) ЛОКАЛНИ ЕКОНОМСКИ РАЗВОЈ</p> <ul style="list-style-type: none"> ✚ Промоција развоја свих делова заједнице ✚ Децентрализација вертикалне

<p>од стране државе</p> <ul style="list-style-type: none"> ✚ Помоћ превасходно за приватно финансиране зајмове ✚ Информисање и образовање за мала привредна друштва ✚ Омбудсман и служба за информисање ✚ Курсеви на факултетима намењени за покретање малих предузећа ✚ Центри за развој малих предузећа ✚ Програми за обуку предузетника ✚ Инкубатори за мала предузећа ✚ Истраживање и висока технологија ✚ Центри за примењена истраживања на државним универзитетима ✚ Технолошки паркови ✚ Фондови за примењена истраживања ✚ Програми за трансфер технологије ✚ Програми намењени извозницима ✚ Информисање и обука о извозним питањима ✚ Финансирање извозних програма 	<p>сарадње са различитим нивоима власти и хоризонтална сарадња са привредом</p> <ul style="list-style-type: none"> ✚ Територијални приступ развоју ✚ Максимирање развојног потенцијала сваког региона и прилагођавање локалног система променама економског окружења ✚ Стварање предуслова за економску активност и унапређење локалног окружења
---	---

Извор: Bartik, T. (1990). Federal Policy Towards State and Local Development in the 1990s, p. 4. u Rodrigues-Pose, A. (2001). The role of the ILO in the implementing of Local Economic Development Strategies in a Globalised World.

7.2. образовање, наука и слободне зоне – међузависност у функцији развоја

Посматрајући претходна разматрања тематике слободних зона установљено је да су слободне зоне пре свега усмерене на привлачење страних директних инвестиција којима се остварују бројни бенефити на дефинисане циљеве привредног развоја земље и обезбеђује већи степен запослености уз коришћење бројних погодности које држава обезбеђује корисницима слободне зоне. Иако слободне зоне првенствено носе са собом размишљања да у њима превасходно ради радна снага ниже квалификационе структуре, да се примењују старије технологије у односу на савремена технолошка решења, у овом сегменту се приказују могућности имплементације савремених научних достигнућа, односно интеграцију образовања и науке у развојне концепте слободних зона.

Примена науке у развоју слободних зона, односно интеграција образовања у развојне концепте слободних зона је изузетно значајан искорак, јер омогућава да се савремена технолошка решења која примењују међународне компаније, корисници слободне зоне имплементирају путем практичне наставе, односно праксу ученика средњих школа са једне стране, а са друге стране се намеће нужност да се нека научна достигнућа практично имплементирају у конкретне економске токове.

У сврху обезбеђивања инкорпорирања научно – технолошких достигнућа у развојне концепте слободних зона је потребно сагледати изазове са којима се уопште научно – технолошки систем суочава, односно сагледати све снаге, слабости, претње и шансе које се постављају пред научно – истраживачки сектор и представљају предуслов његовог инкорпорирања уопште у функционисање слободних зона, а што је представљено у виду следећег табеларног приказа:

Табела број 49 SWOT анализа динамичног раста научног и технолошког система

СНАГЕ	СЛАБОСТИ
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Квалитет образовања ✓ Традиција научно-истраживачког рада ✓ Оснажен научно-истраживачки сектор кроз структурне реформе ✓ Одлична међународна умреженост истраживача ✓ Висок међународни углед и утицај појединих дисциплина 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Фрагментисан научно-истраживачки простор са поткритичним истраживачким капацитетима ✓ Недовољна препознатљивост институција на ширем регионалном, европском и светском плану ✓ Недостатак административних процедура, пракси и капацитета

	<p>за провлачење инвестиција и пројеката</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Недовољна улагања у научно-истраживачку инфраструктуру и у директне материјалне трошкове истраживања ✓ Недовољан степен конверзије остварених научно-истраживачких резултата у додатну вредност за привреду, државу и друштво у целини – недовољни капацитети за трансфер технологије
МОГУЋНОСТИ	ПРЕТЊЕ
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Растући трендови националне привреде ✓ Разграната научна дијаспора ✓ Процеси ЕУ и регионалних интеграција и успостављена стратешка партнерства ✓ Глобални тренд раста високотехнолошких сектора, укључујући ИКТ сектор 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Дугорочни опадајући демографски трендови ✓ Повећање ризика на глобалном нивоу (безбедносни, здравствени и други) ✓ Дрastiчно повећавање улагања у науку у другим земљама и ризик од одласка најквалификованијег кадра и технолошког заостајања

Извор: Стратегија научног и технолошког развоја Републике Србије за период од 2021. до 2025. године „Моћ знања” („Службени гласник РС“, број 10/2021), стр. 50

Претходни табеларни приказ идентификује све снаге, слабости, могућности и претње са којима се може суочити научно – технолошки систем једне земље, заснован на примеру Републике Србије, а заправо се односи на кључне подстицајне и ограничавајуће факторе који могу дефинисати, односно трасирати пут развоју научно – технолошког система једне земље. У оквиру анализе снага једног научно – технолошког система, пре свега пажњу је неопходно фокусирати на квалитет образовног система јер је он тај који треба да продукује будуће квалитетне стручњаке, затим је важно тежити на међусобном умрежавању или трансферу знања између научних радника, односно стручњака и свакако да битан фактор развоја научно – технолошког система представља и традиција научно – истраживачког рада у једној земљи. Поред разматрања снага научно –

технолошког система је потребно указати на његове могућности, односно на позитивне факторе развоја научно – технолошког система, а у оквиру којих пажњу треба усмерити на тренд којим се креће национална привреда и изузетно значајан фактор јесте степен разгранатости научне дијаспоре, као глобални тренд раста високотехнолошког сектора, у оквиру којег се подразумева ИКТ сектор, директно се рефлектујући на развој домицилног научно – технолошког система. Поред ових подстицајних елемената развоја научно – технолошког сектора, свакако треба сагледати и ограничавајуће факторе. У склопу ограничавајућих фактора је важно размотрити слабости и претње на које наилази научно – технолошки сектор. Слабости са којима се суочава научно – технолошки сектор у свом развоју се усредсређују (уочљиво из претходног табеларног приказа) на ситуацију у којој је научно – технолошки систем фрагментисан, односно подељен и посебно негативан или ограничавајући фактор развоја научно – технолошког система се односи на недовољна улагања у научно – истраживачку инфраструктуру и непостојање потребних административних капацитета за привлачење инвестиција у научно – технолошки систем. Примарна слабост, иманентна домицилним пословним условима јесте недовољна трансформација остварених научно – истраживачких резултата у конкретне пословне пројекте у привреди или често присутна недовољна сарадња науке и привреде, што је значајан ограничавајући фактор укупним економским токовима. На крају сагледавања перспектива развоја научно – технолошког система једне земље је важно узети у обзир и претње које се постављају пред научно – технолошки систем једне земље, а конкретно на примеру Републике Србије се фокусирају на ситуацију у којој су присутни дугорочни опадајући демографски трендови, изузетна опасност од одласка најквалификованијих кадрова у иностранство, што може довести до технолошког заостајања и мањи степен издвајања за науку у односу на друге земље (мањи проценат бруто – друштвеног производа који се улаже у развој науке).

Да би се посматране позитивне и негативне тенденције у развоју научно – технолошког система реализовале у смислу остваривања позитивних тенденција развоја и елиминисања, односно ублажавања негативних тенденција развоја научно – технолошког система у наредном табеларном приказу су идентификовани кључни ризици за остваривање овог циља:

Табела број 50 Преглед ризика из домена остваривања Стратегије научног и технолошког развоја Републике Србије за период од 2021. до 2025. године „Моћ знања“ у домену јачања конкурентности привреде

<i>Посебан циљ Стратегиј е</i>	<i>Активности/н равци деловања политика</i>	<i>Претпоставк е</i>	<i>Опис ризика</i>	<i>Решење/мере за ублажавање ризика</i>
Неговање врхунског квалитета науке и технолошко г развоја и јачање конкурентн ости привреде	Повећање укупне цитираности и укупног броја научних радова	Подршка објављивању у научним часописима са високим импакт фактором и монографијама водећих издавача	Недовољан број високоцитира них радова истраживача	Усвојен акт којим ће се допринети подршци истраживачим а који доприносе својој научној области као и институцијама са најбољим результатима
	Подршка трансферу знања у привреду	Ширење постојеће мреже научно- технолошких паркова	Мали број новооснован их технолошких компанија чланица научно- технолошких паркова	Циљани услови јавних позива. Пружање подршке од стране научно- технолошких паркова раду компанија/чла ница кроз стручне обуке
	Развој иновација високог утицаја заснованих на новом знању	Заинтересован ост за примену иновација заснованих на науци и технолошком	Недовољна комерцијализ ација нових знања	Стимуланс заштити интелектуалн е својине, лицензирању

		развоју		и применама
--	--	---------	--	-------------

Извор: Стратегија научног и технолошког развоја Републике Србије за период од 2021. до 2025. године „Моћ знања” („Службени гласник РС“, број 10/2021), стр. 75 – 76

Кроз развој научно – технолошког система једне земље, свакако је приоритет да такав систем буде у функцији привредно – економског развоја једне земље, односно да се оствари циљ у изградњи врхунског научно – технолошког система једне земље са изузетном стопом квалитета са једне стране, а са друге стране да се кроз имплементацију и развој таквог научно – технолошког система настану предуслови за јачање конкурентности националне привреде. У остваривању циља развоја таквог научно – технолошког система је неопходно усмерити пажњу, односно мере које се предузимају на ублажавање ризика који се односе на чињеницу да није остварена адекватна и у прихватљивој мери потребна комерцијализација нових знања. Научни радови презентовани од стране домицилних научних истраживача нису остварили довољан степен цитираности и на крају, врло значајан ризик који може настати и као последица претходна два ризика, јесте мали степен оснивања савремених научно – технолошких компанија које послују у оквиру научно – технолошких паркова. Кроз превазилажење ових ризика се настоји остварити што већи трансфер научних и технолошких решења у конкретну функционалну операционализацију, односно комерцијализацију. У предузимању адекватних корака у правцу елиминисања ових ризика је неопходно спровести одговарајуће мере, а односе се на: концептуализацију и усвајање националног акта којим се стварају предуслови за подршку домицилним научним истраживачима и научно – истраживачким институцијама. Важно је поступати на ставрању законског и институционалног оквира у склопу којег се обезбеђује заштита интелектуалне својине и коришћење туђих научних сазнања кроз лиценцирање и обезбеђење подршке развоју компанија које послују у сегменту научно – технолошких паркова кроз различите видове обука, стручне подршке и слично.

У смислу разматрања укључивања образовања, науке и уопште иновација у развој слободних зона је неопходно сагледати основне индикаторе иновационог система приликом примене методолошког алата за процену знања, а што ће бити илустровано кроз табелу у наставку:

Табела број 51 Индикатори иновационог система у Методологији за процену знања

Иновациони систем

- ✚ Стране директне инвестиције (%БДП)
- ✚ Исплате на основу ауторских права и лиценци (у милионима \$)
- ✚ Исплате на основу ауторских права и лиценци (у милионима \$) на милион становника
- ✚ Примања на основу ауторских права и лиценци (у милионима \$)
- ✚ Примања на основу ауторских права и лиценци (у милионима \$) на милион становника
- ✚ Стопа уписа на природне и техничке науке (% укупних студената)
- ✚ Број истраживача у истраживању и развоју
- ✚ Број истраживача у истраживању и развоју на милион становника
- ✚ Укупна улагања у истраживање и развој (% БДП)
- ✚ Трговина производима (% БДП)
- ✚ Сарадња предузећа и универзитета у истраживању
- ✚ Трошкови регистрације предузећа (% БНД per capita)
- ✚ Трошкови извршења уговора (%БНД per capita)
- ✚ Број научних и стручних чланака у часописима
- ✚ Број научних и стручних чланака у часописима на милион становника
- ✚ Административни трошкови започињања посла
- ✚ Распоживост предузетничког капитала
- ✚ Број регистрованих патената
- ✚ Број регистрованих патената на милион становника
- ✚ Развој кластера
- ✚ Извоз високотехнолошких производа као % извоза
- ✚ Улагања приватног сектора у истраживање и развој

Извор: Крстић, Б., Рађеновић, Т. (2019). *Интелектуални капитал и конкурентност – микро и макро аспект* - Ниш: Универзитет у Нишу, Економски факултет, стр. 214 према Chen, D.H., Dahlman, C.J. (2006). *The Knowledge Economy, The KAM Methodology and World Bank Operations, Report No. 37256. Washington: The International Bank for Reconstruction and Development, p. 38* и Рађеновић, Т. (2017). *Интелектуални капитал као детерминанта унапређења конкурентности предузећа у Републици Србији, необјављена докторска дисертација. Ниш: Универзитет у Нишу, Економски факултет, стр. 155*

Табела број 51 приказује основне индикаторе помоћу којих се може анализирати иновациони систем једне земље путем концепта Методологије засноване на знању. Кроз систематско праћење ових индикатора се обезбеђује

утврђивање стања иновационог система једне земље. Полазећи од тематике докторске дисертације, један од најзначајнијих показатеља јесте праћење страних директних инвестиција, односно њихово процентуално учешће у укупном износу бруто – друштвеног производа једне земље¹³¹, што се посебно значајно посматра код земаља у развоју, будући да се њихов развој у значајној мери управо темељи на страним директним инвестицијама. Поред овог показатеља који указује на степен развијености иновационог система, прилично је значајно пратити одређене додатне показатеље попут: стопе уписа на природне и техничке науке, јер управо ове науке омогућавају стварање будуће развојне базе једног друштва у смислу образовања стручних кадрова, затим је интересантан показатељ % издвајања БДП за истраживање и развој¹³² и извоз високотехнолошких производа, јер су они одраз достигнутог степена технолошког развоја домаће привредне базе, а свакако не треба занемарити ни значај осталих показатеља степена развијености иновационог система. Даљи модалитети инкорпорирања науке у развој слободних зона биће размотрени у следећем одељку – Слободне зоне као интелектуални инкубатор, а у наставку разматрања се пажња посвећује дуалном образовању и његовом значају у развоју слободних зона, односно као моделитету повезивања компанија, корисника слободне зоне и образовног система.

Пре анализирања самог концепта дуалног образовања и његовог укључивања у рад компанија, корисника слободне зоне, указује се на разлике које постоје када се посматрају класични школски модел стручног образовања и дуални модел образовања, а што је видљиво кроз табеларни приказ у наставку:

Табела број 52 Разлике у практичној обуци између дуалног система и школског модела стручног образовања

Дуални модел	Школски модел
Обука у предузећу > 60%	Обука у школи > 70%
Предузећа нуде места Ученици активно траже место	Образовни центар и ученици траже предузећа
Уговор између предузећа и	Споразум о обуци између школе и

¹³¹ Посматрајући удео страних директних инвестиција у БДП – у Републике Србије ћемо видети да су оне у значајној мери допринеле остваривању домицилног БДП – а и посматрано по изабраним годинама учешће страних директних инвестиција у БДП – у је: 2006. године – 12,8%, 2007. године – 8,00%, 2011. године – 9,4%, 2018. године – 7,4%, 2019. године 7,7 % и 2022. године – 7,2%. Доступно на: <https://bir.rs/strane-direktne-investicije-u-srbiji/>, датум доступности: 18. јануар 2024. године

¹³² У апсолутним износима посматрано улагање у област науке и образовања у Србији је повећано са 24,94 милијарде РСД у 2009. години, на 46,62 милијарде РСД у 2018. години (извор: Републички завод за статистику).

ученика/практиканта Ученик/практикант = запослени радник	предузећа Ученик/практикант = ученик
Већи део трошкова сnose предузећа	Претежно јавни извор финансирања
Ученик/практикант добија плату	Ученик/практикант може (али не мора) да добије одређену надокнаду
Предузећа одређују садржај обуке	Школа одређује садржај обуке

Извор: Apprenticeship Supply in the Member States of the European Union. (2012).

Luxembourg: Publications Office of the European Union, European Commission, p. 120

У основи разлике између дуалног и класичног школског модела стручног образовања се огледају у чињеници да је у моделу дуалног образовања ученик или практикант већ третиран као запослени радник, а класични школски модел подразумева да је ученик или практикант у статусу ученика. Изузетна предност дуалног модела образовања јесте чињеница што кроз овај модел, садржај обуке одређује предузеће код којег ученик или практикант иде на праксу и с тим је у потпуности прилагођен потребама посматраног предузећа, а код класичног школског модела садржај обуке одређује сама школа у складу са наставним планом и програмом, што често није у складу са реалним потребама предузећа у коме ученик или практикант обавља своју праксу. Трошкове обуке ученика у дуалном моделу образовања у већем делу сноси само предузеће, а код школског модела углавном се односе на јавне изворе финансирања.

У оквиру повезивања образовања са компанијама које су корисници слободне зоне, односно које своју делатност обављају у оквиру подручја слободне зоне, један од модела њихове активне укључености у образовни систем јесте и модел дуалног образовања. Иако су на бази досадашњих искустава компаније, корисници слободне зоне, углавном примали на стручну праксу ученике и студенте, свакако је модел дуалног образовања виша степенница у тој сарадњи.

Према члану 2. Закона о дуалном образовању Републике Србије („Службени гласник РС“, број 101/2017, 6/2020 и 76/2023), дуално образовање представља модел реализације наставе у систему средњег стручног образовања и васпитања у коме се кроз наставу у школи и учење кроз рад код послодавца стичу, усавршавају, односно изграђују знања, вештине, способности и ставови (компетенције) у складу са стандардом квалификације и планом и програмом наставе и учења. Истим Законом, предвиђени су и циљеви дуалног образовања, а који се односе на: (1) обезбеђивање услова за стицање, усавршавање и развој компетенција у складу с потребама тржишта рада; (2) допринос јачању конкурентности привреде Републике Србије; (3) обезбеђивање услова за

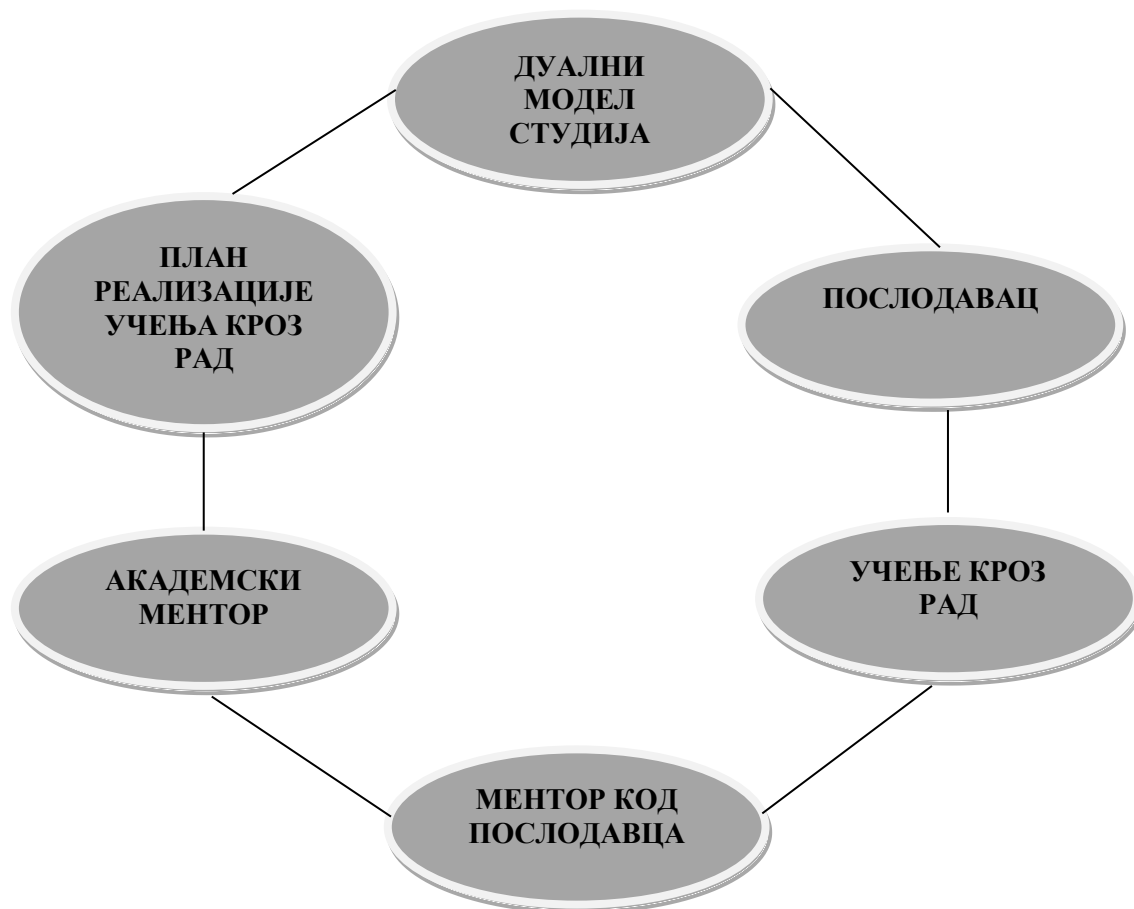
запошљавање након завршеног образовања; (4) обезбеђивање услова за даље образовање и целоживотно учење; (5) развијање предузимљивости, иновativности и креативности сваког појединца у сврху његовог професионалног и каријерног развоја; (6) обезбеђивање услова за лични, економски и општи друштвени развој; (7) развијање способности за тимски рад и осећај личне одговорности у раду; (8) развијање свести о важности здравља и безбедности, укључујући безбедност и здравље на раду; (9) развијање способности самовредновања и изражавања сопственог мишљења као и самосталног доношења одлука и (10) поштовање међусобних права и обавеза ученика и послодавца.

У процес дуалног образовања укључени су ученици средњих школа и студенти.

У склопу дуалног образовања у средњим школама ученици у сегменту својих матичних средњих стручних школа стичу потребна теоријска знања и одређена практична знања кроз вежбе у матичној школи, а у компанији код које су укључени у модел дуалног образовања путем конкретног рада стичу знања, вештине и ставове. Између осталог се на тај начин заправо реализује настава на два места, са једне стране у средњој стручној школи, а са друге стране код конкретне компаније која је укључена у дуални модел образовања. Првенствено кроз укључивање у дуални модел образовања компаније, корисници слободне зоне могу да остваре активну сарадњу са образовним системом, да регрутују будуће кадрове кроз ученике који код њих обављају практичну наставу, а са друге стране ученици укључени у модел дуалног образовања кроз рад у компанијама које раде у слободној зони се упознају са најсавременијим технологијама, квалитетном радном средином и стичу нове компетенције, које ће им у будућности значајно побољшати и унапредити положај на тржишту рада приликом тражења посла или ће се одмах након завршетка школовања запослити у компанији, кориснику слободне зоне, будући да су већ стекли конкретна знања везана за компанију у којој су обављали практични део наставе.

Наредни графички приказ приказује дуални модел студија у високом образовању:

Графички приказ број 11 Главни појмови дуалног модела студија у високом образовању

Извор: Павловић, А., Иванишевић, А., Радишић, М., Такачи, А., Лошонци, А., Катић, И., Убавин, Д. (2023). Утицај дуалног образовања на привредни развој Републике Србије.

XXIX скуп Трендови развоја: „Универзитет пред новим изазовима“ у организацији Универзитета у Новом Саду, Факултета техничких наука Нови Сад, Врњачка Бања, 08 – 11.02.2023. године, стр. 86

Дуални модел студија у високом образовању подразумева да студенти наставу похађају на факултету, а практична знања и вештине стичу у конкретној компанији укљученој у дуални модел студија. Високошколским установама је омогућено да својом акредитацијом предвиде организацију академских или струковних студија, уважавајући принципе дуалног образовања. Претходни графички приказ нам приказује елементе дуалног модела студија који обухватају сачињавање конкретног и оперативног плана реализације учења кроз рад који обухвата све елементе, како би се овај процес успешно реализовао. Академски ментор је лице са високошколске установе, у сарадњи са ментором код послодавца код којег студент реализује дуални модел студија, прати реализацију плана учења кроз рад, стицање дефинисаних практичних знања и вештина, компетенција и уопште како се одвија процес дуалног модела студија у

конкретном случају. Првенствено кроз овај модел студија, студенти кроз практичан рад стичу компетенције, вештине и знања потребна за касније брже и лакше укључивање на тржиште рада. За компаније, кориснике слободних зона је овај модел студија изузетно привлачан, будући да са развојем слободне зоне и све већој транзицији према капитално интензивним делатностима њених корисника, потреба за високообразованим кадровима непрестано расте, тако је овај модел студија прилика да компаније, корисници слободне зоне већ у току студија регрутују будуће стручне и високообразоване кадрове, које су већ свакако оспособили за рад и упознали са принципима рада своје компаније, корисника слободне зоне.

7.3. Слободне зоне као интелектуални инкубатор

Када се посматрају слободне зоне и уопште концепт развоја слободних зона, посебно у домицилној јавности земаља у развоју, слободне зоне се сматрају као места за која се вежу профили нижег степена квалификације, односно тзв. мање образовани људи и углавном се говори о тзв. „шрафцигер“ индустрији. У својим почетним фазама развоја, слободне зоне у значајној мери запошљавају образовне профиле нижег степена квалификације, али како се развијају, односно привреда једне земље, тако се у слободним зонама повећава и квалитет делатности услуга које се обављају, а што се даље реперкутује у подизању степена сложености операција које се обављају, а то доприноси и ангажовању радника вишег степена квалификације који обављају све сложеније задатке и често се у оквиру слободних зона формирају и озбиљни истраживачко – развојни центри који се, пре свега баве апликативним нивоом истраживања.

Како би слободне зоне од синонима за ниже квалификовану радну снагу и индустрије на нижем степену технолошког развоја постали интелектуални инкубатори је потребно остварити виши степен повезаности привреде и науке, односно обезбедити већи степен инкорпорације науке и образовања уопште у рад слободних зона. Свакако један од видова за постизање овог циља је остваривање чвршће сарадње слободних зона, њихових корисника, тј. предузећа која раде у оквиру слободне зоне кроз различите уговорне односе или облике сарадње са образовним институцијама, научно – истраживачким центрима, а највиши степен трансформације слободне зоне према интелектуалном инкубатору јесте подизање научно истраживачких и технолошких паркова у слободној зони, будући да се на тај начин обезбеђује директна повезаност науке и привреде, односно трансформација научних сазнања у конкретна апликативна знања.

Посматрајући слободне зоне као акцелераторе укупног привредног развоја једне земље, слободно се може указати да оне представљају и место примене савремених техничко – технолошких решења, односно стране компаније које егзистирају на подручју слободне зоне, трансферишу своја знања и технологије и инкорпорирају их у домицилну привреду.

Значај посматрања слободних зона као интелектуалног инкубатора, посебно долази до изражаја услед све присутнијег „концепта нове економије“¹³³, која подразумева економију засновану на знању, односно економију знања или дигиталну економију, а у тесној је вези са индустријском револуцијом 4.0¹³⁴ и индустријском револуцијом 5.0¹³⁵.

У основи економије засноване на знању се налазе четири стуба на којима се она темељи, а обухватају¹³⁶:

(1) Први стуб економије засноване на знању у свој фокус посматрања ставља **образовање**, будући да је кључни фактор успеха у новој економији заснован на образованој и стручној радној снази, односно радној снази са одговарајућим стручним компетенцијама и јасним индикаторима знања које поседују. У овој врсти економије поред формалног образовања, све већу улогу и значај има и неформално образовање;

(2) Други стуб економије засноване на знању се базира на **информационо – комуникационим технологијама**, односно у фокус посматрања долази ИКТ инфраструктура, као и њена дистрибуција на територији целокупне националне економије, обезбеђујући брзу размену информација, односно знања као предуслова развоја у друштву заснованом на знању;

---

¹³³ Sum, N. L., Jessop, B. (2013). *Competitiveness, the knowledge-based economy, and higher education*. Journal of the Knowledge Economy, 4(1), pp. 24 - 44.

¹³⁴ Појам Четврте индустријске револуције је први пут употребио Klaus Schwab, директор Светског економског форума, 2015. године. Главна карактеристика је уклањање баријера између људи и машина, а носиоци вештачка интелигенција, нанотехнологија, IoT (Internet of Things), роботика, 3D штампачи, биотехнологија, паметни градови и остале технологије у развоју. Ове промене захтевају учешће и ангажованост не само појединаца и компанија, већ и држава. Нова револуција доноси нове димензије начина на који мислимо, понашамо се и организујемо живот. Промене ће бити све брже и обимније, а људи све зависнији од технологије. Медицинске технологије ће омогућити продужење живота, паметни градови са сензорима за саобраћај и уштедом енергије, Интернет ствари (Internet of Things) ће бити уграђени у готово сваки кућни производ, уз праћење наших животних навика, аутоматизација фабрика ће довести до отпуштања на десетине хиљада радника, али и омогућити стварање нових, управљачких радних места, самоуправљајући аутомобили, само су неке од последица ове четврте по реду индустријске револуције (доступно на: <https://ctm.fon.bg.ac.rs/2019/03/11/cetvrta-industrijska-revolucija/>, датум доступности: 05. јануар 2024. године).

¹³⁵ Индустрија 5.0 укључује најсавременију технологију док се поново фокусира на људе који омогућавају да постројење функционира ефикасно, без обзира на то колико је технолошки напредно. (доступно на: <https://pit.ba/industrija-5-0-dolazi-evo-sta-biste-treballi-znati/>, датум доступности: 05. јануар 2024. године).

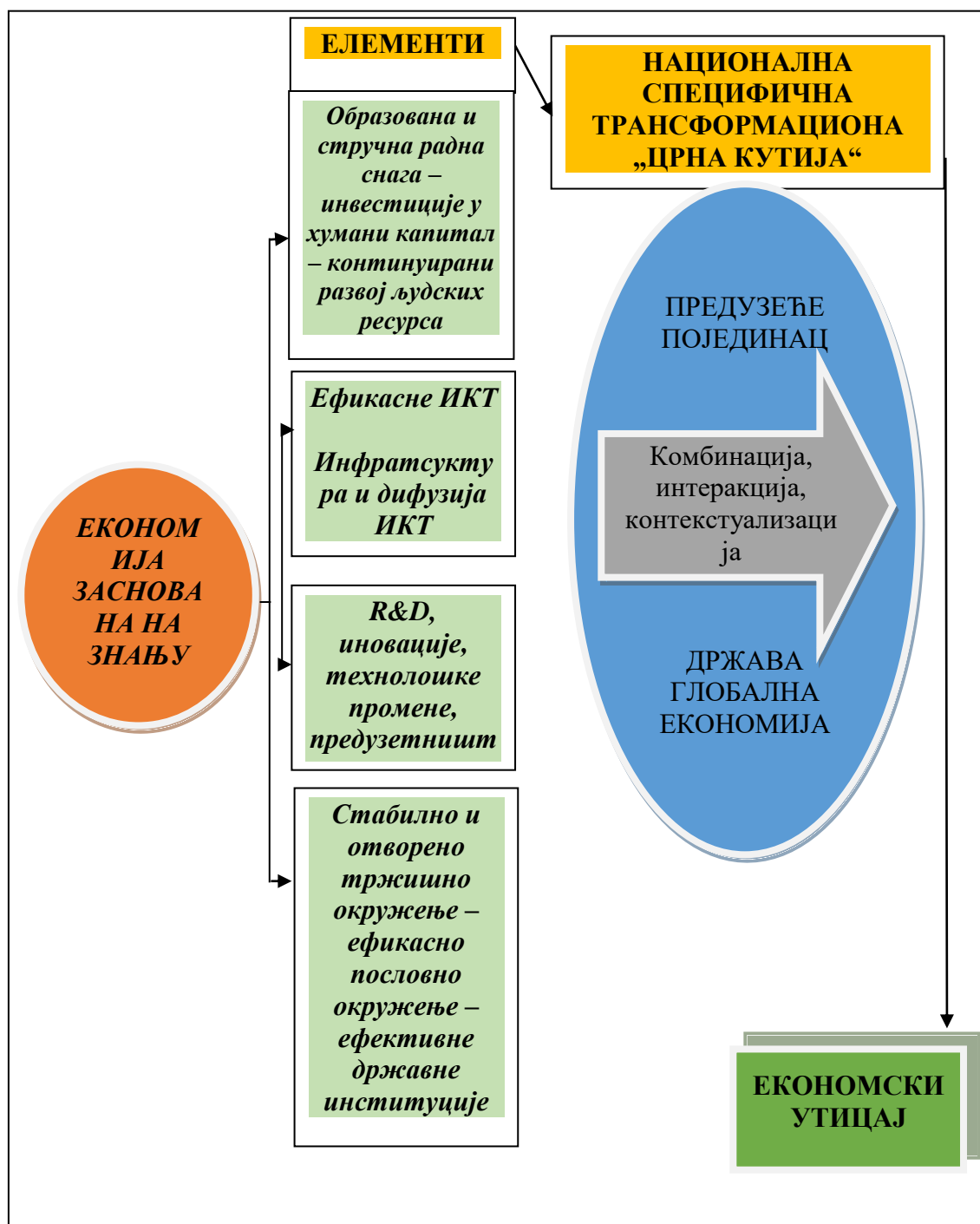
¹³⁶ Ивановић, В. (2019). *Перспективе Србије у економији заснованој на знању*. Београд: Центар за истраживање јавних политика, стр. 4 – 6.

(3) Трећи стуб ове економије се темељи на **истраживању и развоју**, затим на спровођењу различитих технолошких иновација, иновација у пословању и уопште предузетништву, чиме се обезбеђују предуслови за домицилни економски развој и

(4) Четврти стуб економије засноване на знању јесте стабилно економско окружење, отворено тржиште са ефикасном управом и јасно дефинисаним правилима, јер само економија заснована на ефикасном институционалном, регулаторном и макроекономском окружењу обезбеђује продукцију корисног знања.

У циљу бољег разумевања концепта нове економије, односно економије знања у виду графичког приказа представљени су њени саставни елементи, процеси и утицаји:

Графички приказ број 12 Концептуални оквир економије засноване на знању – елементи, процеси, утицаји

Извор: Ивановић, В. (2019). Перспективе Србије у економији заснованој на знању.

Београд: Центар за истраживање јавних политика, стр. 4.

Анализирајући претходни концептуални оквир економије знања се може закључити да се иста заснива на три саставна конституента. Први конституент економије знања јесу елементи које садржи економије знања, а обухватају стручну и квалификовану радну снагу, информационо – комуникациону инфраструктуру, затим истраживачко – развојне активности и све то да би се

успешно реализовало, захтева отворено и ефикасно тржишно окружење уз јаке државне институције са јасно дефинисаним правилима деловања на тржишту. У оквиру националне трансформационе црне кутије, саставни елементи су: предузећа, појединци, сама држава, као и глобална економија која у високом степену глобалне тржишно – пословне повезаности има значајан утицај на функционисање економије знања. На нивоу једне националне економије и кроз заједничко (интерактивно) деловање елемената и националне трансформационе кутије производи директни економски утицај у оквиру којег се рефлектују следећи саставни конституенти попут: високе продуктивности рада, стварање високе додатне вредности, бројни нови производи и услуге услед реализованих иновација и као крајњи ефекат долази до промене економске структуре, што је изузетно значајна последица деловања економије засноване на знању. У економији знања један од изузетно значајних бенефита јесте подстицање иновативности услед којег долази до развоја нових, иновативних производа.

Иако су слободним зонама у самим почецима развоја иманентне производне операције нижег степена специјализације, односно радно – интензивне делатности, кроз развој слободне зоне долази до унапређења степена специјализације и сложености активности које се обављају, односно долази до постепене трансформације према (у све већој мери) капитално – интензивним делатностима, а што у крајњој последици доводи до потребе за високо квалификованом радном снагом, односно радном снагом већег степена квалификације са специфичним и јасним стручним знањима и компетенцијама, а што се рефлектује све већом потребом за инжењерским кадровима.

У оквиру трансформације слободних зона према „интелектуалном инкубатору“ је изузетно важно успоставити чврсту сарадњу компанија које послују у слободној зони са научно – истраживачким институцијама (факултетима, институтима, специјализованим истраживачким центрима), како би се кроз међусобну интеракцију размењивале идеје, решавали конкретни проблеми са којима се пословни субјекти (који делују у оквиру слободне зоне) суочавају. Са друге стране, бројна нова технолошка решења заснована на теоријским одредницама се могу тестирати кроз непосредну имплементацију у оквиру слободне зоне, непрестано унапређивати и на крају комерцијализовати.

Један од метода за претварање слободних зона у места која се могу означити као интелектуални инкубатор јесте и лоцирање научно – технолошких паркова у склопу подручја слободне зоне или у њеном саставу у складу са законским могућностима. Свакако да су научно – технолошки паркови и њихово формирање у оквиру слободних зона један од најзахтевнијих корака који се

морају предузети када је у питању трансформација слободних зона у интелектуални инкубатор.

Научно – технолошки парк се у стручној литератури различито посматра, али у основи разматрања научно – технолошког парка јесте управо тежња да се развијају различити облици предузетништва које се реализује кроз развој на знању заснованих малих и средњих предузећа. Анализирајући стручну литературу се сусрећу различити синоними који се употребљавају приликом означавања научно – технолошких паркова, а то су: „научни парк“, „истраживачки парк“, „технополис“ и слично.

Научно – технолошки парк у стручној литератури се може означити на различите начине, али најчешће прихваћена дефиниција научно – технолошког парка је она коју је дала Међународна асоцијација научних паркова¹³⁷, а посматра научни парк као организацију коју воде специјализовани професионалци, а за циљ има да обезбеди повећање економског благостања, што се реализује кроз помоћу културе иновација и конкурентност са њим повезаних привредних друштава и научних институција. Научно – технолошки парк у својој основи обухвата скуп малих и средњих привредних друштава, а заснивају се на следећим особинама¹³⁸: (1) повезани су са образовним или истраживачким институцијама; (2) обезбеђују инфраструктуру и услуге за активности окупљених малих и средњих привредних друштава, а превасходно се односи на некретнине и пословни простор; (3) побољшава и олакшава процес трансфера технологије и фокусиран је на подстицање и јасно усмерене стимулације према привредном развоју регије у којој се налази.

У разматрању научно – технолошких паркова који би могли послужити као модел Републици Српској, анализираће се научно – технолошки паркови који егзистирају на простору Републике Србије. Будући да се при развоју слободних зона Република Српска ослања на модел Републике Србије, а да је једна од основних интенција која се презентује у оквиру ове докторске дисертације, трансформација слободних зона у правцу интелектуалног инкубатора, као модел развоја научно – технолошких паркова и касније њиховог повезивања са слободним зонама, управо могу да послуже научно – технолошки паркови који функционишу на подручју Републике Србије, а да се касније перципира према њиховом увезивању са слободним зонама.

---

¹³⁷ International Association of Science Parks - IASP

¹³⁸ https://www.cip.unze.ba/pdf/Sta_je_NTP.pdf, датум доступности: 17. јануар 2024. године

Према подацима са званичне интернет презентације Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије у Србији тренутно постоје четири научно – технолошка парка¹³⁹:

- ✚ **Научно – технолошки парк Београд** – основан је 2015. године у циљу пружања подршке иновационој делатности у оквиру које пружа инфраструктурне и стручне услуге привредним друштвима, научно – истраживачким и иновационим организацијама у функцији њиховог ефикаснијег повезивања са циљем брже примене нових технологија, креирања и пласмана нових производа и услуга на тржишту. Научно – технолошки парк обухвата површину од 16.446,51 m², а научно – технолошким парком управља привредно друштво „Научно – технолошки парк Београд“ д.о.о. чији су оснивачи Република Србија, Град Београд и Универзитет у Београду. У оквиру комплекса научно – технолошког парка Београд делују: пословно – технолошки инкубатор техничких факултета (БИТФ) у оквиру кога је фокус усмерен према подршци стартап компанијама, Фонд за иновациону делатност, као институција која пружа подршку програмима раног развоја и различите друге модусе подршке развоју иновација. У оквиру овог научно – технолошког парка се обезбеђује подршка развоју стартап привредних друштава, технолошким компанијама, истраживачима и студентима;
- ✚ **Научно – технолошки парк Нови Сад**¹⁴⁰ је основан 2019. године, а са радом је почео 2021. године. Оснивањем овог научно – технолошког парка као круцијални циљ је постављено пружање подршке члановима научно – технолошког парка, затим рад на комерцијализацији различитих иновативних производа и услуга у функцији брже примене и развоја нових технолошких решења. Својим члановима поред класичних просторних и инфраструктурних услуга, пружа и услуге из домена едукације и научно – истраживачке делатности. У склопу овог научно – технолошког парка делују: Институт за вештачку интелигенцију Србије, технолошко – развојне компаније и стартап компаније;
- ✚ **Научно – технолошки парк Ниш**¹⁴¹ – је формиран у функцији убрзаног технолошког развоја подручја јужне и источне Србије, што се реализује кроз обезбеђење присуства домицилних и иностраних иновативних

---

¹³⁹ <https://nitra.gov.rs/lat/tehnoloski-razvoj/naucno-tehnoloski-parkovi-u-srbiji>, датум доступности: 18. јануар 2024. године

¹⁴⁰ <https://ntpns.rs/>, датум доступности: 18. јануар 2024. године

¹⁴¹ <https://ntp.rs/>, датум доступности: 18. јануар 2024. године

технолошко – развојних компанија, подршка стварању услова за развој економије засноване на знању, доприносе извозу производа и услуга. Локацијски је смештен у оквиру комплекса техничких факултета Универзитета у Нишу, подигнут је на парцели површине једног хектара, док је површина самог објекта око 14.000 m². Научно – технолошки парк Ниш је основан 2020. године, а његови оснивачи су: Република Србија, Град Ниш и Универзитет у Нишу. У оквиру научно – технолошког парка Ниш се пружају следеће услуге члановима: правно – административне услуге, спровођење тренинга и менторство, пружање услуга маркетинга и промоције, спровођење индивидуалних саветовања, пружање подршке у приступу финансијама, обезбеђивање приступа младим талентима, обезбеђење умрежавања чланица и уопште компанија, обезбеђење приступа опреми за примењени научно – истраживачки рад, затим пружање инфраструктурне подршке, обезбеђивање сарадње са Универзитетом у Нишу, подршка компанијама у прототипирању и спровођење тестирања пројеката у реалном окружењу (living lab). Чланови овог научно – технолошког парка су: стартап компаније, технолошко – развојне компаније и виртуелни чланови. Приликом формирања научно – технолошког парка Ниш је важно указати да је његова претеча, односно први корак у његовом формирању био Стартап центар Ниш, који и данас делује у циљу подршке различитих креативних идеја младих људи, пружајући различите видове подршке у почетним фазама развоја, при чему ће њихове активности бити засноване на студентским пројектима који су се развили кроз сарадњу са студентским организацијама или факултетима;

✚ **Научно – технолошки парк Чачак**¹⁴² – је основан је 2011. године са седиштем у Чачку, а 2014. године је овај научно – технолошки парк уписан у регистар иновационе делатности. 2019. године у оквиру научно – технолошког парка је извршено опремање НТП Стартап центра, а 2020. године је реализовано отварање нових производно – канцеларијских капацитета. Простире се на површини од 5.773 m² производно – канцеларијског простора. У оквиру научно – технолошког парка у Чачку се пружају корисницима различите врсте услуга, а које се односе на: (а) развој бизниса укључујући две врсте програма: прединкубацију¹⁴³ и

---

¹⁴² <https://www.ntpcacak.rs/sr/o-nama/>, датум доступности: 05. јануар 2024. године

¹⁴³ У оквиру програма **прединкубације** су обезбеђене следеће услуге: корисници парка су део иновационог система, а што обезбеђује повезивање са врхунским предузетницима, затим умрежавање са релевантним учесницима иновационог екосистема; обезбеђује се приступ врхунским стручњацима попут ментора, експерата, коуча; индивидуални приступ од стране стручног тима научно – технолошког парка кориснику; услуге менторства; подршка развоју тима;

инкубацију¹⁴⁴; (б) обезбеђивање простора за рад – у оквиру расположивих капацитета научно – технолошког парка се налазе: канцеларије, сале за састанке, конференцијске сале и coworking простор, а такође на располагању је и производна хала површине око 5.733 m²; (в) посебна врста програма која се пружа у оквиру овог научно – технолошког парка се односи на IQ програм, који обезбеђује младим људима да нађу прилику за добар посао, повезујући их са успешним компанијама, будући да је њихова биографија на располагању успешним компанијама које могу да их на тај начин селекују и евентуално запосле и (г) лабораторија научно – технолошког парка – у оквиру овог научно – технолошког парка се налази лабораторија са најсавременијом опремом која стоји на располагању корисницима научно – технолошког парка.

У Републици Српској сходно одлуци Владе Републике Српске од 14. јула 2023. године приступило се оснивању првог научно – технолошког парка у Републици Српској који ће бити смештен у оквиру Универзитетског града у Бања Луци. Према саопштењу Владе Републике Српске „циљ оснивања и развоја првог научно-технолошког парка Републике Српске је убрзан технолошки развој у складу са добрим примерима међународне праксе. Научно-технолошки парк Републике Српске треба да привуче иновативне, технолошко развојне компаније (домаће и стране) и створи услове за развој економије засноване на знању, тј. комерцијализацију иновација насталих у процесу истраживања и развоја и тако поспешити развој и извоз производа и услуга.“¹⁴⁵ На основу саопштења Владе Републике Српске улога овог научно – технолошког парка се огледа у подршци привредним друштвима која развијају сопствену технологију, односно да се обезбеди трансфер најновијих технолошких решења са једне стране, а са друге стране обезбеди подршка за оснивање „стартап“ и „спиноф“¹⁴⁶ предузећа. У

обезбеђена је инфраструктурна подршка у погледу простора и опреме; обезбеђен је приступ различитим модалитетима финансирања, затим приступ различитим облицима едукација и подршка у развоју пословног модела.

¹⁴⁴ Програм **инкубације** обухвата следећи спекатар услуга: корисници парка су део иновационог система, а што обезбеђује повезивање са врхунским предузетницима, затим умрежавање са релевантним учесницима иновационог екосистема; обезбеђује се приступ врхунским стручњацима попут ментора, експерата, коуча; индивидуални приступ од стране стручног тима научно – технолошког парка кориснику; услуге менторства; подршка развоју тима; обезбеђена је инфраструктурна подршка у погледу простора и опреме; обезбеђен је приступ различитим модалитетима финансирања, затим приступ различитим облицима едукација и приступ бази биографија, а што указује да се процес прединкубације и инкубације разликују само у делу подршке развоју пословног модела и приступа бази биографија.

¹⁴⁵ <https://www.nezavisne.com/novosti/drustvo/Srpska-dobija-prvi-naucno-tehnoloski-park-bice-izgradjen-u-Banjaluci/780511>, датум доступности: 30. новембар 2023. године.

¹⁴⁶ Спиноф предузеће настаје издвајањем дела неке делатности из веће компаније и покретањем предузећа која је фокусирано на тај конкретан сегмент делатности. Нови „спиноф“ се обично

саопштењу Владе Републике Српске везано за оснивање научно – технолошког парка стоји: „Осим предузећима, услуге научно-технолошког парка ће бити пружене и студентима потенцијалним предузетницима, односно онима који тек развијају иновативну идеју. Оснивачи научно-технолошког парка Републике Српске ће бити Влада Републике Српске и Универзитет у Бањалуци, а објекат парка, који ће се састојати од сутерена, приземља и три спрата на укупно око 7.500 метара квадратних корисног простора на пет етажа ће бити изграђен у Кампусу бањалучког Универзитета.“¹⁴⁷

У оријентацији стварања слободне зоне као интелектуалног инкубатора управо један од модалитета јесте подизање или изградња научно – технолошких паркова који ће бити непосредно лоцирани (смештени) у самој слободној зони или ће се ослањати на њу, будући да се на тај начин обезбеђује свакако развој компанија заснованих на савременим технолошким решењима, непосредни трансфер савремених технолошких решења у пословање компанија које делују на подручју слободне зоне и развој „стартап“ и „спиноф“ предузећа, углавном базирајући своје пословање на технолошким иновацијама.

Развој интелектуалног инкубатора у оквиру слободне зоне може укључити и сарадњу са универзитетом, односно факултетима и високим школама струковних студија, који могу развијати различите облике пројектне сарадње са слободном зоном, организовати кратке курсеве или студијске програме за унапређење расположивих знања, односно едукацију запослених и оснивање у складу са законским могућностима издвојених јединица високошколских установа за спровођење акредитованих студијских програма којима ће пружати услуге запосленима и другим заинтересованим корисницима.

Управо кроз развој концепта слободне зоне као интелектуалног инкубатора потребно је обезбедити да слободна зона буде извориште интелектуалног капитала, односно да сви корисници слободне зоне (компаније) у својим оквирима развијају и одржавају све компоненте интелектуалног капитала, а које унутар себе укључују следеће:

Табела број 53 Преглед кључних фактора интелектуалног капитала

оснива када се унутар предузећа покреће нови пословни подухват, када се креира нови производ или услуга или када се наступа на новим тржиштима (доступно на: <https://bankar.me/2016/06/26/start-up-rjecnik-17-spin-off-firma/>, датум доступности: 30. новембар 2023. године).

¹⁴⁷ <https://www.nezavisne.com/novosti/drustvo/Srpska-dobija-prvi-naucno-tehnoloski-park-bice-izgradjen-u-Banjaluci/780511>, датум доступности: 30. новембар 2023. године.

Елемент	Фактор (димензија)	Дефиниција
Хумани капитал	<i>Професионалне компетенције</i>	Експертиза (знање) развијено у предузећу или у каријери запосленог; професионално обучавање (тренинг); виши нивои образовања, похађање различитих курсева и семинара, као и стечено практично искуство.
	<i>Социјалне компетенције</i>	Вештине да се добије најбоље од људи, обављање комуникације и дискутовања на најбољи могући начин, понашање које омогућава јачање поверења и сарадње, развој способности учења, самокритике, креативности и флексибилности.
	<i>Мотивација запослених</i>	Мотивација запосленог да буде део предузећа, да преузме одговорност за ангажовање и за извршење задатака.
	<i>Способност лидерства</i>	Огледа се у вештини да се руководи и да се мотивишу људи, развијају комуникационе стратегије и визија за будућност. Укључују преговарачке вештине, асертивност, кредибилитет, изузетно су важни за квалитетно и ефективно вођење.
Структурни капитал	<i>Интерна кооперација и трансфер знања</i>	Подразумева начин на који запослени, организационе јединице компаније и уопште различити хијерархијски нивои размењују информације, кооперирају (нпр. заједнички пројекти) или размењују знање.
	<i>Управљачки инструменти</i>	Укључују различите алате и инструменте који подржавају напоре руководства (лидерства) и зато имају утицај на начин одлучивања и на информационе путеве уграђене у процес одлучивања.

	Информациона технологија и експлицитно знање	Рачунарско радно окружење (различите мреже, интранет ¹⁴⁸ , екстранет ¹⁴⁹ , базе, интернет и софтверске апликације...) и сви други елементи експлицитног знања.
	Иновације производа	Од изузетног значаја су за будуће пословање компаније.
	Оптимизација процеса и иновација	Подразумева оптимизацију и унапређење интерних процедура и процеса.
	Организациона култура	Вредности и норме у компанији које утичу на интеракције, трансфер знања и начин рада.
Релациони капитал	Односи са потрошачима	Подразумева односе са претходним, тренутним и потенцијалним потрошачима.
	Односи са добављачима	Обухвата односе са претходним, тренутним и будућим добављачима.
	Односи са заједницом	Подразумева односе са свим заинтересованим субјектима у широј и ужој заједници, а који се односе на јавност рада компаније.
	Односи са власницима и кредиторима	Обухватају односе са екстерним и интерним инвеститорима, а који укључују: банке, акционаре, добављаче и сл.
	Односи са партнерима	Обухватају све односе са професионалним асоцијацијама, телима и друштвима.

¹⁴⁸ Интранет је приватна рачунарска мрежа (в. Computer network) намењена за интерну интернет комуникацију (в. Internet communication) унутар неке компаније или организације, а којој приступ имају само овлашћени корисници. Приступ је обично ограничен само на кориснике који су директно повезани на интерну мрежу, Могућ је и приступ споља, уз безбедносне мере заштите од неауторизованог приступа, помоћу виртуелне приватне мреже (в. VPN). (доступно на: <https://recnikinterneta.rs/definicija/intranet-intranet/>, датум доступности: 18. јануар 2024. године).

¹⁴⁹ Екстранет је контролисана приватна рачунарска мрежа (в. Computer network) која омогућава приступ интранету (в. Intranet) неке компаније или организације, за овлашћени скуп спољних субјеката, у дефинисаном обиму. (в. VPN). (доступно на: <https://recnikinterneta.rs/definicija/extranet-ekstranet/>, датум доступности: 18. јануа 2024. године).

Извор: Крстић, Б., Рађеновић, Т. (2019). Интелектуални капитал и конкурентност – микро и макро аспект - Ниш: Универзитет у Нишу, Економски факултет, стр. 21, према Will, M. Intellectual Capital Management and Strategy Development in European SME – An Integrated Approach.

Анализирајући претходну табелу јасно је да стварање слободне зоне као интелектуалног инкубатора подразумева и развој интелектуалног капитала, како у оквиру самих компанија, корисника слободне зоне, тако и у оквиру саме слободне зоне. Интелектуални капитал је структуриран из три поделементи који се односе, пре свега на хумани (људски) капитал, затим на структурни и релациони капитал.

На крају треба указати да у оквиру трансформације слободне зоне према интелектуалном инкубатору у оквиру саме зоне је потребно обезбедити и повезаност компанија, корисника слободне зоне како међусобно, тако и са различитим пословним субјектима који делују изван слободне зоне, а који могу допринети имплементацији савремених научних сазнања у пословање саме слободне зоне.

7.4. Слободне зоне као привлачно место за рад

Последњих деценија тржиште рада је претпрело значајне промене. Људски ресурси, односно радна снага постају изузетно значајан фактор у пословању сваког привредног друштва, односно постају један од најзначајних фактора производње. Потрага за квалитетним, оспособљеним и изузетно стручним кадровима спремним за даља усавршавања и квалитетан рад јесте у фокусу пословне политике сваког пословног субјекта. У таквим околностима формирање, односно обезбеђење што повољније климе за рад запослених представља изузетно значајан фактор мотивације запослених са једне стране, а са друге стране фактор боље тржишне позиционiranости пословног субјекта који се благовремено определи за овакав концепт развоја.

Када се посматрају земље у развоју је важно указати да значајан број укупно запослених своју егзистенцију остварују радом у оквиру слободних зона. Врло често се управо концепт слободних зона везује за лоше услове рада запослених, сматрајући да у слободним зонама углавном ради радна снага нижег степена квалификованости, да су радни услови изузетно тешки, да су зараде мање у компанијама које раде у слободној зони у односу на плате запослених који раде у компанији у матичној земљи, при чему се у домицилним пословним условима често за слободне зоне у свакодневном жаркону истиче да су оне модерни „радни

логори“¹⁵⁰. Овакви ставови су последица непознавања концепта слободних зона, не поседовање довољно релевантних информација које осветљавају пословање у слободним зонама и оно што је посебно значајно, изузетно лошег имиџа који често слободне зоне прати.

У циљу стварања предуслова да слободне зоне буду заиста привлачно место за рад је неопходно предузети читав спектар активности и мера, а које ће бити оријентисане на промоцију концепта слободних зона и указивања на све користи које запослени који раде у слободним зонама могу да остваре. У овако осмишљен концепт мера у циљу промоције слободних зона као привлачних места за рад се захтева проактивно учешће компанија које раде у режиму слободне зоне и њихову укљученост у дефинисане смернице за промоцију слободне зоне као привлачног места за рад сваког потенцијално заинтересованог запосленог за рад у компанијама корисницима слободне зоне.

Како би се интерпретирало шта се уопште подразумева под слободним зонама као привлачним местом за рад, један од првих фактора које треба сагледати јесте како подићи мотивацију запослених за радом, јер само мотивисан запослени јесте ефикасан и добар радник. Данас савремена литература указује на потребу креирања радног места које мотивише, а које се карактерише следећим особинама¹⁵⁰:

- ✚ **Постојање јасних вредности и мисије која је позната запосленима** – уколико једно привредно друштво у оквиру свог пословања има јасно дефинисану вредност којој прибегава, обезбеђују се предуслови да сви запослени егзистирају и обављају своје активности у оквиру јасно дефинисаних вредности и теже остваривању истих циљева. Вредности којима се води привредно друштво у свом раду обезбеђују подршку његовој визији и доприносе обликовању његове културе. Један од најзначајних метода за привлачење квалитетне радне снаге јесте добро изграђен и препознатљив бренд послодавца, који се мора градити на јасно дефинисаној стратегији која идентификује јасне вредности, а које у крајњој мери омогућавају запосленима и потенцијалним запосленима да децидирано разумеју вредности којима тежи привредно друштво;
- ✚ **Обезбеђење конкуритивних плата и бенефита** – привредна друштва запослене не треба да третирају као трошак, већ као једно од најзначајних улагања будући да су људски ресурси једна од најзначајнијих

---

¹⁵⁰ <https://www.employer-branding.rs/kreiranje-radnog-mesta-koje-motivise-zaposlene-da-rade-najbolje-sto-mogu/>, датум доступности: 14. септембар 2023. године

компаративних предности сваког привредног друштва. Они представљају једну од најбитнијих сегмената средстава привредног друштва. Само запослени који се осећају поштованим ће радити својим пуним радним капацитетом за компанију. Један од начина којим показујете поштовање запосленима јесте свакако већа плата, а привредно друштво би приликом конципирања свог система плата и награда запосленима требало да сагледа бенефите које нуде конкурентска привредна друштва и понуде запосленима такве услове који ће бити привлачнији у односу на своје конкуренте;

- ✚ **Исказивања поштовања према запосленима** – у циљу мотивације запослених изузетно битан предуслов јесте исказивање поштовања према запосленом, јер је поштовање показатељ сваког односа у коме запослени очекује да буде максимално испоштован. Истраживања која су спроведена показују да сваки запослени очекује достојанствен третман и однос са поштовањем. Када запослени у обављању својих активности учини грешку, треба га позвати и са пажњом и поштовањем му указати на учињене пропусте и замолити га да их у наредном периоду не понавља. На тај начин изградиће се висок степен поверења између запосленог и послодавца, а тиме ће се уједно утицати на подизање мотивације запослених да ефикасно обављају своје активности;
- ✚ **Обезбеђење повратне информације запосленима** – изузетно је значајно да компаније увек обезбеде својим запосленима податке о циљу, односно смеру у коме се компанија креће, као и о улози коју у остварењу ових циљева имају запослени у компанији. Од посебне важности је да се запосленима пружају информације о њиховом доприносу остваривању циљева компаније, као и начину да побољшају своју улогу и допринос у развоју компаније;
- ✚ **Идентификовање уложеног напора запослених** – представља значајан сегмент стварања компаније у слободној зони као привлачног места за рад, јер се кроз вредновање уложеног напора запосленог значајно унапређује његов степен мотивисаности. То вредновање напора запослених се може спроводити на различите начине. Један од начина јесте мејл у коме се вреднују, односно потврђују напори које су запослени уложили, што се често неоправдано занемарује, потом до различитих облика новчане стимулације, јер сваки запослени, односно људско биће жели да буде на било који начин похваљено, односно да му се на одређени начин вреднују уложени напори;

- ✚ **Остваривање отворене комуникације са запосленима и саслушавање њихових жалби** – у циљу стварања повољне радне климе за све запослене, односно стварања повољних услова рада запослених је изузетно важно да се у компанији развије култура слушања. Менаџмент би у реализацији својих пословних циљева, поред дефинисаних процедура и система значајну пажњу требао да посвети и развоју комуникације са запосленима, односно слушању запослених, јер се на тај начин са једне стране обезбеђује виши степен мотивације запослених, а са друге стране се обезбеђује развој иновација у компанији, јер често запослени који непосредно обављају радне задатке могу да уоче одређене недостатке производа и да кроз своје корисне сугестије исти унапреде кроз отклањање недостатака;
- ✚ **Развијање транспарентног односа са запосленима** – изградња транспарентног односа са запосленима представља један од важних задатака који се постављају пред менаџмент савремене компаније. Када се помиње транспарентност, посебно је важно да она буде двосмерна између менаџмента и запослених. Кроз развој транспарентног односа ће се обезбедити већи степен ангажовања запослених, развиће се између запослених и менаџмента однос сарадње и поверења, јер у супротном запослени неће знати у ком смеру иде компанија, страховаће за своју будућност и неће бити сигурни о вредновању личног доприноса који дају развоју компаније, а што ће се негативно одразити на степен њихове мотивације;
- ✚ **Потврђивање достигнућа запослених** – овај сегмент развоја слободних зона као привлачног места за рад запослених је од посебне важности, будући да сваки запослени жели да буде препознат кроз резултате свога рада. Иако се често занемарују, похвале од стране топ менаџмента према запосленима су од изузетне важности, а такође је битно да менаџери непосредно похвале, односно истакну достигнућа запослених. Овај сегмент стварања слободне зоне као привлачног места за рад је изузетно значајан посебно у делу задржавања најталентованијих и најквалитетнијих кадрова у компанијама, јер се кроз потврђивање њихових достигнућа обезбеђује њихова приврженост компанији и задржавање у истој;
- ✚ **Охрабривање тимског рада** – развој тимског рада представља један од најважнијих задатака који се поставља пред менаџмент привредног друштва, будући да иако запослени поседују висок степен личних знања, способности и квалитетних компетенција, уколико раде појединачно, њихова знања, способности и квалитети неће доћи до изражаја, као када

раде заједно у тимском окружењу. Управо из тих разлога задатак менаџмента јесте да ублажи и у мери у којој је то могуће елиминира круту хијерархију, строго дефинисане процесе рада и створи климу „отворености“ у коме ће тимски рад и идеје доћи до пуног изражаја и

- ✚ **Избегавање супротстављања мишљењима запослених** – у односу са запосленима је изузетно важно градити однос поверења и сарадње, као и избегавати супротстављање њиховим мишљењима. Наиме, менаџери када износе своја мишљења и упутства запосленима треба да посматрају реакције запослених и да не инсистирају на својим ставовима по сваку цену, али такође не би требало при доношењу својих одлука да се искључиво воде мишљењима запослених и да их реакције запослених искључиво воде у доношењу одлука. Свакако менаџери имају задатак да створе климу у којој ће се кроз међусобно разумевање, сарадњу и размену мишљења доносити такве одлуке, које ће бити мотивишуће за све запослене, јер ће се запослени у мотивисаној радној атмосфери више залагати за остваривање циљева компаније, остајаће дуже на послу и биће спремни за веће радно ангажовање.

Уважавајући савремене трендове промена везаних за мотивисање запослених у оквиру стварања слободне зоне као привлачног места за рад, потребно је размотрити и модел управљања помоћу циљева са једне стране, а са друге стране флексибилно радно време запослених. Управљање помоћу циљева представља значајан модалитет мотивисања запослених, будући да у овом приступу запослени и менаџери заједнички дефинишу циљеве привредног друштва и прате њихово остварење на свим нивоима организационих јединица привредног друштва. На тај начин се омогућава максимална укљученост запослених, чиме се постиже њихов виши степен мотивације, већа заинтересованост за остварење циљева привредног друштва и уопште виши степен ангажовања запослених.

Флексибилно радно време представља облик мотивације запослених, посебно када се анализирају одређене категорије запослених, попут мајки са малом децом, запослених који студирају уз рад, запослених којима је ово додатни посао и сл., а пре свега се кроз ове флексибилне облике радног времена обезбеђује већа посвећеност запослених приватним активностима, чиме се успоставља виши степен мотивације за остваривање циљева компаније. Од стране овог модела радног времена значајне бенефите имају и послодавци, јер на тај начин омогућају бољу прераспodelу радног времена, затим утврђују боље прилагођавање, односно адаптацију захтевима тржишта и уопште флексибилније радно време.

Како би се постигло мерење степена задовољства запослених који раде у слободној зони, пожељно би било да се на нивоу слободне зоне, односно укључивањем свих корисника, изврши повремено мерење перформанси задовољства запослених кроз анализу односа са запосленима, а што се приказује путем следеће табеле:

Табела број 54 Сет могућих мерила перформанси односа са запосленима

САТИСФАКЦИЈА ЗАПОСЛЕНИХ
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ниво сатисфакције (послом који обавља, системом награђивања, радним условима и сл.) ✓ Профил разлога за напуштање привредног друштва ✓ Динамика флукуације запослених
ДОПРИНОС ЗАПОСЛЕНИХ
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Продуктивност рада ✓ Просечно време (дужина радног стажа) у привредном друштву ✓ Стопа апсентизма¹⁵¹ ✓ Број препорука (предлога) од запослених у односу на број препорука који се уважи ✓ Спремност запосленог да развија додатне вештине ✓ Спремност запосленог да препоручи своју компанију као послодавца
СТРАТЕГИЈЕ
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Број запослених у односу на план ✓ Пријем радника у односу на план ✓ Однос броја менаџерског и неменаџерског особља ✓ Непланирано осипање старијих кадрова ✓ Обим стимулација
ПРОЦЕСИ
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ниво свесности запосленог о стратегијама и политикама привредног друштва ✓ Циклус регрутовања нових кадрова ✓ Стопа прихватања понуђеног посла

¹⁵¹ Према општеприхваћеној дефиницији, апсентизам у економици рада означава једнократно или виšekратно привремено избивање радника из радног процеса (доступно на: <https://improv3.com/hr/apsentizam-zaposlenih-i-njegovi-uzroci/>, датум доступности: 30. март 2024. године). Формула за мерење апсентизма гласи: Апсентизам = ((Број изгубљених радних дана у години)/(Просечан број запослених*број радних дана))*100 (доступно на: <https://edukacija.rs/menadzment-ljudskih-resursa/merenje-i-upravljanje-apsentizmom>, датум доступности: 17. јануар 2024. године).

<ul style="list-style-type: none"> ✓ Прихватање понуђених обука ✓ Повратне информације од запослених
СПОСОБНОСТИ
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Тренд кретања трошкова рада по запосленом (бенчмаркинг са просеком гране) ✓ Број пријава за посао ✓ Квалитет примљеног особља у односу на циљ ✓ Годишњи број часова обуке по запосленом

Извор: Крстић, Б., Секулић, В. (2007). Управљање перформансама предузећа. Ниш: Економски факултет, стр. 453

Управо у процесу стварања слободне зоне као привлачног места за рад, односно изградње позитивног радног имица слободне зоне је изузетно важно развити инструментаријум за мерење перформанси односа са запосленима, односно мерење какав је однос успостављен са запосленима, јер је то једна од претпоставки стварања слике о слободној зони као привлачном месту за рад. У оквиру посматрања односа са запосленима је пожељно сагледати како је у табеларном приказу наведено пет елемената и то: сатисфакцију запослених, њихов допринос, примењене стратегије, процесе и способности. У оквиру овог сета перформанси за изградњу позитивног имица о слободној зони је посебно важно сагледати број пријава које су пристигле за рад код корисника слободне зоне, јер је то један од показатеља заинтересованости за рад у слободној зони, затим стопу апсентизма и на крају повратне информације од запослених о степену задовољства радом у слободној зони, односно код компанија корисника слободне зоне.

У циљу стварања слободне зоне као привлачног места за рад поред претходно наведених концепата везаних за стварање радног места које мотивише и правасходно се односи на сам рад у компанијама корисника слободне зоне, потребно је навести још неке од модуса за стварање слободне зоне као привлачног места за рад запослених. У сврху обезбеђивања да слободна зона буде привлачно место за рад, потребно је тежити да се у оквиру самог подручја слободне зоне обезбеде додатни садржаји који би запосленима остварили побољшање услова рада и пружили додатне садржаје попут: изградње и подизања дечијег вртића на подручју слободне зоне, подизање амбуланте медицине рада на подручју слободне зоне, изградња шопинг центра у оквиру подручја слободне зоне, отварање поште и банке (постављање банкомата) на подручју слободне зоне и отварање ресторана на подручју слободне зоне. Кроз овакав концепт развоја

слободне зоне, остварило би се да запослени у оквиру слободне зоне могу да задовоље различите врсте својих личних потреба.

Сходно томе, потребно је радити на стварању пријатне климе за рад у оквиру слободне зоне кроз озелењавање подручја слободне зоне, постављање клупа за седење, корпи за отпатке, обезбеђење довољног броја паркинг места, постављање у складу са савременим трендовима пуњача за електричне аутомобиле и уопште рад на подизању квалитета и услова рада у којима раде запослени на подручју слободне зоне.

У циљу креирања квалитетнијих услова радне средине, односно даљег унапређења услова рада запослених у оквиру подручја слободне зоне, потребно је у каснијим фазама развоја слободне зоне чинити на изградњи спортско – рекреативних терена, дечијих игралишта, организацији различитих забавних садржаја, простора за едукацију запослених, јер се на тај начин шири спектар услуга које могу користити запослени и остварује већи степен њихове мотивације.

У склопу слободне зоне, између компанија које раде на подручју слободне зоне је потребно практиковати различите врсте такмичења, попут такмичења у шаху, фудбалу, рукомету, организовати различите хуманитарне акције, акције пошумљавања и озелењавања површина, у сврху стварања интензивних међусобних односа између запослених у слободној зони, односно развила пријатељска и пријатна радна атмосфера. На крају се намеће потреба организовања наступа познатих музичких бендова, представа комичног карактера на тачно одређене дане у слободној зони и на тај начин подизати имиџ слободне зоне, односно промовисати слободну зону као повољно и привлачно место за рад.

Захваљујући развоју концепта „слободних зона“ на примеру Републике Србије се могу сагледати позитивни ефекти који са собом носи развој слободних зона, посебно када се узме у обзир запошљавање радне снаге. Као пример „добре праксе“ развоја слободних зона наводи се Град Суботица у коме послује слободна зона „Суботица“ представљајући једну од најуспешнијих слободних зона на подручју Републике Србије, односно која се увек налази по оствареном промету међу три најуспешније слободне зоне у Републици Србији.

Данас Град Суботица има изузетно ниску стопу незапослености, а свакако да је један о битних чинилаца ових кретања успешно привлачење страних директних инвестиција међу осталим инструментима и пословање слободне зоне „Суботица“. Према подацима Националне службе за запошљавање, филијале у Суботици, број незапослених лица и њихово кретање је дато у следећем табеларном приказу:

Табела број 55 Кретање броја незапослених у Суботици у периоду од 2011. године до 2015. године

Град Суботица	Децемба р 2011	Децемба р 2012	Децемба р 2013	Децемба р 2014	Децемба р 2015
Незапослен и-укупно	10.959	11.325	11.442	10.089	8.879
Незапослен и-жене	5.458	5.696	5.758	4.919	4.183
Незапослен и-жене %	49,80	50,30	50,32	48,76	47,11

Извор: Месечни статистички билтен, Незапосленост и запошљавање у Севернобачком округу, децембар 2011 – децембар 2015. године. Суботица: Национална служба за запошљавање

Анализирајући претходни табеларни приказ, потребно је указати да је највећи број незапослених у Суботици у децембру 2013. године, када је износио 11.442 незапослена лица, а у посматраном периоду најнижи број незапослених је 2015. године у децембру месецу и кретао се на нивоу од 8.879 лица. Приметно је изазито високо учешће жена у незапосленим лицима које се кретало у распону од 47,11% или 4.183 незапослене жене у 2013. години до највише стопе од 50,32% или 5.758 незапослених жена. Упоредо са проширењем пословања слободне зоне „Суботица“ кроз додатна инвестициона улагања почевши од 2015. године стопа незапослености у Суботици у континуитету опада, а о чему најбоље сведочи следећи табеларни приказ:

Табела број 56 Кретање броја незапослених у Суботици у периоду од 2016. до 2019. године

Град Суботица	Децембар 2016	Децембар 2017	Децембар 2018	Децембар 2019
Незапослени- укупно	7.528	5.858	4.700	4.452
Незапослени-жене	3.527	2.761	2.253	2.193
Незапослени-жене	46,85	47,13	47,94	49,26

%				
---	--	--	--	--

Извор: Месечни статистички билтен, Незапосленост и запошљавање у Севернобачком округу, Суботица, децембар 2016 – децембар 2019. године. Суботица: Национална служба за запошљавање.

Тренд опадања броја незапослених лица на подручју Града Суботице је уочен у периоду од 2016. до 2019. године. Најнижи број незапослених посматран у апсолутном броју је остварен 2019. године и износио је 4.452 незапослена лица, што је знатно мање у односу на 2016. годину када је број незапослених лица на подручју Града Суботице био 7.528 лица, што значи да је апсолутно посматрано број незапослених лица мањи за 3.076 лица. Учешће жена у укупној незапослености и даље је значајно и креће се у распону од 46 % - 49%.

Тренд опадања броја незапослених лица у Граду Суботици је настављен и у периоду од 2020. године до 2023. године, а што нам приказује табеларни приказ у наставку:

Табела број 57 Кретање броја незапослених у Суботици у периоду од 2020. до 2023. године

Град Суботица	Децембар 2020	Децембар 2021	Децембар 2022	Децембар 2023
Незапослени- укупно	4.178	4.113	3.550	3287
Незапослени- жене	2.105	2.072	1.798	1684
Незапослени- жене %	50,38	50,38	50,65	51,23

Извор: Месечни статистички билтен, Незапосленост и запошљавање у Севернобачком округу, Суботица, децембар 2020 – децембар 2023. године. Суботица: Национална служба за запошљавање.

Анализирајући претходни табеларни приказ је уочљиво да је настављен пад броја незапослених лица и током 2020. године, када је била изразито присутна глобална економска криза проузрокована појавом вируса КОВИД – 19, а управо је

током 2020. године слободна зона „Суботица“ по оствареном промету¹⁵² заузела прво место у Републици Србији. У посматраном табеларном приказу је посебно интересантан података да је укупан број незапослених у децембру 2023. године у Суботици био на нивоу од 3.287 незапослених лица, што представља готово занемарљив број незапослених лица и у односу на 2020. годину број незапослених лица је мањи за 891 лице. Када се узме у обзир да Град Суботица према попису становништва из 2022. године има 124.679 становника, посматрано у односу на укупан број становника стопа незапослености у Суботици износи 2,64%.

Претходно наведени статистички подаци представљају сведочанство да је управо развој слободне зоне „Суботица“ у значајној мери допринео смањењу броја незапослених лица, будући да у оквиру 12 компанија¹⁵³ које послују у слободној зони „Суботица“ је укупно запослено око 6.500 лица и тај број се не мења у значајној мери. Овом броју лица треба свакако придодати и лица која су запослена у кооперантима који пружају услуге слободној зони „Суботица“ попут услуга исхране запослених, услуга шпедиције, транспортних услуга, услуга обезбеђења, услуга израде намештаја, услуга одржавања и осталих услуга које кооперанти, углавном домицилна правна лица пружају компанијама које послују у оквиру слободне зоне „Суботица“.

На крају разматрања ове проблематике је указано на још један позитиван ефекат развоја слободне зоне за Град Суботицу, а то је број незапослених лица према степену стручне спреме и према старосној структури незапослених лица. Структуру незапослених лица према степену стручне спреме илуструје следећи табеларни приказ:

Табела број 58 Преглед броја незапослених лица по степену стручне спреме у децембру 2023. године

АКТИВНА НЕЗАПОСЛЕНА ЛИЦА ПРЕМА СТЕПЕНУ СТРУЧНЕ СПРЕМЕ	Број незапослених	Жене	Процентуално учешће степена стручне спреме у укупном броју
--	------------------------------	-------------	---

¹⁵² Слободна зона „Суботица“ је у 2020. години остварила промет од 796.970.159 евра.

¹⁵³ Посматрано на дан 31. децембра 2023. године у слободној зони „Суботица“ послују следеће компаније: „Flender“, „Ametek“, „Norma group“, „Continental Contitech“, „Swarovski“, „B+B Sensors Solutinons“, „Plasticam east“, „Boysen“, „Feller“, „Nifco Germany“, „Siemens“ који раде на подручју слободне зоне „Суботица“ и компанија „Zorras Industries“ која ради у Кикинди, која послује као „подзона“ у оквиру слободне зоне „Суботица“. Поред наведених компанија које послују у оквиру слободне зоне „Суботица“ је важно напоменути и компанију „Gordon“ Calzedonia Group која послује у оквиру привредне зоне „Мали Бајмок“.

				незапослених
Степен стручне спреме	I	1550	752	47,16%
Степен стручне спреме	II	88	33	2,68%
Степен стручне спреме	III	455	223	13,85%
Степен стручне спреме	IV	726	395	22,08%
Степен стручне спреме	V	15	7	0,46%
Степен стручне спреме	VI-1	77	40	2,34%
Степен стручне спреме	VI-2	77	48	2,34%
Степен стручне спреме	VII-1	292	183	8,88%
Степен стручне спреме	VII-2	4	3	0,12%
Степен стручне спреме	VIII	3	0	0,09%
Укупно		3287	1684	100%

Извор: Месечни статистички билтен, Незапосленост и запошљавање у Севернобачком округу, Суботица, децембар 2023. године. Суботица: Национална служба за запошљавање.

Посматрана табела указује да је у 2023. години највеће учешће незапослених лица из категорије лица која имају први степен стручне спреме и сагледано у апсолутном броју, њихов број се креће на нивоу од 1.550 незапослених лица или 47,16%, а приметно је и значајно учешће незапослених лица са четвртим степеном стручне спреме, који се креће на нивоу од 726 незапослених лица или 22,08% укупног броја незапослених. Анализирајући податке презентоване у посматраној табели је уочљиво да како расте степен образовања опада и учешће у укупној незапослености, а изузетак представљају само лица са VII – 1 степеном стручне спреме, чији број се апсолутно посматрано креће на нивоу од 292 лица или процентуално посматрано њихово учешће у укупном броју незапослених лица износи 8,88%. Овакви подаци нужно наводе на закључак да је потребно реаговати

у правцу оспособљавања, даљих едукација и стручних обука лица са првим степеном стручне спреме, како би се омогућило њихово запошљавање после спроведеног њиховог професионалног оспособљавања у правцу развоја стручних компетенција за обављање одговарајућих послова.

Табеларни приказ у наставку указује на кретање незапослених лица са стањем на дан 31. децембра 2023. године у погледу година старости:

Табела број 59 Преглед броја незапослених лица по годинама старости на дан 31. децембра 2023. године

АКТИВНА НЕЗАПОСЛЕНА ЛИЦА ПРЕМА ГОДИНАМА СТАРОСТИ	Број незапослених	Жене	Процент учешћа у укупном броју незапослених лица
15 до 19 године	158	72	4,82%
20 до 24 године	244	124	7,42%
25 до 29 године	280	169	8,53%
30 до 34 године	264	143	8,03%
35 до 39 године	295	172	8,97%
40 до 44 године	329	199	10,00%
45 до 49 године	352	201	10,70%
50 до 54 године	340	157	10,34%
55 до 59 године	481	230	14,63%
60 до 64 године	544	217	16,56%
Укупно	3.287	1.684	100,00%

Извор: Месечни статистички билтен, Незапосленост и запошљавање у Севернобачком округу, Суботица, децембар 2023. године. Суботица: Национална служба за запошљавање.

Најмањи број незапослених лица у укупном броју незапослених лица јесу лица од 15 до 19 година, чији се број креће на нивоу од 158 лица или 4,82% укупног броја незапослених лица на подручју Града Суботице, као и лица старости од 20 до 24 године, чији се број апсолутно посматрано креће на нивоу од 244 лица или процентуално посматрано њихово учешће у укупном броју незапослених лица на подручју Града Суботице износи 7,42%. Уколико се анализира део популације највећег степена радног интензитета и одредимо се за период од 25 закључно са

54 године, посматрано у апсолутном износу њихов број се креће на нивоу од 1.860 лица или процентуално посматрано у односу на укупан број незапослених лица на подручју Града Суботице њихово учешће износи 56,59%. Појединачно посматрано у укупном броју незапослених лица на подручју Града Суботице, највеће имају лица од 60 до 64 године, чији се број креће на нивоу од 544 лица, односно њихово процентуално учешће износи 16,56% у укупном броју незапослених лица.

У циљу приказивања доприноса које развој слободне зоне рефлектује на тржиште рада, презентује се искуство слободне зоне „Суботица“ и резултати анкете која је извршена за интерне потребе привредног друштва за управљање слободном зоном „Суботица“ у склопу реализације интерног пројекта привредног друштва. Анкета је спроведена у периоду од септембра до децембра 2023. године међу запосленима у слободој зони „Суботица“ у распону од 20. до 32. године живота и укључено је 500 испитаника из 7 произвољно одабраних компанија које послују у слободној зони „Суботица“. Основно питање, односно интенција ове анкете је била да се сагледа који је проценат младих остао у Суботици, односно није напустио земљу и отишао у иностранство захваљујући управо могућности рада у слободној зони „Суботица“. На основу обрађених података добијене су следеће информације:

Табела број 60 Резултати интерне анкете привредног друштва д.о.о. за управљање слободном зоном „Суботица“

ПОНУЂЕНИ ОДГОВОРИ	КАТЕГОРИЈЕ ИСПИТАНИКА	
	20 – 26 година	27 – 32 године
ДА	185 (67,52%)	149 (65,93%)
НЕ	40 (14,60%)	19 (8,41%)
ЈЕДАН ОД РАЗЛОГА	26 (9,49%)	34 (15,04%)
НИЈЕ ПРЕСУДНО УТИЦАЛО	23 (8,39%)	24 (10,62%)
УКУПНО ИСПИТАНИКА	274 (100%)	226 (100%)

Извор: Интерна анкета привредног друштва д.о.о. за управљање слободном зоном „Суботица“, Суботица, јул 2023 – јануар 2024. година

Анализирајући претходни табеларни приказ број 60 у коме су обрађени подаци интерне анкете коју је за своје потребе спровело привредно друштво за управљење слободном зоном „Суботица“, у коме је питање према испитаницима гласило: „Да ли је формирање и рад слободне зоне „Суботица“ утицао на Вашу одлуку да не напустите земљу у погледу тражње посла у иностранству?“. У оквиру категорије испитаника у распону од 20 – 26 година 67,52%, односно 185 испитаника је сматрало да је формирање слободне зоне „Суботица“ утицало на њихову одлуку да не оду у иностранство, а преосталих 32,48% испитаника је одговорило да није утицало или је делимично утицало. Друга група испитаника која је обухватила запослене у слободној зони „Суботица“ у распону од 27 – 32 године и која је укључила 226 испитаника, сматра у високом проценту од 65,93% да је формирање слободне зоне „Суботица“ директно утицало на њихову одлуку да не напусте Републику Србију, односно таквог је мишљења 149 испитаника. 19 испитаника или 8,49% сматра да формирање слободне зоне „Суботица“ уопште није утицало на њихову одлуку да остану у Србији, а 24 испитаника или 10,62% испитаника сматра да формирање слободне зоне „Суботица“ није пресудно утицало на њихову одлуку да не оду у иностранство, односно да остану у Републици Србији.

Изводећи завршни закључак након разматрања тематике везане за стварање слободних зона као привлачних места за рад, јасно је управо на примеру слободне зоне „Суботица“ да је она у значајној мери допринела смањењу броја незапослених на подручју Града Суботице, у значајној мери поправила структуру незапослених у погледу квалификационе и старосне структуре, што значи да се у слободној зони „Суботица“ све више ангажују лица са већим степеном квалификације, а значајно је поправљена и старосна структура незапослених, будући да је значајан број лица који припада млађој популацији своје радно ангажовање остварио у оквиру слободне зоне „Суботица“. Сходно томе је потребно поступати на креирању што квалитетнијих услова рада на подручју слободне зоне, односно на изградњи бољег имиџа и тржишне препознатљивости (тржиште рада) бројних бенефита, који рад у слободној зони омогућује запосленима, а пре свега кроз стицање нових знања, унапређења компетенција, високог степена безбедности рада и бројних других стимулативних фактора.

7.5. Слободне зоне као инструмент „нове политике“ привлачења страних директних инвестиција

Полазећи од чињенице да слободне зоне по својој природи могу представљати један од инструмената економске политике који је везан за привлачење страних директних инвестиција, остварујући позитиван утицај на унапређење

технолошког нивоа производње, као и раст квалитета пружених услуга, а свакако да је посебан беневит који слободне зоне доносе са собом, а на који је указано у оквиру претходних разматрања јесте и значајно подизање степена запослености.

Стављањем слободних зона у функцију инструмента економске политике, потребно је указати на основне факторе који утичу, односно стварају предуслове да слободне зоне буду конкурентне у концепту привлачења страних директних инвестиција, а што је приказано табеларним приказом у наставку:

Табела број 61 Фактори конкурентности слободних зона

Фактори	Објашњење
Започињање бизниса	Процедуре, време, трошкови, минимална уплата, капитал за отварање новог бизниса
Заштита инвеститора	Степен заштите инвеститора, степен обелодањивања информација, степен одговорности директора, једноставност одговора акционара
Прибављање грађевинских дозвола	Процедуре, време, трошкови прикупљања грађевинских дозвола, комунални прикључак
Плаћање дажбина	Број плаћања пореза, време за припрему и подношење пореских пријава
Запослени	Тешкоћа запошљавања, ригидност у погледу радних часова, вишкови запослених
Трговина преко границе	Документација, време и трошкови увоза и извоза
Регистрација имовине	Процедуре, време и трошкови потребни за пренос некретнина
Извршавање уговора	Процедуре, време и трошкови потребни за решавање привредног спора
Добијање кредита	Снага закона, расположивост информација о кредиту
Затварање бизниса	Стопа опоравка привредних друштава која су се нашла пред банкротом

Извор: Wahyuni, S., Astuti, E. S. (2011). Competitiveness of Free Trade Zone Area: Comparison between Indonesia & ASEAN Countries. Conference on Interdisciplinary Business Research. Universitas Indonesia: Society of Interdisciplinary Business Research (SIBR).

Основне погодности које слободна зона обезбеђује потенцијалном инвеститору, а које их управо чине конкурентнијим у односу на друге облике иностраних улагања се огледају у лакшим процедурама, мањем временском

трајању и нижим трошковима везаним за отпочињање бизниса, као и значајно олакшан процес исходавања грађевинског земљишта. Да би слободна зона била конкурентна је неопходно да постоји висок степен правне заштите и одговарајући степен безбедности иностраних инвеститора, будући да су то претпоставке које опредељују страног инвеститора за улагање у одређену земљу. Као један од битних подстицаја рада у слободним зонама и значајан извор њихове предности јесу и фискалне погодности које се могу обезбедити пословањем у оквиру слободне зоне (пореске погодности, царинске погодности и сл.).

Слободне зоне као инструмент економске политике у сегменту привлачења страних директних инвестиција могу бити оријентисане и према стварању предуслова за равномеран регионални развој¹⁵⁴, што представља један од значајнијих изазова који се поставља пред креаторе економске политике, јер по својој природи представља битну претпоставку уравнотеженог и стабилног економског развоја једне земље. У оквиру остваривања програма уравнотеженог или равномерног регионалног развоја је потребно поштовати одређена начела регионалног развоја¹⁵⁵ и остварити следеће циљеве којима се подстиче

---

¹⁵⁴ Дугорочни и свеобухватни процес унапређења одрживог економског и друштвеног развоја региона и јединица локалне самоуправе, уз уважавање њихових специфичности. (доступно на: <https://www.regionalnirazvoj.gov.rs/Lat/Glossary.aspx?key=19&mi=8>, датум доступности: 01. јануар 2024. године)

¹⁵⁵ Према члану 3. Закона о регионалном развоју („Службени гласник РС“, број 51/2009, 30/2010, и 89/2015 – др. закон) подстицање регионалног развоја се заснива на следећим начелима: (1) начелу целовитости (спровођење политике регионалног развоја на целој територији Републике Србије); (2) начелу синхронизације (интеграција, координација и комплементарност и усклађивање регулативе, институција и активности Владе и аутономних покрајина, јединица локалне самоуправе, других институција и организација и међународних партнера у планирању и спровођењу политике регионалног развоја); (3) начелу солидарности и једнаких могућности за све (социјална димензија развоја, подстицање развоја недовољно развијених подручја и посебно угрожених или маргинализованих група становништва); (4) начелу партнерства (партиципација и синергија - политика регионалног развоја заснована на партнерству и синергијском деловању јавног, приватног и цивилног сектора, домаћих и међународних организација и институција); (5) начелу планирања (планирање регионалног развоја на основу развојних докумената на републичком, регионалном и локалном нивоу); (6) начелу супсидијарности (децентрализација у обављању послова припреме, извођења и надзора програма за подстицање регионалног развоја на регионалном и локалном нивоу, уз претходно обезбеђене институционалне и кадровске капацитете, односно људске ресурсе); (7) начелу јавности (јавна доступност развојних докумената, критеријума за избор, планирања и одабира развојних пројеката као и кадрова); (8) начелу контроле и вредновања (контрола и праћење израде и реализације развојних докумената и пројеката, као и оцена ефеката њихове примене); (9) начелу ефективности и ефикасности употребе средстава за финансирање подстицања регионалног развоја (средстава буџета Републике Србије, буџета аутономних покрајина, буџета локалних самоуправа, извора међународне помоћи, фондова Европске уније, приватних и других извора за реализацију развојних пројеката); (10) начелу концентрације (финансијска средства намењена за регионални развој се усмеравају на реализацију приоритетних активности регионалног развоја); (11) начелу равномерности регионалног развоја (подстицање бржег развоја недовољно развијених региона и јединица локалне самоуправе); (12) начелу одрживости и унапређења животног стандарда (повећање животног стандарда садашњих генерација, уз обезбеђење повећања свих развојних потенцијала будућих генерација); (13) начелу рационалности (подршка активностима чији су циљеви реални, а резултати оствариви и мерљиви);

регионални развој, а односе се на¹⁵⁶: (1) остваривање свеукупног друштвено – економског одрживог развоја; (2) смањење регионалних и унутар – регионалних диспаритета, у погледу друштвено економског развоја и услова живота, са нагласком на подстицање развоја недовољно развијених, девастираних индустријских и руралних подручја; (3) остваривање смањивања негативних демографских кретања; (4) развој економије базиране на знању, иновативности, савременим научно – технолошким достигнућима и организацији управљања; (5) остваривање развоја конкурентности на свим нивоима; (6) омогућавање успостављања правног и институционалног оквира за планирање, организовање, координирање и реализацију развојних активности; (7) остваривање подстицања међуопштинске, међурегионалне, прекограничне и међународне сарадње у питањима од заједничког интереса и (8) ефикасније коришћење домаћих природних ресурса и добара, као и страних ресурса на свим регионалним нивоима. Кроз адекватан плански размештај слободних зона на подручју једне земље се може утицати на равномеран регионални развој, односно кроз лоцирање слободних зона на подручја мањег степена регионалне развијености се може утицати на њихов уобразни развој, чиме се обезбеђује њихово уравнотежење са економски развијенијим подручјима. Опредељењем једне земље се може ограничити број слободних зона које ће егзистирати на њеном подручју, свакако у функцији остваривања равномерног регионалног развоја.

У циљу стварања предуслова да слободне зоне омогуће привлачење додатних страних директних инвестиција, односно да у потпуности остваре овако дефинисану улогу је неопходно да се и локалне самоуправе укључе у обезбеђење неопходних погодности за пословање корисника у оквиру подручја слободних зона. Наиме, локалне самоуправе имају низ могућности да кроз одлуке које доносе на локалном нивоу обезбеде бројне бенефите за иностране инвеститоре, попут ослобађања од плаћања фиксалних намета у надлежности локалне самоуправе, ослобађања од плаћања локалне комуналне таксе, разних врста прикључака и сл.

У оквиру промоције слободних зона као инструмента економске политике за привлачење страних директних инвестиција је потребно спроводити на обезбеђењу додатних површина за гринфилд и нарочито браунфилд инвестиције, јер се показало да уколико постоје већ изграђени производно – складишни и магацински капацитети, представља значајну предност приликом привлачења

---

(14) начелу усклађености са правилима Европске уније (успостављање правног и институционалног оквира у складу са стандардима, најбољим праксама и регулативама Европске уније и домаћег законодавства).

¹⁵⁶ Члан 2. Закона о регионалном развоју („Службени гласник РС“, број 51/2009, 30/2010 и 89/2015 – др. закон)

страних директних инвестиција, јер потенцијални инострани инвеститори су врло заинтересовани за улагања уколико имају на располагању већ изграђене капацитете.

Како би се остварио у потпуности циљ да слободне зоне буду инструмент привлачења страних директних инвестиција, потребно је обезбедити континуитет у промоцији самог концепта слободних зона, организовати наступе на међународним инвестиционим сајмовима, израђивати промотивне филмове, промотивни материјал и вршити презентацију понуде расположивих капацитета, како би се обезбедило привлачење страних директних инвестиција путем концепта слободне зоне. Ова активност подразумева изузетно важан задатак који се поставља пред креаторе економске политике, будући да постоји значајан број слободних зона које послују у свету, па је изузетно значајно указати на све бенефите које инострани инвеститор може остварити кроз улагање у домицилне слободне зоне у односу на конкуренцију.

Потребе потенцијалних инвеститора се морају задовољити у тренутку исказивања, што намеће намеру за проширивањем подручја слободних зона, а са аспекта развоја домицилне привреде је приоритетно да се обезбеде нови производно оријентисани корисници слободне зоне.

При развоју концепта слободних зона је предудно имати плански приступ развоју инфраструктуре на националном и локалном нивоу, будући да је то битна претпоставка развоја слободних зона, почевши од саобраћајница, енергетске инфраструктуре, телекомуникационе инфраструктуре, мобилне и интернет инфраструктуре. Коришћење слободних зона у функцији привлачења страних директних инвестиција захтева израду једног стратешки оријентисаног приступа и целокупног инструментаријума, којима се обезбеђује подршка, дефинишу стратешки правци и смернице развоја слободних зона.

На крају разматрања ове тематике се указује на низ препорука које су идентификовали Nachmeier и Möhle 2019. године, а односе се на успешну имплементацију и развој концепта слободних зона¹⁵⁷: (1) Развој концепта слободних зона представља сложен и дуг процес у који треба да буду укључени сви нивои власти, почевши од централног до локалних нивоа власти и приватни сектор и цивилно друштво. Регулаторно тело које регулише рад слободних зона треба одвојити од друштва које управља слободном зоном, како би се избегао потенцијални сукоб интереса, а такође бројна искуства показују да је оправдано у оквиру развоја слободне зоне применити концепт јавно – приватног партнерства,

---

¹⁵⁷ Möhle, S. (2019). *Special economic zones: An effective instrument for growth in Africa?*. PEGNet Policy Brief, No. 16/2019. Kiel: Kiel Institute for the World Economy (IfW), Poverty Reduction, Equity and Growth Network (PEGNet), p. 3.

где се пре свега улога приватног партнера огледа у финансирању инфраструктуре унутар слободне зоне; (2) Програм развоја слободних зона треба да буде интегрисан у националну развојну стратегију. Овај Програм не може да замени неопходне реформе у настојању стварања предуслова за унапређење и раст инвестиција на подручју целе земље и унапређивања пословне климе, посебно уважавајући чињеницу да је успех концепта слободне зоне делимично одређен и његовом успешном имплементацијом на локалном нивоу. У вези са тим, структурне реформе које повећавају конкурентност предузећа локалног карактера и подстичу повезивање између њих и предузећа која послују у режиму слободне зоне треба да буду интегративни елемент овог Програма; (3) Развој концепта слободне зоне не би требало да се уско фокусира на специфичне индустрије или секторе. Због често непотпуних информација, ретко се може предвидети које индустрије или сектори ће успешно пословати у зони, посебно полазећи од податка да се компаративне предности пословања у слободној зони временом могу променити. Слободна зона из тих разлога треба да буде довољно флексибилна и идеално отворена за широк опсег сектора који могу радити у оквиру ње; (4) Препреке инвестицијама и неконкурентна структура подстицаја развоју слободних зона могу ограничити успех овог концепта. Дефинисани подстицаји треба да буду осмишљени у складу са националним пословним окружењем, пореским системом и прописима. Важно је напоменути да високи фискални подстицаји не могу у потпуности да надокнаде друге препреке за инвестиције, попут непостојања висококвалитетне инфраструктуре и ефикасне административне процедуре, које су често важнији покретачи успеха концепта слободних зона. Пажљиво анализирање потреба потенцијалних инвеститора могу да пруже важне информације код креирања система подстицаја за привлачење инвеститора у слободну зону; (5) Програми развоја слободних зона треба да буду усклађени са регулативом Светске трговинске организације и регионалним трговинским споразумима. Од 2016. године Споразум о субвенцијама забрањује коришћење одређених подстицаја и фискалних субвенција у слободним зонама (посебно у извозним прерађивачким зонама), које се налазе изван неразвијених земаља. У случају када су у питању снажни регионални трговински споразуми, неопходна је координација програма развоја слободних зона са регионалним партнерима; (6) Развојни програми слободних зона могу бити контроверзни пројекти из више разлога, укључујући високе јавне расходе и субвенције за слободне зоне, штетне ефекте за животну средину због повећаног саобраћаја и индустријске активности и потенцијално изузетно јефтино коришћење земљишта за потребе развоја слободне зоне. Темељна анализа односа трошкова и користи и сагледавање финансијског плана развоја слободне зоне и процене еколошког и

друштвеног утицаја су суштински елементи процеса планирања развоја слободних зона. Транспарентност развоја концепта слободних зона са одговарајућим противнакладама (не обавезно новчаним) погођеним деловима становништва могу бити важан предуслов прихватања овог концепта од стране локалне заједнице и локалног становништва уопште.

Све претходно наведено указује да развој концепта слободних зона у функцији привлачења страних директних инвестиција захтева свеобухватан, темељан и планско оријентисан приступ, како би овај концепт у потпуности остварио све погодности које његов успешан развој треба да омогући.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

У оквиру ове докторске дисертације је обрађена тематика слободних зона као изузетно актуелна и комплексна тема, будући да се развојем слободних зона омогућава остварење значајних циљева економске политике државе који се односе пре свега на привлачење страних директних инвестиција, омогућује повећање стопе запослености и стварају предуслови за трансфер савремених технолошких решења, чиме се стварају основе за несметану реализацију дефинисаних циљева привредног развоја.

Прва три поглавља докторске дисертације су фокусирана на разматрање и теоријско одређење појма слободних зона и објашњење свих битних сегмената њиховог деловања, при чему је посебно представљен и разрађен концепт слободних зона као инструмента економске политике. Посебан фокус је стављен на разматрање страних директних инвестиција, односно на њихово одређење, мотиве, облике и носиоце страних директних инвестиција. Приказани су и позитивни ефекти страних директних инвестиција који се огледају у: стварању предуслова за остваривање циљева економског раста, развоју људског капитала кроз перманентну едукацију везану за савремене методе рада и унапређењу стручних компетенција запослених у компанијама насталим страним директним инвестицијама, повећању извоза, обезбеђењу стабилног девизног курса, трансферу савремених технолошких решења, повећању прилива иностраног капитала и подизању конкурентности домицилне привреде у којој се стране директне инвестиције реализују. Негативни ефекти страних директних инвестиција поред бројних позитивних ефеката које остварују стране директне инвестиције се односе на: ометање домаћих инвестиција које могу доћи у други план због предности која се даје страним директним инвестицијама, изузетно су осетљиве на политичке ризике, могу негативно утицати да девизни курс, односно штетити економским интересима земље у којој су присутна страна директна

улагања, могу довести до економске зависности државе познате као савремени економски колонијализам, често су због природе својих делатности (које су капитално интензивне) економски неодрживе и постоје честе критике да запослени у иностраним компанијама немају адекватне услове рада. У оквиру поглавља посвећеног привредном развоју је објашњен концепт и теоријско одређење привредног развоја, анализирани су стратегије које држава може користити у реализацији свог привредног развоја и представљена је улога коју држава има у реализацији циљева привредног развоја.

У оквиру разматрања слободних зона су приказани различити концепти развоја слободних зона, којих према неким проценама тренутно има више од 10.000 на светском нивоу. Први модел функционисања слободних зона на глобалном нивоу који је представљен, везан је за функционисање слободних зона на простору Кине. Кинески модел развоја слободних зона подразумева да компаније које делују, односно обављају своју делатност на подручју слободне зоне, било да су у питању домаће или стране компаније, своју делатност могу обављати под посебним режимом у односу на остале делове Кине, односно нису подвргнути контроли централне власти, као компаније које раде изван слободне зоне, што ове слободне зоне чини изразито атрактивним за потенцијалне инвеститоре и привлачење страних директних инвестиција. То подразумева њихову егзистенцију на бази четири основна принципа примењених у слободним зонама, а карактерише их : (1) изградња у слободним зонама је фокусирана на атрактивност страном капиталу у правцу његовог привлачења и коришћења; (2) у оквиру ових слободних зона, пословање се заснива на заједничким улагањима кинеских и иностраних компанија или су улагања у потпуности страног порекла; (3) производи који се стварају у оквиру слободне зоне су првенствено намењени извозу и (4) Тржиште директно регулише активности и цене компанија које своју делатност обављају у слободној зони. Представљен је и модел деловања слободних зона на подручју Сједињених Америчких Држава које су првенствено производно оријентисане, а по броју слободних зона предњачи држава Њујорк и свима који раде у оквиру слободне зоне обезбеђује бројне подстицаје и повластице. Уједињени Арапски Емирати имају изузетно развијен концепт слободних зона којих укупно има 45 колико има и емирата, а у оквиру слободних зона се могу обављати различите врсте делатности, при чему једна од слободних зона обухвата делатности пружања здравствених услуга.

Анализирани су и слободне зоне на подручју Европске уније, будући да су оне изузетно значајне за развој слободних зона у Србији, Босни и Херцеговини, односно Републици Српској. Као добар искуствени пример развоја слободних зона је представљен пример Републике Пољске и њихових специјалних

економских зона, које су опстале и након процеса европских интеграција. Тренутно на подручју Европске уније послује 64 слободне зоне према подацима из 2022. године, а на подручју саме Републике Пољске послује 14 специјалних економских зона. У Републици Пољској корисници слободних зона имају бенефите који се односе на могућност добијања ослобађања од корпоративног пореза, а у Пољској се креће на нивоу од 19%, при чему се проценат ослобођења израчунава у зависности од добијене државне помоћи, повезане са локацијом инвестиције, величном предузећа или инвестиционих расхода и ослобађање од пореза на непокретности за компаније које послују у оквиру специјалне економске зоне, при чему се ово право остварује на основу решења које издају локалне власти на чијем се подручју налази специјална економска зона. На подручју Републике Литваније послује седам слободних економских зона, а слободне зоне на подручју Чешке републике су представљене кроз модел слободних трговинских зона.

Посебна пажња је посвећена развоју слободних зона у процесу европских интеграција и очувању њихове функције. Наиме, будући да пуноправно чланство у Европској унији не подразумева постојање повластица које обезбеђују слободне зоне, потребно је у процесу приближавања Европској унији, односно у процесу европских интеграција обезбедити добру преговарачку основу везану за поглавље 29 – Царинска унија, односно створити предуслове за што каснију примену његових одредби или обезбедити његову примену након стицања статуса пуноправног члана Европске уније, како би се у том временском оквиру обезбедило привлачење страних директних инвестиција и искористили сви бенефити овог концепта. У процесу придруживања Европској унији је потребно пратити искуства која су карактеристична за европске земље у домену функционисања слободних зона, будући да на подручју Европске уније послује значајан број слободних зона и кроз сарадњу са европским слободним зонама се припремати за будуће деловање у оквиру Европске уније. Нарочито треба искористити позитивна искуства Републике Пољске, чије су слободне зоне и данас изузетно значајан фактор несметаног привредног развоја Пољске.

Значајна пажња у разматрањима је посвећена концепту слободних зона које послују на подручју Републике Србије, тренутно их има 15 и из године у годину бележе све боље резултате. Томе најбоље сведочи чињеница да су слободне зоне у Републици Србији у 2022. години оствариле промет од 6.307.890.874 евра, инвестициона улагања у обиму од 843.227.810 евра, имају 245 корисника у којим ради око 45.000 људи, а остварен је у овој години и спољнотрговински суфицит у износу од 625.054.968 евра. Пример развоја слободних зона у Републици Србији

може да буде водиља развоју овог концепта креаторима економске политике у Републици Српској.

Приликом развоја слободних зона на подручју Републике Српске креатори економске политике морају, пре свега дефинисати стратешке правце у којем намеравају да развијају слободне зоне и на самом почетку развоја концепта слободних зона у том правцу, било би потребно поступати на дефинисању Стратегије развоја слободних зона са јасним оперативним елементима за њену реализацију. Приликом развоја слободних зона у Републици Српској је нужно искористити све њене компаративне предности у погледу расположивих природних ресурса, географско – саобраћајног положаја, расположиве радне снаге и предвидети разноврсне фискалне и нефискалне подстицаје у смеру привлачења страних директних инвестиција кроз концепт слободних зона. У оквиру стратешких праваца развоја слободних зона, доносиоци одлука, уважавајући интересе иностраних инвеститора, свакако морају предвидети просторни размештај, као и одредити укупан број слободних зона које планирају да развију на подручју Републике Српске у функцији уравнотеженог, односно равномерног регионалног развоја. Развијајући концепт слободних зона, нужно би било фокусирати се на производне кориснике који своју делатност обављају у режиму слободне зоне, омогућивши трансфер савремених технолошких решења и унапређивати укупну конкурентност домицилне привреде Републике Српске. То ће се касније рефлектовати кроз раст стопе запослености и подстицати спречавање демографске депопулације становништва Републике Српске, пре свега млађе популације. Привлачење страних директних инвестиција утицаће директно и на подизање стандарда рада и квалитета производа и услуга које пружају домицилна предузећа, услед присутне стране конкуренције, а позитивно ће се рефлектовати и на тржиште рада кроз његову већу динамичност, повећавање разноврсности понуде потенцијалних послова у квантитативном и квалитативном погледу и повећање саме конкурентности активне потражње за пословима.

У фокусу истраживања су ефекти слободних зона које оне индиректно остварују, а огледају се у унапређењу конкурентности домицилне економије, стварању предуслова за уравнотежен регионални развој и развој социјалне и еколошке компоненте у друштву. Развој слободних зона у будућем временском периоду подразумева да је усмерен на повезивање са научно – образовном сфером и претварање слободних зона у интелектуалне инкубаторе, где ће се оне трансферисати у место сусрета науке и реалне привреде, у њихов даљи развој укључивати научно – технолошки паркови у функцији развоја савремених иновационих компанија, које ће функционисати у оквиру слободне зоне, као и

њихово активно укључивање у дуални модел образовног система на средњошколском нивоу и на нивоу високог образовања. Циљ је да се даље унапређује популаризација овог концепта кроз промоцију слободне зоне као привлачног места за рад, јер је једна од главних користи које остварују слободне зоне управо повећање запослености и њихова улога у остваривању циљева локалног економског развоја.

Истраживачки подухват који је реализован овом докторском дисертацијом је потврдио главну хипотезу да слободне зоне доприносе привлачењу страних директних инвестиција и привредном развоју. Оне представљају адекватан инструмент за привлачење greenfield и brownfield инвестиција, емпиријска искуства Републике Србије показују да тренутно концепт заједничких улагања није препознатљив у значајној мери у оквиру слободних зона. Привредном развоју слободне зоне доприносе кроз трансфер модерних технолошких решења, омогућавају раст степена конкурентности и унапређења пословања домицилних привредних субјеката, утичу на повећање стопе запослености и раст јавних прихода, кроз остваривање спољнотрговинског суфицита у свом пословању утичу на платнобилансну равнотежу, стварају предуслове за регионални развој и локални економски развој и унапређују социјалне и еколошке компоненте развоја, чиме је потврђена посебна хипотеза да су слободне зоне акцелератор привредног развоја.

Даља истраживања је сигурно потребно усмеравати према изучавању што већег укључивања слободних зона у иновациони сектор, повезивање са научно – технолошком заједницом и њихову трансформацију према центрима знања и нових технолошких решења. Свакако, у даљим истраживањима настојати у што већој мери спроводити квантификацију утицаја слободних зона на конкретне економске показатеље и на будуће правце развоја слободних зона у циљу даљег напретка овог концепта.

ЛИТЕРАТУРА

1. *A guide to special economic zones in Poland.* (2009). Poland: KPMG.
2. Alansary, O. S., Al – Ansari, T. (2023). *Defining 'free zones': A systematic review of literature.* Heliyon journal online, 9.
3. Alkhanbouli, A. R. (2019). *Free Zone Business Model Innovation in the Innovation - Driven Economy of the United Arab Emirates.* Doctoral thesis. United Kingdom: The University of Hull: Business School.

4. Аничих, Д., Величковић, Д. (2019). *Локални развој у функцији повећања друштвеног благостања Србије*. Београд: Институт за економику пољопривреде.
5. *Apprenticeship Supply in the Member States of the European Union*. (2012). Luxembourg: European Commission, Publications Office of the European Union.
6. Ацић, С. (2006). *Привредни систем и економска политика*. Суботица: Универзитет у Новом Саду, Економски факултет_Суботица.
7. Bazán, Navarro C. E., Álvarez – Quiroz, V. J. (2022). *Foreign Direct Investment and Exports Stimulate Economic Growth? Evidence of Equilibrium Relationship in Peru*. *Economies*, 10(10), 234. Доступно на: <https://doi.org/10.3390/economies10100234>.
8. Barnett A., R., Ziegler R., M., Byleen E., K. (2006). *Примејењена математика за пословање, економију, знаност о живом свијету и хуманистичке знаности*. Загреб: Мате и Загребачка школа економије и менаџмента.
9. Bevan, A., Estrin, S. (2000). *The Determinants of Foreign Direct Investment in Transition Economies*. William Davidson Institute, Working Paper 342. London: London Business School.
10. Bloom, D. E., Khoury, A., Kufenko, V., Prettnner, K. (2021). *Spurring Economic Growth through Human Development: Research Results and Guidance for Policymakers*. Population and review Vol 47 (2), pp. 377 – 409. New Jersey: Wiley-Blackwell on behalf of the Population Council, USA.
11. *Bosnia and Herzegovina - Invest in SEE*. Доступно на: <https://www.investinsee.com/country/bosnia-and-herzegovina>.
12. Bost, F. (2019). *Special economic zones: methodological issues and definition*. *Transnational corporations* Vol. 26, No. 2., pp. 141 – 153.
13. Bost, F. (2019). *World Investment Report*. University of Reims and UNCTAD.
14. Глигоријевић Ј. (2017). Реактивирање brownfield - а у Србији. Часопис „Актуелности“. Бања Лука: Ванја Лука College, доступно на: <https://aktuelnosti.blc.edu.ba/wp-content/uploads/2017/11/29-3-2015-РЕАКТИВИРАЊЕ-BROWNFIELD-A-U-SRBIJI-Jasmina-Gligorijevi%C4%87.pdf>.
15. Деветаковић, С., Јовановић Гавриловић, Б., Рикаловић, Г. (2016). *Национална економија*. Београд: Економски факултет.
16. Дедић, М. (2021). *Слободне зоне као вјетар у једра економског развоја - телевизијска репортажа*. Доступно на:

<https://balkans.aljazeera.net/news/economy/2021/9/29/slobodne-zone-u-fbih-vjetar-u-jedra-razvoja>.

17. Драшковић, М. (2005). *Елементи менаџмента у узорним свјетским моделима слободних зона*. Montenegrin Journal of Economics. Доступно на: http://mnje.com/sites/mnje.com/files/mje_br_2_mimo_draskovic.pdf
18. Dubinina, E. (2023). *Impact of Special Economic Zones on domestic market: Evidence from Russia*. Post-Communist Economies, Vol. 35, No. 1., pp. 82–99. Доступно на: <https://doi.org/10.1080/14631377.2022.2138154>.
19. Dunning, H. J. (1993). *Multinational Enterprises and the Global Economy*. Wokingham, England: Addison – Wesley Publishing Company Inc.
20. Ђурић, И., Ђурић, Д., Живковић, П. (2013). *Средње стручно образовање у функцији економског раста и развоја друштва*. Економика пољопривреде, Vol. 60, No 4., стр. 759 – 773. Београд: Научно друштво аграрних економиста Балкана и Институт за економику пољопривреде и Академија економских наука, Букурешт.
21. *Економска политика у Србији и свету у 2021 – у сусрет глобалним шоковима и растућој неизвесности – Зборник радова*. (2021). Београд: Економски факултет.
22. *Елаборат о економској оправданости оснивања слободне зоне „Соколац“*. (2023). Соколац: Општина Соколац.
23. *Economic reform programme for the period 2022 - 2024*. (2022). Belgrade: Ministry of Finance of the Republic of Serbia.
24. Емако, Е., Nuru, S., Menza, M. (2022). *The effect of foreign direct investment on structural transformation in developing countries*. Cogent Economics & Finance, 10. Доступно на: <https://doi.org/10.1080/23322039.2022.2125658>.
25. *European Union - Free Zones*. (2020). Доступно на: https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/customs-procedures/what-is-importation/free-zones_en.
26. Закић, С., Живаљевић, А. (2019). *SWOT анализа СДИ у Србији као водич за стране инвеститоре и државну администрацију*. Стране инвестиције у Србији - нови погледи. Београд: Институт за међународну политику и привреду.
27. Закон о слободним зонама Републике Хрватске („Народне новине“, број 53А/91).
28. Закон о слободним зонама Републике Србије („Службени гласник РС“, број 62/2006).
29. Закон о слободним зонама Републике Хрватске („Народне новине“, број 44/96, 78/99, 127/00, 92/05, 85/08, 148/13 и 58/20).

30. Закон о слободним зонама у федерацији Босне и Херцеговине („Службене новине федерације БИХ“, број 25/2022).
31. Закон о слободним зонама Републике Српске („Службени гласник РС“, број 15/2021).
32. Закон о царинској тарифи Републике Србије („Службени гласник РС“, број 62/2005, 61/2007, 5/2009, 95/2018 - др. закон и 91/2019).
33. Закон о улагањима („Службени гласник РС“, број 89/2015 и 95/2018).
34. Закон о дуалном образовању Републике Србије („Службени гласник РС“, број 101/2017, 6/2020 и 76/2023).
35. Закон о регионалном развоју („Службени гласник РС“, број 51/2009, 30/2010 и 89/2015 – др. закон).
36. Закона о изменама и допунама Закона о планирању и изградњи („Службени гласник РС“, број 62/2023)
37. Закон о финансирању локалне самоуправе у Републици Србији („Службени гласник РС“, број 62/2006, 47/2011, 93/2012, 99/2013 – усклађени дин. изнс., 125/2014 - ускалеђни дин. изнс., 95/2015 - ускалеђни дин. изнс., 83/2016, 91/2016 - ускалеђни дин. изнс., 104/2016 - др. закон, 96/2017 – ускалеђни дин. изнс., 89/2018 - ускалеђни дин. изнс., 95/2018 - др. закон, 86/2019 - ускалеђни дин. изнс., 126/2020 - ускалеђни дин. изнс., 99/2021 - ускалеђни дин. изнс., 111/2021 - др. закон, 124/2022 - ускалеђни дин. изнс. и 97/2023 - ускалеђни дин. изнс.)
38. Званична интернет презентација магазина Business Intelligence Review: <https://bir.rs/>.
39. Званична интернет презентација Републичког завода за статистику Републике Србије: www.stat.gov.rs.
40. Званична интернет презентација удруге Хрватске слободне зоне: <http://www.croatianfreezones.org/hr/>.
41. Званична интернет презентација Пословних зона Босне и Херцеговине: <https://zonefbih.gov.ba/>.
42. Званична интернет презентација Управе за слободне зоне Министарства финансија Републике Србије: <https://usz.gov.rs/>.
43. Званична интернет презентација Развојне агенције Србије: www.ras.gov.rs.
44. Званична интернет презентација Развојне агенције Републике Српске: www.rars-msp.org.
45. Званична интернет презентација Центра за технолошки менаџмент Факултета организационих наука, Универзитета у Београду: <https://ctm.fon.bg.ac.rs>.

46. Званична интернет презентација информативно – стручног портала PIT.ba: <https://pit.ba>.
47. Званична интернет презентација Града Лакташа: <https://www.laktasi.biz/>.
48. Званична интернет презентација пословне зоне „Липова Грета“: <https://www.poslovnazona.ba/>.
49. Званична интернет презентација Града Градишке: <https://www.gradgradiska.com/>.
50. Званична интернет презентација Града Требиња: <https://trebinje.rs.ba/>.
51. Званична интернет презентација предузећа „Steel – Impex“: <https://steelimpex.rs>.
52. Званична интернет презентација Светске банке: <https://www.worldbank.org/en/home>.
53. Званична интернет презентација Међурегионалног Дунавског програма сарадње: <https://www.interreg-danube.eu>.
54. Званична интернет презентација компаније TAYSEB – Toros Adana Yumurtalık Free Zone Founder and Operator Co.,Inc.: <https://www.tayseb.com>.
55. Званична интернет презентација Министарства науке, технолошког развоја и иновација: <https://nitra.gov.rs>.
56. Званична интернет презентација Научно – технолошког парка у Чачку: <https://www.ntpcacak.rs/>.
57. Званична интернет презентација Научно – технолошког парка Нови Сад: <https://ntpns.rs>.
58. Званична интернет презентација Научно – технолошког парка Ниш: <https://ntp.rs>.
59. Званична интернет презентација Економског факултета у Нишу: www.eknfak.ni.ac.rs.
60. Званична интернет презентација Независних новина: www.nezavisne.com.
61. Званична интернет презентација Црногорског финансијског портала: <https://bankar.me/>.
62. Званична интернет презентација Речника интернета и дигиталне комуникације: <https://recnikinterneta.rs/>.
63. Званична интернет презентација платформе за мерење employee engagementa: <https://improv3.com/hr/>.
64. Званична интернет презентација портала Edukacija.rs: <https://edukacija.rs/>.
65. Званична презентација интернет портала: <https://testbook.com>.
66. Званична интернет презентација портала: www.shuraa.com.
67. Званична интернет презентација портала: <https://www.fdiintelligence.com/>.

68. Званична интернет презентација Јединственог информационог система од значаја за регионални развој: <https://www.regionalnirazvoj.gov.rs/>.
69. Званична интернет презентација привредног друштва за управљање слободном зоном „Суботица“: www.szsus.rs.
70. Званична интернет презентација консултантске куће „Sawaryn и партнери“: <https://sawaryn.com/>.
71. Званична интернет презентација Пољског портала: <https://companyincorporationpoland.com>.
72. Званична интернет презентација специјалне економске зоне Катовице: <https://www.invest-ksse.com/>.
73. Званична интернет презентација консултантске куће „Gurcan partners“: <https://gurcanpartners.com/>.
74. Званична интернет презентација Хрватског сабора: www.sabor.hr.
75. Званична интернет презентација предавања из студијског програма менаџмент на Техничком факултету Универзитета у Београду: <https://www.menadzment.tfbor.bg.ac.rs>.
76. Званична интернет презентација Високе пословне школе струковних студија Нови Сад: <http://www.vps.ns.ac.rs>.
77. Званична интернет презентација фондације „Центар за јавни утицај“: <https://www.centreforpublicimpact.org>.
78. Званична интернет презентација Технолошког парка Краков: <https://www.kpt.krakow.pl>.
79. Званична интернет презентација портала „Invest Lithuania“: <https://investlithuania.com/>.
80. Званична интернет презентација Центра за иновативност и предузетништво Универзитета у Зеници: <https://www.cip.unze.ba>.
81. Званична интернет презентација компаније „Sehinc“: <https://www.sehinc.com/>.
82. Званична интернет презентација Светске федерације слободних зона: <https://www.worldfzo.org/Default.aspx>.
83. Званична интернет презентација Европске комисије: https://commission.europa.eu/index_hr.
84. Званична интернет презентација професора Mark Beer – а: <https://www.markbeer.net/>.
85. Званична интернет презентација независне непрофитне организације „CRDF Global“: <https://www.crdfglobal.org>.
86. Званична интернет презентација предузећа за истраживање тржишта „Researchfdi“: <https://researchfdi.com/>.

87. Званична интернет презентација „Калифорнијске асоцијације за локални економски развој“: <https://caled.org/>.
88. Званична интернет презентација енциклопедије „Британика“: <https://www.britannica.com/>.
89. Званична интернет презентација „E3S web“ конференције: <https://www.e3s-conferences.org/>.
90. Zeng, Z. D. (2021). *The Past, Present, and Future of Special Economic Zones and Their Impact*. Journal of International Economic Law, Volume 24, Issue 2.
91. Ивановић, В. (2019). *Перспективе Србије у економији заснованој на знању*. Београд: Центар за истраживање јавних политика.
92. *Извештај о пословању слободних зона у Републици Србији за 2008. годину*. (2009). Београд: Влада Републике Србије.
93. *Извештај о пословању слободних зона у Републици Србији за 2009. годину*. (2010). Београд: Влада Републике Србије.
94. *Извештај о пословању слободних зона у Републици Србији за 2010. годину*. (2011). Београд: Влада Републике Србије.
95. *Извештај о пословању слободних зона у Републици Србији за 2011. годину*. (2012). Београд: Влада Републике Србије.
96. *Извештај о пословању слободних зона у Републици Србији за 2012. годину*. (2013). Београд: Влада Републике Србије.
97. *Извештај о пословању слободних зона у Републици Србији за 2013. годину*. (2014). Београд: Влада Републике Србије.
98. *Извештај о пословању слободних зона у Републици Србији за 2014. годину*. (2015). Београд: Влада Републике Србије.
99. *Извештај о пословању слободних зона у Републици Србији за 2015. годину*. (2016). Београд: Влада Републике Србије.
100. *Извештај о пословању слободних зона у Републици Србији за 2016. годину*. (2017). Београд: Влада Републике Србије.
101. *Извештај о пословању слободних зона у Републици Србији за 2017. годину*. (2018). Београд: Влада Републике Србије.
102. *Извештај о пројени утицаја прописа на Закону о слободним зонама*. (2018). Влада Републике Српске: Министарство за економске односе и регионалну сарадњу, стр. 1 – 50.
103. *Извештај о пословању слободних зона у Републици Србији за 2018. годину*. (2019). Београд: Влада Републике Србије.
104. *Извештај о пословању слободних зона у Републици Србији за 2019. годину*. (2020). Београд: Влада Републике Србије.

105. *Извештај о пословању слободних зона у Републици Србији за 2020. годину.* (2021). Београд: Влада Републике Србије.
106. *Извештај о пословању слободних зона у Републици Србији за 2021. годину.* (2022). Београд: Влада Републике Србије.
107. *Извештај о пословању слободних зона у Републици Србији за 2022. годину.* (2023). Београд: Влада Републике Србије.
108. *Извештај о процјени утицаја прописа на Закону о слободним зонама.* (2018). Бања Лука: Влада Републике Српске, Министарство за економске односе и регионалну сарадњу, стр. 33
109. *Извештај о реализацији Стратегије развоја слободних зона у Републици Србији за период од 2018 – 2022. године.* (2023). Београд: Министарство финансија, Управа за слободне зоне.
110. *Извјешће о пословању слободних зона у Републици Хрватској у 2020. години.* (2021). Загреб: Влада Републике Хрватске, Министарство gospodarства и одрживог развоја.
111. *Извјешће о пословању слободних зона у Републици Хрватској у 2021. години.* (2022). Загреб: Влада Републике Хрватске.
112. *Извјешће о пословању слободних зона у Републици Хрватској у 2022. години.* (2024). Загреб: Влада Републике Хрватске.
113. *ILO –UNCTC.* (1988). Међународна организација рада. Доступно на: <https://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm>.
114. *Working Papers, No. 23.* (2003). Washington D.C., USA: International Monetary Fund.
115. *Инвестиције у Србији 2000 - 2020 – специјално издање.* (2020). Београд: Business Info Group.
116. *Investment Climate Statements: Czechia.* (2022). Доступно на: <https://www.state.gov/reports/2022-investment-climate-statements/czechia/>
117. *Investicije u Srbiji 2000 – 2020.* Београд: Business Info Group. Доступно на: https://big.co.rs/upload/Edition/Download/2020-06/Svet_U_Srbiji_2.pdf.
118. Интерна анкета привредног друштва д.о.о. за управљање слободном зоном „Суботица“, Суботица, 2023 – 2024. година.
119. Интерне смернице за израду Елабората о економској оправданости оснивања/проширења слободне зоне сачињене од стране Управе за слободне зоне Министарства финансија Републике Србије.
120. Јанић, А. (2014). *Стране директне инвестиције.* Необјављен мастер рад. Ниш: Универзитет у Нишу, Правни факултет.

121. Јовић, Љ., Вуковић, М., Теранић, Д. (2017). *Расходи друштва заснованог на знању у функцији раста конкурентности Босне и Херцеговине*. Школа бизниса, 2/2017. Нови Сад: Висока пословна школа струковних студија.
122. Ciżkowicz, P., Ciżkowicz – Pėkała, M., Pėkała, P., Rzońca, A. (2015). *The effects of special economic zones on employment and investment: spatial panel modelling perspective*. Warsaw: Economic Institute, Poland.
123. Kolczyński, P. (2020). *25 Years of Special Economic Zones in Poland: A Chance for Investors*. The Warsaw Institute Review. Warsaw: Warsaw Institute Wilcza, Poland.
124. Conrad, Christian A. (2022). *Economic Systems, Markets and Politics An Ethical, Behavioral and Institutional Approach*. Switzerland: Springer Cham.
125. Ковачевић, Р. (2004). *Утицај страних директних инвестиција на привредни раст - искуства земаља Европске Уније*. Часопис "Међународни проблеми". Београд: Институт за међународну политику и привреду.
126. Костић, Д. (2008). *Слободне зоне и логистика (Случај СЗ Пирот)*. Трећи српски симпозијум са међународним учешћем *Транспорт и логистика ТП*. Ниш: Универзитет у Нишу, Машински факултет, стр. 3.1 – 3.8. Доступно на: <http://ttl.masfak.ni.ac.rs/til2008/Zbornik/3.%20rad%20-%20Kostic%20-%20Piroto.pdf>.
127. Крстић, Б., Секулић, В. (2007). *Управљање перформансама предузећа*. Ниш: Економски факултет.
128. Крстић, Б., Рађеновић, Т. (2019). *Интелектуални капитал и конкурентност – микро и макро аспект* -. Ниш: Универзитет у Нишу, Економски факултет.
129. Khaykin, M. Tsochkina, O. (2023). *Transformation of economic theory and economic activities in conditions of modern trends of civilization development*. E3S Web of Conferences.
130. Law on the fundamentals of free economic zones, No. I – 976. (1995). Republic of Lithuania.
131. Лончар, Ј. (2008). *Индустријске, слободне и пословне зоне – појам, значење и фактори локације*. Геоадриа 13/2. Задар: Хрватско географско друштво.
132. Luo, H., Yu, Z., Zhou, J. (2022). *Report on the Development of the Special Economic Zones in Europe*. Part of the Research Series on the Chinese Dream and China's Development Path book series (RSCDCDP), pp. 199 – 207. Доступно на: DOI: 10.1007/978-981-19-2207-7_10.

133. Ma, Y. (2022). *Research on the Influence of Educational Resources on Regional Economic Development*. SHS Web of Conferences 151, 01005, 3rd International Symposium on Economics, Management, and Sustainable Development (EMSD 2022). Доступно на: <https://doi.org/10.1051/shsconf/202215101005>.
134. *Макроекономска кретања и прогнозе*. (2022). Загреб: Хрватска народна банка. Доступно на: https://www.hnb.hr/documents/20182/4222211/hMKP_12.pdf/01b02f5a-b75c-963f-4f5f-d0d587adde14.
135. *Месечни статистички билтен „Незапосленост и запошљавање у Севернобачком округу за период децембар 2011 – децембар 2023. године“*. Национална служба за запошљавање, филијала Суботица.
136. Микић, М., Орсаг, С., Полошки Вокић, Н., Шваљек С. (2011). *Економски лексикон*. Загреб; Лексикографски завод Мирослав Крлежа и Масмедиа.
137. Милош, И., Рудић, Д. (2005). *Слободне зоне – значајне тачке прометног и господарског сустава Републике Хрватске*. Наше море 52(3-4)/2005, стр. 122 – 132. Дубровник: Свеучилиште у Дубровнику.
138. Möslе, S. (2019). *Special economic zones: An effective instrument for growth in Africa?*. PEGNet Policy Brief, No. 16/2019. Kiel: Kiel Institute for the World Economy (IfW), Poverty Reduction, Equity and Growth Network (PEGNet).
139. Mulyati, Y., Akbar, M., Hendriawan, T., Fajar, M. (2021). *Intellectual Capital and Financial Performance (Empirical Study on The Automotive Industry and Components Listed on The Indonesia Stock Exchange for the 2016-2019)*. Review of International Geographical Education Online 11(5). UK, England: Review of International Geographical Education Online, pp. 886 – 893.
140. Navickas, V., Petrokė, I., Ваčiulienė, V. (2021). *Impact of free economic zones on regional economic development: the case of Klaipėda free economic zone in Lithuania*. International Journal of Entrepreneurial Knowledge, 9(1), pp. 97-111. Доступно на: doi: 10.37335/ijek.v9i1.120.
141. Нешић, Б. (1990). *Слободне и царинске зоне у Југославији и свету*. Београд: Привредни преглед.
142. Нешовић, Д., Балабан, М., Жупљанин, С. (2019). *Систем награђивања као мотивациони елемент успешности запослених и унапређења пословања организације*. Сварог, број 19. Бања Лука: Независни универзитет.

143. Одлука о давању сагласности Лучкој управи Ријека за оснивање Слободне зоне луке Ријека („Народне новине“, број 63/97, 62/02, 83/03, 67/09, 78/13, 90/13, 20/14 и 40/15).
144. Одлука о давању сагласности Лучкој управи Сплит за оснивање Слободне зоне луке Сплит („Народне новине“, број 160/98 и 92/05).
145. Одлука о давању сагласности Лучкој управи Пула за оснивање Слободне зоне луке Пула („Народне новине“, број 25/99).
146. Одлука о давању сагласности Лучкој управи Плоче за оснивање Слободне зоне луке Плоче („Народне новине“, број 137/99).
147. Omi, K. (2019). *'Extraterritoriality' of Free Zones: The Necessity for Enhanced Customs Involvement*. WCO Research Paper, No. 47. Доступно на: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/research/research-paper-series/47_free_zones_customs_involvement_omi_en.pdf?db=web
148. Павловић, А., Иванишевић, А., Радишић, М., Такачи, А., Лошонц, А., Катић, И., Убавин, Д. (2023). *Утицај дуалног образовања на привредни развој Републике Србије*. XXIX скуп Трендови развоја: „Универзитет пред новим изазовима“ у организацији Универзитета у Новом Саду, Факултета техничких наука Нови Сад, Врњачка Бања, 08 – 11.02.2023. године.
149. Павловић, Ж. Р. (2021). *Ефекти економске политике на спољнотрговинску размену Републике Србије: трговинскоправни и економски аспект – будућност и перспективе*. Мегатренд ревија ~ Megatrend Review, Vol. 18, № 4., стр. 147 - 168. Београд: Универзитет Мегатренд.
150. Пелајић, З., Тепшић, Д. (2010). *Приручник за успостављање и управљање пословним зонама*. Зеница: РЕЗ – Регионална развојна агенција за регију Централна БИХ.
151. Петровић, П. (2010). *Утицај људских ресурса на привредни раст и развој Србије*. Економски хоризонти, 12 (1), стр. 103 – 120. Крагујевац: Универзитет у Крагујевцу, Економски факултет.
152. Пилавцић, А., Скопљак Е. *Слободне зоне као алат за привлачење директних страних улагања у Босну и Херцеговину*. Програм подршке истраживањима у области јавних политика 2013 – 2014. Доступно на: <https://fdocuments.net/document/slobodne-zone-kaao-alat-za-privlaenje-saetak-direktnih-stranih-2018-7-3.html?page=1>.

153. *Poland Special Economic Zones in 2023*. Доступно на: <https://www.healyconsultants.com/poland-company-registration/special-economic-zones/>.
154. Поповић, Г., Лојовић, М., Ерић, О. (2016). *Слободне економске зоне и развој Босне и Херцеговине у процесу евроинтеграција*. Herald, 20, str. 77 – 95. Доступно на: <https://www.gdrsbl.org/slobodne-ekonomske-zone-i-razvoj-bosne-i-hercegovine-u-procesu-evrointegracija/>, датум доступности: 09. април 2024. године
155. Porter, M. (2008). *The Microeconomic Foundations of Prosperity: Findings from the Business Competitiveness Index*. The Global Competitiveness Report 2007 – 2008, WEF.
156. *Почињу радови на уређењу прве слободне зоне у Српској - простираће се у Требињу на 10 хектара*. Доступно на: <https://trebinjelive.info/2023/01/10/pocinju-radovi-na-uredjenju-prve-slobodne-zone-u-srpskoj-prostirace-se-u-trebinju-na-10-hektara/>.
157. Правилник о критеријумима за оцјену економске оправданости оснивања слободне зоне („Службени гласник Републике Српске“, број 54/21).
158. Правилник о садржају извјештаја о пословању слободне зоне („Службени гласник Републике Српске“, број 87/21).
159. *Програм подршке истраживањима у области јавних политика 2013 – 2014*. (2014). Сарајево: Фонд отворено друштво Босна и Херцеговина, стр. 20
160. Рађеновић, Т. (2017). *Интелектуални капитал као детерминанта унапређења конкурентности предузећа у Републици Србији*. Необјављена докторска дисертација. Ниш: Универзитет у Нишу, Економски факултет.
161. Симоновић, А., Костић, Д. (2022). *Free zones of the Republic of Serbia - business results 2011-2021 and future development*. Serbian Journal of Management, Vol. 17 No. 2., pp. 463 – 494. Bor: University of Belgrade, Technical faculty.
162. *Special Economic Zones: Performance, Lessons Learned, and Implications for Zone Development*. (2008). Washington, DC: The World Bank.
163. *Special economic zones (SEZ)*. (2021). Доступно на: <https://www.eurofound.europa.eu/nl/observatories/emcc/erm/support-instrument/special-economic-zones-sez>.
164. *Srpska – Republic of opportunity*. Доступно на: <http://investsrpska.vladars.net/>.

165. Стојановић, Ј., Нешић, З., Булут Богдановић, И. (2021). *Дигитализација образовања у функцији економског развоја*. Друштвени хоризонти, Vol. 1, No. 1, стр. 29 - 40. Београд: Факултет друштвених наука.
166. Стратегија регионалног развоја Републике Србије 2007 – 2012 („Службени гласник РС“, број 21/07).
167. Стратегија „Србија 2020“ – концепт развоја Републике Србије до 2020. године -Нацрт за јавну расправу -. (2010). Београд: Влада Републике Србије.
168. Стратегија развоја слободних зона у Републици Србији за период од 2018. до 2022. године („Службени гласник РС“, број 48/2018).
169. Стратегија научног и технолошког развоја Републике Србије за период од 2021. до 2025. године „Моћ знања“ („Службени гласник РС“, број 10/2021).
170. Sum, N. L., Jessop, B. (2013). *Competitiveness, the knowledge-based economy, and higher education*. Journal of the Knowledge Economy, 4(1), pp. 24 - 44.
171. Schmitthoff, C. M. (1990). *The Law and Practice of International Trade*. London: Sweet & Maxwell, 9 edition.
172. Унковић, М., Кордић, Н. (2011). *Менаџмент страних директних инвестиција*. 8. научни скуп са међународним учешћем Синергија 2011. Бијељина: Универзитет Синергија.
173. UNCTAD – Конференција Организације Уједињених нација о трговини и развоју. (1998). *World Investment Report*, Geneva.
174. Ugurlu, E., Jindrichovska, I. (2022). *Effect of COVID-19 on International Trade among the Visegrad Countries*. Journal of Risk and Financial Management, 15 (2), 41. Доступно на: <https://doi.org/10.3390/jrfm15020041>.
175. Уредба о условима и начину привлачења страних директних инвестиција („Службени гласник РС“, број 20/2012, 123/2012, 14/2013 и 60/2013)
176. Уредба о условима, начину и поступку под којима се грађевинско земљиште у јавној својини може отуђити или дати у закуп по цени мањој од тржишне цене, односно закупнине или без накнаде, као и услове, начин и поступак размене непокретности („Службени гласник РС“, број 61/2015, 88/2015, 46/2017, 30/2018 и 53/2021)
177. Уредба о ближим критеријумима за оцену економске оправданости одређивања подручја слободне зоне („Службени гласник РС“, број 63/2020).

178. Farrell, S. O'. (2022). *Global Free Zones of the Year 2022 – Global winners*. Доступно на: <https://www.fdiintelligence.com/content/rankings-and-awards/global-free-zones-of-the-year-2022-global-winners-81527>
179. *Free Economic Zones in Lithuania*. Доступно на: <https://investlithuania.com/free-economic-zones/>.
180. Xu, L., Xue, H., Wu, Q. (2022). *The Impact of Development Zones on Economic Growth in Less Developed Regions: Evidence from Guangxi, China*. *Land*, 11, 1658. Доступно на: <https://doi.org/10.3390/land11101658>.
181. Царински закон („Службени гласник РС“, број 95/2018, 91/2019 - др. закон, 144/2020, 118/2021 и 138/2022).
182. Chen, D.H., Dahlman, C.J. (2006). *The Knowledge Economy*. The KAM Methodology and World Bank Operations, Report No. 37256. Washington: The International Bank for Reconstruction and Development.
183. Шушић, М. Спасојевић, Б. (2016). *Стране директне инвестиције и њихов значај у финансирању глобалне економије*. Пословне студије 15 – 16, стр. 119 – 139. Бања Лука: Универзитет за пословне студије.
184. Wahyuni, S., Astuti, E. S. (2011). *Competitiveness of Free Trade Zone Area: Comparison between Indonesia & ASEAN Countries*. Conference on Interdisciplinary Business Research. Universitas Indonesia: Society of Interdisciplinary Business Research (SIBR).

РЕЗИМЕ

Слободне зоне, као инструмент економске политике, представљају важан механизам привлачења страних директних инвестиција, а које у значајној мери доприносе у остваривању циљева привредног развоја једне земље. Саму структуру дисертације поред уводних и закључних разматрања чини шест поглавља.

У оквиру другог поглавља су анализирана основна питања у вези самог појмовног одређења слободних зона, представљен је историјски развој слободних зона, као и основне користи и саме карактеристике пословања у слободним зонама. Анализирани су критеријуми економске оправданости оснивања слободне зоне, њена улога као инструмента економске политике и значај регулаторног тела на националном нивоу који надзире рад слободних зона.

Треће поглавље је представило значај страних директних инвестиција у остваривању привредног развоја једне земље, где је дато њихово појмовно одређење, наведени основни мотиви и облици страних директних инвестиција. Како би се што садржајније сагледале стране директне инвестиције, наведене су

њихове позитивне и негативне стране, као и приказани најзначајнији носиоци страних директних инвестиција.

Карактеристике, смернице и изазови привредног развоја су били предмет разматрања четвртог поглавља ове докторске дисертације. У њему су анализирани теоријски аспекти привредног развоја, указано је на основне стратегије привредног развоја и улога коју држава има у остваривању дефинисаних циљева привредног развоја.

Пето поглавље је било фокусирано на међународну и домицилну праксу у развоју слободних зона. Представљен је развој слободних зона у свету, са посебним освртом на слободне зоне у Европској унији и одабраним земљама Европске уније: Пољској, Литванији, Чешкој и Републици Хрватској. Анализирани су и слободне зоне на подручју Републике Србије са аспекта законске регулативе која регулише слободне зоне, дат је кратак преглед развоја слободних зона у Републици Србији, као и анализирани стратешки правци и изазови будућег развоја слободних зона на подручју Србије. Изазови са којима се суочавају слободне зоне у свом развоју на подручју Босне и Херцеговине и Републике Српске су били предмет разматрања овог поглавља, као и начин превазилажења изазова везаних за функционисање слободних зона у процесу европских интеграција и начин обезбеђења несметаног наставка рада слободних зона и по уласку у Европску унију.

Перспективе развоја слободних зона су биле предмет анализе у оквиру седмог поглавља. Сагледаван је значај слободних зона као интегративног елемента локалне привреде и значај слободних зона у остваривању циљева локалног економског развоја. Разматране су могућности повезивања слободне зоне са научно – образовним системом у циљу њихове трансформације у интелектуални инкубатор и трансформација слободних зона као привлачном и атрактивном месту за рад.

Емпиријска искутва и бенефити у функционисању слободних зона су проучавани у оквиру шестог поглавља. Кроз емпиријска искуства и практичне примере је приказана улога слободних зона у процесу привлачења страних директних инвестиција (greenfield инвестиције, brownfield инвестиције) и утицај слободних зона као акцеларатора привредног развоја. Кроз реалне примере је приказан утицај слободних зона на пораст запослености, утицај развоја слободних зона на раст јавних прихода, посебно локалних јавних прихода и утицај који слободне зоне остварују на структуру платног биланса. Улога слободних зона у трансферу савремених технолошких решења, подизању степена конкурентности домицилних предузећа и улога слободних зона у остваривању циљева равномерног регионалног развоја и унапређењу еколошке и социјалне компоненте

привредног развоја је значајан сегмент разматрања у овом поглављу. Управо ово поглавље представља главну компоненту истраживачког дела ове докторске дисертације и њен научни допринос.

Резултати истраживања кроз емпиријска искуства су показали управо утицај слободних зона на привлачење пре свега greenfield и brownfield инвестиција и утицај који слободне зоне остварују на стопу запослености, раст јавних прихода и структуру платног биланса и њихов значај у трансферу модерних технолошких решења, подизању степена конкурентности и унапређење пословања домицилних предузећа, остваривање циљева равномерног регионалног развоја, унапређењу локалног економског развоја и утицај на социјалне и еколошке компоненте развоја. Приказана је практична примена Марковљевог модела у процени исплативости инвестиције компаније која ради као корисник слободне зоне, односно ради у подручју слободне зоне.

SUMMARY

Free zones as an economic policy tool represents an important mechanism for attracting foreign investment, also contributing to a significant degree to achieving a country's objectives of economic growth. In addition to introductory and conclusive considerations, the structure of thesis comprises six chapters.

The second chapter analyses the fundamental question regarding conceptual determination of free zones, lays out the historic development of free zones, as well as basic benefits and characteristics of business operations in free zones. It also analyses the criteria of economic justifiability of free zones, their role as economic policy tools and importance of national regulatory bodies supervising the operation of free zones.

The third chapter analyses the importance of foreign direct investment in achieving a country's economic development, presenting their conceptual determination, and stating the fundamental motives and forms of foreign direct investment. In order to consider foreign direct investment as comprehensively as possible, the thesis features both their positive and negative sides, and also presents the most significant carriers of foreign direct investments.

Characteristics, guidelines and challenges of economic developments are the consideration subject of the fourth section of this doctoral dissertation. It analyses the theoretical aspects of economic development, points to basic economic development strategies, and the role of state in accomplishing the defined purposes economic development.

The fifth chapter focuses on international and domestic practices in free zone development. It presents the development of free zones worldwide, with special

reference to free zones in the European Union and selected countries of the European Union: Poland, Lithuania, Czechia and Croatia. It also analyses free zones on the territory of Serbia from the aspect of legislation regulating free zones, gives a short overview of free zone development in Serbia, and analyses the strategic directions and challenges of the future development of free zones on the territory of Serbia. Challenges faced by free zones in their development in Bosnia and Herzegovina and Republika Srpska are another consideration subject of this chapter, as well as means of overcoming obstacles related to functioning of free zones in the European integrations process, and the ways of securing seamless continuation of free zone operation upon EU ascension.

Development perspectives of free zone development were the analysis subject of the seventh chapter, considering significance of free zones as an integrative element of local economy, and the significance of free zones in achieving local economic development goals. The chapter also analyses the possibilities of integrating free zones with scientific and educational systems aimed at their transformation into intellectual incubators and transformation of free zones to appealing and attractive workspace.

Empirical experience and benefits in free zone operation are studied within the sixth chapter. Empirical experience and practical examples show the role of free zones in the process of attracting foreign direct investment (greenfield investments, brownfield investments), and the role of free zones as accelerators of economic development. Real-life examples show the impact of free zones on employment growth, impact of free zone development on public revenue growth, especially public revenue growth, as well as the impact that free zones make on balance of payment structure. The role of free zones in the transfer of contemporary technological solutions, raising the competitiveness rate of domestic companies, as well as the role of free zones in achieving balanced regional development goals and advancing the environmental and social component of economic growth, are significant segments of consideration in this chapter. It is this chapter that represents the principal component of the research segment of this doctoral dissertation and its scientific contribution.

Research results gained by means of empirical experience have indeed shown the impact of free zones on attracting primarily greenfield and brownfield investment, as well as the impact made by free zone on employment rate, public revenue growth and payment balance structure, as well as their significance in transfer of contemporary technical solutions, raising competitive levels and improving business operation of domestic companies, achieving local economic growth goals and impact on social and environmental components of development. Finally, the thesis shows the practical application of Markov model in assessing investment by a company working as free zone user, i.e. operating within a free zone.